Secolul 20

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

PREZENTAREA ARTISTICĂ
DOINA DUMITRESCU

REDACTOR RESPONSABIL DE NUMĂR
ILIEŞ CÂMPEANU

COPERTA:
VIOREL MĂRGINEAN
«Peste culme»
ulei pe pînză 1,980 × 2,300 m

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

PREZENTAREA ARTISTICĂ
DOINA DUMITRESCU

REDACTOR RESPONSABIL DE NUMĂR
ILIEȘ CÂMPEANU

COPERTA:
VIOREL MĂRGINEAN
«Peste culme»
ulei pe pînză 1,980 × 2,300 m

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

Secolul 20

REVISTĂ DE SINTEZĂ

editată de Uniunea Scriitorilor
din Republica Socialistă România

LITERATURĂ UNIVERSALĂ — ARTE — DIALOGUL CULTURILOR

Colegiul redacţional:
DAN HĂULICĂ redactor-şef, ION HOBANA, VASILE NICOLESCU, ŞTEFAN AUG. DOINAŞ, ALEXANDRU BACIU, GEO ŞERBAN

304-305-306

SUMAR

ÎNTÎLNIRI CU ISTORIA

SECOLUL 20: *Patru decenii de la proclamarea Republicii*
DAN HĂULICĂ: *Traiectoriile zborului*
ION ARDELEANU: *Sub semnul Conferinţei Naţionale* • p. 9
CRISTIAN POPIŞTEANU: *Pasiunea cu care românii îşi construiesc independenţa* • p. 12

REPUBLICA

SECVENŢE ÎN DEVENIREA UNEI MARI IDEI

THOMAS JEFFERSON

THOMAS JEFFERSON: *Declaraţia de Independenţă a Statelor Unite ale Americii (fragment)* • p. 16
IOAN COMŞA: *Thomas Jefferson şi Declaraţia de Independenţă* • p. 18

THOMAS PAINE

THOMAS PAINE: *Common Sense. Despre originea şi concepţia asupra guvernării în general, dimpreună cu observaţii succinte asupra Constituţiei engleze, fragmente, în româneşte de Radu R. Şerban* • p. 26
RADU R. ŞERBAN: *Oportunitatea istorică a unui text* • p. 31

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

SIMÓN BOLÍVAR

SIMÓN BOLÍVAR: *Jurămîntul de la Roma* ● p. 33
JOSÉ ENRIQUE RODÓ: *Bolívar*, în românește de Andrei Ionescu ● p. 35
ARTURO USLAR PIETRI: *Insula lui Robinson, O galerie de insurgenți, Tropicul într-o pirogă, A educa împotriva istoriei*, în românește de Liliana Pleșa Iacob ● p. 52
SIMÓN BOLÍVAR: *Fragmente de epistolar*, în românește de Andrei Ionescu ● p. 66
ANDREI IONESCU: *Bolívar, creatorul de republici* ● p. 72

PE ORBITELE EUROPENE ALE REVOLUȚIEI

BĂLCESCU ȘI GENERAȚIA PAȘOPTISTĂ

DANA DUMITRIU: *Fereastra aburită*, fragment de roman, cu o notă de Nicolae Manolescu ● p. 78

FRANȚA ȘI ITALIA LA 1848

A. I. HERZEN: *Scrisori din Paris și din Roma*, fragmente, în versiune românească de Igor Block ● p. 90
GIOVANNI SPADOLINI: *Gandhi și Mazzini, risorgimento indian și risorgimento italian*, în românește de Florian Potra ● p. 102

DEMOCRAȚIE ȘI UMANISM

THOMAS MANN: *Despre Republica germană*, în românește de Alexandru Al. Șahighian ● p. 107
HEINRICH MANN: *Sensul mai adînc al republicii*, în românește de Alexandru Al. Șahighian ● p. 112

DE LA DOCUMENT LA FICȚIUNE

BULAT OKUDJAVA

EVGHENI EVTUȘENKO: *Mica orchestră a speranței*, în românește de Nicolae Iliescu ● p. 117
ION VASILE ȘERBAN: *Okudjava, un romancier prin istorie* ● p. 119
BULAT OKUDJAVA: *Sărutul din martie*, fragment de roman, în românește de Nicolae Iliescu ● p. 123

FILMUL SUB SEMNUL DIALECTICII REVOLUȚIONARE

FLORIAN POTRA: *Căutări progresive și progresul unor căutări* ● p. 148
PAOLO și VITTORIO TAVIANI: *Allonsanfàn*, fragmente de scenariu, în românește de Florian Potra ● p. 151
JEAN RENOIR: *Marsilieza sau filmul unei idei*, în românește de Florian Potra ● p. 172

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

ARC PESTE TIMP

LIGIA MACOVEI

DAN HĂULICĂ: *Le pathétique de la vitalité*, en français par Micaela Slăvescu.

TEMEIURI PENTRU O NECLĂTINATĂ CREDINȚĂ

GEO BOGZA

GEO BOGZA: *Orion* ● p. 184
MARIA BANUȘ: « *Aventura de a fi om* » ● p. 186
MIRCEA DINESCU: *Ochii lui Geo Bogza* ● p. 193
FLORIN MUGUR: *O sută șaptezeci și cinci de minute la Geo Bogza* ● p. 194
RADU COSAȘU: *Nedespărțirea de Bogza* ● p. 200
GEO BOGZA: *Structures, Les demoiselles, Le front, Le Martyre, Les saules, Le sable, Martin, Le balancier, Initiation, L'oiseau, Conte bleu, Les Pailles, L'âtre, Le sommet, La Constellation, Aux portes du Paradis*, version français par Ileana Vulpescu ● p. 204
MIHAI ZAMFIR: *Căutătorul de simboluri* ● p. 213
ION BOGDAN LEFTER: « *Modelele* » *operei* ● p. 217
MIRCEA DANELIUC: *Iacob* ● p. 227

ANGAJARE CIVICĂ ȘI ARTISTICĂ

O LECȚIE PERENĂ: GEORGE ENESCU

TESCANI — duhul și prietenia locurilor. Inscripții de: MARIA G. ENESCU, MIHAIL JORA, ALFRED ALESSANDRESCU, MIRCEA ELIADE, RADU PETRESCU, PINTILIE RADU, IOAN ALEXANDRU, ANDREI PLEȘU. Imagini color de MIHAI OROVEANU
AL. POPOVICI: *Biografia unui spațiu.*
Frînturi de istorie trăită, în imagini și texte: COSTACHE și DUMITRU ROSETTI TESCANU, COSTACHE NEGRI: *Corespondență*
ALEXANDRU RĂDULESCU: *Despre cvartetele beethoveniene*, dialog realizat de IOSIF SAVA ● p. 233
FRED POPOVICI: *Enescu și secolul (muzical)* XX ● p. 244
VALERIU RÂPEANU: *Cînd l-a auzit Marcel Proust pe George Enescu?* ● p. 244

OEDIP: MITUL ÎN ORIZONTUL VEACULUI XX

ZOE DUMITRESCU BUȘULENGA: *Universalitatea sintezei* ● p. 253
MIHAI BREDICEANU: *Opțiunea « Oedip »*, dialog realizat de ALINA MUȘAT POPOVICI ● p. 256

CARNET

ION BOGDAN LEFTER: *Despre spații radiofonice și situări în context* ● p. 270

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

Traiectoriile zborului

Pe dimensiunea simbolică a existenţei noastre se inscriu ireductibil, ca nişte accente privilegiate, întîlnirile cu zborul. Introduc, in ceea ce ar fi planeitatea obişnuitului, nişte ferice repezişuri de perspectivă, care ne fac să întrezărim drumuri şi respirări mai vii — putinţa unui înainte. Împing sufletul să vislească într-un iter neobosit prin alternanţe ondulatorii, deal şi vale, să asume curajos pulsaţia contrariilor.

Am intîlnit metafora unei atare mioritice progresiuni, într-un tablou de V. Mărginean, unde, prin moliciunea omăturilor, drumul pipăia o margine de lume, parcă ar fi vrut să atingă, reiterat, goana săgeţii care stă, din vestita aporie a filosofului antic. « Peste culme », peste curbura însăşi a pămîntului, pictorul trimite, însă, mai ades, traiectoria vivace a unor păsări; aruncate într-un tonic asalt, rîndunelele acestei expansiuni pot apărea ca înseşi săgetările privirii, cînd îşi aţinteşte fascicolul percutant asupra bogăţiilor pe care le ascunde peisajul. Fecior de pădurar, el prinde în bătaia ochilor, cu o agerime fără greş, tot ce tresare în cenuşiul cel mai tern; culege astfel, prompt, scormonind la orice distanţă, şi tremurul căprioarei, şi alunecarea tupilată a vulpii, şi zvîcnetu viol al coţofanei: tot ce consimte, fără flască obedienţă, la ordinea firii.

Cîte o astfel de zburătoare, cu aripile larg deschise, îşi profilează la scară uriaşă făptura, peste întinsul panoramic al unor privelişti. Însă fantasticul dimensiei, ca şi în cazul fluturilor cît copacii ori al copacilor văzuţi ca nişte înalte frunze, nu urmăreşte efecte de teribil. « În fabula verde a naturii » — pentru a-l parafraza pe Blaga — duhul rămîne cordial, lucrurile se rostuiesc după măsuri sufleteşti care proteguie şi dau tărie; velinţa brăzdată a dealurilor se aşterne pentru o salubră Dimineaţă transilvană, *— e titlul unui tablou antologic, unde muchiile podişului se articulează cu o tenace claritate, ai spune,*

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

în ofranda unei vaste cărţi; de un colorit vădind, la rîndul său, un fel de egalitate ziditoare, luminoasă şi mată.

Sărbătorescul nu-şi interzice incidenţa cu asemenea înţelesuri: în miezul ei antropologic, sărbătoarea care-şi merită numele convoacă şi mit, şi vis, şi utopie, şi gest magic. Comoara ei de semne poate germina pe întinderea Bluzei româneşti, *numită tocmai* Visul, *în ilustrul tablou matissian, — ales ca emblemă pe coperta însăşi a volumul servind ultimamente drept ghid, pentru Muzeul Naţional de Artă Modernă din Paris. Nu-l pomenesc pentru a spune ca poetul — « mă îmbăt de îndepărtare şi de vis ! », ci, mai degrabă, pentru tensiunea dreaptă, fără zadarnice langori, pe care o dobîndeşte sărbătoarea, astfel înţeleasă, acolo unde colectivitatea îşi cercetează demn şi franc ţintele de atac şi înaintarea. De aceea ne-a oprit jetul spre înalt al zborurilor de rîndunele, peste umărul unui deal, ţesut, la V. Mărginean, în tonuri sever învrîstate. Şi cum am uita, din episoadele unei celebre Revoluţii, sărbătoarea Unităţii, la 10 august 1793, cînd, în Piaţa Concordiei, unde se arseseră emblemele regale, văzduhul s-a umplut deodată de o suavă vîlvătaie, — de zborul a mii de păsări, purtînd la gît uşoare banderole tricolore ? Scria pe ele acest îndemn, vînturat spre cele patru zări, acest mesaj fremătător, adresat lumii: « Sîntem libere ! Imitaţi-ne ! »*

DAN HĂULICĂ

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

ÎNTÎLNIRI

Patru decenii de la

Jalonată de o tradiție ce ilustrează fecund ideea de continuitate a luptei poporului român pentru independența națională și dreptate socială — tradiție statornicită cu adînci rădăcini în trecutul nostru —, înfățișarea, necontenit înnoită, a României contemporane este rezultatul unui proces istoric îndelungat, și nu rareori anevoios, care înscrie pagini eroice în afirmarea nestrămutată a voinței de libertate și neatîrnare. Pe stindardele bătăliilor de la Posada, Rovine, Podul Înalt sau Călugăreni, pe drapelele Revoluției lui Tudor sau pe cocardele pașoptiștilor, în acțiunile revoluționare de la sfîrșitul veacului trecut organizate, timid la început, de clasa muncitoare, în biruința unui vis multisecular — Marea Unire de la 1 Decembrie 1918 —, în actul fundamental al constituirii Partidului Comunist Român la 8 Mai 1921 — act care avea să dea un conținut nou luptelor muncitorimii pentru dreptate socială —, culminînd, într-un amplu cuprinzător arc peste timp, cu Revoluția de eliberare socială și națională, antifascistă și antiimperialistă din acel fierbinte August 1944 — eveniment cheie de boltă pentru devenirea în istorie a României —, se află înscrise, ca un memento purtat din generație în generație, asemeni focului sacru, năzuințele unui popor care nu și-a precupețit niciodată nici sîngele, nici forțele geniului creator pentru a-și vedea împlinite idealurile de progres într-o lume a dreptului de a fi stăpîn pe propriul lui destin. Istoria României este istoria acestor țeluri urmate cu neclintită tărie de cuget de înaintași, pe care, cu vorbe atît de simțite, le imortaliza Grigore Alexandrescu la 1857: « Cînd citim în vechea carte a istoriei străbune / Virtuți mari, ilustre fapte ale nației române / Care inimă stă rece ? care suflet nemișcat ? / Cine n-are dor să vadă țara sa în fericire, / Cu legi bune, cu legi drepte, în tărie și-n unire, / Cultivînd artele păcii pe al său pămînt bogat ? »

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

CU ISTORIA

proclamarea Republicii

Demonstrație logică a înaintării României pe calea revoluției socialiste, evenimentele care au urmat actului insurecțional de la 23 August 1944 se constituie în tot atîtea necesare trepte ale istoriei acestor zile. Proclamarea Republicii acum patruzeci de ani marchează unul din aceste momente dialectice sintetizat pregnant de președintele României, tovarășul Nicolae Ceaușescu: « Crearea Republicii constituie deci o încununare a luptei duse de-a lungul secolelor de poporul român, de forțele sale înaintate, pentru eliberarea socială și națională, pentru neatîrnare, pentru progres social și o viață mai bună. Făurirea Republicii a devenit posibilă în condițiile sociale noi, create după eliberarea țării, ale profundelor schimbări democratice, revoluționare care s-au produs în societatea românească și ale acțiunilor de masă pentru răsturnarea claselor exploatatoare și cucerirea puterii de către proletariat, în alianță cu țărănimea ».

Acum patruzeci de ani, la 30 Decembrie 1947, printr-un esențial act de voință ce-și găsea legitimarea în înseși năzuințele maselor largi, se puneau bazele independenței și suveranității României, intrate astfel pe făgașul ireversibil al revoluției socialiste. Tot ce a urmat — istoria acestor ani — marchează etapele consolidării acestei noi realități, într-un efort cutezător, realist și consecvent cu sine însuși: între Congresul al IX-lea al Partidului — moment deschizător de drumuri în devenirea noastră — și Congresul al XIII-lea, România și-a schimbat înfățișarea, biografia Republicii consemnînd în acești ani file care vin să dea mărturie pentru strădaniile și izbînzile unei epoci de mari realizări, economice, sociale, politice și culturale, care sînt, deopotrivă, premise și consecințe ale păcii. Edificarea unei civilizații noi, socialiste, este însoțită de afirmarea pregnantă a țării pe arena internațională, în contextul

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

respectării principiilor fundamentale care călăuzesc politica externă a României: suveranitate şi independenţă, egalitate în drepturi şi respect reciproc.

Corolar al acestor idealuri de viaţă nouă, proclamarea Republicii a fost o « fereastră spre viitor », cum o numea, cu un alt prilej aniversar, Al. Philippide: « După larga deschidere de orizont în August 1944 după asfixia morală din anii războiului, mai rămăsese parcă o fereastră nedeschisă. Proclamarea Republicii avea în chip profund însemnătatea dezvăluirii unui orizont nou ».

●

În acest context sărbătoresc în care nu-şi au locul pateticele efuziuni festiviste, aniversarea Republicii se structurează ca triumful unei Idei. Este, totodată, un moment de bilanţ şi de evaluare a perspectivelor. Realizările acestor ani de intensă angajare civică, amploarea programelor inaugurate de Congresul al IX-lea poartă pecetea unei gîndiri politice clarvăzătoare, dînd astfel măsura competenţei cu care Partidul nostru a ştiut să elaboreze liniile diferite ale dezvoltării României şi căile de înaintare spre construirea comunismului.

Bilanţ şi perspectivă ! Ele sînt cuprinse, într-o fertilă şi armonioasă îngemănare, în documentele Conferinţei Naţionale din 14—16 decembrie 1987: o analiză lucidă a stadiului atins de ţara noastră în edificarea societăţii socialiste multilateral dezvoltate, un program rodnic, ştiinţific fundamentat, de propăşire a României în anii care vin — chezăşie a încrederii şi mîndriei cu care sîntem îndreptăţiţi să privim viitorul.

Secolul 20

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

ION ARDELEANU

Sub semnul Conferinței Naționale

Glorioasa istorie a Partidului Comunist Român este marcată în ascensiunea devenirii sale de momentele de bilanț și jalonare a noii etape de luptă și muncă în vederea înfăptuirii pe pămîntul scump al patriei a celei mai drepte orînduiri social-economice — comunismul.

Un astfel de moment esențial în viața Partidului nostru, a poporului român este Conferința Națională a Partidului Comunist Român. După Congresul al IX-lea din iulie 1965, — eveniment de însemnătate deosebită în istoria partidului nostru — pe coordonata adîncirii și dezvoltării democrației interne de partid, s-a statuat convocarea periodică a Conferinței Naționale a Partidului. De fiecare dată, Conferințele Naționale ale Partidului din 1967, 1972, 1977, 1982 au constituit momente de bilanț, și au adoptat măsuri pe linia îmbunătățirii și perfecționării indicatorilor dezvoltării economico-sociale, a ridicării activității politice a organelor și organizațiilor de partid, ceea ce le conferă o deosebită însemnătate în conducerea și mobilizarea întregului popor la îndeplinirea hotărîrilor Congreselor și Programului Partidului.

Mărturiile acestui adevăr, ale acestei noi gîndiri largi, democratice sînt profund și convingător dăltuite în geografia materială și umană a poporului român, angajat plenar, cu toate forțele sale, în realizarea sarcinilor Congresului al XIII-lea — sarcini ale înfloririi multilaterale a patriei, ale creșterii nivelului de civilizație și bunăstare a poporului. Conferința Națională a partidului, eveniment de însemnătate națională și cu o adîncă semnificație internațională, ilustrează consecvența și amploarea construcției politicii interne și externe ale României socialiste, care, tot în luna decembrie, aniversează patru decenii de la instaurarea Republicii, reliefează cu elocvență experiența poporului nostru din timpul glorioasei Epoci Nicolae Ceaușescu.

Conferința Națională a P.C.R. din decembrie, avînd pe ordinea de zi analiza îndeplinirii sarcinilor stabilite de Congresul al XIII-lea al Partidului privind modernizarea producției și ridicării nivelului calitativ al activității economico-sociale, creșterea puternică a productivității și eficienței muncii pe baza introducerii în procesele de producție a celor mai noi cuceriri ale științei și tehnicii, prin hotărîrile sale trasează, în perspectiva următorilor ani, jaloanele înaintării ferme a României pe calea progresului multilateral. Prin obiectivele adoptate, Congresul al XIII-lea marchează trecerea la cea de-a treia etapă a realizării Programului Partidului, al cărei obiectiv îl constituie continuarea fermă a politicii de făurire a societății socialiste multilateral dezvoltate și înaintare a patriei spre comunism, trecerea României de la stadiul de țară în curs de dezvoltare la cel de țară mediu

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

dezvoltată. «Putem spune — subliniază tovarăşul Nicolae Ceauşescu în Raportul prezentat la Congresul al XIII-lea — că în 1990 România va intra într-o nouă etapă de dezvoltare economico-socială, va face un nou pas înainte pe drumul societăţii socialiste multilateral dezvoltate şi înaintării spre comunism».

Din această perspectivă, o însemnătate tot mai mare revine muncii de educaţie, cerinţa afirmării cu putere a spiritului revoluţionar, cultivarea unei concepţii şi atitudini înaintate, novatoare a responsabilităţii pentru realizarea unei noi calităţi, superioare, în toate domeniile de activitate. Un rol important revine literaturii, artei, cinematografiei. Scriitorilor, care adesea au fost îndemnaţi de secretarul general al partidului, tovarăşul Nicolae Ceauşescu, să se inspire în lucrările lor de la izvor, din viaţa poporului, din realităţile societăţii noastre, le revin în perspectiva dezvoltării societăţii socialiste multilateral dezvoltate noi şi însemnate sarcini pentru a contribui prin arta lor la formarea şi dezvoltarea omului nou. «Se impune — arăta tovarăşul Nicolae Ceauşescu — să avem permanent în vedere că modul de gîndire, conştiinţa socială, gradul de dezvoltare a ştiinţei, învăţămîntului şi culturii sînt determinate de baza materială a societăţii, de modul de producţie şi de repartiţie a bunurilor materiale. În acelaşi timp, conştiinţa socială, ştiinţa, învăţămîntul şi cultura, activitatea ideologică şi politico-educativă au un rol important în dezvoltarea forţelor de producţie. Ambele laturi de activitate, condiţionîndu-se reciproc şi într-o unitate dialectică, asigură progresul continuu al societăţii, ridicarea bunăstării poporului, întărirea independenţei şi suveranităţii patriei».

În actuala etapă de construire a societăţii noastre se cere mai mult ca oricînd promovarea spiritului novator, creator în toate domeniile de activitate. Aceasta determină o mai intensă activitate din partea tuturor factorilor care acţionează în domeniul politico-ideologic, cultural-educativ, o mai intensă participare pentru înlăturarea cu desăvîrşire a mentalităţilor, atitudinilor înapoiate, retrograde faţă de muncă şi societate, a concepţiilor anacronice, şi instaurarea unui climat de emulaţie, colaborare, întrajutorare în societate, în relaţiile interumane. De asemenea, activitatea politico-educativă trebuie să acorde atenţie combaterii concepţiilor şi mentalităţilor retrograde, moştenite de la orînduirea trecută. Conferinţa Naţională a Partidului prin analiza modului de îndeplinire a sarcinilor în domeniul activităţii ideologice, politico-educative trasează noi sarcini şi obiective acestui vast domeniu pentru ridicarea muncii la un nivel superior. Se impune sporirea activităţii educaţiei politice şi culturii la educarea tuturor oamenilor muncii în spiritul patriotismului socialist, revoluţionar, al dragostei faţă de patrie şi partid, al răspunderii şi ataşamentului faţă de popor. În acest sens o deosebită semnificaţie are teza formulată de secretarul general al partidului, tovarăşul Nicolae Ceauşescu, potrivit căreia Programul ideologic, al întregii activităţi de educaţie socialistă trebuie să stea în mod ferm în cunoaşterea istoriei patriei, preţuirea şi dragostea faţă de trecutul eroic de luptă al poporului nostru pentru libertatea, unitatea şi independenţa patriei, faţă de tradiţiile şi valorile de muncă şi viaţă ale înaintaşilor, care constituie în acelaşi timp un izvor nesecat de inspiraţie pentru scriitori, poeţi, cineaşti, oameni de artă. Educarea tinerei generaţii, a oamenilor muncii în spiritul dragostei faţă de istoria glorioasă a românilor, faţă de munca poporului reprezintă o inepuizabilă sursă de îmbogăţire a zestrei culturii, ştiinţelor social-politice. Tocmai de aceea este necesar să fie dată o ripostă energică oricăror încercări de răstălmăcire şi falsificare a istoriei patriei, de contestare a permanenţei şi continuităţii românilor, ca popor, pe străvechile plaiuri ale Daciei lui Burebista şi Decebal. Asemenea practici au fost şi sînt străine principiilor socialismului, spiritului de dreptate şi adevăr. Cunoaşterea şi preţuirea

@Asociaţia Ziariştilor Independenţi din România

trecutului istoric trebuie să pună în lumină tot ceea ce slujeşte vremurilor noastre, aspiraţiilor fundamentale ale oamenilor muncii, să contribuie la întărirea încrederii în viitorul luminos al popoarelor, la educarea tinerei generaţii în spiritul colaborării între state, respectîndu-se adevărul şi excluzîndu-se orice denaturare a realităţii, a faptelor.

În lumina documentelor partidului, a Programului ideologic, un rol tot mai important în formarea conştiinţei socialiste a oamenilor societăţii noastre îl au arta şi cultura, creaţia spirituală în general. Din acest punct de vedere, creaţia literar-artistică trebuie să reflecte veridic realitatea social-istorică, contribuind activ la transformarea înnoitoare, revoluţionară a societăţii şi a omului. Oamenii de artă şi cultură din toate domeniile, acum şi în perspectiva următorilor ani, în spiritul documentelor Conferinţei Naţionale, au îndatorirea de a se angaja şi mai mult în desfăşurarea activităţii de creaţie împreună cu poporul şi pentru popor. Numai o asemenea cultură şi o asemenea activitate literar-artistică, inspirate din realităţile naţionale, din munca şi viaţa poporului, vor putea aduce, cu adevărat, o contribuţie importantă la formarea omului nou al societăţii noastre. Iată de ce literatura, muzica, artele plastice, teatrul, cinematografia, creaţia artistică în general, au misiunea şi îndatorirea de a crea şi îmbogăţi patrimoniul naţional cu noi opere, pătrunse de umanism revoluţionar, de profundă încredere în marile idealuri comuniste, care să servească educării omului nou, sporirii contribuţiei la lupta pentru construirea socialismului şi comunismului.

Conferinţa Naţională dă un nou şi puternic impuls luptei revoluţionare a partidului, unităţii şi forţei sale politice şi organizatorice, afirmă cu putere spiritul său cutezător, vizionar, deschis mereu noului, contribuie la creşterea rolului partidului ca centru vital al întregii naţiuni de la care emană lumina şi vigoarea societăţii noastre socialiste. Hotărîrile Conferinţei Naţionale integrate organic sarcinilor cincinalului 1986—1990 şi liniilor directoare ale dezvoltării ţării pînă în anul 2000, adoptate de Congresul al XIII-lea al Partidului, vor însemna un minunat program de largă perspectivă pentru transformarea revoluţionară a societăţii româneşti, pentru făurirea unei civilizaţii materiale şi spirituale superioare în România socialistă. În faţa poporului român, a tinerei generaţii se deschide ţelul măreţ al unei uriaşe activităţi creatoare, se lărgesc perspectivele pentru afirmarea plenară a personalităţii umane într-o societate liberă şi democratică, într-o naţiune demnă şi suverană. Noul drum se realizează prin muncă şi angajare, prin dăruire de energie şi inteligenţă, cu spirit revoluţionar, devotament şi abnegaţie.

În conştiinţa întregului nostru popor, Conferinţa Naţională a partidului este forumul în cadrul căruia se relevă, încă o dată, capacitatea partidului nostru de a conduce destinele patriei, de a uni forţele şi energiile naţiunii pe calea civilizaţiei socialiste şi comuniste, de a asigura României un loc tot mai demn în rîndul statelor libere ale lumii. De aceea, comuniştii, toţi oamenii muncii scrutează cu încredere viitorul, ce va fi aureolat de noi succese obţinute prin activitatea creatoare din toate domeniile de activitate. Forţa şi tăria Partidului Comunist Român, capacitatea sa de a asigura mereu drumul ascendent al devenirii socialiste şi comuniste a patriei, unitatea deplină dintre partid şi popor constituie izvorul măreţelor înfăptuiri, chezăşia continuării dezvoltării pe aceleaşi înălţătoare coordonate.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

CRISTIAN POPIŞTEANU

Pasiunea cu care românii îşi făuresc independenţa

Au trecut douăzeci de ani de atunci. Douăzeci de ani din acel februarie 1967 cînd, în ziua de 10, la orele 15, sunam la uşa apartamentului de la etajul II al imobilului din Place Malesherbes 24. Îmi venea în întîmpinare chiar gazda, doamna Geneviève Tabouis, unul din numele de răsunet ale publicisticii internaţionale din anii '30 încoace. A urmat o după-amiază extrem de lungă şi în acelaşi timp extrem de scurtă. Patru ore de conversaţie în care Geneviève Tabouis s-a arătat rînd pe rînd sarcastică şi fermecătoare, pasionată de istorie şi de modă, de evoluţia ţărilor din răsăritul Europei şi de şansele destinderii ce mijea în relaţiile internaţionale, şi, mai presus de orice, de soarta omului şi a păcii. Mi-a mărturisit că sînt primul ziarist român pe care-l cunoaşte după mulţi ani şi şi-a amintit cu plăcere că primul gazetar din ţara noastră întîlnit după război, la Conferinţa de pace de la Paris, era . . . o femeie: Florica Şelmaru. Revăzînd notele vechi, după-amieze în care peste Paris ploua ca într-o poezie a lui Bacovia, înţeleg încă o dată talentul amfitrioanei de a-mi fi dezvăluit în cîteva ore (şi cu o tranşantă sinceritate ce nu scădea nimic din căldura povestirii) opiniile sale de-o viaţă (împlinea peste două săptămîni, la 23 februarie, 75 de ani).

Datorez totul sau în orice caz alegerea profesiunii mele (ceea ce pentru mine este acelaşi lucru) unchilor mei Paul şi Jules Cambon, ambasadori ai Franţei la Madrid, Constantinopol, Londra şi respectiv Washington, Madrid, Berlin. Jules Cambon (dealtfel îl vedeţi în majoritatea fotografiilor din această încăpere) s-a ocupat de educaţia mea şi m-a sfătuit să studiez istoria şi apoi ştiinţele politice. Pot spune că mi-am făcut ucenicia scriind cărţi despre subiecte învăţate la Sorbona pe vremea cînd frecventam şcoala de egiptologie şi arheologie. Iată-le: Un Tutankamon, un Nabucodonosor, un Solomon. Toate premiate de Academia franceză. *(I-am solicitat pe loc un scurt articol pe una din aceste teme şi m-a refuzat, tot pe loc, spunîndu-mi că pot să prezint aceste cărţi în revista « Magazin istoric », a cărei apariţie i-o anunţasem că se pregăteşte la Bucureşti).*

La gazetărie am debutat în 1924. Cînd am ajuns la Geneva. Scriam atunci orice. Reportaje, comentarii, interviuri, anchete, chiar şi ştiri; le publicam în presa provincială, care în Franţa este foarte influentă. În 1930 am devenit pentru 10 ani cronicar diplomatic la ziarul parizian « L'Oeuvre ». Eram pe vremea aceea singura femeie din Franţa care se aventurase pe terenul gazetăriei internaţionale. Culmea e că nu am avut deloc trac. Scriam aproape zilnic. Societatea naţiunilor îşi trăia orele de glorie şi apoi de ruşine. Atunci m-au botezat Casandra. Cred şi astăzi că acest rol era necesar. Lumea trăia ca anesteziată. Trebuia spus adevărul. Şi adevărul nu era deloc euforic. Revanşarzii, revisioniştii erau extrem de

@Asociaţia Ziariştilor Independenţi din România

bine organizați. Și după apariția lui Hitler lucrurile au mers din rău în mai rău. În acea perioadă l-am cunoscut pe Titulescu, i-am cunoscut pe ceilalți diplomați români de la Geneva, ca de pildă domnul Constantin Antoniade precum și pe Martha Bibescu, Elena Văcărescu, Anna de Noailles. I-am întîlnit pe domnii Grigore Gafencu, Mircea Grigorescu, Horia Roman. De Titulescu am fost extrem de apropiată. Am scris și am vorbit mult despre acest admirabil luptător pentru o lume a dreptului și a dreptății — cum îi plăcea să numească relațiile internaționale spre care năzuia. Totdeauna o fac cu emoție.

Situația pe care o avea Titulescu era singulară. El practica o diplomație *à tout azimout*, ceea ce pentru România era cea mai inteligentă orientare. Autoritatea pe care o întrunea, reputația pe care și-o crease, inteligența sa fremătătoare, resursele sale intelectuale, uimitoarea sa inventivitate și vitalitate a spiritului, acel amestec de fermitate și suplețe ce îl caracterizau, totul îl desemna drept un diplomat și un om politic de talie internațională, de cea mai înaltă clasă. L-am cunoscut de la începuturile mele geneveze din toamna anului 1924. Și am avut onoarea de a-l vedea pînă tîrziu, în 1938. Ceea ce te izbea cînd îl ascultai era capacitatea sa de a imagina noi și noi modele ale relațiilor dintre state, noi și noi soluții în favoarea respectării tratatelor și a păcii. Inseparabil de interesele țării sale, așa cum este legată iedera de arbore, prestigiul lui se răsfrînge asupra țării care l-a născut. Titulescu a fost fără îndoială unul din marii oameni de stat ai vremii sale, un diplomat unic al anilor interbelici, un adevărat dialectician al relațiilor internaționale. Împreună cu Eduard Beneș, el a fost părintele Micii Antante și mai apoi al sistemului ei defensiv, ca și al Antantei Balcanice, alianțe atît de apropiate de politica Franței.

Sînt fericită că m-am aflat de aceeași parte a baricadei cu Nicolae Titulescu. Nu mulți au denunțat cum a făcut-o el erorile comise în acei ani, avertizînd mereu asupra marilor primejdii ce vor veni. Întîlnirile cu el mi-au fixat sentimentele etern pentru România.

România s-a situat în permanență de partea apărătorilor păcii și legalității internaționale. Iar suferințele ei datorită agresiunilor fasciste și revizioniste au făcut să-mi sîngereze inima. Eram în cea mai neagră perioadă de viață. Fusesem arestată (pentru puțin timp), fusesem obligată să-mi părăsesc patria, soțul, familia, duceam viața unei exilate, la început în Anglia, apoi în Statele Unite. Și totuși mă gîndeam la România, cum mă gîndeam la Cehoslovacia și la Iugoslavia, partenerele ei din Mica Antantă, iar împreună cu Grecia, și ea martirizată, membre ale Antantei Balcanice. Am crezut mult în aceste două Antante; după cum am crezut în securitatea colectivă, în Societatea națiunilor, în necesitatea punerii agresorilor în carantină. Vreau să vă povestesc două amintiri despre România acelei perioade.

În octombrie 1940 cînd trupele germane s-au instalat în România mă găseam chiar la Casa Albă cînd ministrul român la Washington a fost anunțat că președintele Roosvelt blochează toate fondurile românești, considerînd această țară ocupată și aplicîndu-i același regim ca Belgiei.

În august 1944 am salutat în ziarul pe care l-am publicat timp de 5 ani peste ocean, « Pour la Victoire », splendida lovitură dată de români lui Hitler.

În acea după-amiază subiectele s-au înlănțuit fără încetare pînă cînd o secretară a venit să o anunțe pe doamna Tabouis că se apropie ora emisiunii sale de seară la radio Luxemburg. Prilej pentru d-na Tabouis de a împinge solicitudinea pînă acolo încît, aflînd că înainte de revista de politică externă « Lumea » *(al cărei trimis special la Paris eram în acel moment) lucrasem la Radiodifuziunea română, să mă invite să văd micul studio personal de unde își transmitea cronicile zilnice pentru Radio*

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

Luxemburg (soţul Genevièvei, marele industriaş Robert Tabouis, a fost timp de peste 50 de ani în fruntea principalelor companii de radiodifuziune franceze, inclusiv al influentului Radio Luxemburg).

Am părăsit atunci locuinţa doamnei Tabouis pentru a o revedea după vizita preşedintelui de Gaulle în România în mai 1968. Micuţă, energică, extrem de vioaie, Geneviève Tabouis m-a primit de data aceasta doar 10 minute urmînd ca alte carnete, cu alte profiluri de epocă să fie umplute cu ocazia unor viitoare întrevederi la Paris. Ceea ce s-a şi întîmplat. Despre vizita sa incognito la Bucureşti, doamna Tabouis a ţinut să-mi răspundă.

Sînt tulburată de revederea României. N-am mai fost de peste trei decenii. Totul s-a schimbat. Şi mai ales semnul sub care trăiesc oamenii, este cel al optimismului. Vizita generalului de Gaulle şi dialogul de Gaulle-Ceauşescu au o semnificaţie cu adevărat istorică. Nu doar pentru cele două ţări atît de înrudite cît şi pentru întreaga Europă.

Ceea ce mă uimeşte şi mă impresionează este pasiunea cu care românii îşi construiesc independenţa, inteligenţa lor politică, lipsa lor de complexe. Dealtfel pentru o mică ţară care a dat lumii pe Brîncuşi, Titulescu, Enescu, afirmarea personalităţii, a identităţii naţionale este cel mai firesc lucru. Firesc şi necesar. Fiţi atent la evoluţiile europene după această vizită. Ele vor fi cu totul spectaculoase. Nimic nu mai poate fi ca înainte. Ideea « Europei de la Atlantic la Ural » s-a pus în mişcare la Bucureşti în această primăvară. Este noua şansă a colaborării şi prieteniei între naţiunile europene.

Bravo, pour la Roumanie indépendente.
Bravo, pour l'Europe indépendente !

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

REPUBLICA

SECVENŢE ÎN DEVENIREA UNEI MARI IDEI

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

THOMAS JEFFERSON

Atunci cînd în desfășurarea evenimentelor omenești devine necesar pentru un popor să dizolve legăturile politice care l-au unit cu altul și să ocupe, printre puterile lumii, locul aparte și egal la care îl îndreptățesc legile naturii și cele divine, respectul cuvenit opiniei umanității pretinde ca el să expună cauzele care-l determină la separație.

Noi considerăm adevăruri evidente prin sine că toți oamenii au fost creați egali, că sînt înzestrați de creatorul lor cu anumite drepturi inalienabile, că printre acestea se numără viața, libertatea și căutarea fericirii. Că, pentru a garanta aceste drepturi, oamenii au instituit guverne, a căror justă autoritate derivă din consimțămîntul celor guvernați. Că ori de cîte ori o formă de guvernare devine o primejdie pentru aceste scopuri, este dreptul poporului să o schimbe sau să o abroge, instituind un nou guvern, bazat pe acele principii și organizat în acele forme care-i vor părea mai potrivite pentru a-i garanta siguranța și fericirea. Prudența, e drept, ne spune că guvernele de mult statornicite nu trebuie schimbate pentru motive neînsemnate și efemere; iar experiența ne-a arătat că oamenii sînt mai dispuși să sufere un rău tolerabil, decît să-l îndrepte, abrogînd formele de guvernare cu care s-au obișnuit. Dar cînd un lung șir de abuzuri și încălcări ale drepturilor, toate urmărind invariabil același scop, pun în evidență planul de a-i supune sub un despotism absolut, este dreptul lor, este datoria lor să răstoarne un asemenea guvern și să se îngrijească de noi garanți ai securității lor viitoare.

De aici suferința răbdătoare a acestor colonii, și tot de aici, acum, necesitatea care le obligă să schimbe vechiul lor sistem de guvernămînt. Istoria actualului rege al Marii Britanii este un șir de repetate nedreptăți și abuzuri, toate avînd ca obiect direct statornicirea unei tiranii absolute asupra acestor state. Spre a dovedi aceasta, supunem faptele judecății lumii imparțiale . . .

Declarația de independență
a Statelor Unite ale Americii
4 iulie 1776

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

Știu, firește, că un număr de cetățeni cinstiți nutresc temerea că un guvern republican nu poate fi puternic; că guvernul nostru nu-i destul de puternic. Dar să fie oare cu putință ca, împins de teama că guvernului nostru — care reprezintă cea mai bună speranță a omenirii — i-ar lipsi forța de a se menține, un patriot cinstit să se dezică de acest guvern, datorită căruia, pînă în prezent, am rămas liberi și tari? Sînt încredințat că nu. Nicidecum, căci am convingerea că guvernul nostru este cel mai puternic guvern din cîte există în lume.

Din cuvîntarea rostită de Jefferson la 4 martie 1801 cu prilejul instalării ca președinte al S.U.A.

Nu putem tăgădui nici unui popor tocmai acel drept care reprezintă fundamentul propriului nostru guvern și anume dreptul ce aparține fiecărui popor de a adopta forma de cîrmuire ce-i place și de a schimba această formă așa cum poftește; de asemenea nu putem tăgădui nici unui popor dreptul de a trata cu popoarele străine prin organul ce-l socotește potrivit, fie acesta un rege, o adunare, un comitet, un președinte sau orice alt organ ar dori. Singurul factor care neapărat se cade luat în seamă este voința poporului.

Dintr-o scrisoare adresată de Jefferson lui Gouverneur Morris, în decembrie 1803

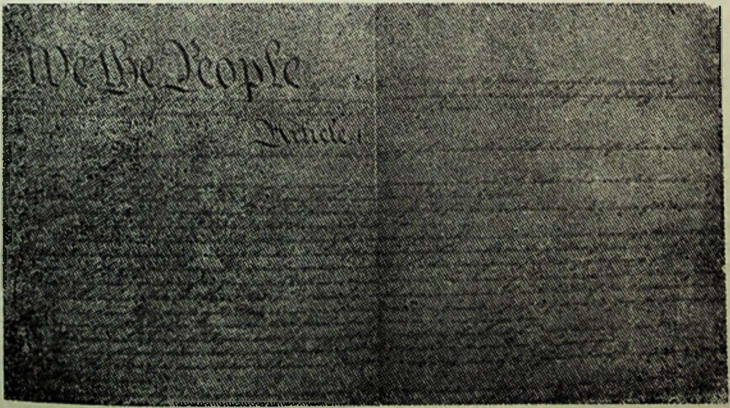

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

IOAN COMŞA

Thomas Jefferson şi Declaraţia de Independenţă

În comparaţie cu considerabila popularitate de care s-au bucurat la noi persoana şi opera lui Bejamin Franklin, notorietatea lui Thomas Jefferson este mai mult decît modestă.

Intensa difuzare de-a lungul veacului trecut a scrierilor sale — de la *Meşteşug prin ajutorul căruia fie cine poate totdeauna avea buzunarul plin de bani*, la *Operele alese* editate în 1895 şi pînă la traducerile *Autobiografiei* publicate în 1942 şi în 1976 — i-a conferit lui Franklin rangul de simbol al mitului american. În schimb, numele lui Thomas Jefferson n-a ajuns decît sporadic la cunoştinţa unei pături subţiri care n-a aflat despre el decît informaţii sumare şi stereotipe: «om politic şi gînditor iluminist american (1743—1826)»; «preşedinte al Statelor Unite ale Americii (1801—1809)»; faptul că el este autorul *Declaraţiei de Independenţă a Statelor Unite* fiind adesea diminuat — «a participat la elaborarea proiectului *Declaraţiei*. . .» — sau chiar ignorat.

Or supremul titlu de glorie al lui Thomas Jefferson este tocmai *Declaraţia de Independenţă* — primul document de stat care a consfinţit drepturile inalienabile ale omului, şi a proclamat suveranitatea poporului precum şi dreptul acestuia de a se împotrivi opresiunii şi care, condamnînd samavolniciile monarhiei britanice, prevesteşte opţiunea pentru forma de guvernare republicană. Căci aceste idei consacrate de *Declaraţie* şi mai ales înfăptuirea lor cu succes, care le-a investit cu forţa precedentului concret, au influenţat şi continuă să influenţeze nu numai evoluţia instituţiilor nord-americane, dar şi desfăşurările politice în cele patru zări ale lumii.

În Franţa ea a constituit modelul *Declaraţiei drepturilor omului şi ale cetăţeanului* propuse de Lafayette şi adoptate în 1789 de *Adunarea Constituantă*. Ea a însufleţit în 1789 răscoala poporului polon condusă de Tadeusz Kosciuszko, care s-a bucurat de prietenia lui Jefferson. Principiile ei au stat şi la baza proiectelor constituţionale propuse poporului elin de Rigas şi susţinute ulterior de Adamantios Corais cu care Jefferson a întreţinut o susţinută corespondenţă. Tot *Declaraţia de Independenţă a S.U.A.* a inspirat lupta pentru neatîrnare a coloniilor spaniole şi portugheze din America Centrală şi din America de Sud declanşată în Venezuela de Francesco Miranda. Iar în Italia ea a contribuit la conturarea ideologiei *Risorgimento*-ului.

•

La noi, *Declaraţia de Independenţă* n-a întîrziat să reţină atenţia celor care au luat cunoştinţă de ea, pe de o parte prin cărţi şi periodice de limbă franceză, germană, greacă şi rusă, iar, pe de altă parte, prin veştile aduse de tinerii întorşi de la studii

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

din apusul continentului, precum şi prin ştirile colportate de negustori, cărăuşi şi călători.

Primele mărturii scrise ale interesului pentru aşezămintele fundamentale ale republicii nord-americane provin de la Daniil Philippide, profesor la Academia Domnească ieşană. În 1801, Philippide cere unui prieten de la Paris un exemplar al *Constituţiei americane* al cărei text era întotdeauna precedat de *Declaraţia de Independenţă*. În 1804 Philippide îi mărturiseşte aceluiaşi corespondent: « Prietene, călătoresc adesea în gînd prin Anglo-America, ard de nerăbdare să aflu tot ce priveşte această ţară şi mi-ai face o bucurie deosebită trimiţîndu-mi orice nouă descriere a acestei ţări. »[1]

După *Declaraţia de Independenţă*, în intervalul pînă la căderea Bastiliei, în Moldova au loc conspiraţiile boierilor din 1777 şi 1778. În Transilvania, se produce, în 1782, incidentul de la Cîmpeni, şi se aprinde spiritul de rezistenţă la opresiune ce avea să culmineze cu răscoala lui Horia, care a constituit, după *Declaraţia de Independenţă a Statelor Unite*, cea mai însemnată mişcare care a preludat Revoluţia Franceză de la 1789. La mai puţin de un an de la supliciul lui Horia şi Cloşca, ipoteza unei posibile înrîuriri a *Declaraţiei de Independenţă* asupra mişcării moţilor este pusă într-un pamflet publicat la Dublin: « Răscoala lui Horia, afirmă autorul pamfletului, e justificată pe baza principiilor *Declaraţiei de Independenţă* şi a dreptului de rezistenţă la opresiune . . . Dacă aceste principii sînt valabile, ele sînt aplicabile tuturor popoarelor, şi atunci răscoala valahilor pare îndreptăţită » . . .[2] Pamfletul citat, care multă vreme a fost atribuit lui Mirabeau, s-a dovedit în cele din urmă că aparţinuse lui Jacques-Pierre Brissot, una dintre figurile cele mai luminoase ale Revoluţiei Franceze.

Nouă ani după răscoala lui Horia, doi români ardeleni, Costa Chiriţa, ostaş în regimentul 2 « graniţariu » de la Năsăud, şi feciorul lui au fost învinuiţi în faţa tribunalului din Pesta că au difuzat în Secuime şi în părţile Năsăudului cărţi cu tendinţe iacobine printre care « scrisorile lui Mirabeau despre Statele Unite »[3]. Acuzaţia nu precizează titlurile lucrărilor incriminate. Este însă foarte probabil că una dintre scrisorile împricinate era pamfletul lui Brissot, prima afirmare a gîndirii franceze în rolul de catalizator între spiritul de la 1776 şi spiritul revoluţionar românesc.

Pe alt plan, indicii puternice fac dovada că traduceri ale *Declaraţiei de Independenţă* şi ale întinsei literaturi pro şi contra coloniilor engleze au circulat înainte de sfîrşitul secolului al XVIII-lea în Moldova, Muntenia şi Transilvania. Numeroase tipărituri — care, supravieţuind cotropirilor, războaielor şi calamităţilor se mai găsesc în depozitele unora dintre marile noastre biblioteci publice sau care sînt semnalate în cataloagele unor vechi colecţii particulare risipite între timp — atestă răspîndirea în Ţările Române a unor lucrări cu date de apariţie grăitoare. Enumerarea ce urmează nu este nicidecum exhaustivă. Ea nu îmbrăţişează nici toate bibliotecile, nici toţi autorii, nici toate titlurile.

La Bucureşti, de pildă, în biblioteca Academiei RSR se găseşte: *Histoire universelle depuis le commencement du monde jusqu'à présent, composée en anglois par une société de gens de lettres*, care, în volumul al 118-lea, tipărit la Paris, în 1788 cuprinde traducerea integrală a *Declaraţiei de Independenţă*.

---

[1] Daniile Philippidis, Barbié du Bocage, Anthimos Gazis, *Correspondance 1784—1819*, ed. E. Koumarianou, Atena, 1966, pp. 38, 134—135 şi 137.

[2] *Seconde lettre d'un défenseur du peuple à l'Empereur Joseph II concernant son règlement sur l'émigration et principlament sur la révolte des valaques*, Dublin, 1785, p. 87.

[3] Carol Engel, *Circulaţia cărţilor franceze în Transilvania în a doua jumătate a secolului XIX*, în volumul *Probleme de literatură comparată şi sociologie literară*, Bucureşti, 1970, p. 122.

@Asociaţia Ziariştilor Independenţi din România

Thomas Jefferson

A Philosopher, Patriot and a Friend

Dessiné par son [illegible]

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

În catalogul bibliotecii personale a boierului moldovean Nicolae Rosetti Roznovanu aflăm pe lîngă *Histoire universelle depuis le commencement du monde*, amintită mai sus, și alte lucrări azi pierdute fără urmă, care vădesc interesul pentru noile instituții din S.U.A.: *Constitutions des treize États Unis d'Amérique*, Paris, 1793; *Constitutions des principaux États d'Europe et des États-Unis d'Amérique*, de Sébastien de La Croix, editată în același an și în același loc, precum și lucrarea lui Condorcet, *De l'influence de la révolution d'Amérique en Europe*, Paris, 1786.

Aceste cărți vădesc interesul acelora ce aveau să redacteze proiectele noastre constituționale din 1802 și 1822 pentru instituțiile republicane.

Ecouri clare ale *Declarației de Independență* vibrează în *Actul de Unire și Independență*, iscălit, în noiembrie 1838, de un mare număr de membri ai Adunării Naționale a Valahiei în frunte cu Ion Cîmpineanu. Acest document proclamă « că nesfiala cu care Înalta Poartă și Rusia au siluit ... și încă siluiesc cele mai sfinte libertăți, le pune semnatarilor datoria de a mîntui suveranitatea română, de a întoarce o patrie slobodă și independentă ... Cînd desființarea statului este neapărată — continuă documentul — cînd fiecare zi descoperă prăpădenii noi, cînd trebuința este strașnică, cetățenii nu mai sînt datori a respecta legile așezate, ci dimpotrivă au datoria sfîntă de a lua inițiativa, de a se apăra împotriva tiraniei, de a izbăvi patria căci izbăvirea norodului este cea dintîi lege. »[4]

Independența nu-i preocupă însă numai pe semnatarii actului de la 1838. Noua generație — din rîndurile căreia aveau să se ridice membrii societății secrete conduse de Mitică Filipescu în 1840 precum și fruntașii mișcărilor ce aveau să izbucnească în 1848 în Muntenia, în Moldova și în Transilvania — s-a adăpat și ea de la același izvor.

După 1829, în ciuda tuturor vămilor și cenzurii, noi culegeri de documente și scrieri americane, de studii și însemnări despre S.U.A. au intrat în biblioteci. În primul rînd, antologia Thomas Jefferson, *Mélanges politiques et philosophiques*, Paris, 1833; precum și alte cîteva titluri ce se găsesc mai pretutindeni în țară: Aléxis de Tocqueville, *De la démocratie en Amérique*, 1836 și 1840, etc. (această lucrare fundamentală a circulat și în versiuni grecești și maghiare); Story & Odent, *Commentaires sur la Constitution des États Unis*, Paris, 1845; și nenumărate ediții ale istoriilor universale semnate de Millot, Cantu și Rotteck.

În 1834 apar la Cluj însemnările călătoriei făcute în S.U.A. de secuiul *Bölöni Farkas Sandor*, care au fost citite de un însemnat număr de români din Transilvania, fapt important deoarece încorporau și o versiune completă a *Declarației de Independență*[5].

Dar cea mai elocventă mărturie a înrîuririi exercitate de actul de la 4 iulie 1776 o constituie traducerea lui integrală în limba română efectuată de Simion Bărnuțiu, probabil după 1846. Textul acestei traduceri, ce ni s-a păstrat în manuscris, a fost inclus — împreună cu *Articulii Confederațiunii* din 1778, cu *Constituțiunea Statelor Unite*, cu *Amendamente și adaosuri la Constituțiune* și cu *Constituțiunea Pensylvaniei* — în cursul *Despre constituțiuni* predat la Iași de Bărnuțiu opt sesiuni în șir, între 1856 și 1863.

---

[4] Publicat de Cornelia Bodea, în lucrarea *Lupta românilor pentru unitatea națională, 1834—1849*, București, 1967, pp. 216—217.
[5] Bölöni Farkas Sandor, *Utazás Észak-Amerikában*, ediția a IV-a, Irodalmi Könivkiado, Bukarest, 1966.

◀ « Thomas Jefferson, un filosof, un patriot și un prieten ». Portret desenat de prietenul său Tadeusz Kosciuszko și gravat de Sokolnicki

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

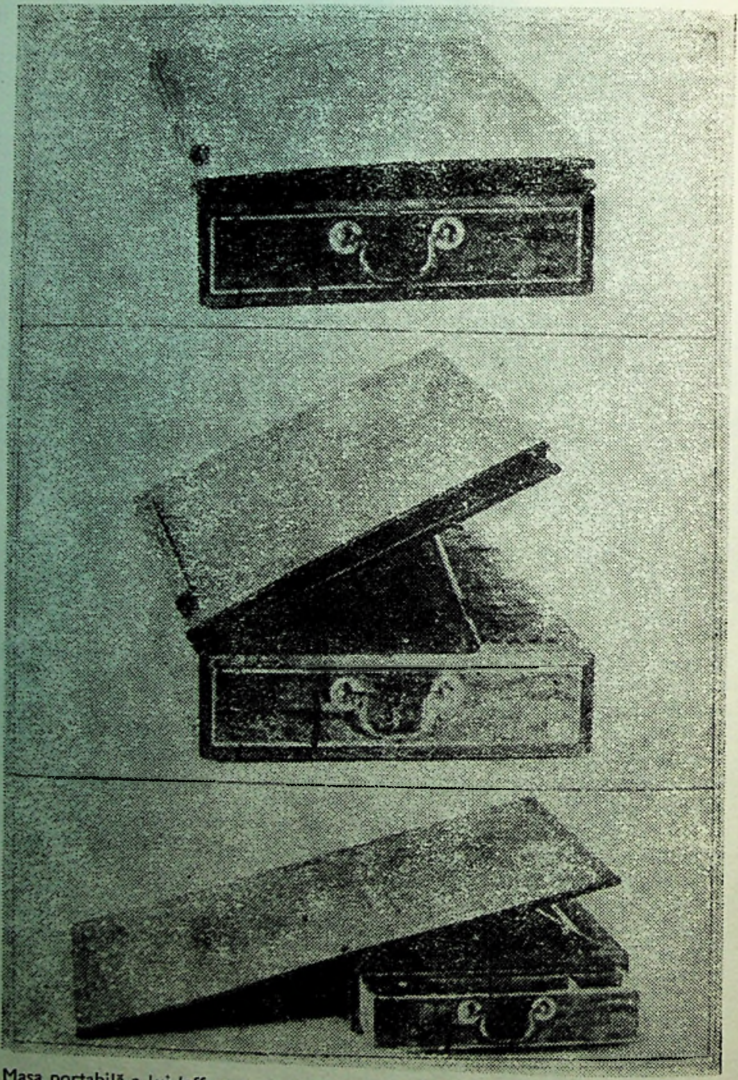

Masa portabilă a lui Jefferson, pe care a scris Declaraţia de Independenţă

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

Urmează apoi, în 1848, *Puncturile națiunii române transilvane*, adoptate la Blaj, *Proclamația de la Islaz*, redactată de Nicolae Bălcescu, și *Dorințele partidei naționale in Moldova* elaborată de Mihail Kogălniceanu care se inspiră, direct sau indirect, de la același izvor și au un evident subtext antimonarhic.

Primul consul al S.U.A. în Principate, Henry T. Romertze, pe care Alexandru Ioan Cuza l-a primit în audiență în august 1859, notează această profesiune de credință a domnitorului în care răzbate o certă simpatie pentru instituțiile republicane: « Prea puțini dintre numeroșii călători ce vizitează America prezintă o imagine veridică a acestei mari și frumoase țări a cărei constituție este privită de europeni ca o himeră, dar care, de-a lungul a optzeci de ani, a făcut lumii întregi dovada că nu e vis ci fapt real, chiar cel mai de seamă fapt din istorie ». [6]

Mărginindu-ne la aceste cîteva repere care, desigur, nu sînt singurele pentru perioada evocată după care se înmulțesc simțitor, e limpede că influența lui Franklin nu s-a ridicat la nivelul atins de *Declarația de Independență*. În vreme ce biografia și numeroasele scrieri ale lui Franklin s-au limitat, cum a observat Mihail Kogălniceanu[7], la «a poporaliza adeverile folositoare și a înfățișa sfaturile moralei practice sub forma atrăgătoare și ușoare de înțeles pentru numărul cel mare al cetitorilor» puținele pagini ale *Declarației* — deși accesibile inițial doar cîtorva cărturari cunoscători de limbi străine și, mai tîrziu, studenților lui Bărnuțiu — au galvanizat cugetele și au stimulat acțiunea revoluționară a celor înflăcărați de vechea năzuință de a înfăptui independența și unitatea și de a așeza în țară o cîrmuire democratică și republicană.

De aceea ar fi drept ca *Declarația de Independență* să fie pururi asociată cu numele autorului ei. Cu atît mai mult cu cît Thomas Jefferson e, fără îndoială, una dintre figurile cele mai reprezentative ale epocii. Nu doar om politic și « gînditor iluminist » și « președinte al Statelor Unite ale Americii » ci adevărat *uomo universale*.

Mînat de o insațiabilă curiozitate și de dorința de a-și lărgi cunoștințele spre binele semenilor a abordat aproape toate ramurile științelor. Cititor și cercetător neobosit a strîns o uriașă colecție de cărți și manuscrise din care a transferat Bibliotecii Congresului nu mai puțin de 13.000 de titluri, a publicat valoroase studii privind geografia și istoria coloniilor engleze din America; a elaborat nenumărate documente oficiale și a lăsat o enormă corespondență particulară cu protagoniștii vieții publice americane precum și cu scriitori, savanți, și personalități europene între care francezii Volney, Destut de Tracy, Lafayette, englezii Dugald Stewart și Joseph Priestley și germanii Alexander și Wilhelm von Humboldt; a consemnat prețioase observații meteorologice; a fost preocupat de problemele canalurilor și irigațiilor; a pus la punct prototipul unui plug cu brăzdar curbat, care a fost premiat de Societatea de Agronomie din capitala Franței; a inițiat și sprijinit prima expediție care a străbătut continentul pînă la Pacific; a întreprins cele dintîi cercetări arheologice în tumulusurile din Virginia; paleontologia îi datorează prima reconstituire a unui mamut; iar ca arhitect a contribuit la elaborarea planurilor capitalei americane; și-a lăsat amprenta asupra unui număr măreț de edificii publice și a construit la Monticello una dintre cele mai frumoase reședințe rurale americane.

---

[6] Arhiva istorică centrală București, fond microfilme S.U.A, T. 384, rola 1, raportul din 10 noiembrie (29 octombrie) 1859, fila 6.

[7] Mihail Kogălniceanu, *Texte social-politice alese*, București, 1967, p. 183.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

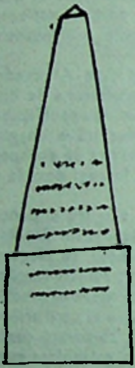

could the dead feel any interest in Monu-
-ments or other remembrances of them, when, as
Anacreon says Ὀλίγη δὲ κεισόμεσθα
κόνις, ὀστέων λυθέντων
the following would be to my Manes the most
gratifying.
On the grave
a plain die or cube of 3.f without any
mouldings, surmounted by an Obelisk
of 6.f. height, each of a single stone:
on the faces of the Obelisk the following
inscription, & not a word more.
'Here was buried
Thomas Jefferson
Author of the Declaration of American Independance
of the Statute of Virginia for religious freedom
& Father of the University of Virginia.'
because by these, as testimonials that I have lived, I wish most to
be remembered. [redacted] to be of the coarse stone of which
my columns are made, that no one might be tempted
hereafter to destroy it for the value of the materials.
my bust by Ciracchi, with the pedestal and truncated
column on which it stands, might be given to the University
if they would place it in the Dome room of the Rotunda.
on the Die of the Obelisk might be engraved
Born Apr. 2. 1743. O.S.
Died ___

Fragment autograf din dispozițiile testamentare ale lui Thomas Jefferson privind piatra funerară și epitaful

Piatra tombală a lui Thomas Jefferson ▶

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

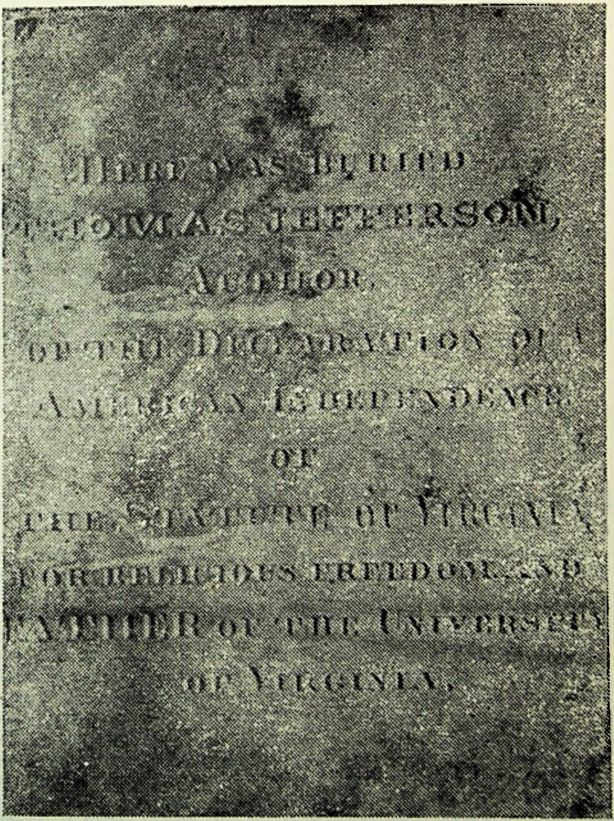

Se poate afirma că Thomas Jefferson a fost singurul dintre ocupanții de pînă azi ai Casei Albe care a îmbinat în mod fericit o întinsă cultură și o judecată avizată în toate domeniile, călăuzit de disprețul pentru zădărnicii și de clarviziunea sa care l-au îndemnat să ceară ca pe obeliscul de piatră brută menit de el să-i străjuiască mormîntul, în fruntea epitafului să fie săpate cuvintele:

Aici odihnește
Thomas Jefferson

Autorul Declarației de Independență

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

THOMAS PAINE

COMMON SENSE

Despre originea și concepția asupra guvernării în general, dimpreună cu observații succinte asupra constituției engleze

Unii autori fac asemenea confuzie între societate și guvernare, încît nu lasă decît foarte puțină sau chiar nici o deosebire între cele două; cu toate că acestea nu sînt numai diferite în sine, dar au și origini diferite. Societatea este rezultatul voinței și dorințelor noastre, iar guvernarea, rezultatul răului din noi; cea dintîi ne îndreaptă în chip *pozitiv*, spre fericire, reunindu-ne în cele sufletești; cea din urmă, în chip *negativ*, ne îngrădește năravurile. Cea dintîi încurajează apropierea între oameni, cea de-a doua zămislește deosebirile. Prima este ocrotitoare pentru noi, cea de-a două — pedepsitoare.

În orice stat societatea este o binecuvîntare, dar guvernarea, chiar în cea mai bună împlinire a ei, este un rău necesar; iar dacă împlinirea este peste poate de rea, ajunge să fie de neîndurat; căci, dacă suferim sau sîntem tîrîți în suferință *prin guvernare* (lucru la care ne-am aștepta într-o țară *fără guvernare*), dezastrul ființei noastre crește fiindcă înțelegem că noi înșine producem mijloacele prin care suferim. Guvernarea, ca și îmbrăcămintea, este semnul nevinovăției pierdute; palatele regilor s-au înălțat pe ruinele bolților cerești. Căci, dacă îndemnurile conștiinței ar fi limpezi, obștești și urmate cu o ascultare de la sine dorită, omul nu ar mai avea nevoie de nici un legiuitor; dar lucrurile nestînd așa, el găsește necesar să renunțe la o parte din ceea ce-i aparține pentru a găsi mijloace să salveze restul; acestea îi sînt dictate de prudența care, în orice alte situații, îl sfătuiește să aleagă din două rele, răul mai mic. Așadar, păstrarea ordinii fiind conceptul și scopul guvernării, încheierea necesară ce decurge este că orice formă care pare a oferi atare garanții, cu cît mai puține jertfe și cît mai mult cîștig, este preferabilă oricărei alteia.

Pentru a căpăta o idee clară și potrivită despre conceptul guvernării, să presupunem că un grup social restrîns s-ar stabili în vreun loc singuratic al pămîntului, fără legătură cu restul; aceasta ar reprezenta cea dintîi populație a oricărei țări, sau chiar a lumii întregi. În aceste condiții, de libertate naturală, primul lor gînd se va îndrepta către societate. O mulțime de temeiuri îi vor determina la aceasta; puterea unui individ izolat este atît de mică față de măsura dorințelor lui și mintea atît de nepotrivită singurătății nesfîrșite, încît va fi curînd silit să caute ajutor și înțelegere la altul, care, la rîndul său, își dorește aceleași lucruri. Patru sau cinci la un loc ar putea înjgheba o gospodărire în inima pustiei, dar un singur

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

om poate trudi o viață întreagă fără să izbîndească în nimic; nici după ce a doborît copacul nu-l poate mișca din loc, nici nu-l poate ridica dacă presupunem că a fost deplasat; între timp foamea l-ar sili să se lase de lucru și orice dorință l-ar îndemna spre o altă cale. Boala și, mai mult, nenorocul ar însemna moarte căci, chiar dacă acestea nu ar aduce moartea, l-ar face incapabil de a trăi și l-ar aduce într-o stare în care mai degrabă s-ar putea spune că piere decît că moare.

Astfel, necesitatea, ca forță gravitațională, ar grupa într-o formă socială pe emigranții nou-veniți, a căror întrajutorare ar înlocui și ar face inutile obligațiile legale și de guvernare, atîta vreme cît membrii societății ar fi cinstiți unii față de alții; dar cum numai Cerul este ferit de păcate, urmarea firească va fi că, pe măsură ce vor înlătura primele greutăți întîmpinate de emigrare, condiție care îi reunea printr-o cauză comună, vor începe să se dezintereseze tot mai mult de reciprocitate. Iar această slăbiciune va scoate la iveală necesitatea de a organiza o formă oarecare de guvernare, pentru a suplini neajunsurile virtuții morale. (. . .)

Este foarte probabil că primele legi ale acestor comunități vor avea doar caracter de reglementări și nu va exista nici o altă pedeapsă decît pierderea stimei publice. În acest prim « parlament » fiecare va avea, prin drept natural, locul său.

Dar, pe măsură ce colonia sporește, problemele publice se înmulțesc și ele, iar distanțele care-i separă pe membrii ei vor face tot mai puțin lesnicioasă întrunirea tuturor, cu fiecare ocazie, ca înainte, cînd erau puțini la număr, locuințele lor apropiate, iar problemele publice puține și de mică însemnătate. Această situație nouă îi va determina ca, prin consens, să lase partea legislativă pe seama unor persoane cu aptitudini specifice, alese din întregul corp social, care să fie preocupate de aceleași probleme ca ale celor care i-au ales, și să acționeze în felul în care ar acționa întregul corp social, dacă ar fi unanim prezent. Mărindu-se colonia și mai mult, va fi necesar să se augmenteze numărul de reprezentanți și, pentru a fi posibilă apărarea fiecărei părți a coloniei, se va vedea că cea mai bună soluție este împărțirea întregului în subdiviziuni convenabile, fiecare subdiviziune trimițîndu-și numărul de reprezentanți; și, pentru ca cei *aleși* să nu ajungă a avea interese diferite de cele ale *alegătorilor*, prudența va impune ca alegerile să fie frecvente, fiindcă în acest fel, *aleșii* întorcîndu-se în corpul general al alegătorilor și contopindu-se cu el, în cîteva luni interesul lor față de problemele generale ar fi asigurat prin gîndul lor înțelept de a nu-i preschimba pe ceilalți în cîrjă pentru ei. Și dacă aceste interschimbări frecvente vor ajunge la stabilirea unei bune înțelegeri cu toate ramurile comunității, ele se vor sprijini mutual și firesc. De aceasta depinde (și nu de numele fără nici un sens de « rege ») *puterea guvernării și fericirea celor guvernați*.

Iată, deci, originea și devenirea guvernării; ea este, așadar, un mijloc devenit necesar din pricina neputinței virtuții morale de a guverna lumea; în aceasta constau conceptul și scopul guvernării, și anume, în libertatea și apărarea comunității. Oricît am fi de orbiți de imagini îmbietoare, oricît sunetele ar înșela auzul, orice prejudecăți ne-ar împiedica voința și orice interese ne-ar întuneca puterea de înțelegere, vocea limpede a naturii și rațiunii va rosti: « E adevărat ! »

Principiul formal al guvernării îl extrag dintr-un principiu natural, pe care nici o speculație nu-l poate înlătura, anume că un lucru, cu cît este mai simplu, cu atît este mai puțin probabil să se strice și cu atît mai ușor de reparat, dacă se strică; pornind de la această maximă, voi face cîteva observații asupra atît de lăudatei Constituții Engleze. Este cert că ea a fost un lucru nobil în vremurile întunecate ale sclaviei, cînd a fost clădită. Cînd lumea era stăpînită de tiranie, cea mai mică îndepărtare de la ea însemna o salvare nesperată. Dar faptul că

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

este imperfectă, supusă la mari zdruncinări şi incapabilă de a oferi ceea ce pare să promită, se poate uşor demonstra.

Guvernările absolute (cu toate că sînt ruşinea naturii umane) au de partea lor avantajul simplităţii; dacă poporul suferă, el cunoaşte capul vinovat de suferinţele lui; de asemenea cunoaşte remediul şi nu este dezorientat din pricina varietăţii de cauze şi leacuri posibile. Dar Constituţia Engleză este de o complexitate excesivă, încît naţiunea întreagă poate suferi ani de-a rîndul fără a-şi putea da seama unde se află răul; unii indică o direcţie, alţii alta, şi fiecare tămăduitor politic prescrie o altă medicaţie.

Ştiu că este greu să treci peste prejudecăţi provincialiste sau care s-au impus prin durată; totuşi, dacă ne luăm inima-n dinţi să cercetăm părţile componente ale Constituţiei Engleze, vom vedea că ele sînt rămăşiţele regretabile a două tiranii străvechi, amestecate cu unele materiale noi, de orientare republicană.

Primo: Rămăşiţele monarhiei tiranice, întruchipate de rege.

Secundo: Rămăşiţele aristocraţiei tiranice, întruchipate de pairi.

Tertio: Noua gîndire republicană, întruchipată de Camera Comunelor, în a cărei virtute se sprijină libertatea Angliei.

Primele două componente fiind ereditare, sînt independente de popor, căci *în sens constituţional* nu contribuie cu nimic la libertatea statului.

A numi Constituţia Engleză o *uniune* a trei puteri, care se îngrădesc reciproc, este o nerozie: fie cuvintele nu au nici un înţeles, fie se află în contradicţie flagrantă.

A spune că rolul Camerei Comunelor este de a îngrădi puterea regală presupune două lucruri:

Primo: Regelui nu i se poate acorda încredere, decît dacă este supravegheat; sau, cu alte cuvinte, setea de putere absolută este boala firească a monarhiei.

Secundo: Camera Comunelor, fiind aleasă cu acest scop, este mai înţeleaptă sau mai demnă de încredere decît Coroana.

Dar aceeaşi Constituţie, care conferă Camerei Comunelor puterea de a îngrădi regalitatea, nu oferă mijloacele pentru împlinirea acestui scop, în schimb dă regelui puterea de a îngrădi activitatea Camerei Comunelor, acordîndu-i dreptul să respingă proiectele ei de lege; aceasta ar presupune din nou că regele este mai înţelept decît cei despre care s-a şi presupus că sînt mai înţelepţi decît el. Absurditate curată !

Ideea de monarhie este în sine ridicolă peste măsură; mai întîi i se exclud unui om mijloacele de informaţie şi totuşi el este îndrituit să decidă în cazuri în care se cere cea mai deplină judecată. Prin statutul regal el este izolat de lume, şi totuşi funcţiei monarhice îi incumbă cunoaşterea exhaustivă; rezultă că părţile respective opunîndu-se şi distrugîndu-se una pe cealaltă, îşi dovedesc caracterul absurd şi inutil. (. . .)

Este necesară acum cercetarea *erorilor constituţionale* în concepţia engleză despre guvernare; neavînd, nici unul din noi, puterea de a face dreptate semenilor, de vreme ce ne aflăm, mai mult sau mai puţin, sub semnul parţialităţii, nu o putem face nici pentru noi înşine, fiind încătuşaţi de prejudecăţile în care ne încăpăţînăm. Iar după cum cel care se simte legat de o prostituată nu este potrivit

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

să-și aleagă sau să judece o soție, tot astfel, orice ipoteză în sprijinul unei guvernări constituționale putrede ne va pune în imposibilitatea de a concepe una sănătoasă.

•

Anglia, încă de la Cucerirea ei, a cunoscut doar cîțiva monarhi buni, dar a gemut sub apăsarea unui număr mult mai mare de domnii rele; totuși, nici un

« Meci de box sau încă un pumn în nas dat lui John Bull » (personificare grotescă a Marii Britanii). Sînt reprezentați George al III-lea și președintele Madison

om cu mintea întreagă nu ar putea spune că pretențiile monarhice de la William Cuceritorul încoace sînt chiar atît de onorabile. Un bastard francez, debarcat cu o ceată de lotri înarmați și care se proclamă singur rege al Angliei, împotriva voinței băștinașilor, reprezintă, ca s-o spunem verde, o jalnică pungășie genealogică. Oricum, divinitatea nu are nici un amestec aici. Nu e nevoie să pierdem prea multă vreme pentru a da în vileag nebunia credinței în dreptul ereditar; dacă există oameni atît de slabi de minte încît să creadă în așa ceva, atunci să

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

proslăvească înainte măgarul şi leul de-a valma şi să le fie de bine. Eu n-am să-i urmez în umilinţa lor, nici n-am să le tulbur pioşenia. (. . .) În privinţa uzurpării, nimeni nu poate fi atît de îndărătnic încît să o apere; iar faptul că William Cuceritorul era un uzurpator e indiscutabil. Adevărul adevărat este că începuturile monarhice engleze nu se prea lasă cercetate.

Dar nu atît absurditatea în sine preocupă omenirea, cît răul propriu-zis pe pe care îl reprezintă succesiunea ereditară. Dacă ar fi perpetuat o rasă de oameni buni şi înţelepţi, ar fi purtat semnul autorităţii divine, dar de vreme ce deschide căi celor *nesăbuiţi*, celor *răuvoitori* sau celor *nepotriviţi*, ea este prin însăşi natura ei opresivă.

Cine se consideră născut spre a domni şi a fi ascultat devine repede un închipuit. Rupt de restul lumii, mintea îi este de timpuriu înveninată de îngîmfare; iar lumea în care se mişcă este diferită materialmente de cea mai însemnată parte a lumii, încît el are prea puţine ocazii să cunoască interesele reale ale acesteia, iar cînd ajunge să guverneze, de obicei este mai neştiutor şi mai nepriceput decît toată suflarea ţinuturilor pe care le stăpîneşte. (. . .) Cu cît o guvernare este mai aproape de stadiul republican, cu atît mai puţin rămîne de făcut pentru rege. Este destul de greu să găseşti un nume potrivit pentru guvernarea engleză. Sir William Meredith[1] o numeşte Republică. Dar, în starea actuală ea este nedemnă de un atare nume, căci datorită influenţei nefaste a Coroanei, datorită controlului pe care acesta îl exercită asupra tuturor poziţiilor, absorbind, în fapt, întreaga putere şi înghiţind virtuţile Comunelor (partea republicană a Constituţiei), guvernul englez este aproape la fel de monarhic precum al Franţei şi al Spaniei. Oamenii se trezesc cu nume pe care nu le înţeleg. Căci partea republicană, nu cea monarhică, este cea cu care se fălesc englezii, adică, de fapt, cu libertatea de a alege o Cameră a Comunelor din propriul corp social — şi este uşor de observat că, atunci cînd virtuţile republicane dau greş, se înstăpîneşte sclavia. Din ce altă pricină este Constituţia Engleză atît de bolnavă, decît din aceea că monarhia a înveninat Republica; cercurile Coroanei au pătruns tot mai mult în rîndurile Comunelor.

În Anglia un rege nu are mare lucru de făcut, decît să declare război şi să împartă funcţii după placul lui; ceea ce, mai simplu zis, înseamnă sărăcirea naţiunii şi readucerea ei în matcă, împinsă de la spate cu ţăpoiul.

Frumoasă treabă, nimic de zis, să i se asigure unui om un venit de opt sute de mii de lire sterline pe an şi să fie şi preamărit pentru această chiverniseală! Mult mai de preţ este un singur om cinstit din societe, decît toţi hoţomanii încoronaţi care au vieţuit vreodată.

În româneşte de RADU R. ŞERBAN

[1] Sir William Meredith — jurist şi om politic american (1740—1814)

@Asociaţia Ziariştilor Independenţi din România

RADU R. ŞERBAN

Oportunitatea istorică a unui text

Broşura Common Sense[1] *(« Dreapta judecată ») scrisă de revoluţionarul american Thomas Paine (1737—1809) a apărut la 10 ianuarie 1776, cînd se punea, pentru coloniile americane, problema desprinderii de metropolă. Pe frontispiciul broşurii nu se află decît menţiunea « Scrisă de un englez », după o uzanţă a păstrării anonimatului, care, de altfel, nu a funcţionat numai atunci şi acolo, ci de multe ori în contexte revoluţionare. A fost, pentru acele momente cînd se impuneau stringent lupta comună, unitatea militară şi ideologică desăvîrşită, ca o flacără albastră care, pătrunzînd în conştiinţe, a anihilat îndoielile, ezitările şi mai ales tendinţele facţioniste la care se va renunţa temporar. Americanii, indiferent de interesele diverselor colonii, înţeleseseră că o coeziune efectivă este absolut obligatorie, avînd în vedere şi nemăsurata obstinaţie a Albionului care, în august 1775, respinsese orice negocieri cu Congresul american şi, mai mult, anunţase fără echivoc represiunea.*

Totuşi, divergenţe între colonişti existau, chiar după proclamarea Independenţei şi după « Declaraţia de Independenţă » (2, respectiv 4 iulie 1776). După cum recunoştea însuşi Washington, Common Sense *a lui Tom Paine a înlăturat nehotărîrea şi a indicat o direcţie limpede, necesară pentru amercani la acea răscruce istorică.*

Eseul Common Sense *oferă aproape tuturor categoriilor de cetăţeni americani (căci sclavii, atît cei negri, cît şi cei albi, « periodici » datornici, « contractaţi » —* indentured servants, *nu puteau în nici un chip să fie luaţi în calcul) demonstraţii şi exemple limpezi. Accentele pamfletare, destinate unui public mai receptiv la impulsuri verbale în sine, avînd mai ales rolul de a redeschide rănile prin forţa verbului, resimţită în asemenea cazuri ca o forţă aproape contondentă, sînt mai rare. Ne întîmpină, în schimb, judecăţile de filosofie socială adresate celor dotaţi cu o oarecare putere de speculaţie, practicînd şi metoda reducerii la absurd, atunci cînd este vorba despre Constituţia Engleză sau despre regalitate, adică despre lucruri de imediat interes şi valorificabile de către ideologii mişcării, medici, avocaţi, oratori de ocazie, care, la rîndul lor, urmăresc imperativul momentului, cu orice mijloace. « Pragmatismul » american s-a impus, chiar aici, iar* Common Sense *nu mai poate fi considerată doar o formă embrionară, ci una activă, constituită, a acestuia. Eficienţa ei a fost demonstrată imediat.*

---

[1] Echivalentul românesc cel mai acceptat pentru *common sense* este « bun simţ ». Dar o serie de conotaţii din engleză se pierd în această redare. Avînd în vedere îndeosebi caracterul complex al textului, faptul că depăşeşte cu mult simplul « bun simţ », preferăm tălmăcirea « dreaptă judecată », datorită tocmai judecăţilor de valoare care constituie pivotul demonstraţiei lui Paine.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

Schimbînd proporţiile, ea ar putea fi comparată, din acest din urmă punct de vedere, al eficienţei într-un moment critic, cu Marseilleza (să nu uităm că ea se numea iniţial « Cîntecul armatei Rinului » cînd mulţi deznădăjduiseră în faţa Prusiei). Dar, evident, prin însăşi condiţia ei de cîntec sau imn revoluţionar, se cuvenea să aibă funcţia de incitare, de răscolire a urii îndreptăţite a poporului, arătîndu-i singura carte pe care poate cîştiga sau pierde totul.

Textul lui Paine trebuie să demonstreze, nu numai să incite, să arate avantaje clare pentru toţi, garantînd victoria, şi încă una foarte concretă şi rapidă.

Oricît de diferite ca factură, cele două chemări revoluţionare se aseamănă prin elanul nelimitat pe care îl reclamă şi dau o imagine limpede despre psihologia revoluţionară a celor două naţiuni.

Pe francezi îi mînă speranţa în fericirea eternă, care se va pogorî asupra lor o dată cu acel rîvnit jour de gloire ce nu poate fi decît definitiv, fără necesitatea ulterioară a vreunor lupte, confruntări pe toate planurile. Din textul lui Paine reiese clar că întoarcerea rousseauistă la natură, chiar dacă poate fi visată, este practic imposibilă şi, de altfel, orice moment de visare nu poate face decît să întîrzie lucrurile. Guvernarea trebuie să existe (chiar dacă este un « rău necesar »), dar ea trebuie să capete un caracter raţional practic. Înlăturarea iraţionalului, pe care Paine îl identifică în monarhie şi în Constituţia de tip britanic, este doar un prim pas, aproape de la sine înţeles (dar pe care el, totuşi, îl explică), ce va fi urmat neapărat şi necontenit de salturi considerabile în viaţa americană. Naţiunea va trebui să lupte neîncetat, lipsa de tihnă fiind însăşi condiţia ei.

De altfel, istoria îi dă dreptate: coloniile eliberate vor urma un curs vădit (chiar un « destin vădit » — manifest destiny — cum se va spune mai tîrziu) de expansiune, în special prin războaie şi cumpărări pînă la sfîrşitul veacului trecut. De asemenea, cam tot atîta timp îi vor ocupa şi preocupa, în mod acut, pe americani problemele interne, dacă ne gîndim doar la cele de importanţă vitală.

Diferenţa între revoluţionarismul european (pe cel farncez l-am considerat doar la modul prototipic) şi cel american a luminat-o cu o ironie sumbră destinul însuşi: sosind în Franţa revoluţionară, care, la început, îl adoptă şi îl omagiază, Paine îşi « pierde capul » la figurat, neînţelegînd mecanismele acestei alte revoluţii şi doar printr-un noroc — căderea « la vreme » a lui Robespierre — şi-l păstrează la propriu; iar marele erou francez al americanilor, La Fayette, şi-a părăsit ţara în 1792, pentru ca în 1830 să devină un sprijinitor al lui Ludovic Filip, « regele-bancher ».

@Asociaţia Ziariştilor Independenţi din România

SIMÓN BOLÍVAR

Prin urmare acesta e poporul lui Romulus şi Numa, al Grachilor şi Horaţilor, al lui August şi Nero, al lui Cezar şi Brutus, al lui Tiberiu şi Traian? Aici toate măreţiile şi-au avut ilustrarea lor şi toate mizeriile leagănul lor. Octavian îşi pune o mască de apărător al binelui public pentru a-şi ascunde firea suspicioasă şi pornirile sîngeroase; Brutus îşi înfige pumnalul în inima protectorului său pentru a înlocui tirania lui Cezar cu tirania sa; Antoniu renunţă la drepturile gloriei sale pentru a se îmbarca pe galerele unei femei uşoare; fără proiecte de reformă, Sylla îşi măcelăreşte compatrioţii, iar Tiberiu, sumbru ca noaptea şi depravat ca însăşi crima, îşi petrece timpul în desfrîu şi asasinate. Pentru un Cincinat au fost o sută de Caracalla, pentru un Traian, o sută de Caligula, iar pentru un Vespanian, o sută de Claudiu. Poporul acesta ne-a dat de toate: severitate pentru vremurile vechi, austeritate pentru Republică, depravare pentru Împăraţi, catacombe pentru creştini, curaj pentru a cuceri întreaga lume, ambiţie pentru a transforma toate statele lumii în provincii tributare, femei care trec cu roţile carului peste trupurile strivite ale părinţilor, oratori pentru a mişca sufletele, ca Cicero, poeţi pentru a seduce cu cîntecele lor, ca Vergiliu, satirici, ca Juvenal şi Lucreţiu, filosofi slabi, ca Seneca, şi cetăţeni întregi, cum a fost Cato. Poporul acesta ne-a dat de toate, numai pentru cauza omenirii nu a dat nimic: Mesaline corupte, Agripine fără inimă, mari istorici, naturalişti de seamă, militari străluciţi, proconsuli lacomi, sibariţi desfrînaţi, virtuţi înălţătoare şi crime josnice; dar pentru emanciparea spiritului, pentru uşurarea apăsărilor, pentru înălţarea omului şi pentru perfectibilitatea definitivă a raţiunii sale a făcut prea puţin, ca să nu spun nimic. Civilizaţia venită din Orient şi-a arătat aici toate faţetele, a făcut să i se vadă toate elementele; dar în ce priveşte rezolvarea marii probleme a omului în libertate se pare că aceasta i-a rămas necunoscută şi că abordarea acestei misterioase necunoscute a fost rezervată Lumii Noi.

Jur în faţa dumitale, jur pe dumnezeul părinţilor mei, jur pe amintirea lor, jur pe cinstea mea şi pe patria mea că braţul meu nu va avea odihnă şi că sufletul meu nu va şti ce-i tihna pînă ce nu voi rupe lanţurile pe care ni le-a legat de picioare asupritoarea putere spaniolă!

Jurămîntul de la Roma
(August 1805)

@Asociaţia Ziariştilor Independenţi din România

Simón Bolívar în 1818, după o gravură de Bate

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

JOSÉ ENRIQUE RODÓ

BOLÍVAR

Mare în gîndire, mare în acţiune, mare în glorie, mare în nefericire, mare pentru a conferi măreţie şi părţii impure ce există în sufletul celor mari, şi mare pentru a suporta, cînd rămîne singur şi nu mai aşteaptă decît moartea, tragica expiaţiune a măreţiei. Există multe vieţi omeneşti care alcătuiesc o armonie mai desăvîrşită, o ordine morală sau estetică mai pură; puţine însă oferă un caracter atît de constant de măreţie şi de forţă; puţine subjugă cu o fascinaţie atît de irezistibilă simpatiile imaginaţiei eroice.

Cînd privim această superbă personificare de energie originală, în mediul şi în ceasul în care îşi face apariţia, ne vine să credem că toată spontaneitatea reprimată, toată lumina şi toată culoarea adunate în existenţa inertă a celor zece generaţii care au trăit sub apăsarea jugului colonial, s-au concentrat, printr-o revanşă instantanee, într-o viaţă individuală şi o conştiinţă unică.

Virtualitate infinită, geniul se află permanent în aşteptarea fondului societăţii omeneşti, ca fulgerul în măruntaiele norului. Pentru a se transforma în act, are nevoie de un prilej potrivit. Singura sa dependenţă este dependenţa de stimulul iniţial care o dezleagă şi o lasă în voia libertăţii sale incoercibile; dar acest stimul este condiţia pe care şi-o rezervă destinul, fiindcă îl face să se ivească la ceasul potrivit numai societatea care încearcă să se schimbe şi cere o zguduire înnoitoare.

O lungă succesiune de generaţii se desfăşoară fără ca extraordinara facultate ce doarme, ascunsă sub forme obişnuite, să afle o operă demnă de a i se consacra, şi atunci cînd, într-o generaţie predestinată, o aspiraţie care-şi iese din matcă, o necesitate care ajunge la maturitate oferă ocazia prielnică, de cele mai multe ori se întîmplă ca răspunsul la tăcuta chemare să pornească de la o viaţă care a început să curgă, ignorîndu-şi bogăţia ascunsă, într-o direcţie străină de aceea ce o va transfigura prin glorie.

Ceva din această subită exaltare există în eroismul lui Bolívar. De cum se deschide spre lume, conştiinţa lui vede apropriindu-se momentul Revoluţiei şi se împărtăşeşte din năzuinţele care o pregăteau în secreta frămîntare a spiritelor; dar această vagă frămîntare a minţii sale nu şi-a pus amprenta pe o tinereţe care, în partea ei expresivă şi plastică, a purtat o pecete deosebită de aceea la care ne-am aştepta ca semn al supremelor energii ale acţiunii.

Primul lui vis a fost un vis de frumuseţe, de măreţie şi desfătare. Dacă fatalitatea Istoriei ar fi hotărît în afara epocii sale ceasul emancipării, ar fi dus o viaţă de mare senior, rafinat şi neliniştit, aşa cum promitea, pe cînd îşi petrecea timpul în călătorii, ori retras la moşia sa de la San Mateo, ori în cercurile intelectuale ale societăţii aristocratice din Caracasul ultimelor zile ale dominaţiei coloniale. O

@Asociaţia Ziariştilor Independenţi din România

scînteie din sufletul lui Alcibiade pare să se reflecte în bronzul acestei figuri de patrician tînăr şi senzual, posesor inconştient al flăcării geniului, în sufletul căruia atmosfera Europei, cuprinsă de focul primelor războaie napoleoniene, a stîrnit sentimentul libertăţii politice, ca o înclinaţie de superioritate şi de nobleţe, vibrînd în tonalitate clasică, ostilă, prin substanţa ei cea mai intimă, oricărei manifestări demagogice şi vulgare.

Încă nu era înconjurat, în acel moment, de glorie, ci doar de strălucirea care o imită. Îşi dădeau întîlnire în aureola tinereţii sale viţa nobilă, bogăţia unei moşteniri importante, toate darurile inteligenţei şi bunei creşteri, accentuate de un fin gust literar şi de pasiunea de a trăi în frumuseţe.

Acest prim strat al personalităţii lui n-a dispărut complet o dată cu revelaţia profunzimilor sufletului său ignorat. « Om estetic», cum s-a spus despre Platon, şi cum se poate spune prin extensiune despre o întreagă familie de spirite, a continuat să fie şi după ce geniul l-a purtat pe culmi; ajuns erou, a avut eleganţă eroică, preocuparea gestului statuar, a mişcării nobile, a atitudinii degajate şi impunătoare, ce poate părea histrionică celor care n-au ajuns la o înţelegere deplină a personalităţii lui, dar care este o trăsătură ce completează în mod spontan şi armonios figura acestor oameni de acţiune, la care geniul războiului, prin finalitatea vizionară şi creatoare ce-l însufleţeşte, se învecinează cu natura artistului şi are ceva din caracterul pasiunilor sale. N-a asimilat oare Taine, într-o riguroasă analiză de psihologie, spada lui Napoleon cu dalta lui Michelangelo, ca instrumente ale uneia şi aceleiaşi facultăţi suverane, pe care unul o exercită în măruntaiele insensibile ale marmorei, iar celălalt în măruntaiele vii şi sensibile la durere ale realităţii? . . .

Aşa ne apare începînd din ziua în care s-a logodit cu vocaţia sa, care-i sădise în suflet dragostea şi neliniştea, atunci cînd, în trecere prin Roma, urcă, parcă mînat de un *numen*, pe Aventino, de unde priveşte, la picioarele colinei, vasta întindere a mării de frămîntări şi măreţie şi, parcă vorbind conştiinţei acestei antichităţi, jură să elibereze o lume. Aşa apare apoi la Caracas, cînd, în spaima cutremurului care năruie aproape complet oraşul, în prima fază a Revoluţiei, îşi înalţă figura nervoasă şi mîndră deasupra ruinelor bisericii San Jacinto, şi acolo, în faţa mulţimii înspăimîntate, pronunţă superbele cuvinte ce fac să pălească faimoasa imprecaţia a lui Aiax, fiul lui Telamon: « Dacă natura ne stă împotrivă, ne vom lupta cu ea şi o vom supune ! ».

În toiul bătăliei, în plin triumf, la intrarea în oraşe, în exerciţiul puterii sau în palatul luminat de sărbătoare, mereu străluceşte pe faţa lui acelaşi instinctiv sentiment al unei forme plastice a eroismului şi a gloriei. Coordonînd febrila activitate a unui război implacabil, îi rămîne totuşi răgaz şi mai ales destulă imaginaţie pentru a cinsti, în stil solemn, memoria şi exemplul oamenilor săi cu un fast ca acela al procesiunii, asemănătoare unei ceremonii păgîne, care a purtat triumfal inima lui Girardot, într-o urnă păzită de armele întregii armate, de la Bárbula, locul unde a murit eroul, pînă la Caracas. În amintirea contemporanilor a rămas întipărită maiestatea antică a gestului cu care, la constituirea Republicii Columbia, a pătruns în incinta primei Adunări Naţionale pentru a-şi depune mandatul.

În faţa lucrurilor suverane şi magnifice ale lumii materiale, încearcă un fel de emulaţie care îl îndeamnă să facă în aşa fel încît să devină el însuşi participant la spectacolul acela impunător şi să-l domine ca protagonist. În ascensiunea vîrfului Chimborazo se percepe, înainte de orice altceva, un alt sentiment, mîndria de a urca, de a călca pe fruntea colosului, de a ajunge mai sus decît La Condamine, mai sus decît Humboldt, unde nu mai călcase picior omenesc.

Altă dată, se apropie de Tequendama, pentru a-i admira măreţia sublimă. În locul acela spiritul lui şi Natura compun un acord ce-l exaltă ca o influenţă a lui

@Asociaţia Ziariştilor Independenţi din România

Dionysos. Ieşind din curentul apelor, chiar în punctul în care acestea se pregătesc să se prăbuşească în hăul adînc, se află o piatră la o distanţă de un salt de om. Bolívar, fără a-şi scoate cizmele cu toc de fier, sare impetuos pe piatra aceea lustruită de spumă şi, stînd ca pe un piedestal, îşi înalţă capul, fără a simţi nici cea mai mică ameţeală, deasupra voracelui şi îngrozitorului abis.

Era continuarea, transfigurată după cum se cuvine măreţiei eroice, a aceluiaşi caracter din tinereţe care l-a făcut să scrie, pe cînd îşi cheltuia energiile celor douăzeci de ani ai săi în saloanele capitalelor europene, această mărturisire într-o scrisoare adresată baronesei de Trobriand: « Eu iubesc mai puţin plăcerile decît fastul, fiindcă mi se pare că fastul are un fals aer de glorie ». Această mărturisire venea dintr-un strat atît de profund al firii sale, încît se poate spune că niciodată n-a existat un om mai imun la orice maimuţăreală şi afectare. Nimeni n-a fost mai spontan şi mai inspirat decît el. Totul e iluminare în acţiunile lui; totul e avînt în opera lui.

Spiritul său e dintre acelea care manifestă prezenţa acestui misterios fel de a gîndi şi de a acţiona ce scapă conştiinţei celui ce-l posedă şi care, sublimîndu-i efectele mult mai presus de intenţia deliberată şi prudentă, leagă cele mai înalte opere ale omului de forţa oarbă a instinctului, care concepe savanta arhitectură a fagurelui, orientează avîntul zborului şi face ca ghiara să înşface prada fără greş. Astfel, pentru victoriile lui, îi sînt de ajuns planul de luptă rapid şi executarea lui fulminantă şi sigură. Iar cînd pierde o bătălie, posedă un fel de dar anteic, cum nu s-a mai văzut la nici un alt erou; o ciudată virtute de a se înălţa, cu atît mai mult cu cît căderea i-a fost mai mare şi mai dureroasă, un fel de asimilare tonifiantă a jocurilor adversităţii şi oprobriului, nu în virtutea lecţiilor furnizate de experienţă, ci prin reacţia inconştientă şi imediată a unei naturi ce îşi împlineşte legitatea. Această trăsătură conferă fizionomiei lui războinice amprenta individualizantă. Cum a observat foarte exact adversarul său, generalul Morillo, în cîteva cuvinte: « E mai de temut învins decît învingător. »

•

Campaniile lui nu sînt dezvoltarea treptată şi sistematică a unui plan bine chibzuit, care procedează înţelept prin fixarea unor etape, consolidînd victoriile şi stabilind obiectivele de luptă în funcţie de efectivul trupelor de care dispune. Sînt, dimpotrivă, ca nişte enorme asalturi, ca nişte tălăzuiri gigantice, ce alternează, într-un ritm neegal, cu răsturnări şi retrageri nu mai puţin violente şi înspăimîntătoare, zădărnicind dintr-o dată efortul ce părea să culmineze irezistibil, pentru a se redresa apoi şi a izbucni în altă parte, şi în alt fel, şi cu mai multă hotărîre, pînă ce un impuls şi mai puternic, şi mai bine dirijat decît cele dinainte, depăşeşte punctul critic de unde nu se mai poate da înapoi, şi atunci victoria se consolidează, şi creşte şi se propagă asemeni apelor în timpul unei inundaţii; şi dintr-un pisc în altul al Anzilor fiecare munte e un jalon al victoriilor.

Nimeni n-a cunoscut de mai multe ori ca el, şi într-un timp mai scurt, triumful cu aparenţe şi onoruri de biruinţă deplină alternînd cu înfrîngerea şi situaţiile disperate din care ceilalţi, nu el, nu mai sperau să poată ieşi.

Revoluţionar discreditat şi proscris, lipsit de o faimă deosebită şi de mijloace materiale de acţiune, se înalţă dintr-un singur zbor pe culmea gloriei militare şi a autorităţii de *caudillo* prin acea uimitoare campanie din 1813, pe care o începe în fruntea unei armate de cinci sute de oameni, şi care îl poartă, în o sută şi ceva de zile de explozie triumfală, de la poalele Anzilor la palatul guvernamental din Caracas, unde, mai presus de onorurile trecătoare, leagă pentru totdeauna de numele său titlul de *Eliberator*.

@Asociaţia Ziariştilor Independenţi din România

155

REPUBLICA DE COLOMBIA

SIMON BOLIVAR

LIBERTADOR, Y PRESIDENTE DE LA REPUBLICA,

GENERAL EN GEFE DEL EXERCITO. &c. &c. &c.

Cuartel Gral. [illegible] a 21 de Feb.° de 1821

Exmo. Sor.

[illegible]

[illegible]

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

După mai puţin de un an, îl aflăm pe coastele Mării Caraibilor, fugar, părăsit şi contestat de ai săi; s-ar părea că s-a prefăcut în fum toată gloria aceea, care nici măcar nu-l pune la adăpost de mînia cu care e acuzat şi de ingratitudinea cu care e ofensat. Iar cînd îl căutăm pentru a vedea unde îşi ascunde umilinţa, îl vedem din nou sus, apucînd timona provinciei Nueva Granada şi aducînd libertatea la Bogotá, aşa cum o adusese mai înainte la Caracas . . . şi abia dăm pagina aceasta, cînd apare, încă o dată, singur, pentru că nu a fost ascultat şi a fost nevoit să lase în mîinile unui rival obscur armele cu care se grăbea să intre în Venezuela, şi atunci îşi face reapariţia în Haiti, de unde, cu acelaşi gînd, porneşte în fruntea unei expediţii care debarcă de două ori pe coastă şi de două ori e respinsă, iar ultima dată puterea lui şi încrederea de care se bucurase sînt din nou la pămînt, terfelite de ocările mulţimii şi de trufia emulaţiei ambiţioase.

Dar autoritatea naturală pe care o emană este o forţă irezistibilă, ca orice voinţă a Naturii, şi peste puţin timp mulţimea se potoleşte, emulii săi îi recunosc superioritatea şi-i dau ascultare, iar destinele Revoluţiei se află din nou în mîinile lui, din Guyana, unde Piar a asigurat strălucirea campaniilor viitoare, pînă în cîmpia Apure, unde fierb detaşamentele de *montoneros* de sub comanda lui Páez. Formează un guvern, se războieşte, înăbuşă cîteva răzvrătiri în rîndul trupelor sale, adversitatea îl urmăreşte implacabil pînă la Ortiz, La Puerta, Rincón de los Toros, şi într-o noapte, după ultima înfrîngere, singur şi fără cal, un om fuge, ascunzîndu-se în desişul pădurii, pînă cînd, în lumina zorilor, reuşeşte să adune o escortă de călăreţi împrăştiaţi, cu care îşi continuă drumul. E Bolívar, care, după ce şi-a pierdut armata şi autoritatea, încearcă — cum ar fi putut renunţa? — să-şi cîştige o nouă autoritate şi o nouă armată. Nu trece mult timp şi reuşeşte să dobîndească şi una, şi alta: autoritatea, întărită de confirmarea unei adunări ce-i dă caracter constituţional; armata, mai regulată şi mai organizată decît toate cele pe care le-a avut pînă atunci.

Acesta e momentul în care statornicia lui neclintită subjugă şi transformă în adeziune fermă nestatornicia norocului. Într-o străfulgerare de geniu, înţelege că soarta Revoluţiei poate fi consolidată prin recucerirea provinciei Nueva Granada. Pentru a o recuceri trebuie să escaladeze Anzii, să străbată o zonă întinsă de mlaştini şi de rîuri înspumate, şi e iarnă, şi o campanie atît de dificilă se întreprinde cu o armată îmbrăcată foarte uşor.

S-ar putea să existe treceri peste munţi mai iscusite şi mai pilduitoare sub aspect strategic; nici una însă nu este mai îndrăzneaţă, mai eroică şi mai legendară. Două mii cinci sute de oameni urcă pe pantele orientale ale cordilierei şi coboară pe cele occidentale, prefăcuţi în spectre şi împuţinaţi; aceste spectre erau la plecarea în extraordinara campanie bărbaţi vînjoşi şi neînfricaţi, fiindcă cei slabi au căzut pe drum, în zăpadă, în torente, pe culmi, unde simţi că-ţi lipseşte aerul şi nu mai poţi respira. Şi cu aceste spectre ale celor cîndva puternici cucereşte Boyacá, care-i deschide drumul podişului, unde Columbia îşi va stabili centrul; iar la întoarcerea de pe podiş cucereşte Carabobo, care îi înlesneşte trecerea spre orient, deschizîndu-i drum spre Caracas. Din clipa aceea stăpînirea spaniolă, susţinută de armate venite din Spania, şi nu, ca în alte părţi, de recruţi indigeni, a fost complet spulberată între gurile Orinocului şi istmul Panamá.

Din acea clipă, se încheie faza de vicisitudini ale acelui război de angoasantă incertitudine şi se deschide faza înaintării irezistibile spre victorie, iar torentul armatelor emancipării se îndreaptă spre sud pentru a se uni cu torentul ce înaintează dinspre Anzii argentinieni. Columbia şi-a lărgit frontierele, după ce a pus sub « vălul curcubeului » vulcanii din Ecuador, şi a devenit liberă pentru totdeauna.

Dar Bolívar mai are de luptat pentru America, căci aceasta e adevărata lui patrie, cu frontiere mai largi decît ale Columbiei. San Martín se află în faţa lui, acoperit

◀ Scrisoare a lui Bolívar către Guvernatorul general al Provinciilor Unite din Río de la Plata (4 februarie 1821)

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

și el de glorie. Iar gloria pentru ce rămîne de făcut este rezervată unuia singur. Cînd se decide care dintre ei se va bucura de această glorie, e de ajuns, de o parte, conștiința superiorității omului și idealului, iar de cealaltă parte recunoașterea loială și nobilă a acestei superiorități. După campaniile din nord, Bolívar va culege laurii campaniilor din sud. Așa cum a intrat în Bogotá, în Caracas, în Quito, își face acum intrarea în Lima (și apoi în Cuzco, în Chuquisaca, în Potosí . . .) eliberatorul Americii; și pe cînd ultima armată spaniolă, numeroasă și puternică, se pregătește să-l înfrunte, iar el se apropie cu armata lui, se îmbolnăvește și, aflat încă pe patul de suferință, aude întrebarea: « Ce aveți de gînd să faceți acum? », la care răspunde cu simplitate spartană: « Să triumf ».

Și triumfă; triumfă după ce trece prin defileele Anzilor la înălțimea condorilor, ca în ajunul bătăliei de la Boyacá, pe care acum o reproduce bătălia de la Junín, iar după această nouă biruință triumfă, prin brațul lui Sucre, la Ayacucho, unde paisprezece generali spanioli predau, întinzînd mînerul spadelor învinse, titlurile acelei fabuloase proprietăți pe care, cu trei sute de ani în urmă, Columb a pus-o în mîinile reginei Isabel și ale regelui Fernando.

Lucrarea lui Bolívar s-a desăvîrșit; dar din ea se înalță noi aspirații și avînturi eroice. Eroul nutrește visuri și mai ambițioase: ar dori să ajungă în vecinătatea bazinului La Plata, unde un popor a fost smuls comunității triumfătoare la Ayacucho, să fie și pentru el Eliberatorul, să pună pe fugă oștile imperiale și să le urmărească pînă în capitala Braziliei, să întemeieze și acolo Republica și, suind pe Amazon în sus, asemeni lui Alexandru pe misterioasele fluvii ale Orientului, să închidă imensa elipsă a gloriei pe pămîntul Columbiei, după care să prezideze armonia perenă în adunarea confederativă din Panamá. Vrea mai mult: vrea să meargă cu armata lui în Filipinele care gem încă sub jugul sclaviei. Vrea mai mult: vrea să ducă libertatea în Antile și în Canare. Vrea mai mult: vrea să aducă pe pămîntul străbunilor săi, în vechea Spanie, Republica și libertatea pe care le-a făcut să triumfe în America. Dar împrejurările fatale ale Americii înseși îi fac visul irealizabil, drept care își limitează acțiunea și rămîne exclusiv eroul Americii.

•

Ansamblul acestui furtunos eroism posedă un caracter singular și inconfundabil în istorie, prin energica amprentă personală a eroului însuși, precum și prin legătura strînsă și indisolubilă a acțiunii lui cu infinitele particularități intime în care apare și se desfășoară.

Această trăsătură constituie una dintre deosebirile ce sapă o prăpastie între Bolívar și cel cu care Eliberatorul își împarte gloria. San Martín ar putea ieși din scena Americii fără a-și pierde profilul, fără a distona în cadrul altor popoare și altor epopei. Figura lui severă ar schimba doar piedestalul Anzilor cu acela al Pirineilor sau Alpilor. Să ni-l închipuim alături de Washington: ar putea fi cel mai strălucit dintre tovarășii lui de arme și cel mai fidel dintre discipoli. Să-l aducem în focul războaielor din timpul Revoluției și Imperiului: ar putea lua locul lui Hoche, gata oricînd de sacrificiu, sau al lui Moreau, cînd e proscris. Este, dacă-l desprindem de marele scop de care ascultă, tipul abstract al militarului care își găsește cadrul potrivit în orice timp de război organizat, fiindcă nu cere originalitatea culorii, ci doar desenul sigur și simplu al anumitor condiții superioare de inteligență și de voință, pe care firea omenească le reproduce fără mari deosebiri la mai toate popoarele și în toate timpurile.

În schimb, figura lui Bolívar nu suportă altă adaptare decît cea reală. În afara Americii noastre și luptînd pentru altă libertate decît a noastră, ar fi denaturată ori trunchiată. Bolívar, revoluționarul, *el montonero*, generalul, conducătorul, tribunul,

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

legislatorul, preşedintele, toate deodată şi în toate aceste ipostaze el însuşi, reprezintă o originalitate ireductibilă, care presupune şi include originalitatea pămîntului din care şi-a tras sevele şi a mijloacelor de care a putut dispune.

Nici nu poartă războiul ca un strateg european, nici nu ia pentru visurile lui de întemeietor mai mult decît elementele risipite ale instituţiilor bazate pe experienţă sau pe raţiunea universală, nici nu lasă, în ansamblu, o imagine care să semene cu ce a fost înainte. De aceea ne cucereşte şi ne subjugă şi va fi întotdeauna eroul prin excelenţă, reprezentativ pentru eterna unitate hispano-americană.

La o scară mult mai mare şi la o altă altitudine decît şefii regionali, care au întruchipat originalitatea semi-barbară, Bolívar personifică tot ce este mai caracteristic şi mai particular în istoria noastră. Este lutul Americii trezit la viaţă de suflarea geniului, care-şi transformă aroma şi gustul în proprietăţi ale spiritului din care emană, într-o flacară vie, un eroism distinct şi original.

Revoluţia independenţei sud-americane, în cele două centre unde izbucneşte şi unde se răspîndeşte, bazinul Orinoco şi bazinul Río de la Plata, prezintă aceeaşi dualitate de caracter şi de forme. Cuprinde în ambele centre iniţiativa oraşelor, care este o revoluţie de idei, şi ridicarea mulţimilor din cîmpiile din interior, care este o răscoală a instinctelor. În spiritul oraşelor, maturitatea dezvoltării proprii şi influenţele primite din lumea largă au dus la formarea ideii de patrie ca asociaţie politică şi a conceptului de libertate practicabilă în cadrul instituţiilor regulate.

Deliberarea în adunări, propaganda oratorică, miliţiile organizate au fost mijloacele de acţiune. Dar pe întinsele *llanos* ce se deschid din apropierea văii Caracas pînă la malurile Orinocului şi în nesfîrşitele *pampas* dintre Anzii argentinieni şi malurile fluviului Paraná şi Uruguay, ca şi în dulcile *cuchillas* ce se undulează la răsărit de Uruguay spre ocean, civilizaţia colonială, încercînd să sondeze în măruntaiele deşertului, care îi opunea drept scut întinderea lui infinită, nu reuşise decît să creeze o populaţie rară şi aproape nomadă, care trăia într-o semi-barbarie pastorală nu mult diferită de aceea a arabului beduin sau a evreului din timpurile lui Avram şi Iacob ; stătea mai mult pe cal decît pe jos şi stăpînea călare vastele singurătăţi ce se întindeau între rarele conace şi ferme.

Figura caracteristică a acestei societăţi, lipsită de solidaritate şi de coerenţă, este *llanero* din Venezuela şi *gaucho* din La Plata, centaurul neîmblînzit, sculptat de vînturile şi soarele nemilos al deşerturilor, din lutul frămîntat cu sîngele conchistadorului şi al indigenului, tip de o mare frumuseţe în asprimea sa elementară, în eroismul său natural şi spontan, a cărui fire curajoasă era hărăzită să dea o forţă de acţiune irezistibilă, caracter plastic şi culoare epopeii din sînul căreia aveau să se înalţe triumfător destinele Americii. În realitate, această forţă era străină, la început, de orice aspiraţie de a constitui o patrie şi de orice noţiune de drepturi politice cu care ar fi putut încerca, în mod conştient, să-şi ocupe locul meritat în lupta declanşată de oamenii din oraşe. Artigas, în Sud, a legat de la început această forţă de drapelul Revoluţiei; Bobes şi Yáñez, în Nord, au dezlănţuit-o în favoarea rezistenţei spaniole, pentru ca apoi Páez, tot în Nord, s-o cîştige definitiv pentru cauza americană.

Fiindcă sentimentul foarte viu al libertăţii, care constituia eficienţa extraordinară a acelei forţe dezlănţuite de tensiunea războiului, exprima o libertate anterioară oricărui gen de sentiment politic şi chiar patriotic: libertatea primitivă, barbară, de o mare cruzime individualistă, ce nu cunoaşte alte drepturi decît acelea ale Naturii, nici nu-şi găseşte împlinirea decît în dezlănţuirea nestăvilită în spaţiul deschis de sfărîmarea tuturor îngrădirilor legii şi nevrînd să ştie de vreo coparticipare la ordinea socială; libertatea bandei şi a hoardei, aceea care, în cea mai critică împrejurare

@Asociaţia Ziariştilor Independenţi din România

a istoriei umane, s-a ivit ca să distrugă o lume caducă şi, pe ruinele ei, să agaţe leagănul unei lumi noi, cu rafalele ei de candoare şi energie.

Singurul fel de autoritate conciliabilă cu acest instinct extrem de liber era autoritatea personală, capabilă să-l conducă în expansiunea sa neîngrădită şi cuceritoare prin prestigiul celui mai puternic, mai curajos sau mai abil, şi astfel s-a înălţat, deasupra mulţimilor neliniştite ale cîmpiilor, suveranitatea figurii umane numite *caudillo*, asemănătoare celei a primitivului şef germanic ce strîngea în jurul său o vastă familie războinică, fără altă comunitate de scopuri şi stimuli decît adeziunea filială faţă de persoana lui.

Condusă de autoritatea acestor *caudillos*, democraţia aceea barbară a îngroşat torentul Revoluţiei, a dobîndit treptat sentimentul şi conştiinţa Revoluţiei şi a făcut să ia amploare asprul ferment popular ce contrastează cu înclinaţiile oligarhice ale aristocraţiei din oraşe; în acelaşi timp imprima formelor războiului caracterul de originalitate şi pitoresc americanism ce le diferenţiază în Istorie. În opoziţie cu armata regulată, ori în alianţă cu ea, au apărut tactica şi strategia instinctive ale formei de luptă numite *montonera*, care suplineşte efectele calculului şi disciplinei prin cruzimea curajului şi agilitatea eroică a acestor războinici pentru care calităţile esenţiale sînt fulgerul viu al calului, pe jumătate sălbatic şi contopit cu omul într-un singur organism de centaur, şi ascuţişul lăncii mînuite cu forţă de titan în formidabilele şarje ce devorează întinderea cîmpiei supuse.

Bolívar a subordonat autorităţii şi prestigiului său această forţă, ce completează forţa pe care el o avea de la început, şi care consta în ideile Revoluţiei, în spiritul oraşului, în armata organizată. A cuprins în reprezentaţia sa eroică acest aspect original şi instinctiv al revoluţiei americane, fiindcă a ştiut să absoarbă elementele mediului său şi a avut drept vasali personificările sale imediate. Páez, curajosul şef al acelor *llaneros*, îi recunoaşte autoritatea şi i se subordonează de la prima lor întîlnire, cînd el vine să-şi refacă prestigiul, pierdut în urma nefericitei expediţii de la los Cayos, şi din acel moment amîndouă hăţurile revoluţiei se află în mîinile lui Bolívar; hazardata campanie din 1817—1818 arată cum s-au armonizat mijloacele ce ţin de instinctul locului cu aptitudinea războinică superioară şi adecvată.

Pe întinsele *llanos* din Apure, Eliberatorul luptă alături de oamenii aceia primitivi şi formidabili, dintre care îşi va recruta mai tîrziu soldaţii ce-l vor urma în traversarea Anzilor şi vor alcătui avangarda cu care va învinge la Carabobo. Îndeplinea, pentru a străluci în acest mediu, condiţia supremă, a cărei posesie este un titlu de superioritate şi de dominare, după cum absenţa ei este o notă de slăbiciune: condiţia de călăreţ extrem de agil, de îmblînzitor de cai sălbatici, de neobosit urmăritor al vînatului într-o voluptoasă fugă ideală de înghiţire a orizonturilor. Alcibiade, scriitorul, diplomatul din Caracas ştia să fie, cînd era nevoie, un *gaucho* al pampelor din Nord: un adevărat *llanero*.

Contactul intim cu primitivitatea originală a Americii nu a existat niciodată în cazul lui San Martín. Militarul din Sud, care şi-a trăit departe de America primii ani din viaţă şi s-a întors cînd era om matur, fără altă legătură cu mediul american, în tot acest timp, decît imaginea depărtată, suficientă pentru a trezi o iubire statornică, dar incapabilă de a crea acel climat subtil care imprimă în straturile cele mai adînci ale sufletului omenesc aerul patriei, şi-a realizat opera de organizator şi strateg fără a fi nevoie să se cufunde în apele vii ale sentimentului popular, unde pasiunea libertăţii se dezlănţuie cu o forţă neîmblînzită, la care nu s-ar fi putut adapta niciodată o fire rigidă de soldat ca a lui. Colaborarea lui accidentală cu unele detaşamente de *montaneros* nu a micşorat aceste distanţe. În Sud, revoluţia are o orbită pentru militar şi alta pentru *caudillo*. Militari sînt San Martín, Belgrano şi Rondeau. *Caudillos* sînt Artigas, Güelmes şi López. Unul ridică mulţimile şi le leagă

@Asociaţia Ziariştilor Independenţi din România

de prestigiul său personal și profetic, pe cînd celălalt comandă armate de infanterie, punîndu-se în serviciul unei autorități civile.

La Bolívar aceste două naturi se împletesc, aceste două funcții se confundă. Artigas la care adăugăm un San Martín : asta este Bolívar. Numai că trebuie să adăugăm și trăsăturile lui Moreno, pentru a-i întregi personalitatea cu încă două aspecte: scriitorul și tribunul. Bolívar întruchipează, cu întreaga ei complexitate de mijloace și de forme, energia Revoluției, din momentul în care, la începuturile ei incerte, îi dechide drum ca diplomat și conspirator, pînă cînd, după declanșarea mișcării revoluționare, călăuzește pe drumul ei popoarele cu autoritate de *caudillo*, este verbul care o anunță în cuvinte scrise și vorbite și o călăuzește pînă la ultimele ei victorii cu inspirația geniului militar ; în sfîrșit, o organizează ca legislator și o guvernează ca om politic.

●

Tot ce a făcut a fost posibil fiindcă se afla în posesia unui magnific mănunchi de facultăți. Geniul, care este adesea unitate extrem de simplă, alteori este armonie uimitoare. Cîteodată această energie misterioasă se concentrează într-o singură facultate, într-o singură forță a sufletului, care poate fi observația, fantezia, gîndirea discursivă, caracterul moral sau voința militantă, și atunci strălucește geniul cu vocație strictă și monotonă, care, dacă s-a născut pentru război, se războiește tăcut, înverșunat și neobosit, ca bunăoară Carol al XII-lea al Suediei ; dacă s-a născut pentru artă, își petrece viața, asemeni lui Flaubert, într-un joc grav de frumusețe, privind cu indiferență de copil celelalte lucruri ; iar dacă s-a născut pentru gîndire, trăiește în societatea exclusivă a ideilor, asemeni lui Kant, parcă într-o imutabilă abstracție de somnambul.

Facultatea suverană crește în dauna celorlalte și se înalță în zbor asemenea unei acvile solitare și mîndre deasupra austerității sterpe a peisajului interior. Dar nu de puține ori, departe de a lucra ca o putere zeloasă și ascetică, lucrează ca un descîntec evocator și fecund, suscită vocații secundare ce se întrec s-o slujească și, de parcă în urma acvilei din comparație s-ar înălța, din abisurile și de pe piscurile sufletului, alte acvile mai mici care ar forma un fel de alai, forța genială se desfășoară într-un evantai de aptitudini distincte, ce sfîșie spațiul îndreptîndu-se spre aceeași culme. Acestei imagini îi corespund geniile complexe și armonioase, cele la care întreaga sferă a sufletului pare aprinsă de aceeași lumină privilegiată, fie că centrul acestei sfere e ocupat de imaginația artistică, precum la Leonardo, fie de invenția poetică, precum la Goethe, fie, ca în cazul lui Cezar sau Napoleon, de voința eroică. Cu atît mai net se reliefează arhitectonica mentală a acestor spirite multiple, cînd vocația sau facultatea ce se află în centru personalității lor îi face să-și găsească orientarea fără șovăire, într-o operă mare și concentrată, într-o idee constantă capabilă să imprime operei o puternică unitate și să permită colaborarea tuturor aptitudinilor secundare, în așa fel încît, în sînul acelei unități energice, să poată acționa varietatea cea mai bogată și armonioasă.

Din această specie de genialitate făcea parte Bolívar. Toate activitățile spiritului său, toate modurile de superioritate pe care le poseda se subordonează unui țel nobil și contribuie la realizarea unei opere grandioase: țelul și opera eliberării, iar în cadrul acestei unități participă activ, în jurul facultății centrale și dominante, care este acțiunea militară, facultățile celelalte: intuiția și inteligența politică, forța aptitudinii oratorice, darul expresiei literare. În acel moment al revoluției din America, nimeni n-a avut o înțelegere politică mai largă, mai inspirată și mai clarvăzătoare, mai originală și creatoare, deși nu puțini dintre contemporanii săi îl întreceau, poate, în arta concretă a guvernării sau în simțul realităților imediate.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

DECLARACION DE LA REPÚBLICA DE VENEZUELA

SIMON BOLIVAR,

GEFE SUPREMO DE LA REPÚBLICA DE VENEZUELA, &c. &c. &c.

CONSIDERANDO que quando el Gobierno Español solicita la Mediacion de las Altas Potencias para restablecer su autoridad, á titulo de reconciliacion, sobre los Pueblos libres é independientes de América, conviene declarar á la faz del Mundo los sentimientos y decision de Venezuela.

Que aunque estos sentimientos, y esta decision se han manifestado en la Republica desde el 5 de Julio de 1811, y mas particularmente desde los primeros anuncios de la solicitud del Gabinete de Madrid, es del deber del Gobierno en quien reside la Representacion Nacional, renovarlos y declararlos legal y solemnemente.

Que esta Declaracion franca y sincera, no solo es debida á las Altas Potencias, en testimonio de consideracion y respeto, sino indispensable para calmar los animos de los Ciudadanos de Venezuela.

Reunidos en JUNTA NACIONAL el Consejo de Estado, la Alta Corte de Justicia, el Gobernador Vicario general de esta Obispado Sede-vacante, el Estado Mayor General, y todas las Autoridades Civiles y Militares, despues de haber examinado detenidamente la conducta del Gobierno Español, hemos tenido presente —

1°—Que la idea de una reconciliacion cordial, jamas ha entrado en las miras del Gobierno Español.

2°—Que habiendosela propuesto la Gran-Bretaña por dos veces, desde los primeros dias de las desavenencias, la ha desechado con desprecio de todos.

3°—Que al mismo tiempo que se trataba de reconciliacion, ella bloqueaba nuestros Puertos, mandaba Exercitos contra nosotros, y tramaba conspiraciones para destruirnos.

4°—Que habiendose sometido Venezuela baxo una Capitulacion solemne; apenas esta depuso sus armas, quando ella la violó en todas sus partes, sacrificando millares de Ciudadanos, cuyos derechos habia jurado respetar.

5°—Que haciendonos una guerra de exterminio sin respetar el sexo, la edad, ni la condicion, ha roto los vinculos sociales, y ha excitado un odio justo é implacable:

6°—Que este odio se ha exaltado por las atrocidades que ha cometido, y por la mala fe con que nos mira hasta de todos respetos.

7°—Que toda la America, y muy particularmente Venezuela, esta intimamente convencida de la impossibilidad absoluta en que se halla la España de restablecer de ningun modo su autoridad en este Continente.

8°—Que toda la America esta ya satisfecha de sus fuerzas y de sus recursos: conoce sus ventajas naturales y sus medios de defensa, y está segura de que no hay sobre la tierra poder bastante para ligarla otra vez á la España.

9°—Que quando lo hubiese, está resuelta á perecer primero que someterse de nuevo á un Gobierno de sangre, de fuego, y de exterminio.

10°—Que hallandonos en posesion de la Libertad é Independencia que la naturaleza nos habia concedido, y que las leyes mismas de España, y los exemplos de su historia, nos autorizaban á recobrar por las armas, como efectivamente lo hemos executado, seria un acto de demencia y estupidez someternos baxo qualesquiera condiciones que sean, al Gobierno Español.

Por todas estas consideraciones, el Gobierno de Venezuela, interprete de la intencion y de la voluntad Nacional, ha tenido á bien pronunciar á la faz del mundo la siguiente Declaracion —

1°—Que la Republica de Venezuela por derecho Divino y Humano, está emancipada de la nacion Española, y constituida en un Estado Independiente, Libre, y Soberano.

2°—Que la España no tiene justicia para reclamar su dominacion, ni la Europa derecho para intentar someterla al Gobierno Español:

3°—Que no ha solicitado, ni solicitará jamas su incorporacion á la nacion Española:

4°—Que no ha solicitado la Mediacion de las Altas Potencias para reconciliarse con la España:

5°—Que no tratará jamas con la España sino de igual á igual, en paz y en guerra, como lo hacen reciprocamente todas las Naciones:

6°—Que unicamente desea la Mediacion de las Potencias extrangeras, para que interpongan sus buenos oficios en favor de la humanidad, invitando á la España á ajustar y concluir un tratado de paz y amistad con la Nacion Venezolana, reconociendola, y tratandola como una Nacion libre, Independiente y Soberana.

7°—Ultimamente declara la Republica de Venezuela que desde el 19 de Abril de 1810 esta combatiendo por sus derechos; que ha derramado la mayor parte de la sangre de sus hijos; que ha sacrificado todos sus bienes, todos sus goces, y quanto es caro y sagrado entre los hombres *por recobrar sus derechos Soberanos, y que por mantenerlos ilesos, como la Divina Providencia se los ha concedido, está resuelto el Pueblo de Venezuela á sepultarse todo entero en medio de sus ruinas, si la España, la Europa, y el Mundo se empeñan en encorbarla baxo el Yugo Español.*

Dado, firmado de mi mano, sellado con el Sello Provisional de la República, y refrendado por el Secretario de Estado en el Palacio del Gobierno en Angostura á 20 de Noviembre de 1818, año octavo de la Independencia.

SIMON BOLIVAR.

POR S. E. EL GEFE SUPREMO,

El Secretario de Estado,

[illegible]

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

Cu mai multă claritate chiar decît prezentul, el ştia să vadă viitorul. Din Jamaica, în 1815, cînd soarta Revoluţiei era încă incertă, scrie acea uimitoare scrisoare, străbătută de fulgere profetice, în care prezice viitorul fiecăruia dintre popoarele hispano-americane după cucerirea independenţei.

Sistemul de organizare propus în 1819 la Congresul de la Angostura, dincolo de ce are hibrid şi utopic, face dovada unui spirit critic pătrunzător şi îndrăzneţ, care se manifestă în examinarea modelelor politice oferite de experienţă, şi a unei facultăţi constructive, în materie constituţională, care-şi caută sprijin în studierea diferenţelor şi particularităţilor mediului la care urmează să se aplice. Această facultate se manifestă şi mai pregnant şi inspirat în redactarea constituţiei boliviene, extinsă apoi la Perú, operă de apogeu a geniului său, în care visurile ambiţiei lui formează un ansamblu surprinzător şi admirabil cu trăsăturile unei inventivităţi inovatoare ce a trezit atenţia şi a constituit obiectul analizei multor oameni politici şi legiuitori. O asemenea inovaţie este ideea unei « Puteri electorale », selecţionată din corpul cetăţenilor, în proporţie de unu la zece, căreia i-ar reveni misiunea de a alege sau de a propune funcţionarii publici.

Aceste planuri constituţionale constituiau principala activitate a minţii sale, în zilele de plenitudine şi de glorie, cînd spera să-şi poată vedea înfăptuită vechea aspiraţie de a uni într-o puternică federaţie noile popoare ale Americii, de la Golful Mexic pînă la Strîmtoarea Magellan.

Pe lîngă realizarea eroică a independenţei, mai există un motiv de recunoştinţă faţă de Eliberator, şi totodată un merit al lui la fel de glorios, şi anume pasiunea ferventă cu care a simţit frăţia naturală a popoarelor hispano-americane şi credinţa nezdruncinată cu care a dorit să realizeze unitatea lor ideală printr-o reală unitate politică. Această idee a unităţii nu era în mintea lui diferită de ideea emancipării: erau două faze ale unui singur proiect, şi aşa cum nici o clipă nu a visat o independenţă limitată la frontierele Venezuelei sau ale celor trei popoare ale Marii Columbii, ci a văzut întotdeauna în întinderea întreagă a continentului teatrul indivizibil al Revoluţiei, tot astfel n-a crezut niciodată că fraternitatea acestor popoare în războiul de independenţă s-ar putea încheia cu divizarea pe care o consfinţeşte trasarea frontierelor dintre noile naţiuni.

Din primul moment America emancipată a apărut pentru spiritul său ca o indisolubilă confederaţie de popoare, nu în sensul vag al unei concordii amicale sau al unei alianţe menite să susţină acţiunea emancipării, ci în sensul concret şi pozitiv al unei organizaţii care să înalţe la o conştiinţă politică unitară autonomiile pe care le lăsa în urma ei structura în disoluţie a fostelor viceregate.

Istmul Panamá, unde cele două jumătăţi ale Americii se înlănţuie şi cele două oceane se apropie, era socotit locul predestinat pentru o Adunare Federală în care noua confederaţie putea să-şi înalţe tribuna, aşa cum fusese istmul Corintului pentru confederaţia ateniană. Din clipa în care, în urma campaniei din 1813, ocupă Caracasul şi guvernează pentru prima dată în numele Americii, se iveşte în programul său politic această idee a unităţii continentale, care avea să constituie suprema răsplată pe care şi-o doreşte cînd ajunge, în calitate de învingător ce era, arbitrul unei lumi.

Realitatea imediată n-a vrut să-i confirme visul. Nenumărate forţe de dezbinare ce acţionau în sfărîmatul imperiu colonial, de la imensitatea distanţelor fizice, lipsite de mijloace regulate de comunicare, pînă la rivalităţile şi neîncrederea reciprocă dintre noile popoare, pricinuite fie de o relativă opoziţie de interese, fie de dorinţa menţinerii unor prepotenţe personale, făceau să devină prematură şi utopică marea idee, care şi astăzi se întinde dincolo de orizontul nostru strîmt, şi nici măcar unitatea parţială a Columbiei n-a reuşit să supravieţuiască.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

PATRIOTAS DE AMBOS MUNDOS.

(Gaceta del Norte-América la Aurora.)

Las gacetas de París anuncian que los artistas de aquella ciudad estaban grabando troqueles para cuatro esplendidas *medallas* de dos héroes patriotas del antiguo mundo y dos del nuevo. Las medallas tienen las siguientes inscripciones:

Hispanorum Liberator, plusquam miles QUIROGA *civis.*

Quiroga, libertador de los Españoles, y mas que soldado, ciudadano.

Patriæ libertatem vindicat armis, BOLIVAR, *dux et civis.*

Liberta à su Patria con las armas, BOLIVAR, Gefe y Ciudadano.

Vicit Miles, vixit et obiit civis, WASHINGTON.

WASHINGTON venció, como soldado; vivió y murió ciudadano.

Egregio civi, necnon inclito duci KOSCIUSKO *libertatis amantes.*

Los amantes de la libertad al distinguido ciudadano é ilustre Capitan KOSCIUSKO.

Reproducere a unei ştiri din *La Aurora*, din Filadelfia, despre patrioţii lumii liberale: Quiroga, Bolívar, Washington şi Kosciusko (*Correo del Orinoco*, 14 oct. 1820)

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

Dar ce contează? Viziunea genială anticipa cu fermitate convergenţa necesară, chiar dacă avea să se dovedească dificilă și lentă, a destinelor acestor popoare; realitatea triumfală şi ineluctabilă a unui viitor care, cu cît ni-l imaginăm mai îndepărtat, cu atît mai puternic confirmă intuiţia profetică a privirii ce a ajuns pînă la el. În configurările ei concrete, unitatea încercată de Bolívar nu va fi niciodată altceva decît o amintire istorică; dar sub această crustă temporară se află virtutea perenă a ideii. Cînd se proslăveşte, în cazul lui Mazzini, D'Azeglio sau Gioberti, credinţa ce anunţă şi propagă ideea unei Italii unite, nimeni nu se mai gîndeşte la modalităţile de unire pe care le-au propus, ci la fervoarea eficientă cu care au aspirat să realizeze în esenţa lui grandiosul obiectiv.

Mai devreme sau mai tîrziu, într-un fel sau altul, o legătură politică va uni într-o bună zi popoarele Americii Hispanice, şi în acea zi gîndirea Eliberatorului va renaşte şi va triumfa, iar numele lui va merita mai mult decît oricare altul să fie emblema glorioasă a unui atît de înălţător eveniment.

Bolívar a susţinut întotdeauna — şi este un merit pe care niciodată nu-l vom putea elogia îndeajuns — principiul republican în opoziţie cu monarhia, de partea căreia voiau să-l atragă spiritele mai prudente şi care era idealul de guvernare adus din Sud de spada triumfătoare a lui San Martín. . . . Un Bolívar care, după întîlnirea de la Guayaquil cu San Martín, i-ar fi lăsat cîmpul de acţiune liber emulului său, ori care, cu alte cuvinte, după realizarea obiectivelor militare, ar fi renunţat să influenţeze decisiv noul destin al Americii, ar fi un mister insolubil al naturii umane. . .

•

La fel de importantă ca şi aptitudinea politică este, între talentele accesorii ale Eliberatorului, facultatea expresiei literare. Numele lui, în acest gen de glorie, trăieşte în primul rînd legat de elocinţa ardentă a proclamaţiilor şi cuvîntărilor, care sînt cele mai vibrante, fără nici o îndoială, din cîte au putut asculta în America armatele şi mulţimile. Dar astăzi, după trecerea unei bune bucăţi de timp, fără să ne fi scăzut admiraţia pentru oratoria lui strălucită, mulţi dintre noi preferăm să-l gustăm pe scriitor în literatura mai naturală şi degajată a scrisorilor lui. Proclamaţiile şi cuvîntările, ca orice specie literară analogă, în care emfaza accentului şi fastul expresiei sînt trăsături perfect legitime în împrejurările care le-au dat naştere, fiind nevoie să se producă un efect violent în conştiinţa mulţimilor, au un stil care se perimează mult mai repede decît opera şlefuită şi senină sau decît aceea intimă şi spontană.

Pe de altă parte, în urzeala documentelor oratorice se amestecă adeseori cuvinte din vocabularul retoricii politice, care este cea mai puţin poetică dintre retorici, cu generalităţile vagi, abstracţiunile şi modurile de a spune ivite în momentele critice ale discursurilor de la tribună; aşa se face că, în proclamaţiile şi cuvîntările Eliberatorului, fulgerul genialităţii, cu alte cuvinte imaginea, fraza sau cuvîntul cu virtuţi nepieritoare apar pe fondul acestei declamaţii pseudo-clasice,adaptată la limbajul libertăţilor politice moderne, care, răspîndindu-se prin cărţile scrise de Raynal, Marmontel şi Mably şi prin elocinţa girondinilor, a oferit un nepreţuit instrument de propagandă Revoluţiei din 1789 şi, mai tîrziu, prin ricoşeu, Revoluţiei hispano-americane. Acest lut inconsistent, aflat în mîinile lui Bolívar, devine un material docil şi eficient, dar nu încetează să fie lut. În schimb, în scrisori, însăşi natura genului menţine un aer de spontaneitate ce nu exclude, bineînţeles, nici elocinţa,nici culoarea. Cînd neglijente şi confidenţiale, cînd acordate la o tonalitate mai lirică sau chiar oratorică, dacă o cere situaţia; dînd glas ba cugetărilor de mare profunzime, ba aspectelor sensibilităţii sale, radioase ori melancolice, scrisorile formează o operă de interes primordial. Imaginea nouă şi semnificativă

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

Bolívar, litografie color după originalul artistului italian Antonio Meucci (Cartagena, august 1830)

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

f° 396

[illegible] que son las [illegible] la [illegible]
[illegible] Colombia con los Comisionados [illegible]
[illegible] General en Jefe del [illegible]
[illegible] Costa Firme [illegible]
[illegible] Conde de Cartagena [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] Correa [illegible]
[illegible] Comandante [illegible]
Toro y Don [illegible]
han acordado y convenido el presente
Tratado de regularización de la guerra
entre España y Colombia, el cual consta de [illegible] artículos [illegible]
firmado [illegible]
[illegible] sellado [illegible] Ministerio de Relaciones
conviniendo a [illegible]
Por tanto y [illegible] conforme [illegible]
[illegible]
[illegible]
aprobado, confirmado y ratificado: yo
lo apruebo, confirmo y ratifico en [illegible]
[illegible]
Dado, firmado, sellado con el sello [illegible]
[illegible] del Estado y refrendado [illegible]
[illegible] Cuartel general
en la Ciudad de Trujillo [illegible]
[illegible]

Simón Bolívar

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

accentuează oportun ideea: « Ne aflam, ca prin miracol » (scrie în 1826), « într-un punct de echilibru întîmplător, ca atunci cînd două valuri înfuriate se întîlnesc într-un punct dat şi rămîn liniştite, sprijinindu-se unul de altul, şi într-un calm ce pare adevărat, deşi instantaneu: navigatorii au văzut de multe ori acest fenomen. » Întîlnim suverane izbucniri ale personalităţii, ca aceasta din scrisoarea în care refuză coroana regală propusă de Páez: « Eu nu sînt Napoleon, şi nici nu vreau să fiu. Nici nu vreau să-l imit pe Cezar; cu atît mai puţin pe Iturbide. Asemenea exemple mi se par nedemne de gloria mea. Titlul de Eliberator e superior tuturor celor pe care le-a primit orgoliul omenesc. De aceea mi-e cu neputinţă să-l degradez. » Altă dată subjugă atenţia hotărîrea cu care pecetluieşte o sentinţă: « Pentru a aprecia aşa cum se cuvine revoluţiile şi pe actorii lor, e nevoie să-i observi foarte de aproape şi să-i judeci de foarte departe. » Sau: « Fără stabilitate, orice principiu politic se corupe şi ajunge să se distrugă. » Sau: « Sufletul unui şerb rareori reuşeşte să aprecieze libertatea sănătoasă: se înfurie în tumulturi ori se umileşte în lanţuri. »

Pierderi de care niciodată nu ne vom putea consola au ştirbit acest preţios tezaur al scrisorilor lui; dar, şi aşa cum se păstrează astăzi, este nu numai indelebila mărturie a marelui scriitor care a fost Bolívar, ci şi cea mai desăvîrşită şi animată expresie a figurii lui extraordinare. Poemul vieţii lui e aici. Şi, într-adevăr, ce magnific poem pentru o estetică a realităţii şi a acţiunii ce face dintr-o viaţă omenească un poem plastic!

Nimeni n-a trăit o viaţă mai frumoasă, ba chiar s-ar putea spune, în sens sublim, mai fericită şi mai de invidiat; cel puţin pentru cine înalţă deasupra liniştii epicureului şi a stoicului idealul său de viaţă. Ochii fanteziei virgine, prin care pătrunde lumina lumii pentru a trezi pădurea interioară, deschişi asupra încîntătorului spectacol al acelei aurore a secolului al XIX-lea, care sfîşie continuitatea realistă a istoriei cu un abis de miracol şi de mituri; pentru călirea inimii, o iubire curmată de moarte la scurt timp de la nuntă: o pasiune care n-a putut să se împlinească, o pasiune din acelea care, lăsînd în suspensie o imensă forţă declanşată, o aruncă în căutarea disperată a unui nou obiect, de unde se nasc de obicei marile vocaţii; de aici a venit revelaţia intimă a geniului şi apoi, ca pentru a-i găsi cîmp de acţiune, grandioasa ocazie a unei patrii de creat şi a unei lumi de dezrobit.

Pe urmă, încordarea de cinsprezece ani a acestei gigantice aventuri susţinute cu un suflu extraordinar; emoţia triumfului, de o sută de ori încercată; aceea a înfrîngerii, de o sută de ori repetată; scena imensă pe care, ca o imagine a acestor sublime discordii, rîurile ca nişte mări alternează cu munţii ca nişte nori, suflarea calcinată de pe cîmpiile necuprinse alternează cu vîntul îngheţat de pe culmile înzăpezite; în sfîrşit, plutitorul şi fugarul vis ce se condensează într-o glorie plastică: trecerea prin oraşe fremătînd de un entuziasm delirant, care-l aclamă pe învingător; nopţile fermecătoare din Lima, unde o frumoasă idilă născută dintr-o admiraţie fără margini pentru erou întrerupe epopeea războiului, şi apoi ceasul inefabil în care, de pe culmea muntelui Potosí, privirea olimpiană îmbrăţişează cîmpia vastă cufundată în liniştea de după ultima bătălie . . . Mai rămîne ceva? Voluptatea amară de a simţi căzînd asupra lui pedeapsa invidiilor cereşti, apoi proscrierea nedreaptă şi ingrată, din care conştiinţa celor puternici ştie să extragă o mîndră satisfacţie: coarda cu sunete aspre ce nu putea lipsi din această viaţă hărăzită să facă să vibreze în ea cea mai complexă armonie de pasiune şi frumuseţe.

Acel uimitor timp în care i-a fost dat să trăiască a insuflat energii uriaşe lui Bolívar şi celor care au luptat pentru emancipare, a înnoit cu o suflare eroică şi creatoare lucrurile şi oamenii, conferind invenţiei poetice ultimul dintre marile ei momente care merită denumirea de *clasice*. Cînd explozia de personalitate şi de forţă a găsit posibilitatea de a se dilata în sensul acţiunii, a suscitat minunile apo-

◀ Ultima pagină a Tratatului de armistiţiu ratificat de Bolívar

@Asociaţia Ziariştilor Independenţi din România

teozei napoleonice, cu reflexele ei de soldați ce se încoronează regi. Cînd a trebuit să se consume în imagini și idei, a făcut să prindă viață aspirația devoratoare a lui René, trufia nedomolită a lui Harold sau maiestatea dominatoare a lui Goethe. Niciodată, din zilele Renașterii, planta omenească n-a înflorit pe lume cu o asemenea erupție de sevă și o asemenea energie de culoare. Iar Renașterea nu se cheamă oare, pentru istoria americană, Conchista ? Și printre oamenii Renașterii care au cucerit America și au guvernat-o sălbatic n-au venit și hidalgi de pe moșia Bolívarilor din Vizcaya, al căror blazon (o fîșie de azur pe un cîmp de culoare verde) avea să se transforme peste veacuri într-un blazon mai înalt, și anume în drapelul Columbiei ? . . . În lumina acestei amintiri, vocația eroică, pornită să sfărîme jugul Conchistei, ne apare în imaginație ca și cum însuși geniul acelor oameni cu forțe supranaturale, care au adus jugul atunci, s-ar fi deșteptat acum din lunga toropeală a liniștii coloniale, cu foamea de aventură și elanul unei feline care se trezește din somn. Eliberatorul, Bolívar, ar fi putut să primească și supranumele de Reconchistador. . . .

Bolívar a dat Americii de limbă spaniolă cea mai eficace și mai grandioasă voință eroică, cel mai strălucit verb de tribun pentru susținerea programului revoluționar, cea mai pătrunzătoare viziune a destinelor sale viitoare și, armonizînd toate acestea, reprezentarea originală și durabilă a spiritului în senatul uman al geniului.

Ce lipsește pentru ca în conștiința universală să apară, așa cum apare pentru noi, măreția gloriei lui ? Nimic care să dezvăluie despre el lucruri necunoscute ori care să interpreteze din nou cele cunoscute. El este de mult turnat în bronz rece și etern, care nici nu crește, nici nu se micșorează, nici nu se schimbă. Nu e nevoie decît să înălțăm piedestalul. E nevoie să ne înălțăm noi și, pe umerii noștri înălțați la un nivel vrednic de el, ca piedestal al unei asemenea statui, să facem ca întreaga lume să-l poată vedea, așa cum vede alte figuri universale și de primă mărime, ce par mai înalte numai pentru că sînt mai înalți decît ai noștri umerii popoarelor care le înalță într-un spațiu liber și luminos.

Cît privește America Hispanică, el va rămîne întotdeauna neegalatul Erou Eponim. Fiindcă superioritatea eroului nu se determină numai prin ce este el în stare să facă, valorificînd abstract vehemența vocației și energia aptitudinii sale, ci și prin ce oferă ocazia de care el știe să se slujească, *gesta* în fruntea căreia ajunge, și există ocazii eroice care, prin importanța lor extraordinară și caracterul lor fundamental, sînt unice sau extrem de rare, asemeni acelor conjuncții pe care rotirea astrelor nu le reproduce decît la intervale foarte mari.

Cînd vor fi trecut zece veacuri, cînd patina unei vechimi legendare se va întinde de la Anáhuac pînă la Río de la Plata, acolo unde azi stăpînește Natura ori civilizația abia prinde rădăcini ; cînd o sută de generații umane își vor fi amestecat în pămînt pulberea oaselor cu pulberea pădurilor, de mii de ori desfrunzite, și cu pulberea orașelor de douăzeci de ori reconstruite, și vor face să reverbereze în memoria unor oameni care ne-ar speria prin caracterul lor straniu, dacă am reuși să-i prefigurăm, miriade de nume glorioase în virtutea faptelor de vitejie și a victoriilor despre care nu ne putem forma o imagine clară, abia atunci, dacă sentimentul colectiv al Americii libere și unite nu-și va fi pierdut în mod esențial virtualitățile, acești oameni, care vor vedea ca și noi în înzăpezita culme Sorata cea mai impresionantă înălțime a Anzilor, vor vedea totodată, ca și noi, că pe toată întinderea amintirilor lor de glorie nu există nimic mai grandios decît Bolívar.

În românește de ANDREI IONESCU

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

ARTURO USLAR PIETRI

INSULA LUI ROBINSON

Pe Alexander Humboldt îl întîlniseră în casa lui Fanny. Pregătea pe atunci publicarea unei imense lucrări despre America Tropicală. Mai tîrziu l-au vizitat şi acasă. O învălmăşeală incredibilă de pietre, animale disecate, hărţi, gravuri şi mormane de file de ierbar, borcane cu şopîrle şi cutii cu insecte. « Acest imens fluture albastru este din Cumaná. » Vorbeau despre Venezuela. Humboldt o cunoştea mai bine decît interlocutorii săi. O străbătuse de la golful Cariaco pînă la Caracas şi selvele Orinocoului. Tot ce le spunea era pentru ei o revelaţie: despre plante şi animale, despre înălţimi şi ape, despre climă şi vegetaţie; despre cerul de nedescris desfăşurînd în noapte milioane de lumi scînteietoare. Şi, în cele din urmă, ajungeau să vorbească despre societate şi politică.« La Caracas am întîlnit oamenii cei mai politici din toată America de Sud. » Humboldt vorbea despre imensa schimbare politică şi mentală ce zguduia lumea. « La fel ca acele cataclisme, care, cu milioane de ani în urmă, au format munţii şi mările. » Totul se schimbase. Revoluţia Franceză distrusese vechea ordine. În urma războaielor napoleoniene avea să se nască o lume nouă, diferită. Vechile monarhii nu mai puteau rezista. Existau o ştiinţă nouă, o artă nouă, o gîndire nouă. « Enciclopedia însăşi este depăşită. » Le vorbea despre noutăţile din domeniul electricităţii şi al chimiei. Despre influenţa mediului asupra vieţii. Despre noul sens al literaturii şi al limbii, studiate de fratele său Wilhelm. « Există şi o poezie nouă. ».

« Imperiul spaniol nu va putea supravieţui. Totul îl ameninţă şi îl condamnă. » Coloniile engleze din Nordul Americii şi-au obţinut independenţa. « Napoleon nu va

O GALERIE DE INSURGENŢI

Răsfoind istoria colonială a Venezuelei, personajul de care ne vom ciocni cel mai des va fi insurgentul. Din fiecare pagină, la oricare dată istorică, el ne apare, cu privirea sa înflăcărată, cu cuvintele lui de protest, cu gestul lui de nonconformist. Trebuie să fi fost foarte mulţi, dacă atîţia dintre ei au ajuns să se şi manifeste. Cea mai mare parte s-au menţinut probabil în tăcerea non-acţiunii, pecetluind documente în legătură cu repartiţia sclavilor sau diverse nemulţumiri ale indigenilor bogaţi, rezolvînd litigii şi dispoziţii testamentare. Unele codicile nu sînt altceva decît ecoul frînt al vreunei proclamaţii ce n-a ajuns să fie scrisă niciodată. Ele încearcă, într-un fel, să facă dreptatea pe care ei şi-au dorit-o şi nu au îndrăznit să o realizeze practic în toată exigenta ei singularitate.

Insurgenţa, vizibilă sau subterană, este reversul constant al societăţii coloniale. Sclavul care fuge,

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

lasă în pace Spania Burbonilor și a Inchiziției. Se vor întîmpla multe. »

« Eu cred că acum se pune problema independenței pentru America Spaniolă. Astăzi sau mîine. » Așa le-a spus Humboldt. Astăzi sau mîine? Cum, cu cine? « Cu oameni ca tine, Simón. »[1] Cu oameni care au adoptat ideile noi și care-și înțeleg epoca. « Cunoști noua gîndire politică, ești martor al noilor evenimente, dar ceea ce trebuie să înfăptuiești nu vei obține în cafenelele de la Palais Royal, nici în așternuturile femeilor elegante din Paris. »

« Trezește-te, Simón. » Se juca pînă și cu sănătatea lui. Slăbise și îi apăruseră cearcăne și riduri de oboseală. « Marea nenorocire a morții nevestei tale ar putea fi un nou punct de plecare pentru destinul tău. »

Bolívar căsca. « Nu-ți place să ți-o spun, pentru că știi că așa este. Nu-i foarte grav să-ți risipești banii, căci oricum vei avea întotdeauna mai mult decît îți trebuie, mai rău însă și fără remediu este să-ți risipești viața, energiile și destinul. Nu te tentează gloria? »

Cunoștea efectul pe care acest cuvînt îl producea asupra tînărului său interlocutor. Aproape că putea măsura scuturătura nervoasă pe care i-o producea. Era avid de mărire. Îl văzuse privind retras și cu lacrimi în ochi cortegiul lui Napoleon în drum spre catedrala din Paris, în ovațiile asurzitoare ale mulțimii. « O asemenea viață merită trăită. »

« Imperiul spaniol se va prăbuși aproape de la sine. » Napoleon doar îl va împinge ușor. Nu avea nici un motiv pentru care să respecte acea monarhie putredă.

« Amintește-ți de povestea compatriotului nostru Mallo și a reginei. E o rușine. »

« În 1797 fuseseră aproape de reușită, dar a fost prea devreme. » Într-o zi, în timp ce se plimbau printre vechile case din cartierul Marais, Robinson i-a arătat una, mare și goală. « De aici a fost cît p-aci să răsară independența Venezuelei. » I-a explicat. Era casa în care trăise Cagliostro în ultimii ani de viață ai lui Ludovic al XVI-lea. Casa în care bîntuiau spiritele, unde plumbul se

[1] Simon Bolívar, a fost, în anii copilăriei și ai tinereții, discipolul pedagogului Simón Rodríguez, alias Samuel Robinson. Dialogurile din text se poartă între ei doi.

indianul care se întoarce în munți, pungașul, răzvrătitul, banditul popular, celulele anti-societății, un fel de « piscuri » întunecate ce se formau în singurătatea pădurilor impenetrabile, afișele satirice anonime, caracterul de comoție socială al unor incidente, cum ar fi schimbarea unui guvernator, promovarea unui mulatru sau dispozițiile vreunui episcop revelă clar că în sînul acelei societăți, care la prima vedere părea liniștită și mulțumită, existau luări de poziție și divergențe active.

Figurile întîlnite cu cea mai mare frecvență sînt ale raselor oprimate. Sclavi negri, indieni reduși la categoria de servitori, mulatri, cei din afara castelor. Din momentul introducerii sclaviei negre apare și revolta. Imensul teritoriu sălbatic și nepopulat oferă dure dar sigure posibilități de fugă. Negrul se revoltă, provoacă pagube și se ascunde în munți, unde își stabilește o « cumbe » ca bază a operațiunilor sale. Și nu numai negrul, ci și indianul și metisul. La revoltele negrilor iau parte în mod frecvent indienii. Înainte luptaseră singuri. Au de dezvăluit vechi resentimente împotriva guvernatorului, împotriva comisionarului și împotriva misionarului. La sfîrșitul secolului al XVIII-lea existau numeroase regiuni agricole care încăpuseră pe mîinile

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

transforma în aur şi unde se revela viitorul. Cagliostro întemeiase un rit masonic diferit. Dintr-o filială spaniolă de la Madrid a pornit conspiraţia lui San Blas, la care au participat Picornell, Andrés şi Campomanes. Apoi cei patru criminali de stat au sosit în portul La Guaira şi acolo au urzit planul răscoalei, care însă a fost descoperit. « S-ar fi creat Republica, una singură, indivizibilă şi egalitară. Pentru toate castele. Aveau chiar şi un imn. » Robinson fredona în faţa porţii largi a casei cîteva strofe din acea Carmañolă Americană. « Dar nu sosise încă momentul. »

« Pare de necrezut. » « Totul pare de necrezut », îi replica Robinson. « Important este să-ţi dai seama că nu este aşa. »

•

« Priveşte ce se întîmplă în ţara asta. Observă evenimentele din întreaga lume. » « Cine era Bonaparte acum zece ani? » Îi enumera oameni noi care cîştigau bătălii, care zguduiau regate, noi principi şi noi generali. Toată acea strălucire de mătăsuri şi aur a vechilor palate de unde dinastii milenare fuseseră silite să fugă. « Ai auzit la teatru cele trei lovituri de gong care anunţă ridicarea cortinei şi începerea spectacolului. Aceste trei lovituri de gong răsună de mult timp în toată lumea, iar acum se aud pînă în America spaniolă. » Totul părea să se pună în mişcare prin evocările lui. Lumea apropiată şi cea îndepărtată. America spaniolă aştepta un Washington al ei. Unde să se afle oare omul acela, necunoscut încă? Pînă şi sclavii din Santo Domingo se răsculaseră şi îşi făuriseră o republică. Ceea ce nu era posibil ieri este astăzi şi poate să nu mai fie mîine. « Întîmplările din La Guaira au fost premature, dar acum situaţia este alta. »

Discuţiile se aprindeau la cafenea. Făceau socoteala forţelor şi a trupelor pe care s-ar fi putut bizui Căpitănia Generală a Venezuelei. « Un batalion de albi.[1] Un batalion de soldaţi. Rebeliunea lui Gual ajunsese să atragă tot oraşul. Chiar şi o mulţime de spanioli. » Acum puteau conta pe ajutoare. Franţa putea să-i ajute. Anglia putea să-i ajute şi, de ce nu?, chiar Statele Unite.

acestor răzvrătiţi aflaţi în relaţii foarte încordate cu autoritatea spaniolă. Humboldt vorbeşte despre o « republică de zambos, descendenţi din negri şi indieni ».

Spaniolul dobîndise şi el un nou sens pe tărîmul cel nou. În plin secol XVI apare Lope de Aguirre, vizcain din Oñate, conchistador al Perului, vechi creştin, stăpîn pe faptele sale, în persoana căruia prinde formă, la modul tragic, disputa fundamentală: cui aparţin aceste pămînturi, celor care le-au descoperit şi, cu preţul unei imense munci şi a unei lupte continue, le-au supus, reuşind să facă tangibile şi mereu crescînde beneficiile, sau invizibilului rege de departe şi prea vizibililor şi tiranicilor săi slujbaşi, veniţi aici să capete o moştenire despre care nici nu fusese vorba şi nu-i privea în nici un fel? Aceasta este antinomia fundamentală, iar în apostrofa, reală ori imaginată, pe care Cortés ar fi adresat-o, se pare, regelui Carlos al V-lea, întîlnim exprimată aceeaşi idee: « un om care v-a dat mai multe pămînturi decît tot ce v-au lăsat străbunii voştri la un loc ».

Nu lipseşte nici colonistul de mai tîrziu, întruchipat cu extraordinară claritate în cazul canarianului Francisco de León. S-a cercetat prea puţin pînă acum imensa semnificaţie a insulelor Canare de-a

[1] Albii — republicani, reprezentaţi prin clasele indigene oligarhice (proprietari de pămînturi şi vite).

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

« Cît e ceasul? Trebuie să plec », spunea Bolívar. La întîlnirea din ziua aceea, vreo legătură aventuroasă, într-un hotel de tranzit, cu vreo femeie de-o oră, sau la vreo scurtă conversaţie pe culoar cu cea care i-ar fi putut pica mîine. Robinson şi-l închipuia înfăşurat în cearceafuri răsucite, înlănţuit de braţe goale, sufocat de plete. « O să se piardă Simó. » Le-o spunea şi celorlalţi. Asculta rîsetele lui Montilla, Fernando Toro şi Rocafuerte. « Dumneata de fapt îl invidiezi. » Robinson se aprindea. « Voi nu vedeţi în el decît tovarăşul de chefuri. Eu văd altceva. Am văzut în el alt lucru încă de cînd l-am cunoscut, de copil. Toate femeile uşoare laolaltă nu valorează cît destinul pe care l-ar putea avea acest om. »

Se scula şi se îndepărta singur, rumegîndu-şi supărarea. Acei concetăţeni ai lor se lăsau orbiţi de mirajul Parisului şi al vieţii uşoare. Seara mergeau la teatru, să rîdă de Madame Angot, şi căutau aventuri galante cu dame tinere. Robinson se închidea în camera lui, plină de cărţi şi eprubete pentru experienţe chimice. O găsea pe harnica franţuzoaică peticindu-i hainele vechi, în timp ce veghea mîncarea pe foc. O saluta cu o mormăială. Şi lua un volum de Plutarh. Să-şi amintească în ce fel au devenit mari oamenii din trecut. Cu muncă, cu eforturi, cu o viziune a destinului. Cartea aceea lungă era ca o lecţie de măreţie. Să fi fost mai abundentă Antichitatea în oameni excepţionali? Dar şi acum erau. Căpitani, savanţi, artişti. Adevărul este că se trăia ca într-un fel de altă Antichitate. O nouă epocă de greci şi romani, de republici şi Cezari. Tablourile lui David erau o minunată ilustrare a lui Plutarh. Jurămîntul Horaţilor. Şi Generalul Bonaparte, pe calul său alb şi cu mantia-i roşie, traversînd Alpii în calea grandorii reînviate şi în calea istoriei. În piatra pe care o călca erau gravate numele lui Hannibal şi Carol cel Mare, alături de al lui. Un vînt puternic îl purta înainte. Vîntul prielnic al vremilor noi.

Trebuie să-l smulgă pe Bolívar din acea ambianţă distrugătoare. « Să plecăm în Italia, Simón, să reînviem cu imaginaţia noastră măreţia antică. Tot ceea ce omenirea

lungul întregii perioade de fondare a Americii. Ele au fost capul de pod, poarta şi preambulul Lumii Noi, prin oamenii, obiceiurile, artele, flora şi limba lor. La jumătatea secolului XVIII, Francisco de León devine promotorul şi conducătorul celei mai serioase insurecţii împotriva politicii imperiale a Coroanei spaniole. Documentele rămase în legătură cu acest eveniment vorbesc despre insurgenţi denumindu-i « comuni », asemenea comunerilor[1] de altă dată, dar în acelaşi timp, referindu-se la noul ţinut, ele menţionează pentru prima dată cuvintele « patria noastră ».

Mai tîrziu, moştenirea va fi reclamată de criollos, descendenţi ai conchistadorilor şi colonizatorilor, moştenitori ai pămînturilor şi ai disputelor, care încep să cunoască şi să folosească o nouă ideologie şi o nouă retorică, furnizată de raţionamentul contemporan. Noua filosofie ajunge nu numai, cum s-a spus în mod romantic, ca o marfă de contrabandă, prin Antile, ci pătrunde deschis, încă din perioada primilor Burboni, în învăţămîntul universitar. În preajma anului naşterii lui Bolívar, un profesor de la Universitatea din Caracas explica

[1] *comuneros — denumire dată insurgenţilor spanioli, apărători ai libertăţilor în Castilia, împotriva abuzurilor lui Carlos V (1521).*

@Asociaţia Ziariştilor Independenţi din România

trebuie să învețe se află în mărturia acelor pietre străvechi. » Îi descria călătoria.

« Dezbără-te odată de muierile astea, de cheflii și de chefuri. O să mergem în căutarea istoriei și a filosofiei. Vom trece prin Elveția. Prin țara lui Voltaire și a lui Rousseau. Unde parcă ieri s-au născut atîtea idei mărețe. Vom vedea căsuța lui Jean Jacques și a doamnei Warens, « Les Charmettes ». Vom traversa Alpii și vom coborî spre văile lombarde. Ne așteaptă două mii de ani de istorie. Toate astea înseamnă mai mult pentru un om ca tine decît femeiuștile de la Palais Royal. » « O să mergem. » « Da, o să mergem », însă petrecărețul, iubărețul, cheltuitorul, schimbătorul Bolívar nu se hotăra deloc.

Era din ce în ce mai tras la față. Sub pielea palidă i se profila scheletul, noduri și așchii. Să fi fost de epuizare sau poate se petrecea cu el o schimbare pe dinăuntru și pe dinafară?

Uneori, întorcîndu-se de la școala unde era profesor sau din Jardin des Plantes, unde stătea de vorbă ore în șir despre flora tropicală, se oprea la familia Tristán. Îi întîlnea acolo pe Bolívar cu prietenii săi.

Începeau astfel să discute despre viitorul continentului hispano-american. « Nimic nu îl leagă de Spania, decît un obicei vechi de trei secole. » « Dacă într-o zi Napoleon va intra în Spania. . . » « O să intre, e o fatalitate și nimic nu-l împiedică. Va fi de-ajuns să se arate la graniță pentru ca vechiul parapet să se dărîme. » « N-o să se dărîme așa ușor », spunea colonelul Tristán. « Spaniolii se luptă. » « Dar totul e putred. » « Întreabă-l pe Bolívar », spunea Robinson. « Tu l-ai cunoscut pe Mallo, ai trăit la Madrid, tu știi. » Era o poveste peste care venezuelanul trecea întotdeauna în grabă. Era dureros amestecată cu amintirea logodnei și a nunții sale. « Toată lumea știa că Mallo nu avea pic de considerație pentru regină.[1] De necrezut. Cînd se certau, își aruncau unul altuia cele mai cumplite injurii. Principele[2] îl detestă pe rege și are propria sa curte, regele habar n-are de nimic. Cel ce guvernează este Godoy[3]. Regatul spaniol e ca un

[1] Maria Luisa, soția lui Carlos al IV-lea.
[2] Fernando, principe de Asturias.
[3] Ministrul lui Carlos al IV-lea și favoritul principal al reginei.

de la catedra sa « moderna filosofie », care nu era altceva decît senzualismul raționalist și respingerea fățișă a aristotelismului scolastic. Cam în aceeași perioadă se scriau teze universitare despre gîndirea lui Descartes, Malebranche, Spinoza, Leibnitz și Condillac.

Insurgența va însemna revoluție și va avea o ideologie republicană, raționalistă, egalitară și enciclopedistă. Campionii săi vor fi proprietarii bogați, acei criollos *din clasa dominantă, pe care mulatrii se obișnuiseră să-i numească* « mantuanos » *și care acum, în detrimentul material al moștenirii, aveau să se convertească în părinți ai independenței și ai republicii.*

Dar există o continuitate în atitudinea aceasta a răzvrătirii, care pornește chiar de la îndepărtatele ei rădăcini.

TROPICUL ÎNTR-O PIROGĂ

La 15 iulie 1799, după ce traversase oceanul, brigantina spaniolă Pizarro străbătea cu prudență apele ce separă continentul de insula Margarita. Cei mai scrutători și mai

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

castel de cărţi de joc, pe care o simplă suflare îl poate dărîma. »

« Americii i se apropie ceasul. Cînd va sosi momentul, cineva va putea profita de ocazie. » « Cineva care să dispună de arme şi care să poată trezi opinia mulţimii. » « Amintiţi-vă de 1797 », repeta bătrînul Samuel. « Totul a fost cît p-aci să se îndeplinească. » « Dacă n-ar fi fost sergentul rade-bărbi. » « Nu spuneţi asta. De fapt, nu sosise încă momentul. »

« Dar ceasul va bate, Simón, ceasul va bate. Şi tu unde-ai să fii atunci? » Bolívar surîdea nervos. « Cine ştie? »

« Doamnă Teresa, ştiţi că plecăm în Italia? » « Cine? » « Bolívar şi cu mine. » Bolívar gesticula mirat. « Eu n-am spus asta. » « Este ca şi cum ai fi spus-o. » « Doamnă Teresa, Bolívar şi cu mine plecăm în Italia. Trebuie să părăsească Parisul. Trebuie să pornească în căutarea destinului său. Aici se va pierde. Imaginea Italiei îl va chema spre marile sale îndatoriri. »

•

La Florenţa s-au oprit pentru mai mult timp. Vizitau în fiecare zi cîte ceva. De la palatul Senioriei pînă la biserici. În cea numită Ognisanti au văzut fresca familiei Vespucci şi silueta de adolescent a predestinatului Amerigo. « Am venit să-ţi întoarcem vizita. » Cumpărau cărţi şi gravuri. Au vizitat mormintele de la San Lorenzo. « Prezenţa geniului este copleşitoare. » Se întorceau la han încărcaţi de cumpărături. O ediţie recentă a *Noii Heloise* a lui Rousseau şi un exemplar din *Principele* lui Machiavelli. « Între aceste două fiinţe există toate contrastele minţii omeneşti. » Robinson îl ataca pe Machiavelli cu pasiune. Culesese şi distilase un rece manual al tiraniei. « N-a inventat nimic. N-a făcut altceva decît să-i descrie pe oameni aşa cum sînt », îi răspundea tînărul său tovarăş. Discutau contrastul dintre *Emile* şi *Principele*. Tot ce era mai rău în om, aşa cum fusese el în istorie, tot ce putea deveni mai bun în el, în viitor. « Cartea aceasta a florentinului este expresia disperării, a dezamăgirii, a pesimismului. Nu are nici un pic de încredere în om. Este un consilier vrednic de dispreţ al celor mai rele

înflăcăraţi ochi erau ai unui pasager blond de la bordul corăbiei, vrînd parcă să cuprindă dintr-o dată şi cerul, şi marea, şi lumina, şi crestele îndepărtate ale munţilor, şi zborul păsărilor de apă.

Mulţi ani după aceea, cînd se va aşeza să-şi scrie impresiile de călătorie, la întoarcerea în Europa, emoţia acelei uluiri nu se va fi stins încă din cuvintele sale. Întîlniseră în drum două pirogi mici, vîslite de indieni de pe coasta Cumaná. « Ce bogăţii dezvăluiau privirii noastre pirogile acelor bieţi indieni! Enorme frunze de Vijao (Heliconia Bihai) *învăluind ciorchinii de banane, pielea solzoasă a unui cachicamo* (tatú — Dasypus) [1], *fructul de Crescentia Cujete folosit de indigeni ca pahar, produs dintre cele mai comune în orice casă europeană, aveau pentru noi un farmec deosebit, căci ne aminteau prin exemple vii că, odată ajunşi în zona tropicală, ne atinseserăm scopul spre care tindeau de atîta vreme dorinţele noastre. »*

În două pirogi de indieni din Guayqeuria tropicul se prezentase în faţa ochilor lui Alexander Humboldt [2] *la cea mai memorabilă*

---

[1] *cachicamo — mamifer american fără dinţi, avînd corpul acoperit de solzi cornoşi şi capul mic, cu bot ascuţit.*

[2] *Alexander von Humboldt — naturalist german, explorator al vastului continent al Americii de Sud şi autor, printre altele, al importantei lucrări intitulate « Călătorie în regiunile echinocţiale ale Noului Continent ».*

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

politici care, din nefericire, au fost adesea cele mai eficace.»

«Aici se află întreaga problemă.» «A te resemna cu omul aşa cum s-a dovedit a fi el de-a lungul relei sale experienţe, sau a lupta spre a-l face mai bun.»

Contradicţia reapărea. «Vedeţi», spunea Bolívar la mormîntul Medicilor. «Vedeţi, toţi au fost nişte tirani demni de dispreţ, plini de vicii şi de pofte josnice, dar, cu toate acestea, au lăsat lumii minunăţii incomparabile.»

«Nişte minunăţii create pe un fond de putreziciune. Într-un fel, asemenea florilor frumoase dintr-o jardinieră», observa Robinson cu fermele sale convingeri iacobine. «Cu tot geniul adunat între aceşti pereţi, ar fi putut deschide un drum nou de salvare pentru umanitate. N-au reuşit, deşi au încercat. Între Medici şi Savonarola au învins Medicii.»

S-au oprit în Piaţa Senioriei, în apropierea lui David, lîngă piatra ce marca locul rugului pe care fusese ars călugărul. «Savonarola susţinuse că era necesară întoarcerea la simplitatea naturală a omului. Predicase împotriva luxului, a inegalităţii, a viciilor. Ajunsese să domine şi să convertească acest oraş corupt. La fel cum a făcut Calvin la Geneva, îţi aminteşti ?» «Nu e uşor să transformi natura umană.» «Nu. Nu este vorba s-o transformi, aşa cum înveţi un cîine să sară printr-un cerc, ci s-o readuci la condiţia ei originară. Asta este posibil. Ba mai mult chiar, s-a şi realizat. Tu ştii, Bolívar, aminteşte-ţi ce ne-a povestit bătrînul iezuit din Bologna.»

La Bologna avuseseră ocazia să stea de vorbă cu cîţiva supravieţuitori ai expulzării iezuiţilor, poruncită cu treizeci şi ceva de ani în urmă de către Carlos al III-lea în toate posesiunile sale americane.

Dintre iezuiţii bolonezi, unul îi interesase în mod special. Îşi petrecuse în tinereţe cîţiva ani în misiunile din Paraguay. «Compania noastră reuşise adevărate minuni în aproape două secole de muncă. Imperiul justiţiei şi al binelui se instaurase pe pămînt. Visurile lui Hesiod şi ale lui Platon, societatea imaginată de cancelarul Morus în celebra sa *Utopie* se realizaseră acolo. Era

şi fructuoasă întîlnire. Nimeni nu a iubit mai mult natura zonei toride americane, nimeni nu a descris cu o pasiune atît de pătrunzătoare peisajul şi fiinţele care populează regiunile echinocţiale ale Lumii Noi, nimeni, nici înainte, nici după aceea, nu a făcut mai mult ca el pentru a dezvălui lumii culte natura Americii Hispanice.

Avea treizeci de ani Humboldt cînd a debarcat în Cumaná. Totul îl atrăgea şi-l uluia. Versul lui Goethe: «Ochii mei, tot ce-aţi văzut e minunat!» părea să fi fost scris pentru el. Puzderia apropiată de stele a nopţii tropicale. Temperatura aerului şi a apei. Stîncile, plantele, animalele. Şi oamenii. Se apropie de toţi, de slujbaşii Coroanei spaniole, de casele de criollos, de sclavi, de indieni, de călugări. Stă de vorbă cu toţi şi, ca un mag, le dezvăluie frumuseţea lumii ce-i înconjoară. Cu măgarul său, cu instrumentele de măsură, caietele, colecţiile de mostre şi grupul lui de însoţitori, se adînceşte în singurătatea pădurilor. Va pătrunde prin acea gură a lumii de dincolo, care este Peştera Guácharo, va înnopta în mînăstirile pierdute prin pustietăţi, va conduce, mai tîrziu, un grup de orăşeni din Caracas, diminuat pe parcurs din cauza oboselii, în prima ascensiune spre vîrful muntelui Avila.

@Asociaţia Ziariştilor Independenţi din România

raiul pe pămînt. Nu existau săraci, nu existau crime, nu existau inegalităţi. Trăiau cu toţii în scopul muncii, în scopul păcii creştineşti a timpurilor dintîi. Cu toţii munceau. Părea ceva de pe altă lume. Mergeau împreună la lucru şi la şcoală. Mergeau împreună la biserică şi la rugăciune. Nu existau furturi, nu existau crime. Nimănui nu-i lipsea nimic din cele necesare. Şi toate aceste lucruri, obţinute cu eforturi de sute de ani, le-au împrăştiat dintr-o singură lovitură acei răi sfătuitori ai regelui. »

Cei doi interlocutori reveneau adesea asupra acestei teme. Fabuloasa experienţă îi obseda. Să fi fost, oare, posibil? « Credeţi că, într-adevăr, aşa a fost? »

« De multe ori s-a încercat această experienţă. Adesea la scară mai mică şi fără un rezultat real. Fray Vasco de Quiroga a aplicat-o în Mexic, pe vremea lui Carlos al V-lea. Şi în ţinuturile noastre, Fray Bartolomé de las Casas a intenţionat să stabilească o ordine a păcii şi virtuţii fără forţă şi opresiune. Este adevărat că n-au izbutit. Dar în Paraguay fenomenul a fost mai extins şi mai durabil. Ceea ce aici, în Lumea Veche, nu era decît vis, fusese pe punctul de a deveni realitate acolo. Ar fi însemnat începutul unei istorii noi pentru omenire. »

« America ar fi putut fi speranţa universului », se gîndea Bolivar. « Încă mai poate fi. »

●

Se apropiau de Roma într-un « vetturino ». Zonă de şes, bălţi întinse, pîlcuri de pini înalţi şi schelete de apeducte. Ici colo cîte-o fermă. Ţinut pustiu. Din diligenţă, călătorii îşi ascuţeau privirile către orizont, pentru a zări primele turnuri.

« Cel mai ciudat lucru în cetatea aceasta extraordinară a fost libertatea. » « Ca peste tot. » Reveneau la istoria ei milenară, la momentele ei măreţe, la dramele şi căderile ei. Printre zidurile surpate de la Monte Palatino îi evocau pe împăraţi. « Suetoniu povesteşte . . . » Robinson era aproape întotdeauna acela care readucea în memorie faptele grandioase sau criminale ale cezarilor. Destinul acelui popor i se părea fascinant. Imensa lui putere politică şi militară asupra lumii, timp de mai multe secole,

Conversaţia lui era fascinantă. La seratele organizate în răcoroasele şi liniştitele nopţi ale oraşelor coloniale, vorbea despre ştiinţe noi şi vechi civilizaţii. Vorbea, de asemenea, despre comoţiile politice ce agitaseră Lumea Veche în ultimii zece ani. Se năştea o nouă perioadă a istoriei o dată cu Revoluţia Franceză. Şi trebuie să fi vorbit şi despre revoluţia literară ce începea să se realizeze în Germania sa, prin operele lui Goethe, Schiller şi ale fraţilor Schlegel. Fusese la Weimar şi ştia ce înseamnă romantismul. Cuvintele sale se întipăresc în minţi agere şi dornice de a şti şi a înţelege. Tinerii americani care l-au ascultat cu o ocazie sau alta se numesc Simón Bolivar sau Andrés Bello.

Timp de cinci ani, din 1799 pînă în 1804, Humboldt cutreieră, în incredibila sa călătorie cu scopuri ştiinţifice, de la Cumaná şi Caracas pînă la zona de cîmpie a Venezuelei şi confluenţa dintre Rio Negro şi Orinoco, în selva amazonică. Pleacă apoi în Cuba şi revine pe continentul de Sud spre a străbate Columbia, Ecuadorul şi Perul. De la Lima urcă, în 1802, spre Nord, ca să ajungă în Mexic, prin Acapulco. În 1804 trece din nou prin Cuba, în drum spre Europa.

Mult mai mulţi ani îi vor lua lui Humboldt ordonarea, clasificarea şi

@Asociaţia Ziariştilor Independenţi din România

şi insondabila lui putere spirituală şi religioasă asupra unei jumătăţi a umanităţii, pentru încă atîta timp. « Dacă aceste forţe ar fi fost folosite pentru ca oamenii să devină liberi. »

« Prietenul nostru, iezuitul din Bologna . . . » Să fi putut face ca acea forţă şi dominaţie, necontrastante între ele, asupra corpului şi asupra spiritului, să creeze o nouă umanitate. O ordine a păcii, a egalităţii, a binelui. Erau asediaţi de cerşetori şi vînzători de nimicuri. Iconiţe făcătoare de minuni, apă medicinală, dulciuri, mici figurine lubrice. « Atîta putere şi atîtea posibilităţi, pentru ca în cele din urmă să se ajungă la toate astea. »

« Poate că aci a fost mai greu, dar acolo s-ar fi putut realiza. O societate fără mizerie, fără privilegii, fără inegalităţi. Libertate şi virtute. » « Au încercat, dar n-au izbutit. »

« Mai e timp încă. Trebuie să înceapă prin a rupe jugul. » Le spusese şi iezuitul : « America spaniolă aparţine indigenilor, dar ei nu-şi dau seama. Sînt orbiţi de aparenţe şi-şi închipuie că Spania este deţinătoarea puterii. Totul este al americanilor. Nu le lipseşte decît conştiinţa acestui lucru şi voinţa de a fi liberi. »

Aceste gînduri începeau acum să se agite în mintea tînărului. Se apropia momentul. Ocazia avea să vină. Acele ruine şi acele palate uriaşe aminteau istorii pline de curaj şi de fapte incredibile. Tocmai acestea lipsiseră în America spaniolă. Cine putea ghici prilejul? Se putea prezenta pe neaşteptate. Armatele franceze ce se mişcau prin toată Europa, omul acela mititel, zărit de ei pe colina Montechiaro, dezarticulau istoria şi ordinea prestabilită a puterilor în lume. În Nordul Americii coloniştii englezi găsiseră ocazia şi profitaseră de ea. Pînă şi bieţii sclavi din Santo Domingo, nenorociţi, umiliţi, se răsculaseră în frunte cu Dessalines şi-i alungaseră pe francezi.

« Ar fi o ruşine ca noi să nu fim în stare. » Plimbările se converteau în dezbateri, năluciri şi implorări. « N-ar fi nevoie de forţe prea mari. Există un sentiment anume de care trebuie să profităm. » « Ştiu. Tu erai copil cînd, în 1797, totul a fost pe punctul de a se îndeplini. Pînă şi spanioli şi locuitori

descrierea variatelor şi necunoscutelor materiale şi mostre pe care le-a cules. Într-o serie de opere extraordinare şi în mod special în extraordinarul monument bibliografic care este prima ediţie franceză a Călătoriei în Regiunile Echinocţiale ale Noului Continent, *el prezintă bilanţul cu totul ieşit din comun al acelei întreprinderi de civilizaţie.*

Acea operă uriaşă şi revelatoare înfăţişa lumii din vremea sa viziunea tropicului, cu misterele, fascinaţia şi grandoarea lui. Cam tot aşa cum piroga indienilor guaiqueri i se înfăţişase lui, în binecunoscuta dimineaţă a sosirii sale pe Noul Continent.

Secolele au trecut şi piroga de hîrtie tipărită ce poartă în ea tropicul rămîne în continuare plină de farmec.

A EDUCA ÎMPOTRIVA ISTORIEI

Într-o zi a anului 1771, dată ce ne-a rămas încă necunoscută, s-a născut la Caracas Simón Rodríguez. Au trecut două secole de la această miraculoasă apariţie ce se menţine încă şi azi la fel de învăluită în mister cum a fost şi în timpul lungii, nestatornicei şi agitatei sale vieţi.

@Asociaţia Ziariştilor Independenţi din România

din Canare se angajaseră la făurirea republicii. O Americă liberă. Ceea ce se înfăptuise în America de Nord şi eşuase în Franţa din vina unor ambiţioşi. »

În după-amiaza ceţoasă de « ferragosto »[1], profitînd de lungul crepuscul care parcă nu se mai sfîrşea şi care ştergea contururile monumentelor şi ale vegetaţiei crescute pe ele, avuseseră o discuţie mai lungă şi mai cuprinzătoare decît de obicei. Dialogul aprins, năvalnic, alterna cu tăcerile lungi, încordate. Bolívar umbla de colo-colo, agitat. Se căţăra în salturi pe cîte-o înălţime, sau se oprea din mers, să contemple peisajul. « Toate acestea ne vorbesc, maestre. » « Poate alţii nu le aud şi nu le văd, dar eu le aud şi le văd. »

« Este ca şi cum calul lui Marc Aureliu ar fi început să înainteze. Îţi aminteşti? » Cu braţul ridicat, cu capul gol încununat de lauri, acoperit de cocleala secolelor, împăratul îşi urnea calul din loc. Încotro? Undeva pe-aproape trebuia să se afle vreun rest din temelia aşezării lui Romulus. Nu fusese mare lucru, dar a ajuns să fie sămînţa unui întreg univers. Voinţa lui de întemeiere trebuia consacrată cu sînge. Întîmplarea cu lupoaica era doar o poveste, importantă rămînea însă afirmarea hotărîrii lui disperate de a crea o lume.

Gracchii şi Horaţii, în tunicile lor scurte şi cu spadele boante, ieşeau din tablourile lui David. Coloane prăbuşite şi capiteluri se ridicau parcă din nou, într-o înălţare halucinantă. « De ce a căzut Republica? » « Republica a căzut pentru că şi-a pierdut virtutea. » În vreun loc, pe undeva, cele două sute de umbre ale celor două sute de senatori ascultau elogiul pe care Fabritius l-ar fi putut rosti. « Merităm să stăpînim lumea. » Caesar, călare, în fruntea unei legiuni. Totul se schimbase. Traian, înaintînd pe jos prin mulţime. Caracalla, ieşind din imensele terme, spre a dispărea înghiţit de gurile sumbre ale Colosseum-ului. Zece mii de gladiatori, cinci mii de fiare, o bătălie navală cu o sută de corăbii. Strigătele asurzitoare răsunînd din colină în colină, din faţadă în faţadă, ale celor patruzeci de mii de spectatori din Circus Maximus, în clipa în care

[1] Ziua de 15 august.

S-a născut cu numele de Simón Carreño Rodriguez, însă mai tîrziu, datorită unor certuri de familie, a refuzat să mai poarte faimosul nume de Carreño, sub care se distinseseră oameni de litere şi muzicieni, iar mult după aceea, în timpul peregrinărilor sale prin Europa, îşi va lua numele de Samuel Robinson. Nume simbolic de profet şi de solitar.

Viaţa lui este alcătuită din trei etape. Cea din Caracas, pînă în anul 1797, cînd împlineşte vîrsta de douăzeci şi şase de ani. Cea din Europa, care cuprinde încă douăzeci şi şase de ani, încheindu-se cu întîrziata sa revenire în America, prin Cartagena, în 1823. Şi ultima, cea petrecută în cordiliera andină şi printre oamenii din Pacific, care se va încheia în 1854, o dată cu moartea lui, într-un sătuc pierdut prin Anzii peruvieni, la vîrsta de optzeci şi trei de ani.

De-a lungul acestor trei etape, el are trei întîlniri decisive cu Simón Bolívar. Prima oară, cu elevul ce frecventa şcoala deschisă de el în Caracas. Tînărul preceptor Rodriguez era încă de pe atunci un pasionat şi nu prea clandestin cititor al lui Rousseau şi vede de îndată imaginea perfectă a lui Emile în copilul vioi, orfan şi bogat, apt să primească sub toate formele acea învăţătură în sînul naturii, pregătitoare pentru viaţă,

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

atelajul ajungea învingător, printre ovaţii şi nori de praf, la capătul cursei. Brutus, cu pumnalul său de erou şi asasin. Caligula, aproape desculţ în sandaua sumară, urzindu-şi cu sînge rece crimele. Domiţian, cu trupul însăilat de cuţit. « Toate acestea s-au întîmplat, toate. » « Dar puţine au avut drept scop libertatea. »

Şi cohorta poeţilor. Togi lungi de umbră sfîşiate de tăceri. Lucan, preaslăvindu-l pe Caesar, Vergiliu, pe Augustus. Erau ca nişte fiare îmblînzite ce se apropiau să mănînce din mîna stăpînului.

Şi apoi spaniolii: Traian, Hadrian, Marc Aureliu. Veneau de prin plantaţiile de măslini din Betica[1], de prin imaşurile cu mînji şi vaci. De la ruinele Italicei la ruinele Romei, de la daci la germani. Grămezile de oase ale atîtor morţi ar fi putut albi pămîntul negru la fel ca sfărîmăturile marmorei. În timp ce trupurile sfîrtecate ale gladiatorilor sporeau grămada martirizaţilor, Horaţiu îşi petrecea zile în şir şlefuind o silabă.

De pretutindeni auzeau sau vedeau răsărind fantome. Robinson amintea de cuvintele pe care Rousseau le pusese în gura lui Fabritius. Bolívar stătea în picioare, în faţa lui. « Vreţi să vă fac un legămînt, aici şi acum? »

Cincizeci de ani mai tîrziu, tot îşi mai amintea. Şi de fiecare dată i se părea o scenă nouă, la care asista pentru întîia oară. « Jur în faţa dumneavoastră », spusese, « Jur », de mai multe ori. « În faţa Dumnezeului părinţilor mei. » Capela Sfintei Treimi, în săraca şi întunecata catedrală din Caracas. Pietrele albe ale mormintelor. Şi acel clinchet metalic ce nu se mai stingea: « Pînă ce lanţurile vor fi sfărîmate . . . »

De atîtea ori îi revenise în minte scena aceea. De atîtea ori îl întrebaseră oameni de toate felurile, neîncrezători, curioşi. Acum i se părea de domeniul fanteziei. Stătea în picioare în faţa lui, printre bucăţi de sculpturi şi coloane antice. Fusese atît de simplu şi de neaşteptat. « Jur în faţa dumneavoastră. » În faţa lui. În faţa acelui bătrîn cu burta

pe care o predicase cu atîta seducţie scriitorul din Geneva.

A doua întîlnire are loc la Paris, cu tînărul aflat în preajma căsătoriei sale şi apoi, în 1802, cu Bolívar cel de după prematura şi disperata sa văduvie. În ambele ocazii Rodríguez i-a fost prieten şi confident. Cei doi bărbaţi, unul tînăr, înflăcărat şi voluntar, iar celălalt începînd să se maturizeze îşi completau caracterele opuse şi dezbăteau cu aprindere ideile şi evenimentele noilor timpuri. După ce Bolívar se întoarce în America, în 1806, spre a se dedica destinului său şi titanicei sale acţiuni, Rodríguez se pierde prin Europa restauraţiei burbonice, a Sfintei Alianţe şi a revoltelor romantice.

Cea de a treia şi ultima întîlnire dintre ei are loc după neaşteptata întoarcere a lui Rodríguez in 1823. Bolívar îi scrie lui Santander, cu cele mai călduroase recomandări pentru acel om extraordinar care tocmai sosise la Bogotá. Îi spune că este « Socratele Caracasului », numindu-l « înţelept, filosof şi patriot fără egal ». « Eu îl iubesc pe omul acesta la nebunie », adaugă. « A fost profesorul meu, tovarăşul meu de călătorii şi este un geniu, o comoară de graţie şi de talent, pentru cine ştie să-l descopere şi să-l preţuiască. » Mai tîrziu se întîlnesc la Lima, în preajma evenimentelor de la Ayacucho, şi pleacă împreună în zona Perului de Sus. Bolívar îşi

[1] Regiune a Iberiei meridionale, străbătută de rîul Betis (Guadalquivir), cucerită de romani în anul 200 î.e.n., a cărei capitală, Hispalis, este Sevilla de astăzi.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

umflată de apa grea, întins pe o plută fără destinație. La fel cum stătea Cocho acum în picioare, lîngă el.

În clipa aceea nu-și dăduse seama ce însemna gestul tînărului său tovarăș. Un impuls, o răbufnire emoțională, o frază spusă fără a-i cîntări întreaga semnificație. Și care ar fi putut rămîne doar atît. Fără consecințe. Ca atîtea lucruri care se spun în anumite ocazii și apoi se uită.

Se aflau atît de departe de acel colț al Romei cînd lui Bolívar i-a venit ideea. Nu era pentru prima oară cînd lua o hotărîre bruscă. Spre a o îndeplini, ori spre a o realiza pe jumătate, ori spre a nu mai vorbi de ea niciodată.

Dar în clipa aceea fusese atît de neașteptată și de ieșită din comun. Ce spusese și cum o spusese. Se întorseseră tăcuți la pensiune. Impresionați și dezamăgiți.

În alunecarea tăcută a plutei, țărmurile se îndepărtau și se deschideau. Apa reflecta cerul acoperit de norii în flăcări. Malurile se pierdeau netede în zare. Fumul vreunui incendiu. Zborul lin și negru al cîte unui vultur, pete de păduri și reflexe de ape, iar în fund umbra albăstruie a munților. Ce imensitate de pămînt. Acum îl cunoștea mult mai bine decît atunci cînd umbla prin Roma. Ținuturi străbătute săptămîni în șir și marea cutreierată luni de-a rîndul. Prima oară, de la Cartagena pînă în Panamá și de la istm [1] pînă la Guayaquil [2]. Și imaginea imensului zid al Anzilor, trufași, cotropitori, cuib de capcane. Pereți de piatră, prăpăstii înghețate, șerpuitoare cărări invizibile. Dincolo de ei începea selva, cu marile rîuri, pînă la celălalt ocean. Iar în Sud, ghețurile și lunga noapte polară.

Pe atunci nici măcar nu bănuiau cît de mare și diversă era lumea aceea. Necunoscutul cuprins în cuvinte. Humboldt, printre filele de ierbar și păsările lui împăiate, vorbea despre Noul Continent. Te prindea amețeala ascultîndu-i descrierile acelor spații imense. « Groapa Orinoco-ului », spunea, și în fața ochilor îți apăreau miile de leghe de savane, de rîuri umflate, de ceruri fără

[1] Istmul Panamá.
[2] Port ecuadorian la Oceanul Pacific.

încredințează dascălul mareșalului Sucre, sub a cărui oblăduire acesta urma să realizeze în Chuquisaca, așa cum mai încercase și la Bogotá, o nouă și mai amplă punere în practică a ineditelor sale metode educaționale. Ambele încercări erau însă sortite eșecului, datorită lipsei de înțelegere a oamenilor, incredibilei noutăți a concepțiilor maestrului și rezistenței opuse de prejudecăți. După moartea lui Bolívar, lui Simón Rodríguez nu-i mai rămîne decît o lungă și agonică supraviețuire în mizerie și uitare, timp de douăzeci și patru de ani.

Toată această viață a lui, grea și puțin cunoscută, se remarcă prin minunata continuitate a unui singur scop. Foarte simpla lui idee era că orice progres uman își află cheia în educație și că opera Independenței americane nu va fi completă pînă ce o nouă școală nu va elibera generațiile viitoare de greutatea unui trecut copleșitor, pregătindu-le pentru o viață a progresului și libertății.

Aceste gînduri atît de avansate, pe care nimeni nu vroia și nu putea să le asculte, cu excepția lui Bolívar, apar în eseurile, memoriile și cărțile sale. Dar el n-a reușit să publice decît o parte infimă din scrierile lui, printre care se remarcă în special o carte ce ar trebui să constituie lectură obligatorie pentru toți hispano-americanii: Societățile americane în 1828.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

fund şi de selve topite în hăţişurile impenetrabile. Vorbea despre peştele « gimnoto » care şerpuia negricios pe fundul apei, încărcat de electricitate. « Cu o descărcare paralizează un cal. » Neamţul continua să se cufunde în acea lume uluitoare. « Totul este necunoscut şi minunat ». Animale noi, climate noi, plante noi, constelaţii noi. Era vremea privirilor distrate şi a întrebărilor puse mai mult din politeţe decît din curiozitate, despre un animal sau o plantă. Despre *el guacamayo*, papagalul multicolor, sau despre capul pleşuv şi pliscul coroiat al condorului. Nu se ştia pe atunci, la Paris, ce era aceea o cordilieră. « Mai înalţi decît Alpii? » « Da, chiar aşa. » Puteai călători săptămîni în şir fără să-i dai de capăt vreunuia dintre acele rîuri fără maluri: Orinoco, Magdalena, Guayas. Şi să simţi în aerul ce ajungea pînă la vîrfurile andine umezeala grea a selvei amazonice.

Dacă şi-ar fi putut imagina atîtea lucruri la un loc, s-ar fi speriat de dimensiunea lor de necuprins. Dacă ar fi putut privi, amestecaţi într-o imensă paradă, pe Viceregii escortaţi de gărzi şi stegari, pe Guvernatorii şi Căpitanii Generali aşezaţi în jilţurile lor roşii, pentru judecată, sălile ticsite de consilieri împerucaţi, episcopii violeţi, mulţimea de prelaţi, de copişti, de doctori, procesiunile fără sfîrşit ce porneau de la misiunile din California cu Guadalupele, Balbanerele, Chiquinquirele, Fecioarele şi Madonele lor strălucind de podoabe, spre a se despărţi şi a se împrăştia prin porturi de nave, pieţe de arme, turle de biserici, staule de vite, mine de argint şi plantaţii de cacao.

Lumea Nouă, spuneau prietenii francezi. Se gîndeau mai ales la Filadelfia şi Boston. Fără să-şi dea seama că dincolo de ele se întindea acea clocotitoare varietate a spaţiului creolilor. Pentru europeni însemna o coastă îndepărtată, unde negrii cultivau trestia de zahăr, unde indienii culegeau boabele maronii de cacao, de unde le venea indigoul şi melasa groasă pentru rom. Insulele zahărului.

Despre această lume îi vorbise Bolívar în ziua aceea, la Roma. Dar dacă cineva l-ar fi putut pune atunci faţă în faţă cu acele imensităţi, ar fi rămas uimiţi. Nu era vorba

În ea Rodríguez susţinea lucruri de o anticipaţie şi de o clarviziune incredibile. El spune clar că « pentru a întemeia Republici este nevoie de oameni noi. . . » « Să facem toate eforturile pentru a avea Pîine, Dreptate, Învăţămînt, Moderaţie. La acestea ar trebui să se gîndească latino-americanii, în loc să se tot certe între ei. » « O revoluţie politică necesită şi o revoluţie economică. » Planul său constă în colonizarea ţărilor « cu proprii lor locuitori. Şi pentru a avea colonizatori decenţi, e nevoie să-i instruim din copilărie ».

Idealul său este « formarea unui popor ». Pentru aceasta trebuie să luptăm cu tradiţia negativă, să-i educăm pe tineri pentru viitor şi « să declarăm naţiunea în stare de noviciat ». Ceea ce nu înseamnă altceva decît a rupe, prin educaţie, continuitatea istorică negativă şi a crea un popor cu o nouă mentalitate faţă de producţie şi faţă de libertate. Cu alte cuvinte, a lupta prin educaţie contra istoriei, ceea ce este egal cu a lupta pentru ziua de mîine contra celei de ieri.

Nimeni în vremea sa nu a avut o asemenea viziune în America. Vor trece zeci de ani, ba chiar un secol întreg, pînă ce se va pune, în termeni precişi, actuala problemă a educaţiei în scopul dezvoltării.

@Asociaţia Ziariştilor Independenţi din România

de a elibera o cetate, sau o coastă, sau un oraş. Erau mai multe coaste decît avea Europa la un loc, mai multe oraşe decît toate cele menţionate în manualele de geografie. Atîţia munţi cîţi încap pe curbura unui meridian. În lungile decenii de cînd tot mergea, cutreiera, se căţăra, nu apucase să vadă decît cîţiva. Coasta muntoasă a Caraibilor în Venezuela, impresionantele spinări muntoase ale Pamplonei, cele două imense cordiliere din Sud, prăpăstiile şi pustiurile fără nume, vîrfurile pleşuve acoperite de gheţuri pînă la care nu ajungea nici zborul condorilor, Aconcagua, Illimani, Chimborazo, Tolima. Şi alături de ei, în jurul lor, sub ei, oamenii, risipiţi şi mărunţi ca furnicile, şi oraşele, ca nişte frunze uscate căzute pe nisip.

Dacă s-ar fi prins de mîini, ca pentru o horă, cîteva sute de mii de oameni, de cîte milioane ar mai fi fost nevoie ca să poată ajunge de la un capăt la celălalt, dintr-o parte în alta.

Nici unul dintre ei nu cunoştea, în acea după-amiază la Roma, dimensiunea copleşitoare a acelui legămînt.

•

« Dar ştirea cea mai răsunătoare şi mai incredibilă a fost cea despre rebeliunea din Caracas. » Nu-i venea să creadă. Gazetele şi turiştii îi furnizau prea puţine informaţii faţă de cît ar fi vrut el să ştie despre acele evenimente. Guvernatorul fusese destituit. Se formase o Juntă de Guvernămînt. Manifestele erau semnate de oameni necunoscuţi lui. Cînd părăsise ţara, aceştia erau probabil adolescenţi. Important însă era ceea ce se întîmplase. În fiecare zi ajungeau la Paris amănunte noi. Fuseseră arestaţi Guvernatorul şi înalţii funcţionari. Era o revoluţie. Era revoluţia despre care vorbise atît de mult cu Bolívar doar cu patru ani în urmă. Izbucnise ca un miracol.

Lungii ani de la sfîrşitul vieţii sale sînt întunecaţi şi plini de mizerie. Trăieşte din lucrări de artizanat şi ca învăţător în şcoli de rutină. Printre « oameni cu poncho şi tarabe », nemaideosebindu-se dintre ei. Din cînd în cînd, într-un sat din înaltul podiş peruvian soseşte cîte un naturalist european şi, în noaptea solitară şi îngheţată, acesta constată cu uimire că băcanul localnic, din singura băcănie deschisă, se încumetă să vorbească cu el în franceză despre Rousseau, despre Saint-Simon şi despre Revoluţie, sfîrşind prin a descoperi uluit că interlocutorul său nu este altul decît Simón Rodríguez, vechiul şi legendarul maestru al lui Bolívar.

Astfel îşi încheie viaţa, stingîndu-se printre indienii satului San Nicolás de Amotape, în 1854. În afara puţinelor lucruri pe care a reuşit să le publice în viaţă, toate scrierile sale s-au prefăcut în fum şi cenuşă, în marele incendiu care a devorat oraşul Guayaquil la sfîrşitul secolului XIX.

Nimeni nu l-a ascultat în vremea lui. Dar ceea ce a spus el despre educaţie şi tradiţie, despre învăţămînt şi viaţă, are acum mai multă valoare şi semnificaţie ca niciodată. Vremea lui Simón Rodríguez în America noastră nu s-a sfîrşit încă.

În româneşte de
LILIANA PLEŞA IACOB

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

SIMÓN BOLÍVAR

FRAGMENTE DE EPISTOLAR

Angostura, 17 septembrie 1818
Domnului general John D'Evereux

Domnule,

Sensibil la marile eforturi pe care le-ai făcut în slujba patriei mele, am aflat cu multă satisfacție, din scrisoarea dumitale din 4 iulie 1817, că Venezuelei i s-a făcut marea cinste de a fi preferată de dumneata și că ai de gînd să-i aduci importante servicii. (. . .) Convins de marele avantaj pe care-l reprezintă pentru patria mea faptul de a te putea număra printre fiii ei adoptivi, doresc să-ți exprim, prin toate mijloacele posibile, recunoștința Venezuelei, considerația deosebită pe care o am pentru dumneata și înalta prețuire cu care îi privește America pe acei virtuoși și mărinimoși străini care preferă sclaviei libertatea și, părăsindu-și țara lor, vin în America, unde aduc cu ei științe, arte, industrii, talente și virtuți. (. . .)

●

Știam că nu puteau să-ți placă observațiile pe care ți le-am făcut; nici mie nu-mi plăceau, și acesta a fost motivul pentru care nu ți le-am făcut mai de mult. Dar, la urma urmei, cel ce guvernează o mare familie trebuie să treacă prin toate, indiferent dacă sînt plăcute sau nu. Dumneata nu trebuie să te superi cînd ți se comunică părerea altora; mie mi se spun asemenea lucruri în fiecare zi și nu mă supăr, fiindcă cel ce poruncește trebuie să asculte, chiar dacă i se spun cele mai dure adevăruri, și, după ce le-a ascultat, trebuie să profite de observațiile făcute pentru a înlătura cauzele ce conduc la erori. Toți moraliștii și filosofii îi sfătuiesc pe Principi să-i consulte pe vasalii chibzuiți și să le urmeze sfaturile; și e cu atît mai indispensabil să facem așa într-un regim democratic în care voința poporului îi așează pe conducători în frunte, pentru ca ei să aducă numai bine poporului și să nu-i facă nici un rău. Un popor suveran, a spus Montesquieu, e ca un cal nărăvaș care-l azvîrle iute din șa pe călăreț. E foarte greu să fii pe placul tuturor, și cu atît mai greu cînd Republica e înconjurată de răutăți și neajunsuri.

(Dintr-o scrisoare către generalul José Antonio Páez, din 19 aprilie 1820)

Bogotá, 10 noiembrie 1821
Domnului Alexander von Humboldt

Dragă domnule și respectat prieten,

Domnul Bollmann, care pleacă mîine spre Europa, a avut amabilitatea să ia această scrisoare care-ți va aduce expresia amintirii plăcute, a afecțiunii și a considerației pe care le am pentru dumneata. Baronul Humboldt va fi mereu prezent în inimile celor care, amintindu-și de zilele petrecute alături de ei în America, știu să prețuiască un om mare, care cu ochii lui a smuls din ignoranță America și cu pana lui a pictat-o pe

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

atît de frumoasă pe cît e propria sa natură. Dar acestea nu sînt singurele motive pentru care dumneata te bucuri de admirația noastră, a americanilor. Trăsăturile caracterului dumitale moral, eminentele calități ale firii dumitale generoase au căpătat printre noi o existență pregnantă; întotdeauna ne amintim cu încîntare de dumneata. Eu cel puțin, contemplînd fiecare din urmele care-ți amintesc pașii, retrăiesc cu mare putere impresiile încercate cu prilejul vizitei dumitale. Primește te rog, stimate prieten, cele mai cordiale mărturii din partea celui ce a avut cinstea de a respecta numele dumitale înainte de a te cunoaște și de a te prețui nespus cînd te-a cunoscut la Paris și la Roma.
Rămîn al dumitale supus servitor, care te asigură de cea mai mare considerație și stimă,

Bolívar

Lima, 23 octombrie 1823

Stimată doamnă Bonpland,
Cu mulți ani în urmă am avut satisfacția de a-l cunoaște pe celebrul și virtuosul Bonpland, care este acum vrednicul dumneavoastră soț.
Am aflat cu nespusă durere că e prizonier în Paraguay, deși e inocent ca un martir. De aceea îmi iau libertatea de a vă trimite trei scrisori pentru domnul Francia, în care îl rog să-l pună în libertate pe stimatul meu prieten Bonpland; vă rog să le trimiteți pe diferite căi în Paraguay.
Dacă printr-o minune a soartei domnul Bonpland ar putea ieși din temnițele Paraguayului, eu îi ofer posibilitatea unei munci cinstite și utile colegului lui Humboldt, descoperitorul Lumii Noi. Satisfacția mea ar fi fără margini, fiindcă aș găzdui în patria mea pe unul dintre cei mai buni prieteni și pe un savant care ar răspîndi lumina naturii prin toate ungherele țării.

Simón Bolívar

Am aflat că a venit de la Paris un prieten al meu, don Simón Rodríguez; dacă e adevărat, fă pentru el tot ce merită un cărturar și un prieten al meu la care țin ca la ochii din cap. E un filosof desăvîrșit și un patriot fără seamăn, e un Socrate al orașului Caracas, în conflict cu soția lui, la fel ca celălalt cu Xantipa, pentru ca nimic socratic să nu lipsească. Spune-i să-mi scrie cît mai mult; și dă-i bani din partea mea. Dacă poate, să vină să mă vadă.

(Dintr-o scrisoare către Francisco de Paula Santander, din 8 decembrie 1823)

Vicepreședintele Columbiei mi-a scris ca să-mi aducă la cunoștință că dumneata ai avut amabilitatea să-mi faci un cadou prețios constînd din două cărți de drept și respectiv de război de o valoare inestimabilă; Contractul social și Montecuccoli; amîndouă au aparținut marelui Napoleon. Aceste cărți îmi vor face o mare plăcere din mai multe motive. Autorii lor sînt venerabili pentru binele și pentru răul pe care l-au făcut; cel dintîi posesor este onoarea și disperarea spiritului uman, iar cel de al doilea, care m-a onorat cu ele, valorează pentru mine mai mult decît toate cărțile pentru că a trasat cu spada lui preceptele lui Montecuccoli și în inima lui e gravat Contractul social, nu cu caractere teoretice, ci cu fapte care țin deopotrivă de eroism și de dăruire pentru binele colectivității. Vorbesc despre generalul Wilson, acest om minunat care, asemeni lui Cezar și lui Titus, a cutreierat lumea cu spada în mînă, a apărat în parlament dreptu-

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

rile oamenilor cu o elocinţă vrednică de învingătorul de la Pharsalos şi care nu a lăsat să treacă o singură zi fără să facă un bine omenirii. (. . .)

(Dintr-o scrisoarea către generalul Sir Robert Wilson, din 15 noiembrie 1924)

Scrie tu din partea mea celor ce se ocupă de educaţia tînărului Fernando Bolívar şi recomandă-le să aibă mare grijă de educaţia nepotului meu. Să înveţe limbile înţelepciunii antice şi limbile vii, matematica, istoria, morala, literatura etc. Un om fără studii e o fiinţă incompletă. Instrucţia este fericirea vieţii; iar ignorantul, care întotdeauna e la un pas de a cădea în noroiul corupţiei, intră apoi infailibil în tenebrele servituţii. Mai ai te rog grijă ca fata Juanei să se mărite cum se cuvine, cu un om cinstit şi iubitor de ţară. Trebuie să ne gîndim cu toţii la asta, fiindcă familia e o comoară pe care toţi membrii ei au interes s-o păzească. Ajut-o tu cu sfaturile tale bune de soră, şi fiţi cu băgare de seamă, căci nu există fericire sau nefericire mai mare decît prudenţa sau imprudenţa. Nu voi scrie nici unui judecător în privinţa procesului pentru Lecumberry, oricît ai insista s-o fac. Nu vreau să depăşesc limitele drepturilor mele, care sînt cu atît mai înguste cu cît poziţia mea e mai înaltă.

Bolívar

(Dintr-o scrisoare către María Antonia Bolívar, din aprilie 1825).

Ceea ce spune despre mine e nedrept, pentru că nu e adevărat că educaţia mea a fost neglijată; mama mea şi tutorii mei au făcut tot ce era posibil pentru ca eu să învăţ: mi-au căutat profesori de prima mînă în ţara mea. Robinson, pe care dumneata îl cunoşti, a fost învăţătorul meu în primele clase de gramatică; pentru literatură şi geografie l-am avut maestru pe faimosul Bello; s-a făcut o şcoală de matematică numai pentru mine, condusă de părintele Andújar, pe care l-a preţuit mult baronul Humboldt. Pe urmă m-au trimis în Europa, ca să învăţ la Academia San Fernando; şi am învăţat limbi străine, cu profesori cunoscuţi din Madrid, totul sub stăpînirea învăţatului marchiz Uztaris, în casa căruia trăiam. Pe cînd eram foarte mic, poate fără a putea încă învăţa, am luat lecţii de scrimă, dans şi echitaţie. Bineînţeles că n-am învăţat nici filosofia lui Aristotel, nici codurile crimei şi erorii, dar s-ar putea ca nici acest domn Mollien să nu fi studiat atît de atent ca mine pe Locke, Condillac, Buffon, D'Alembert, Helvétius, Montesquieu, Mably, Filangieri, Lalande, Rousseau, Voltaire, Rollin şi toţi clasicii antichităţii, atît filosofi, cît şi istorici, oratori şi poeţi; şi toţi clasicii moderni ai Spaniei, Franţei, Italiei şi mare parte din clasicii englezi. Toate acestea ţi le spun foarte confidenţial dumitale, pentru ca nu cumva să crezi că bietul dumitale preşedinte a primit o educaţie atît de proastă cum spune domnul Mollien; deşi, pe de altă parte, eu nu ştiu nimic, aceasta nu înseamnă că n-am fost educat aşa cum putea fi educat în America de sub stăpînirea spaniolă un copil dintr-o familie bogată. (. . .)

Bolívar

(Dintr-o scrisoare către generalul Santander, din 20 mai 1825)

Consiliul de miniştri va trimite zece tineri cu burse în Anglia, pentru a învăţa acolo limbile europene, dreptul civil, economia politică şi celelalte cunoştinţe de care are nevoie un om de stat pentru a se forma. Aceşti tineri trebuie să aibă între doisprezece şi două-

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

zeci de ani. Vor fi aleşi dintre cei ce s-au distins prin talent natural, sîrguinţă, bună purtare şi aptitudini intelectuale. (. . .)

(Din Instrucţiunile pentru Consiliul de miniştri din Perú. Mai 1825)

Paris, 28 noiembrie 1825
Excelenţei sale Simón Bolívar, Eliberatorul

Domnule general,

Vă recomand o persoană vrednică de toată încrederea prin caracterul şi spiritul său de observaţie. Este vorba de domnul Kiener, originar din localitatea Colmar de pe malul Rhinului, chemat de treburi negustoreşti în frumoasele ţări pe care Excelenţa voastră le-a ridicat la un destin atît de înalt şi pe care eu le iubesc ca pe o a doua patrie. Prietenul meu Rocafuerte a vrut să-i dea domnului Kiener cîteva rînduri pentru Excelenţa Voastră, domnule general. N-aş fi îndrăznit să vă scriu în aceste momente în care, culegînd roadele victoriei, încununaţi ca primul cetăţean al ţării ceea ce aţi început în fruntea armatelor voastre; dar cum aş putea să nu adaug la rîndurile scrise de un prieten (Vicente Rocafuerte) omagiul admiraţiei şi simpatiei mele ? Scrisoarea pe care am primit-o de la Excelenţa Voastră, scrisă cînd aţi trecut prin Quito, a fost pentru mine o dovadă preţioasă a vechii prietenii pe care mi-aţi arătat-o; şi în calitate de prieten vorbesc despre recunoştinţa mea şi vă amintesc că, în Bogotá, s-a stabilit acum trei ani un tînăr savant domnul Boussingault, care se află în slujba Republicii Columbia şi ale cărui lucrări de mineralogie, chimie şi geodezie s-au bucurat de aprobarea Institutului Franţei. Soarta domnului Boussingault mă interesează în mod deosebit: nu e nevoie să spun mai mult unui prieten ca generalul Bolívar. Vă mulţumesc din adîncul sufletului pentru nobilele eforturi pe care le-aţi făcut spre a obţine libertatea sărmanului Bonpland, care continuă să fie prizonier în misteriosul imperiu al lui Gaspar Rodríguez de Francia.

Rămîn, cu cea mai respectuoasă adeziune, al dumneavoastră umil şi supus servitor.

Alexander von Humboldt

P. S. Cum să nu împodobesc cu numele Excelenţei Voastre cîteva pagini ale cărţii mele ? În cartea de Călătorii care s-a publicat nu de mult (capitolul XXVII, volumul II, p. 341) am vorbit despre emanciparea negrilor. Republica Columbia a dat exemplu în acest domeniu, şi această măsură umanitară şi înţeleaptă în acelaşi timp se datorează generozităţii generalului Bolívar, al cărui nume s-a ilustrat nu atît prin virtuţile cetăţeanului şi moderaţia în epoca de triumf, cît mai ales prin strălucirea gloriei militare.

Paris, 3 aprilie 1826
Excelenţei sale Eliberatorul Preşedinte Simón Bolívar

Domnule General Eliberator,

Să smulgi imense ţinuturi din ghearele superstiţiei, monopolului şi despotismului, cu atît mai înăbuşitor cu cît el însuşi se pleca sub jugul bisericii; să dai libertate, să chemi la adevărata civilizaţie popoare supuse cu veacuri în urmă de artele imperfecte ale Europei; să canalizezi şi să ştii să conduci generoasele energii ale unor oameni care nu aspiră spre altceva decît spre egalitate; să obţii un succes deplin prin întrunirea unor mari talente, a unui curaj în acelaşi timp cutezător şi prudent, a unei statornicii inalterabile, a unui dezinteres fără limite, despre care toate inimile generoase ar putea depune mărturie în viitor; acestea toate, domnule General Eliberator, constituie miracolul care v-a proclamat drept cel dintîi cetăţean al lumii.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

Noi am arătat de asemenea Europei și am prezentat istoriei modelul unuia din oamenii cei mai extraordinari din cîți au existat vreodată. A stîrnit admirație prin lărgimea concepțiilor, prin energia caracterului, printr-o neîndoielnică superioritate intelectuală. A biruit națiunile, le-a dat regi care s-au prosternat înaintea lui și legi pe care popoarele le respectă și astăzi. Era atotputernic în Europa, dar a respins libertatea și a căzut.

Toți Regii, în bucuria lor excesivă, s-au coalizat în speranța de a asupri popoarele. Sînt zece ani de cînd se silesc să adune de pe jos bucățile puterii arbitrare pe care au sfărîmat-o principiile proclamate în 1789. Sînt zece ani de cînd continentul european geme sub vicleneIe uneltiri ale unei conjurații criminale împotriva dreptului popoarelor. Totuși, triumful lor nu va ține mult; marea majoritate a popoarelor, a francezilor cel puțin, își cunosc drepturile, își cunosc adevăratele interese și, dacă multe arată încă slăbiciune, nici unul dintre ele nu-și dă asentimentul la un sistem care împiedică prosperitatea publică.

Dacă primele noastre eforturi, cetățene Eliberator, au putut trezi emulația popoarelor din America de Sud, acestea ne înapoiază astăzi serviciile făcute de noi atunci și lupta lor eroică pentru a-și apăra independența și a stabili libertatea este o lecție nu lipsită de roade pentru națiunile obosite de lungi și dureroase frămîntări.

Întreaga Franță vă cinstește, cetățene Eliberator, pentru că ați ajutat cu înaltele voastre concepții, cu sentimentele voastre generoase, cu nobilul vostru dezinteres, cu caracterul vostru ferm, popoare care, de acord cu Statele Unite din America Septentrională, ar putea asigura triumful libertății și durata ei nemuritoare, dacă, ceea ce nu pare deloc probabil, bătrîna Europă ar consimți vreodată să îmbrace din nou vechea livrea a despotismului, să se plece din nou sub jugul privilegiilor și să suporte abuzurile, excesele și viciile care decurg din această situație ca o consecință inevitabilă.

Pe lîngă aprobarea generală a unei Națiuni care nu e lipsită de glorie și care caută cu un zel remarcabil perfecționarea civilizației, nu ar putea avea un preț prea mare omagiul unui cetățean ce nu are alt merit decît acela de a-și fi închinat viața apărării libertății țării sale, dacă nu s-ar adresa ilustrului apărător, nu numai al patriei sale, ci al tuturor țărilor unui vast continent.

Cu această convingere, cetățene Eliberator, îmi iau libertatea să vă oferi acest omagiu, însoțit de cele mai sincere urări de sănătate și pentru reușita tuturor acțiunilor pe care le întreprindeți, care sînt adevărate binefaceri pentru omenire.

Alexandre Lameth

P.S. Frații mei, generalii Théodore și Charles de Lameth m-au rugat să vă transmit respectuosul lor omagiu.

« Dacă n-ar fi murit soția mea, n-aș fi făcut cea de a doua călătorie în Europa și se poate presupune că în Caracas ori în San Mateo nu s-ar fi născut în capul meu ideile care mi-au venit în timpul călătoriilor și că în America n-aș fi dobîndit experiența și n-aș fi realizat o cunoaștere atît de amplă a lumii, a oamenilor și a lucrurilor, care mi-a fost de mare folos în cursul carierei mele politice ».

Excelența Sa se electrizează ori de cîte ori vorbește despre călătoriile sale în Europa. Se cunoaște că a știut să observe și să profite de observațiile sale. Pe lîngă vioiciunea spiritului și focul imaginației, are o judecată repede și dreaptă, știe să compare și să aprecieze bine lucrurile și posedă talentul rar de a ști să aplice comparațiile pe care le face în funcție de locul, împrejurările și momentul în care se află: știe că lucrul cutare e bun în sine, chiar excelent, dar că nu se potrivește într-o anumită împrejurare, ori că e bun aici și nu acolo.

(Dintr-o conversație cu Louis Peru de Lacroix, Bucaramanga, 10 mai 1829)

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

Nobil şi bogat prin naştere, natura l-a înzestrat cu un geniu capabil de toate, viu, energic, întreprinzător.

Corpul lui n-a rămas străin de activitatea morală. Educat ca un cavaler, a avut parte de o instrucţie strălucită. Deşi catolic, a respectat toate cultele şi sectele.

Raţiunea l-a făcut să iubească filosofia, iar filosofia l-a făcut să iubească dreptatea.

Revoluţia din patria sa i-a pus la dispoziţie cîmpuri de luptă. Prin curajul său a ajuns comandantul armatei; victoria i-a adus conducerea statului. Atunci şi-a desfăşurat pe deplin forţa geniului, aducînd alinare Lumii Noi şi uimind Lumea Veche cu strălucirea talentelor lui nemaivăzute.

Şef absolut al statului, dispunea de tezaur, şi a fost întotdeauna sărac. Idol al armatei, lua parte alături de soldaţi la primejdii şi osteneli şi astfel reuşea să păstreze disciplina. Iubit de popor, a ascultat de lege ca oricare alt cetăţean.

Desprinderea de lucruri, dezinteresul, virtutea păreau la el instinctive. Pasiunea lui dominantă era ambiţia; ambiţia lui era gloria; gloria lui era să facă bine.

Această glorie era zeiţa la care se închina — o sete pe care norocul n-a putut s-o potolească, nici nenorocul s-o stingă.

A dispreţuit coroana pe care prin isprăvile sale de arme o merita, fiindcă de-ar fi acceptat-o ar fi semănat cu Napoleon; şi nu s-a mulţumit să-şi elibereze patria, aşa cum făcuse Washington; el a străbătut noi ţinuturi pentru a întemeia Bolivia şi a aduce libertatea în Perú.

Copilăria i-a fost favorizată de soartă şi a rămas necorupt. În mijlocul dezastrelor, nu şi-a pierdut cumpătul şi s-a dovedit superior lor. Sufletul lui era mereu acelaşi, nobil, generos, drept.

Învingător ori învins, la Boyacá ori la Puerta, în patria lui ori fugar în surghiun, la Caracas ori în Haiti, statornicia era credinţa lui, şi speranţa lui era libertatea.

Pentru a realiza această speranţă, vis încîntător al tinereţii lui, nu alege mijloacele, ci se slujeşte de cele care-i sînt la îndemînă. Sentimentele omului au cedat în faţa celor ale patriotului, şi pe altarul necesităţii a sacrificat filantropia, acceptînd războiul pe viaţă şi pe moarte. Dar de îndată ce triumful a pecetluit independenţa ţării sale, ştergîndu-şi cu laurii victoriei lacrimile sensibilităţii, ilustrul biruitor, monopolizînd generozitatea, drept răzbunare a poruncit revenirea la normele vechi ale războiului.

După ce Columbia a fost eliberată prin spada lui şi s-a constituit prin virtutea lui, Şeful, Eroul, Eliberatorul, drept unică recompensă, a cerut titlul de « Bun Cetăţean ».

Daniel F. O'Leary
Islanda

Domnule,
Acceptaţi vă rog acest portret moral al unui American făcut de un European.

În româneşte de ANDREI IONESCU

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

ANDREI IONESCU

Bolívar, creatorul de republici

«Nimic nu are mai multă îndreptățire
decît o republică liberă.»
SIMÓN BOLÍVAR

Pentru republicile ce apar în urma victoriilor sale militare, Simón Bolívar este eliberatorul, făuritorul sentimentului patriotic. Istoria romantică împarte simbolic viața Americii Latine în două mari epoci: epoca întunericului, care precede emanciparea de sub stăpînirea spaniolă, și epoca luminii, pe care o deschide Bolívar. Înainte de independență totul era obscurantism și servitute față de monarhia absolută; o dată cu independența apar lumina, suveranitatea națională, libertățile republicane. Luptătorii pentru emancipare din generația lui dobîndesc astfel semnificația de salvatori care scot popoarele Americii Latine din haos și întuneric, întemeind națiuni și deschizînd drum libertății. Bolívar se transformă în arhetipul eroului la care țările întemeiate de el trebuie să se întoarcă permanent pentru a regăsi drumul drept, gîndirea lucidă, principiile morale, libertățile sistemului republican. Chiar dacă opoziția ideologică dintre cele două epoci nu oferă în realitate o polarizare atît de netă, perioada luptei de emancipare fiind mult mai complexă și mai dramatică, dimensiunea mitică a personajului care o întruchipează nu este prin aceasta mai puțin grandioasă.

Exponent al continentului vulcanic într-un moment de erupție violentă, creator de națiuni într-o vreme în care nici în lumea veche nu reușiseră să se închege decît o parte din cele de azi, preocupat de echilibrul mondial în pragul unei epoci în care istoria încetează de a fi exclusiv europeană, Bolívar este personalitatea care întrunește armonios spiritul revoluționar al secolului, geniul militar și capacitatea de organizare politică, este reprezentantul strălucit al unei generații care a reușit să dea Americii Hispanice o fizionomie proprie.

Posteritatea nu se poate dispensa de contribuția lui multiplă și fecundă, care atinge toate domeniile vieții sociale. Bolívar rămîne în istorie, desigur, în primul rînd ca eliberatorul Americii Latine. Opera lui însă nu se reduce la cucerirea independenței; pe lîngă generalul biruitor, este și cel dintîi organizator al republicilor pe care le creează, în același timp strateg, om politic, jurist, sociolog, etnolog, pedagog, literat.

Soarta eroului care între 1810 și 1830 a străbătut ca un fulger al justiției și libertății aproape toată America de Sud, într-o vastă cruciadă a independenței, a fost să se transforme într-o figură de legendă. Grandoarea staturii sale intelectuale, politice și militare i-a asigurat un loc de cinste printre marile personalități ale epocii. Romanticii și liberalii anilor treizeci ai secolului trecut îl situează mai presus de Napoleon și de Washington. Căci Napoleon, confiscînd Republica franceză, o

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

continuase, desigur, dar o şi trădase în acelaşi timp. Washington, eroul Americii de Nord, era reprezentantul unei ţări pe atunci sărace şi, ca om politic, era lipsit de gesturi măreţe. America de limbă spaniolă era mai bogată şi mai populată, faptele de arme ale generalului Bolívar erau mai impresionante, discursurile lui republicane vibrau mai puternic decît frazele simple ale lui Jefferson sau Franklin.

Bolívar devine astfel un simbol al ideilor republicane, întruchipînd strălucit, într-o perioadă de reflux revoluţionar european, speranţele de recucerire a unei libertăţi pierdute. Byron botează cu numele lui corabia cu care vrea să plece spre Grecia, pentru a-i apăra libertatea. Revoluţionarii francezi din 1830 se plimbă prin faţa palatului regal cu pălării *à la Bolívar*. Figura lui apărută în nenumărate gravuri inspiră înflăcărata proză romantică a călătorilor europeni şi nord-americani veniţi să asiste la dureroasa naştere a unei lumi libere în America Latină.

Gîndirea politică a lui Bolívar este nedespărţită de evenimentele revoluţionare în mijlocul cărora se află, căci, departe de a fi un simplu teoretician desprins de realitate, a fost un om de acţiune — desigur, nu lipsit de o solidă cultură politică — pe care ampla mişcare al cărei exponent şi creator este îl obligă să gîndească în termeni politici şi să caute soluţii originale. De aceea, semnificaţia politică a lui Bolívar nu poate fi înţeleasă fără a parcurge traiectoria urmată de personajul istoric, care tocmai datorită destinului său politic exemplar a putut deveni principalul erou şi ideolog al pantheonului latino-american.

S-a născut la Caracas în 1783, anul în care Anglia recunoaşte independenţa Statelor Unite prin Tratatul de la Versailles. Aparţine unei bogate familii creole şi primeşte o educaţie aleasă. Primul său preceptor, Simón Rodríguez, este un adept al ideilor lui Rousseau. În primii ani ai secolului face cîteva călătorii peste ocean, care-i permit să contemple America dintr-o perspectivă mai amplă, fără de care, aşa cum singur spune, n-ar fi dobîndit conştiinţa acută a necesităţii emancipării. « Probabil că la Caracas sau la San Mateo (moşia părintească, n.n.) nu s-ar fi născut în mintea mea ideile care m-au năpădit în timpul anilor de călătorii, şi în America n-aş fi căpătat acea experienţă, acea cunoaştere a lumii, a oamenilor şi a lucrurilor care m-a ajutat atît de mult în cariera mea politică ». Tînărul melancolic de nouăsprezece ani, pe care un episod dramatic (moartea soţiei la cîteva luni de la căsătorie) îl face să privească viaţa cu şi mai multă gravitate, pleacă la Paris, unde la începutul anului 1802 Napoleon îi apare ca întruchiparea luminoasă a libertăţii, pentru ca doi ani mai tîrziu să-l dezamăgească profund: « Îl adoram — scrie el verişoarei sale Fanny Trobriand, măritată cu un ofiţer francez — pe eroul Republicii, văzînd în el steaua strălucitoare a gloriei. Dar s-a proclamat împărat, şi din ziua aceea îl privesc ca pe un tiran ipocrit, oprobriu al libertăţii şi obstacol în calea progresului civilizaţiei. » Este o atitudine intransigentă de revoluţionar format la şcoala enciclopedismului. Autorii săi preferaţi sînt Locke, Buffon, Condillac, Montesquieu, Mably, D'Alembert şi, bineînţeles, Rousseau, Voltaire, Raynal, profetul viitorului grandios al Americii. În salonul parizian al verişoarei sale cunoaşte pe doamna de Staël, pe doamna de Récamier, pe fizicianul Gay-Lussac, pe marele geograf şi etnolog Alexander von Humboldt, pe botanistul Aimé Bompland, căruia îi propune să se stabilească la Caracas, oferindu-i jumătate din veniturile sale. Se pare că aici îl aude pe Humboldt spunînd că America spaniolă a ajuns la maturitate pentru a deveni liberă şi că îi lipseşte numai un om mare care să-i dea primul impuls. Conversaţiile cu Humboldt contribuie desigur la cristalizarea hotărîrii de a se consacra emancipării Americii. Trădarea revoluţiei de către Napoleon îl afectează mai mult decît lăsau să se bănuiască aparenţele, căci Bolívar ducea la Paris obişnuita viaţă de petreceri a unui tînăr creol bogat, şi bonapartiştii din salonul lui Fanny rămîn surprinşi cînd îl aud pronunţînd cuvinte ofensatoare la adresa

@Asociaţia Ziariştilor Independenţi din România

împăratului. Sfătuit să părăsească Franța, refuză curajos, declarînd că vrea să-și dea seama pe propria lui piele dacă într-o țară liberă îi este permis sau nu unui străin să-și spună părerea sinceră despre oamenii care o guvernează. Din corespondența acestor ani se poate vedea că sentimentele față de Napoleon sînt complexe și contradictorii: îl admiră ca geniu militar, îl invidiază pentru capacitatea de a cuceri mulțimile, dar îl detestă ca demagog vulgar și deplînge faptul că a devenit un tiran de duzină. În această stare de spirit îl găsește bătrînul său pedagog, care, pentru a-și însenina discipolul, îi propune o excursie prin Franța și Italia pe drumul urmat de Rousseau. Asistă la cea de a doua încoronare a lui Napoleon la Marengo, în fața a șaptezeci de mii de soldați. (La încoronarea de la Paris refuzase să ia parte.) La Roma, în puterea nopții, în fața ruinelor seculare pe care le contemplă de pe Sacro Monte, jură solemn că-și va consacra viața eliberării Americii Hispanice. Se întoarce în Venezuela în 1806, în momentul cînd compatriotul său Miranda eșuează în încercarea de a răsturna puterea spaniolă.

Epopeea eliberării Americii de Sud nu poate fi povestită în cîteva pagini. De cinci ori e nevoit Bolívar să ia drumul exilului, și tot de atîtea ori se întoarce cu o voință neclintită, acționînd în numele Americii viitoare. Triumful nu vine de la sine, ci este cucerit cu sacrificii eroice. Victoriile strălucite, ca bunăoară cea din 1813, cînd își face intrarea în Caracas ca un general roman încununat de glorie, într-un car tras de douăsprezece tinere fete din aristocrația creolă, sînt urmate de amare înfrîngeri, care, departe de a-l descuraja, îi întăresc hotărîrea de a-și împlini cu orice preț jurămîntul solemn făcut la Roma.

Față de ceilalți generali care luptă alături de el pentru independență, Bolívar se impune, pe lîngă marile calități militare, printr-o netăgăduită superioritate morală, prin clarviziune politică și un extraordinar talent organizatoric, cu ajutorul cărora unifică mișcarea spontană a independenței. Nu este, ca argentinianul San Martín, doar generalul care duce armatele la victorie, ci posedă în același timp și în cel mai înalt grad calități de strateg și de om politic. Încrederea în biruința ideilor republicane și capacitatea de a jertfi totul pe altarul lor (își împarte averea, își eliberează sclavii de pe moșii și, în momentele de cumpănă, nu pregetă să-și riște viața) sînt calități ce impresionează profund și reușesc să canalizeze energiile tuturor.

Conștiința destinului său de eliberator nu-l părăsește nici în clipele cele mai grele. Cumplitul război pe viață și pe moarte pe care îl declară, conștient că, într-o primă etapă, acesta se va întoarce împotriva patrioților, deoarece regaliștii dețineau forțe net superioare, dovedește, pe lîngă încrederea nestrămutată în victorie, conștiința necesității celei mai acute în acel moment: crearea ideii de patrie americană, făurirea conștiinței naționale a unor națiuni încă inexistente, a căror populație incultă și speriată în marea ei majoritate rămăsese credincioasă monarhiei spaniole. Războiul pe viață și pe moarte este în primul rînd un război ideologic și, în pofida eșecului militar, reprezintă o victorie hotărîtoare în bătălia pentru independență. Într-un mesaj patetic adresat compatrioților din exil, Bolívar atrage atenția că principalul dușman nu este armata spaniolă, ci ignoranța seculară, mentalitatea de sclav a mulțimilor care trebuie să învețe să iubească libertatea. Era nevoie ca America să sufere pentru libertate, ca să o poată înțelege și merita. Trebuia creat un sentiment patriotic popular, pe care să se poată altoi ideile politice de libertate și democrație. Efectele pozitive ale războiului pe viață și pe moarte se văd abia cîțiva ani mai tîrziu, cînd se închează spiritul național, cînd creolul capătă conștiința mîndriei și vitejiei sale în lupta împotriva spaniolilor, cînd dreptul asupra pămîntului creează în sufletul lui o forță juridică și morală pe care o opune cutezător și violent ierarhiei administrative și militare spaniole. Treptat, instinctul popular se orientează împotriva monarhiei spaniole și în favoarea ideilor republicane.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

În exilul din Jamaica, din 1815, într-o celebră scrisoare cunoscută sub numele de « scrisoarea profetică », Bolívar atrage atenția că libertatea Americii nu poate veni decît de la mulțimile indigene și preconizează eliberarea sclavilor și adoptarea imediată a unor măsuri democratice care să permită ridicarea întregii populații la o viață politică demnă. Trei ani mai tîrziu, în înflăcăratul discurs de la Angostura, oraș din interiorul « barbar » al țării, își exprimă convingerea nezdruncinată că independența Americii vine de foarte departe, că mișcarea de eliberare nu a declanșat-o el (și de aceea consideră că titlul de Eliberator îi atribuie o importanță pe care el n-o merită), ci cele trei secole de dominație spaniolă. Conștiința complexității problemelor puse de instaurarea libertății în țările extrem de înapoiate ale Americii Hispanice este exprimată cu intens dramatism, în cuvinte impresionante prin realismul lor politic, îmbinare admirabilă a patosului revoluționar, care îl ajută să depășească pentru moment îndoielile tragice cu privire la viitor, cu luciditatea care îl ajută să evite optimismul facil.

Constituția pe care o redactează în acest moment, ca și cele de mai tîrziu, se inspiră, în mod firesc, din legislația franceză, engleză și nord-americană, dar ține seama în primul rînd de nevoia de a adapta spiritul legilor la spiritul popoarelor pentru care acestea sînt făcute. Respingînd hotărît soluția monarhică (la fel ca mai tîrziu, în istorica întîlnire de la Guayaquil cu generalul San Martín, adept al creării de monahii constituționale, conduse de suverani din familii domnitoare europene), Bolívar propune ca unică soluție viabilă republica democratică : « Guvernul Venezuelei a fost, este și trebuie să fie un guvern republican ; bazele lui trebuie să fie suveranitatea poporului, diviziunea puterii, libertatea civilă, proscrierea sclaviei, abolirea monarhiei și a privilegiilor. » Înfăptuirea acestor principii și măsuri întîrzie însă, în condițiile grele ale instaurării unei organizări politice liberale în toiul luptelor contra armatelor spaniole. Bolívar este cel dintîi conștient de dificultăți : « Urmele dominației spaniole vor dăinui mult timp, pînă vom izbuti să le distrugem ; atmosfera noastră e impregnată de influența despotismului, și nici focul războiului nici specificul legilor noastre binefăcătoare nu au purificat aerul pe care-l respirăm. » Abolirea sclaviei nu este totală, generalii republicani, ca recompensă pentru meritele lor militare, primesc moșii întinse, creînd primejdia formării unei noi oligarhii, ambițiile personale dezbină și slăbesc unitatea forțelor republicane. Misiunea enormă pe care și-o asumă în aceste momente depășea puterile unui singur om și ale unei singure generații. Uneori își dă seama de imposibilitatea de a forța ritmul istoriei și afirmă profetic că va trebui să mai treacă trei generații pentru ca în America de limbă spaniolă să se poată instaura libertatea și justiția. Condițiile încă necoapte pentru țelul fixat limitează anvergura acțiunii lui Bolívar, conferindu-i măreția tragică. Semnificativă pentru noblețea morală a omului în momentele finale, de amară dezamăgire, ale președenției sale, este hotărîrea de a desființa garda personală în urma unui atentat eșuat. Rămînea astfel fidel maximei sale preferate : « Dacă pentru a menține un stat este nevoie de un anumit om, atunci acel stat nu are nici o rațiune de a exista ». Destinul lui politic a fost condiționat de necesitatea de a trebui să facă foarte mult într-o perioadă foarte scurtă. În pofida unor parțiale neîmpliniri, acțiunea lui politică și militară rămîne în istorie ca un uriaș efort de a ridica America Hispanică la înălțimea comandamentelor politice și morale ale vremii, prin afirmarea hotărîtă a guvernării republicane, de a transforma radical și de a îndruma pe un făgaș democratic, în decurs de numai cîțiva ani, atît forțele sociale, cît și instituțiile noilor state latino-americane, de a găsi soluții politice originale, izvorîte din substanța rodnică a dificultăților și a contradicțiilor. Lui Bolívar îi rămîne gloria nepieritoare de a fi imprimat țărilor latino-americane profilul guvernării republicane.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

Sculptură de Paul Vasilescu

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

PE ORBITELE EUROPENE ALE REVOLUȚIEI

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

BĂLCESCU ŞI GENERAŢIA PAŞOPTISTĂ

. . . Nicolae Bălcescu, om de gîndire şi de acţiune, oferă pilda unei vieţi de o ireproşabilă puritate, a unei vieţi în care nici microscopul electronic n-ar putea descoperi urma celei mai mici tranzacţii cu ideile sau cu severele legi ale moralei. El ne îndreptăţeşte, cu prisosinţă, să ne numărăm printre neamurile care au dat lumii eroi, sfinţi, martiri.

Geo Bogza, « Contemporanul », 7 februarie 1969

Capitolul de roman care urmează este cel dintîi text postum al Danei Dumitriu: cel dintîi pe care, vai, nu autoarea l-a încredinţat tiparului. El face parte dintr-o carte neterminată şi fără titlu definitivat. Într-o însemnare cu menţiunea « pt. roman », Dana Dumitriu a scris aceste cuvinte: « Fereastra aburită. Radu o şterge şi iar se abureşte. Iar o şterge şi iar se abureşte ». În acest loc, sintagma cu care începe însemnarea de mai sus este indicată drept titlu posibil, atît în forma de singular, cît şi în cea de plural. Aşadar: Fereastra aburită *(sau* Ferestre aburite*). Să ne mulţumim cu atît. Nu vom şti niciodată cu certitudine dacă romanul s-ar fi chemat, în cele din urmă, aşa.*

Din cele 32 de capitole redactate (din 43 cîte cuprinde proiectul de sumar), cel pe care-l prezentăm cititorilor revistei se află exact la mijloc: este cel de al 16-lea şi este marcat, în proiectul sumar, cu titlul Prima lectură a scenariului. *Autoarea nu-şi intitula de obicei capitolele. Respectiva menţiune trebuie considerată doar ca un mijloc rapid de a se orienta în carte, pe timpul lucrului. Fără aceste indicaţii, n-am fi cunoscut nici noi, pînă la capăt, subiectul cărţii. Şi nici ordinea exactă a capitolelor.*

O echipă de cineaşti, în frunte cu un regizor experimentat, dar care caută succesul facil, se prepară pentru turnarea unui film ce are ca protagonist pe Dumitru Filipescu,

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

eroul conspirației nereușite din 1840, la care au luat parte foarte tînărul Bălcescu și alții. Pentru rolul protagonistului este ales un actor neprofesionist, Radu Panait, arhitect de meserie. Voind să se pătrundă de atmosfera vremii și să-și cunoască mai bine personajul, acesta întreprinde o sumă de cercetări pe cont propriu, parcurge o întinsă bibliografie, încercînd să se familiarizeze cu sensibilitatea și cu felul de a gîndi al oamenilor de la 1848. Capitolul al 16-lea descrie tocmai unul din aceste contacte ale actorului de azi cu personajele de ieri (nu și cu Filipescu însuși, de care a fost vorba însă mereu în alte capitole): și anume prin lectura scenariului. Nu o lectură pasivă, ci o adevărată interpretare. Radu Panait își pune întrebări și caută răspunsuri. Nemulțumit de scenariu (care este extrem de convențional, chiar fals pe alocuri), speră s-o convingă pe autoarea lui să schimbe măcar unele replici. Dar se dovedește că scenarista cedase deja presiunilor regizorului, care nu dorea un film « cu probleme », ci unul comercial, și este ea însăși iritată de cum se metamorfozase textul inițial. Dar nu mai e capabilă s-o ia de la început. Răscolind în culisele filmului și totodată în ale istoriei, Radu Panait e conștient că nu va putea interpreta rolul atîta timp cît nu crede în veridicitatea personajului pe care-l întrupează și a cuvintelor rostite de el. Aceasta e problema lui morală. În plus, din eroul unei extraordinare întîmplări, din vedeta care trebuia să fie, arhitectul devine victima unui concurs nefericit de împrejurări. Intră în conflict cu toată lumea. Soția îl părăsește. Colegii de institut îi întorc spatele. Această luptă cu morile de vînt se încheie, totuși, se pare, cu turnarea filmului. Penultimul capitol ar fi relatat premiera. A cedat Radu presiunilor ? A intrat el însuși în rutina coechipierilor ? În acest caz, ce vrea să zică indicația din dreptul capitolului 43 și ultimul: Dezamăgirea și propunerea unui nou scenariu*?*

Pe această tramă, romanul cuprinde atît scene din « actualitate », cît și scene « istorice », într-o trecere foarte liberă dintr-un plan în celălalt. Cîteva capitole (intitulate Intermezzo) *se referă la autorul și naratorul romanului, în chip direct, ca la o persoană reală; este-vorba neîndoielnic de o femeie, de momente din viața ei, de reflecții cu privire la munca ei la roman.* Fereastra aburită *nu este, deci, doar romanul lucrului la un film, un fel de fellinian 8 1/2 transpus de pe ecran în proză, ci și romanul scrierii unui roman (sau, cum se mai zice, un metaroman); alături de Filipescu ori Bălcescu, protagoniștii filmului care se turnează, trebuie considerați protagoniști și Radu Panait, scenarista, regizorul, dacă avem în vedere planul prezent, și, în fine, cum am putea s-o numim altfel pe naratoarea însăși, care ne povestește cu umor și franchețe cum se scrie un roman.*

Această compoziție, care poate părea, în rezumatul meu, mai sofisticată decît este în realitate, este foarte potrivită cu stilul Danei Dumitriu din ultimele ei cărți, în care privirea pătrunzătoare, amară, pesimistă, asupra existenței umane și istorice este tot mai intim asociată cu plăcerea de a analiza condiția însăși a ficțiunii artistice, a romanului și a literaturii. Fereastra aburită *ar fi putut fi (și este pînă la punctul la care a fost scris) un triplu document: care se referă la istorie, la trecut, adică, și deopotrivă la viața celor care, astăzi, o citesc și vor s-o înțeleagă, în fine, care se referă la transpunerea amîndurora în ficțiune romanescă. Dincolo de formulă, în definitiv, cu umor, dar și cu duioșie, cu sarcasm, dar și cu o imensă compasiune, Dana Dumitriu ne înfățișează lumea — a noastră, a altora, cea de ieri, ca și cea de azi — așa cum este ea, mistuită de pasiuni, nepăsătoare, ambițioasă, tolerantă, crudă, nemernică ori sublimă, o lume nebună, nebună, ce nu trebuie înfrumusețată artificial, dar nici disprețuită cu trufie, căci e singura care există, singura a cărei certitudine o posedăm . . .* Fereastra aburită *nu e un roman filosofic, dar unul în care dragostea de viață a autoarei, patima ei de a scruta conștiințele, de a privi în jur, de a asculta, de a înțelege, seamănă foarte bine cu o filosofie.*

NICOLAE MANOLESCU

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

pg 14.

Biblioteca publică

> După ... lui aceita-ui cu Filipescu imaginat de Ulmeanu

Ulmeanu circulă ... cărțile. În așteptare ... rafturi ...

Filipescu Dumitru. ....

Privește în grădina bibl... rare de tremură ... pe banca din ... cu zgomot pe alee.

G. Zane: pg. 14.

oficiantă a ...,

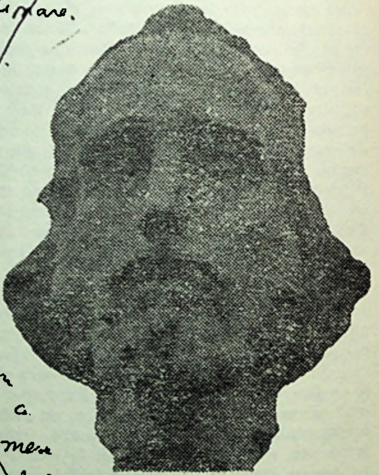

Ulmeanu respiră adânc aer... rile de carte așteptând ... amânată venirea generalului. La mese bătrânii stau cufundați în lectură. ...

de bine manevra un bărbat ~~în uniformă~~ de ... într-o frumoasă redingotă, cu o pălărie de fetru neagră pe care și-o ține lipită de piept, peste cămașa albă și cravata cu trandafir roz ... cu el "Și vine să spună ce vrei de la mine?" Dar omul acela trece pe lângă ei, fără să-l bage de seamă. E înconjurat de o aură stranie, impunătoare și resemnare, mândre, serioase. În ... lui ... pare ... mizerie. ... cu ... ... pantofi ... mișcă ... la picioare, ... în timp ...

Bălcescu, sculptură de Paul Vasilescu
Pagini din manuscrisele Danei Dumitriu

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

- Sintem puşi sub împrejurări ca sub o fatalitate, spune Voinescu şi amărăciunea lui în faţa celor doi nu mai stîrneşte reacţia de obicei aşteptată: o tăcere mîhnită ce strînge în chingi viclene revolta. Vaillant cu o privire de oţel a oprit gestul tînărului junker de a se avînta într-o cuvîntare pătimaşă şi se grăbeşte să intervină:

- Apatia nu este decît aparent slăbiciune; ceea ce mă uimeşte aici, în ţara dumneavoastră este tocmai luciditatea [redacted] ironică [redacted], da, poate uşor fatalistă, dar pătrunzătoare, necruţătoare, un spirit critic delirant, aplicat pe toate treptele sociale şi, totuşi, ineficient ca atitudine politică.

Voinescu, aplecîndu-se la urechea francezului spune zîmbind de parcă ar arunca în public ultima bîrfă, ultima picanterie mondenă:

- Apatia de care vorbeaţi, iertaţi-mă, este o atitudine politică. Ş. [illegible]

- Adică?

- Unele popoare reacţionează cu violenţă la despotism, la putere, la nedreptate: revoluţii, răscoale...

- Şi aici au fost, îl întrerupe Vaillant. Şi acum se sperie boierii de zavera lui Tudor!

- Da, dar altele popoare subminează totul prin apatie, adică din interiorul machinei sociale. Un dezinteres constant, un boicot la cît [illegible] puterii era eficacitatea lui... [illegible]

- E adevărat, roade puterea, se inflamează Bălcescu, dar preţul, trebuie să recunoaştem, este mizeria tuturor. Ideea este că mi-e rău mie acum, dar îi va fi şi celui ce-mi face răul un rău şi mai mare în curînd nu este un semn de progres!

- Aveţi dreptate, spune Voinescu [illegible] admirîndu-le cordialitatea nepretenţioasă şi aerul ingenuu frenetic. în soliditatea sentimentelor lor de fraternitate

@Asociaţia Ziariştilor Independenţi din România

DANA DUMITRIU

Pt. roman.

Fereastra aburită – Radu o șterge și iar se aburește. Iar o șterge și iar se aburește.

Cap. XIV Prima lectură a scenariului

Plouă.

În casă e o liniște leneșă. Bîzîie undeva, la bucătărie, frigiderul, se aude pendula din dormitor ca pașii unui bătrîn ce înaintează încet în timp. În vechiul birou al arhitectului Panait tăcerea este întreruptă doar de fîșîitul paginilor întoarse ale unui dosar cu șine. Cafeaua în ceașcă fumegă; de afară pătrund vagi sunete de claxoane și țipete de copii, ropotul mărunt al ploii pe acoperișuri și șiroiul burlanelor. Înăuntru s-a cuibărit un sentiment protector de intimitate grațioasă, asemănătoare gesturilor lente, obosite, ale unei balerine ce-și încheie dansul într-o poziție confortabilă.

Radu citește, dar uneori ridică privirea și-și contemplă singurătatea efemeră cu voluptatea unui fumător ce trage fumul țigării pentru a-și biciui imaginația.

Ada nu este acasă. S-a dus probabil la mama ei să i se plîngă și să capete sfaturi noi pentru îndărătnicie.

Telefonul a fost scos din priză.

« Departe de neîncetatul potop al prostiei omenești » (Radu l-a citit întîmplător, de curînd, pe Huysmans), cel care va fi Dumitru Filipescu își află destinul cinematografic.

Iată doi tîrgoveți (ce înseamnă de fapt « doi tîrgoveți »? își spune Radu) care stau de vorbă la masa unui han bucureștean (« cum era un han bucureștean? »):

I. — Nu se mai poate trăi în felul acesta. Sîntem jupuiți ca vitele la abator.

II. — Și tu crezi că dacă vine Câmpineanu va fi mai bine? Schimbarea Domnilor, bucuria nebunilor!

I. — Oricine ar veni în locul lui Ghica va fi nevoit să facă niște reforme. Boierul nu mai are lege, nici rușine.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

II. — Peste ţara asta au trecut toate năpastele: lăcustele, turcii, holera, tătarii ciuma, nemţii cu coadă, seceta, cîrjaliii, inundaţiile, focul, nerozia şi ambiţia. Ne-au înghesuit între ele trei imperii! Ce putem face? Sîntem la cheremul vremurilor.

I. — Ba ar fi bine să facem ceva. Junkerul Bălcescu i-a spus fiului meu, care este ostaş, că putem, dacă ne unim mulţi, să cerem schimbări mari. Trebuie doar să ne strîngem unii cu alţii, să nu mai stăm să trăncănim, ci să ne adunăm, să luptăm.

II. — Boierii sînt sprijiniţi de împărat, de sultan, de ţar. Ce putere avem noi?

I. — Tudor a ridicat ţara!

II. — Şi a fost ucis cu toată cruzimea iar noi tot nevoiaşi sîntem şi cu un Domn pămîntean.

I. — Măi, tu crezi că trebuie să stăm cu mîinile în sîn?

II. — Asta ne este soarta.

De unde apăruseră tîrgoveţii aceştia? Din imaginaţia scenaristei. Din bănuiala acelor « tipuri universal umane » despre care învăţase şi el în liceu. Puah! Se puteau îngrămădi în ele multe figuri şi mentalităţi de ieri şi de azi şi de pretutindeni. Prea simplu. Orice fir epic are nevoie de o cauzalitate, dar şi de o surpriză.

Radu se uită pe linia distribuţiei: vor fi interpretaţi de doi actori simpatici, foarte iubiţi de public.

Ce a vrut să spună scenarista, tovarăşa, duduia etc. scriind dialogul acesta? Ne scuzăm pentru caracterul prea didactic al analizei. A vrut să se vadă că nemulţumirea era nu numai la nivelul de sus al societăţii, la nivelul celor care au organizat presupusa conspiraţie, rîvnita revoluţie. Bine gîndit, stimată doamnă, şi, totuşi, parcă spui spectatorului, care este şi el « notre semblable, notre frère », ca şcolarului dintr-a întîia: două mere şi cu două mere fac patru mere. « Dacă dintr-o *mulţime* de mere, le luăm pe acestea — spune învăţătoarea arătînd grămada pe care a aruncat-o din sacoşă pe catedră, şi vîrînd la loc cîte poate lua în ambele mîini, ce rămîne? » Elevul inspirat, privind ceea ce a mai rămas pe taraba improvizată şi socotind că pînă la el nu va mai ajunge nici un fruct, răspunde prompt: « O puţime! »

Deci, să revenim la oile noastre! Scenariul, filmul, în cele din urmă, sînt nişte demonstraţii. Să le vedem sensul. Îndrăzneala primului « tîrgoveţ » — îndrăzneală de cîrciumă, spiritul critic susţinut de alcool, vioiciunea şi curajul de pahar, limbăriţa activă fără idee şi fără consecinţă practică, ca şi apatia sceptică a celui de al doilea — resemnarea mîhnită şi temeinică, încredinţată pînă în măduva oaselor de dreptatea ei, amîndouă există, sînt palpabile, le întîlnim toată ziulica. Acesta ar fi un fel cam brutal de a dovedi că « tipurile umane » sînt « universal valabile ».

Şi ce-l deranjează? Cînd îşi pune întrebarea aceasta are aerul că se acuză: « Ce vrei dumneata? Gloria pămîntească şi fericirea cerească sau invers, fericirea pămîntească şi gloria cerească? »

Îl deranjează schematismul, na. Nu pregetă s-o recunoască.

Dar filmul trebuie să fie şi puţin schematic; pentru a înainta o idee, are nevoie sigur de o mică pedagogie. « Gîndeşte-te la public, *stimabile, onorabile!* Gîndeşte-te la el! *Mulţime, oşteni, popor!* » Ce înţelege el?

În fond femeia, scenarista, doamna, duduia scriitoare a pus aici multe informaţii necesare doar în cîteva fraze: nemulţumirea populaţiei, presiunea imperiilor limitrofe, inexistenţa unei legături puternice între mase şi liderii lor, lupta dintre forţele de progres şi cele de inerţie, amintirea mişcării lui Tudor, ca o dovadă de izbîndă a solidarităţii şi, tot ea, ca o dovadă de eşec al revoluţiei. Şi multe altele.

De fapt nu este rău deloc. E chiar prea bine, adică personajele sînt prea « tipice ».

@Asociaţia Ziariştilor Independenţi din România

Cafeaua s-a răcit în ceașcă. Soarbe mărunt privind rafturile bibliotecii înțesate cu cărți. Acum, pe lîngă cele de arhitectură, acumulate de el însuși din nevoi profesionale, pe lîngă cele moștenite de la tatăl său (volume de drept), a apărut un raft de istorie — cîteva volume rămase de la alții fuseseră completate cu unele rarități. Începuse să fie mîndru de ceea ce achiziționase: *Documentele Hurmuzachi*, seria *Anul 1848 în Principatele române*, A. D. Xenopol *Istoria Românilor*, tot el, *Istoria partidelor politice*, Cornelia Bodea: *Lupta românilor pentru unitatea națională, 1834—1849*, istoriile Bucureștilor ale lui Ionescu Gion, Giurescu, N. Iorga, George Potra, apoi Thomas Wright: *History of France*, Louis Thouvenel: *Pages historiques du Second Empire*, D. Bolintineanu: *Domnii regulamentari* și *Historia celor trei ani de la 11 februarie 66*, *Acte și documente relative la istoria renașterii României*, publicate de D. A. Sturdza și G. Petrescu (zece frumoase volume cumpărate de la un bătrînel decrepit care voia să-și desmoștenească strănepoții ingrați), N. Iorga *Istoria Românilor* (cu trei volume lipsă), G. Bengescu: *Les Golesco* (Paris 1922) și tot el *Despre activitatea unor membrii ai familiei Golescu în cursul secolului al XIX-lea* C. Bacalbașa: *Bucureștii de altădată*, Radu Rosetti: *Amintiri din copilărie*, Alexandru Marcu: *Conspiratori și conspirații în epoca renașterii politice a României* (carte dăruită de o mătușă cu ochii de un superb albastru-safir), N. Bălcescu, toate volumele din seria de *Opere*, Ion Eliade Rădulescu, în ediția lui D. Popovici, *Însemnările Androneștilor* (ediția Corfus), Le Cler: *La Moldo-Valachie, la quelle a été, ce qu'elle est* (Paris 1866), tot Thouvenel: *La Hongrie et la Valachie (Souvénirs de voyage et notes historiques)*, astea pe lîngă cele absolut necesare, privitoare direct la 1840: Ioan C. Filitti, G. Zane, Vaillant (trei cărți obținute pe un preț fabulos de la un anticar clandestin), P. P. Panaitescu etc.

Este mîndru, foarte mîndru de biblioteca lui. Și totuși, este timorat. Își cunoaște bine meseria, însă în fața istoriei are sfiiciunea diletantului. Are sentimentul că angajarea într-o anume felie de timp nu este suficientă. Ce a fost înainte, ce a fost după? Cum se văd lucrurile de la înălțimea celui ce știa aproape totul despre luminoasa spirală a istoriei? Panta diletantismului este abruptă — ori ți se pare că o urci victorios sfidînd pe cei din culme prin îndrăzneală, ori ți se pare că aluneci atingînd la capăt un nămol ce te înghite și de care ai vrea să scapi. Depinde de orgoliul sau de onestitatea ta.

Răsfoiește paginile.

Veranda casei lui Bălcescu.

Bălcescu și Panovski îl primesc pe Marin Serghiescu.

B. — Bine ai venit, Marine. Ți-l prezint pe prietenul Anton Panovski. El este cel care ne-ar putea aduce trunchiurile de cireș pentru tunurile noastre.

S. — Mă bucur că te avem de partea noastră. Trebuie să dăm jos acest guvern netrebnic. S-au înmulțit peste măsură abuzurile. . .

B. — Avem nevoie de oameni, cît mai mulți oameni.

S. — Radoșanu ridică toată Oltenia, reînvie căpitanii lui Tudor!

P. — Dar armata, dacă va fi de partea guvernului, numai cu tunurile noastre nu facem nimic.

S. — Înarmăm oameni aduși în taină la o moșie de lîngă București, iar Telegescu, în noaptea hotărîtă, îmbrăcat în uniformă de serdar, va cere soldaților supunere. Ne-am gîndit la toate. . .

B. — Trebuie să facem toate sacrificiile pentru țară, pentru poporul acesta nefericit. Revoluția este un drept legitim al popoarelor chinuite.

S. — Trebuie, avem noi misiunea sacră de a fi apostolii acestui neam. Să-l ridicăm din suferință, din umilință!

Aceasta era scena scrisă pe hîrtie.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

« Vorbărie ! »

Lasă dosarul pe masă. Se ridică. Înconjoară camera. « Poate că eu aş vrea să nu se piardă nici un detaliu sau mi s-a trezit acum imaginaţia amorţită, poate că textul unui film trebuie să fie simplu, să scuture din istorie, din povestea adevărată amănuntul neesenţial şi greu sesizabil vizual, dar cuvintele, ele de ce trebuie să fie atît de grandilocvente? Ceva nu merge. Pînă unde ai dreptul să simplifici? Pînă cînd personajul, evenimentele încep prin eliminarea detaliilor să-şi modifice substanţa? Pui, totuşi, în gura unor eroi reali, în împrejurări reale fraze de abecedar. Publicul (da, ce înseamnă public!) rămîne cu impresia că oamenii deosebiţi ai istoriei au debitat de-a lungul anilor, în situaţii foarte diferite, aceleaşi banalităţi. Peste figura exemplarului uman excepţional se aruncă linţoliul mediocrităţii şi publicul (?) îl poate confunda pe Bălcescu sau Vasile Lupu, cu Avram Iancu sau Mircea cel Bătrîn. Da, l-am văzut într-un film pe Cuza ridicîndu-şi în slăvi nevasta şi refuzînd graţiile unei femei care, în realitate, este fapt de notorietate publică, i-a fost o vreme amantă. De ce? Slăbiciunile oamenilor mari sînt atît de expresive! Publicul, cine o fi el, are nevoie să ştie că ei nu sînt nişte persoane confortabile şi confundabile ».

Din cafea n-au mai rămas decît un strat gros de zaţ şi o peliculă fină de lichid. Ar putea s-o soarbă cu grijă, atent la scurgerea grăunţelor mărunte umflate de fiertură, dar o bizară dorinţă de a pătrunde dincolo de prezent, dincolo de ceea ce este certitudine şi raţiune (logică) îl face să renunţe şi, trăgînd farfuria de sub ceaşcă, o aşează pe gura acesteia, o răsuceşte, cum a văzut că face mama Adei, şi o întoarce cu un gest viclent. « Acum e acum ! », spunea ea. « Acum e atunci ! » spune el. Aşteaptă să se aşeze desenele — rîuri, litere, goluri, gogoloaie, arabescuri, unghiuri, păsări exotice, cifre misterioase. Nu le va putea descifra simbolurile, dar vrea să vadă « ce iese »...

Ies: un maimuţoi cu capişon înalt, un cuib de şoricei, litera V, un cocostîrc, o cruce grecească, doi ochi holbaţi, o dîră mare cu multe crenguţe, o femeie ce stă pe un scaun înalt şi priveşte dansul unor siluete filiforme, un Y., doi melcişori lipiţi cu dragoste de cochiile lor, iar în fundul ceştii un cap de bătrînă care plînge, plînge, jeleşte...

Îşi întinde picioarele sub masa-planşetă şi trage spre piept dosarul cu literele xeroxate şi destul de şterse. Însă refuză să mai citească. Închide ochii.

Apare Bălcescu. Într-o cameră modestă (cum arăta oare casa Zincăi Petreasca, cocoană văduvă, foarte stimată şi cunoscută în toată ţara pentru minunata doftorie cu care tămăduia de albeaţă de ochi?). Un tînăr care îşi vîrîse de mult nasul în hîrţoage istorice stă aplecat deasupra cărţilor în dreptul unei ferestre cu pervazul lat, plin de muşcate: « Petru Maior spune... Fotino zice... Din Constantin Căpitanul... După logofătul Radu Grecianu... »

Aşa ar vrea el să fie, aşa îşi imaginează.

O casă bucureşteană de la începutul secolului al XIX-lea are curte cu pomi fructiferi, grădină, pridvor cu muşcate. E vară. S-ar putea ca Bălcescu să stea de vorbă cu Panovski pe verandă, lîngă o masă de lemn geluit, înconjuraţi de parfumurile garoafelor şi trandafirilor şi veseli din pricina roşului aprins al muşcatelor, atenţi la bîzîiala albinelor şi la foşnetul uşor al frunzelor? Dar el nu putea petrece astfel acea după amiază. Anton Panovski a declarat la anchetă că, stînd în gazdă, în august, la Bălcescu, acesta era bolnav de friguri.

Deci scena s-a petrecut în casă.

« Mai închidem ochii o dată. Ne concentrăm domnilor, doamnelor şi domnişoarelor ! »

@Asociaţia Ziariştilor Independenţi din România

O cameră înaltă, văruită în alb albăstrui, cu o canapea cu spătar înalt capitonată şi trei fotolii scunde tapisate cu pluş arămiu, o masă joasă între ele, lîngă fereastră un scrin, pe pereţii dinspre verandă stelaje cu cărţi şi un secreter. Deasupra canapelei, un tebriz în culori nisipoase, pe podeaua geluită carpete de Buhara.

Prin draperiile trase intră lumina şi căldura grădinii.

Şi, de ce nu? să nu uităm trandafirul. . . El este galben roz, cu lujerul rigid şi petalele involte, aşezat într-o carafă de sticlă, prin transparenţa apei liniile decorului se deplasează, desen deformat. Trandafirul este la locul lui. Pe Bălcescu trebuie să-l iubeşti. E tînăr, e bolnav, un ciudat amestec de exaltare şi prudenţă, un masochism latent pe care se va ridica frumosul arbore al sacrificiului. Dar nu e încruntat, nu e morocănos, şi nu se lasă purtat de şuvoiul cuvintelor lăbărţate.

Panovski e un tînăr cu părul blond tăiat milităreşte, cu ochii de un albastru cenuşiu, lat în umeri, dar slăbuţ, osos, ca şi Bălcescu. Cînd rîde i se văd dinţii mari din faţă, puţin ieşiţi în afară.

Aşa arată fratele lui. De ce nu şi l-ar imagina astfel?

Poate ca regizorul să-l vadă brunet şi gras. E dreptul lui. Scenarista pare că nici nu-l vede.

De ce aceşti doi tineri nu ar sta de vorbă despre o femeie.

—Eu o iubesc, ar spune Panovski, dar mă scoate din minţi atîta cochetărie. Chiar aşa îi spusese odată fratele lui.

— Eşti gelos? l-ar întreba Bălcescu.

— Sînt, dar mă stăpînesc. Nu-i fac scene.

— Gelozia n-o vindeci prin demnitate, rîde Bălcescu, mai degrabă prin propria infidelitate. . .

Un servitor intră în încăpere:

— Conaşule, vă caută un domn Serghiescu.

Bălcescu surîde, se ridică din scaun şi merge spre uşă:

— Să intre !

Un bărbat înalt, brunet, cu sprîncenele ascuţite, calcă apăsat peste pragul camerei şi cu o voce clară de bariton, o voce frumos modulată, năvăleşte într-un şuvoi de cuvinte:

— Bine te-am găsit. Auzii că eşti bolnav şi venii să te văd de te pot ajuta cumva. Cunosc oameni pricepuţi. . .

— N-am nevoie, Marine ! Îţi mulţumesc, spune Bălcescu strîngîndu-i mîna şi se întoarce spre celălalt prieten: Acesta este Anton Panovski, despre care ţi-am vorbit.

— Îmi pare bine. Te laudă, are mare dragoste pentru dumneata, spune Serghiescu şi Panovski se simte stingherit, înclină capul, dă mîna şi fîstîcit se reaşează pe scaun.

— Poţi vorbi liber faţă de el. Împărtăşeşte aceleaşi idei.

— E la curent?

— Nu, dar este de-al nostru cu sufletul şi cugetul.

— Asta e bine. Creşte văzînd cu ochii nemulţumirea. Serghiescu se aşează pe scaun şi gesticulînd începe să povestească o scenă surprinsă în piaţă. Oamenii Agiei se amestecă pînă şi între zarzavagii ! S-a plîns un amărît că nu sînt frumoase roşiile pe care le cumpăra de la ţăran şi ţăranul a zis una, el alta şi au ajuns în cele din urmă să înjure amîndoi domnia şi cîrmuirea. Au apărut ca din senin oamenii lui Chihaia şi i-au înşfăcat pe amîndoi. Asta în timp ce marele Câmpineanu zace surghiunit la mănăstire. Cîtă nedreptate ! Zău, poporul ăsta îndură prea multe ! Are în el harul, că nu vreau să-l zic defect, pentru că-l iubesc şi fac şi eu parte din el şi aş vrea să-l ajut cum pot, are în el harul de a răbda.

@Asociaţia Ziariştilor Independenţi din România

— De cîte ori se înmulțesc oamenii Agiei este un semn că Vodă se teme pentru scaunul său.

— Arestarea lui Câmpineanu este o samavolnicie. . .

— Cînd te gîndești că au fost în tinerețe prieteni !

— Prietenii sînt uitați cînd puterea devine o obsesie, mormăie Bălcescu și se apropie de fereastră. În grădină, sora lui, Tița, adună flori într-un paneraș.

Serghiescu saltă nervos pe scaun:

— Românii dacă n-ar avea atîta indiferență, atîta indolență n-ar trebui să îngăduie, ar trebui să se repeadă asupra stăpînirii cu arme.

Panovski zîmbește și prinde curaj văzînd că prietenul său a întors capul spre el așteptînd un răspuns din parte-i.

— Pentru asta, vedeți, ar fi nevoie de o organizare și nu în ultimul rînd, de armele acelea !

Serghiescu mai aruncă o privire spre Bălcescu, își întinde satisfăcut picioarele și, rezemat de speteaza scaunului, începe să vorbească mai încet și chiar cu mîna la gură:

— Noi am organizat ceva. Bălcescu știe, dar avem nevoie de oameni cu îndrăzneală, oameni care să nu pregete și mai ales care să poată aduna poporul. Eu am cîțiva în Oltenia, care vor ridica pe pandurii lui Tudor. . .

— Majoritatea sînt cam bătrîni, sînt obosiți, remarcă Panovski.

— Sînt viteji și vor aduna în jurul lor, ca eroii legendari, pe cei mai tineri. Asta va fi armata noastră. Căpitanii de panduri pe care ni-i va aduce Radoșanu și pe cei care îi vor aduna pe lîngă ei și vor fi mulți, căci mulți sînt cei nemulțumiți.

Sevastița, fără să știe ce se petrece înăuntru, culegînd florile și sortîndu-le, cîntă ușurel o romanță la modă. Două mîțe subțirele se fugăresc printre răzoare și o fac să rîdă. Bălcescu abia rezistă să nu sară peste pervaz în scena idilică de afară, dar ceva tainic, de nepătruns, îl ține înăuntru, prizonier al unui destin nefast, și, fixîndu-l pe Serghiescu cu ochii lui mari, cu pupilele dilatate, spune:

— Dacă pandurii într-adevăr nu mai au vlagă, dacă oamenii se urnesc greu, chiar chemați de el, căci n-au uitat cum a pierit, sărmanul, mai are dreptate și Murgu cînd spune să orice mișcare a noastră va avea împotrivirea Austriei. Și nu nu numai a ei.

— Da, da, pentru o revoluție este nevoie de oameni învățați care să știe să scrie la curțile străine și să explice motivele noastre de disperare și ceea ce vrem să facem pentru binele țării. Telegescu este om cu carte bună, a întocmit niște pravile, și căminarul Filipescu, avînd știința lui de la Paris, le-a cercetat, le-a adăugat. Viitorul guvern trebuie ales cu grijă, dintre oamenii care să știe a explica lucrurile și a convinge. Din păcate sînt puțini cei care au prestigiu peste hotare și de aceea Câmpineanu ne-ar fi de folos ! Serghiescu a început să preseze fotoliul în dorința de a deveni mai elocvent, gesticulează mult și trece de la un interlocutor la altul cu multă vioiciune.

— Pînă să ajungi la diplomație trebuie să cîștigi puterea și aceasta este legată de armată.

Bălcescu se îndepărtează de fereastră și se aruncă în fotoliul lui comod unde se înfășoară cu pledul.

— Orice revoluție are nevoie de armată și armata are nevoie de arme pentru a-i sprijini pe cei care se revoltă. Cînd ea este de partea guvernului, cum poți lupta cu brațele goale împotriva armelor ei? Avem nevoie de tunuri !

— Cum poți cumpăra tunuri fără să se afle? întreabă Panovski, rămas rigid în scaun, ca la un interogatoriu.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

— Sînt bune şi cele de cireş, rîde Serghiescu, ca acelea cu care au luptat sîrbii. Dumneata ca ajutor de subocîrmuitor în Argeş ne-ai putea trimite nişte trunchiuri. . .

— Nu este o idee rea, intervine Bălcescu, invadat de exaltarea aceea confuză pe care Panovski o privea cu o reticenţă afectuoasă. Însă e nevoie de prudenţă. Pentru fiecare bănuială să fim pregătiţi. Să nu lăsăm a se vedea mişcarea înainte de vreme.

Serghiescu se plimbă în jurul lui Panovski, începe să aibă aerul că totul se va întîmpla în cîteva zile.

— Să iei legătura cu Telegescu, îţi dau scrisoare de recomandare.

— Îl cunosc . . .

— Se poate, dar trebuie să ştie că eşti de-al nosstru. O să vedeţi, spune Serghiescu înălţîndu-şi braţele şi rotindu-le dramatic prin aer, vom ridica oameni mulţi. Toată Oltenia, ca în vremea lui Tudor, o să fie în picioare ! Ne-am mai gîndit şi la un şiretlic : să profităm de un bal oarecare, la care se va aduna tot guvernul şi să-l arestăm, în timp ce Telegescu în costum de serdar va cere armatei să se supună. Ce ziceţi ?

Bălcescu se uită la el cu suspiciune. Nu-i place pripeala entuziasmului, utopismul prea volubil al oaspetelui său :

— Şi dacă n-o va face ? Dacă ofiţerii vor dovedi travestiul ?

— Vom veni cu tunurile noastre.

Şi cortina va cădea după marşul triumfal al revoluţionarilor învingători ! Prea le vezi ca într-o operetă vieneză !

Entuziasm şi naivitate.

Serghiescu era un impulsiv, un exaltat, o fire nestăpînită, şi harul lui de a vorbi oricui, de a cînta frumos şi de a solidariza o mînă de oameni îmbătaţi de idealismul lui l-a impus în această mişcare a cărei conspirativitate avea nevoie totuşi şi de propagandişti de vocaţie. Numai că dacă nu el a trădat, a fost cel care a cedat primul la interogatorii şi a spus mai mult decît gîndiseră să facă. Murgu, Filipescu au negat sau au refuzat să răspundă, Telegescu a recunoscut în anchetă, dar şi-a retras răspunsurile în instanţă pe motiv că i se luaseră « tacriruile » prin metode brutale. Bălcescu nu-l plăcea pe Serghiescu, cu toată vocea lui de bariton sălbatic, spunea că e cam nebun, că e prea liber în discuţii şi trezea bănuielile oamenilor Agiei.

Radu oftează.

« Am luat-o razna. Acesta este adevărul. » Voinea avea dreptate cînd îi respingea ipotezele. Nici istoricii nu ştiu bine ce a fost în realitate. Ancheta nu a dovedit nimic, decît poate o ciudată « derută » a unei încercări revoluţionare, lipsa de mijloace, utopismul, absenţa unei organizări strînse. Inexperienţa. Incapacitatea conducătorilor de a-şi apropia populaţia timorată de tiranie şi teroare.

« Dar, vrea el să spună acum în această plăcută intimitate a casei, unui auditoriu necunoscut, singurătatea acestor oameni este atît de dramatică, atît de tragică şi a produs ceva : martirii necesari pentru trezirea populaţiei, chiar dacă şi represaliile au avut efectul lor nefast, acela al intimidării. Curajul lor a fost minunat şi a stîrnit forţele psihologice amorţite. Şi, poate, în multe cazuri, laşităţile din timpul anchetei, sperjururile, delaţiunile s-au pierdut din conştiinţa publicului, care, de afară, a asistat la întreaga dramă, datorită unei sentinţe prea aspre şi a lăsat la suprafaţă doar lumina unei temerare dăruiri, a sacrificiului. Oare nu acesta este sensul acestui mic fragment de istorie ? » Radu ciocăne cu vîrfurile degetelor în scoarţele dosarului. « Se pare că nu. Din scenariu ies deja antipatic de demonstrativi şi demagogici Bălcescu, Filipescu, Serghiescu, Radoşanu, toţi cu vorbe

@Asociaţia Ziariştilor Independenţi din România

mari în gură. Vor să captiveze spectatorii printr-o anecdotică searbădă de film polițist și să-i adoarmă totodată cu multă vorbărie. » Se scoală din nou de la masă și se învîrte prin cameră: « De ce m-am băgat eu în treaba asta? » De ce scenarista îl pune pe Bălcescu să nege la proces orice amestec, în schimb să se comporte patetic cînd este trimis la Djurstvă? De ce îl pune pe Filipescu să-și expună « profesiunea de credință » în timpul procesului, cînd de fapt a conceput-o mai tîrziu, după darea sentinței, în timpul procesului refuzînd să se supună procedurii? De ce Alexandru Ghica apare ca un satrap, cînd n-a fost decît un Domnitor inabil sau stîmtorat de multe probleme interne? De ce trădarea este lăsată doar pe seama lui Izescu, cînd atîția, ca Serghiescu de exemplu, poate sub presiuni, au spus și ce n-au făcut? Toate aceste modificări ale epicii istorice — atît cît este ea cunoscută — lezează sensul emoțional al filmului și modifică istoria. De tirade tot omul este sătul.

Se aude ușa de la intrare trîntindu-se. Ada s-a întors de la părinți, a căpătat desigur forțe noi de la mama și tatăl ei. Este încredințată profund de dreptatea ei.

O să-i spună, da, o să-i spună astăzi, după ce a fost bine instruită și bine burdușită cu argumente, care va fi onorariul lui. S-ar putea ca miile de lei să cadă în balanță în favoarea lui avînd în vedere că vrea să cumpere căsuța aceea elegantă de la Snagov. Vor fi foarte aproape de martiriul lui Filipescu. Pe lîngă suma strînsă deja, aceasta va completa frumos prețul cerut de proprietar. « O să avem și noi *une maison sécondaire* ». Deși se îndoiește că Ada va fi la fel de sensibilă la banii aceștia cum au fost cei de la institut, totuși suprize mai pot apărea.

Filipescu întinde mîna uscată și fierbinte spre fața Elenei sale care îl veghează. Nu mai vede. Valetul poartă tîrlici tricotați pentru a nu face zgomot, i s-a adus infuzia de tei și el stă cu fața întoarsă spre fereastră. Soarele trebuie să apună.

În încăpere miroase a iod, a camfor și a urină. Numai moartea l-ar mai putea salva.

Cum ar putea să-i explice Adei că îi este greu să mai trăiască fără iluzii?

Discutarea profilului acestui număr în redacție a avut în Dana Dumitriu un protagonist avizat. Ca autoare a trilogiei *Prințul Ghica*, ea era, de departe, cea mai indicată dintre noi toți să-și asume partea de reconstituire a idealurilor republicane așa cum s-au afirmat în conștiința românească la mijlocul secolului trecut. Nici nu trebuia să facă vreun efort special de informare, întrucît pe masa ei de lucru se afla, în stadiu avansat, un roman dedicat mișcării de emancipare politică și socială pusă la cale de generația lui Bălcescu. Pe baza numeroaselor surse consultate pentru a țese noua canava epică, — studii istorice, acte, corespondență, — urma să decupeze o « repede ochire » sub forma eseului documentar. Cînd tocmai prindea corp acest « Secol 20 » trupul Danei Dumitriu a fost doborît de o fulgerătoare suferință și smuls din mijlocul echipei noastre redacționale. În spațiul prevăzut pentru eseul plănuit de ea, își găsesc legitim loc pagini din opusul devenit peste noapte postum. Spiritul ei continuă, astfel, să se afle la post, consecvent și neîntinat. Mai luase asupră-și responsabilitatea unui număr conceput a duce mai departe investigația moștenirii lui Mircea Eliade. Vom realiza numărul programat fără Dana Dumitriu, dar rezervîndu-i, între coperțile lui, un capitol adecvat de evocare a prezenței sale redacționale și de evaluare a posterității ei scriitoricești.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

FRANŢA ŞI ITALIA LA 1848

A. I. HERZEN

SCRISORI DIN PARIS ŞI ROMA

SCRISOAREA A NOUA

Paris, 10 iunie 1848

M-am aflat la cincisprezece mai de dimineaţă şi pînă noaptea în stradă, am văzut prima coloană a poporului venită la cameră, am văzut cum mulţimea a plecat jubilînd de la catedrală la primărie, l-am văzut pe Barbès în geam la Hôtel de Ville, am văzut Garda Naţională setoasă de sînge, gata să înceapă măcelul, şi procesiunea solemnă a victoriosului Lamartine şi a victoriosului Ledru-Rollin de la primărie la adunare. Salvatorii patriei, din care unul ajuta pe sub mînă mişcarea, iar celălalt cocheta cu monarhiştii, mergeau călări cu capetele descoperite, însoţiţi de binecuvîntările burgheziei. Barbès şi tovarăşii lui au plecat în acelaşi timp, acoperiţi de blesteme, la închisoare. Adunarea a învins, principiul monarhic a ieşit învingător. Pe la ceasurile nouă seara m-am întors acasă. Eram tare amărit. (. . .)

Cînd am citit la Roma lista guvernului provizoriu, m-am îngrozit: numele lui Lamartine nu prevestea nimic bun; Maraste era cunoscut mai demult ca un mare intrigant; apoi aceşti avocaţi, aceste nulităţi; singur Ledru-Rollin reprezenta ceva; Louis Blanc şi Albert reprezentau ceva aparte — ce aveau oare comun aceşti oameni ? Apoi evenimentele copleşitoare au estompat personajele. Şi deodată ele şi-au făcut simţită prezenţa, unii prin trădare în ascuns, alţii prin vădita lor slăbiciune. Dînd împrejurărilor ce-i al lor, nu-i vom acoperi cu ele pe oameni, căci oamenii sînt şi ei fapte şi trebuie să răspundă de faptele lor. Cine i-a pus să iasă în scenă, să apuce cu braţele lor slabe destinele lumii; unde le e chemarea, unde le e harul ? Dacă vor evita securea de fier, ei nu vor evita securea istoriei.

La Marsilia am citit despre oribila reprimare a răscoalei de la Rouen; a fost primul sînge vărsat după 24 februarie, şi asta nu era a bine . . .

La cincisprezece mai am sosit la Paris. . .

Adunarea s-a deschis în ajunul sosirii mele; n-a fost deschiderea solemnă, plină de speranţe a anului '89. Poporul Parisului şi cluburile au întîmpinat-o cu neîncredere, guvernul o dispreţuia în sufletul său; toate nuanţele partidelor politice, nefiind de acord în nimic, erau de acord că Adunarea aceasta e mai prejos ca împrejurările; sub aspect moral, acel 15 mai s-a săvîrşit în conştiinţa tuturor în cincisprezece zile. Tristă e soarta unei adunări detestate înainte de a fi apucat să-şi spună cuvîntul; pentru a-i compromite pe reprezentanţi, generalul Courtet, pare-mi-se, sau Cosidier i-a silit să iasă în peristil şi să proclame în faţa poporului republica.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

Primele ședințe, așteptate cu o teribilă nerăbdare, i-au uimit pe toți, fiind surprinzător de cenușii; caracterul Adunării s-a conturat clar de cum s-a pus pe lucru: Adunarea s-a apucat de amănunte, ocupîndu-se de probleme de ordin secundar, în Adunarea Națională rămăsese tonul avocățesc, de procuror, doctrinar, al Camerelor precedente. Să presupunem că problemele de care se ocupa Adunarea aveau un rost, dar cîte nu sînt pe lumea asta care au un rost; mergind pe acest drum se poate lucra doi-trei ani cu sudoarea frunții fără a soluționa nici una din problemele care imprimă un ton violent, produc o schimbare și rezolvă dinainte o mie de probleme secundare.

Adunarea Națională, urmînd nobila zicală charité bien ordonnée, *i-a votat imediat președintelui său dreptul de a mobiliza Garda Națională, nu numai pe cea din Paris, ci și pe cea din departamente, în apărarea Adunării. Îi era teamă. Lașitatea e una din părțile ei esențiale; Adunarea simțea falsitatea situației sale, ea vedea că nu reprezintă nici poporul, nici revoluția, nici chiar reacțiunea, că nu are o bază adevărată; că Parisul, poporul și regaliștii nu sînt de partea ei; că o susțin o parte din micii burghezi, reacționarii invederați, avînd ideea fixă a ordinii externe, și altcineva nimeni; că în persoana ei este respectată nu ea, ci primul rezultat al votului universal ...*

Lamartine s-a prezentat în fața Adunării guvernului provizoriu cu o dare de seamă; îl ducea de braț pe senilul Dupont de l'Eure, vrînd să arate că el e doar un prepus al venerabilului bătrîn. Lamartine vorbea în felul lui pompos; discursurile lui seamănă cu frișca, parcă iei o lingură plină în gură, dar rămîn cîteva picături de lapte cu zahăr; pentru mine el e insuportabil la tribună, francezii îl privesc cu uimire, ceea ce înseamnă că e îndreptățit pe deplin. Lamartine se ploconea dinaintea Adunării, o lingușea, o numea stăpînă și autocrată. Adunarea era mulțumită și a propus să se voteze că guvernul provizoriu merită recunoștința patriei; ea nu putea suferi guvernul provizoriu, îndeosebi pe trei dintre membrii lui: Ledru-Rollin, Louis Blanc și Albert, dar voia să plătească cu complezență pentru complezență și ca un bun început să mulțumească guvernului pentru smerenia lui. Se părea că asta va trece fără discuții, dar a ieșit altfel. (...)

Barbès a rămas cu vreo zece prieteni de-ai săi împotriva întregii Adunări; clătinînd trist și gînditor din cap, s-a așezat pe locul său și a stat tăcut pînă la 15 mai. Mulțumind guvernului provizoriu, Adunarea a numit o comisie executivă formată din cinci oameni; comisia a alcătuit un minister din ziariști de la « National », *adăugîndu-li-l pe faimosul stenograf Flocon de la* « Réforme ». *Louis Blanc și Albert au fost înlăturați din guvern; cuvîntul socialism devenea acum un stigmat atribuit oamenilor recuzați de societatea mic-burgheză și lăsați să fie persecutați de poliție. Adunarea nici nu voia să audă de un minister al lucrărilor. Membrii comisiei executive au pierdut orice încredere a republicanilor sinceri prin alegerea miniștrilor, ei erau priviți ca niște renegați sau ca unelte ale intrigilor lui Maraste, care, stînd la el la primărie, schimba oamenii și îi aducea pe corectorii și tipografii săi.*

La patru mai s-a deschis Adunarea, la zece era urîtă de tot Parisul, cu excepția partidului « National »*-ului și a liberalilor obtuzi. Cluburile democratice au votat moțiuni de felicitări la adresa lui Louis Blanc și Albert. Înseși întîmplările făceau nefericita Adunare și mai, detestată și ridicolă; așa bunăoară, repulsia îndărătnică a lui Béranger pentru titlul de reprezentant, scrisorile lui voltairiene despre asta, rugămințile lui de a i se cruța părul alb au înjosit Adunarea cu toată gloria îndrăgitului poet popular. După zece mai, toți așteptau ceva, tuturor li se părea cu neputință ca acest bîlci să poată sta în fruntea Franței și a Parisului. Ziarele erau pline de reproșuri, în cafenele, pe străzi toți vorbeau cu pasiune împotriva Adunării, în piețe și pe la colțurile străzilor se adunau zilnic grupuri, la cluburi se făceau (cum zic regaliștii) propuneri infamatorii, se rosteau discursuri febrile. Așa a venit ziua de cincisprezece mai.*

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

Cincisprezece mai a fost un mare protest al Parisului împotriva pretenţiei perimate a Adunărilor legislative la autocraţie, după care se ascundeau reacţiunea şi întreaga ordine socială învechită. Ceea ce n-a îndrăznit să facă Robespierre la 8 Thermidor, în faţa a ceea ce el, un om înaintat al revoluţiei din 93, s-a oprit şi a preferat să-şi pună capul pe butuc — şi l-a pus — decît să se fi hotărît să se salveze contrar principiilor sale, în virtutea cărora puterea aparţinea numai Convenţiei, a făcut-o poporul Parisului la 15 mai.

Iată de ce conservatorii şi liberalii s-au năpustit cu atîta furie, ca mai înainte, asupra lui Barbès, Blanqui, Raspail; iată de ce în această zi Adunarea şi comisia executivă, care se urau, s-au îmbrăţişat. Royaliştii *au pus mîna pe arme pentru a salva republica şi Adunarea Naţională. Salvînd Adunarea, ei salvau principiul monarhic, salvau autoritatea iresponsabilă, salvau ordinea constituţională, abuzurile capitalului şi, în sfîrşit, şi pe pretendenţi. De partea cealaltă se vedea nu republica lui Lamartine, ci republica lui Blanqui, adică o republică nu în vorbe, ci în realitate; de partea cealaltă se înfăţişa dictatura revoluţionară, ca stare tranzitorie de la monarhie la republică;* suffrage universel, *aplicat nu aiurea şi sărăcăcios numai la alegerea unei Adunări despotice, ci la întreaga administraţie, eliberarea omului, a comunei, a departamentului, de subordonarea faţă de un guvern* puternic, *care convinge cu gloanţe şi cu lanţuri. Adunarea, sprijinindu-se pe Garda Naţională, a învins, dar moralmente ea a fost înfrîntă la 15 mai; ea se menţine, ca toate instituţiile perimate, cu forţa baionetelor, şi încă nu s-a ajuns pînă acolo încît ziariştii să vorbească despre ea fără un dispreţ vădit.*

Pentru a face înţeles acel cincisprezece mai şi bizara situaţie a unei republici care merge de-a-ndăratelea de la mijlocul lui aprilie, adică la şapte săptămîni de la revoluţie, este necesar să aruncăm o privire asupra împrejurărilor precedente, care au zguduit toată Europa. Revoluţia de la 24 februarie n-a fost cîtuşi de puţin executarea unui plan dinainte pregătit; ea a fost o genială inspiraţie a poporului Parisului, ea, precum Pallas, a ieşit brusc înarmată şi cumplită din revolta poporului; a fost o lovitură de tunet care a înfăptuit năzuinţe demult acumulate, dar încă departe de a se fi copt. La douăzeci şi trei februarie, nici Louis-Philippe, nici Guizot, nici miniştrii, nici Reforme, *nici* Natio-nal, *nici opoziţia, nici chiar oamenii care au ridicat primele baricade nu au prevăzut cu ce se va sfîrşi ziua de 24 februarie. Au vrut reforme şi au făcut revoluţie, au vrut să-l alunge pe Guizot şi l-au alungat pe Louis-Philippe, au vrut să proclame dreptul banchetelor şi au proclamat republica; dimineaţa visau la un ministeriat al lui Thiers sau Odilon Barrot, seara Odilon Barrot rămăsese cu mult în urma lui Guizot. Cum de s-a întîmplat aşa ceva ?* De l'audace, *spunea Saint-Just, da, îndrăzneală, curaj — misterul revoluţiilor, îndeosebi al celor pariziene. O mînă de oameni făcînd parte din nişte societăţi secrete, bătîndu-se cu vitejie pe baricade, sprijinindu-se pe instinctele nobile ale muncitorilor parizieni, au proclamat republica şi au provocat un asemenea şoc întregii Europe, încît acum încă nu se poate prevedea cu ce se va sfîrşi această fierbere generală. Desigur, un partid republican exista; înşelat la 30 iulie, el a îndurat măcelul de la Cloître St. Méry, vărsarea de sînge de pe strada Transnonain, pierderea tuturor corifeilor săi, de la Barbès şi Blanqui pînă la Halibault, înscriind în trista sa cronică numai lovituri, nenorociri, persecuţii făţişe şi sentinţe judecătoreşti. El avea puţine speranţe. Armand Carrel clătina din cap în timpul bătăliei, Godefroy Cavaignac spunea înainte de moarte, cu o sumbră disperare: « acest guvern ne va uza pe toţi, vom îmbătrîni într-o luptă inutilă şi inegală !»*

Din 1840 încetează într-adevăr lupta făţişă. Pînă în 1840 guvernul mai avea ruşine, sau, dacă nu ruşine, prudenţă; se temea să recurgă la toate mijloacele, nu era absolut sigur de sprijinul deplin şi nelimitat al burgheziei. El s-a convins în sfîrşit că n-are nevoie de mască; partea activă a poporului, adică acea parte care avea drepturi civile,

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

era destul de depravată pentru a acționa mînă-n mînă cu guvernul. Alegerile, cu mici excepții, se aflau în mîinile miniștrilor, se mituia pe față, jumătate din Cameră era compusă din funcționari, restul era antrenată în tot soiul de operațiuni financiare pentru succesul cărora trebuia să nu aibă disensiuni cu guvernul. Burghezia avută își dădea voturile guvernului, guvernul îi dădea baionetele sale în apărarea tuturor abuzurilor capitalului. Ei aveau un singur dușman comun — proletarul, muncitorul; și ei s-au unit împotriva lui; în această alianță s-au sacrificat republicanii și mîndria națională.

Șapte ani de succese permanente au sădit mai multă încredere în Guizot decît în rege însuși, ei au uitat măsura. Să fi știut Guizot să se oprească la timp, ar fi amînat acel 24 februarie, ar fi apucat să-i învețe și mai mult pe oameni la mituire, la simonii de toate soiurile, să descompună și mai adînc tot ce era moral în opinia publică, dar el a adoptat mult prea devreme un ton de învingător, nu voia nici măcar să păstreze o înfățișare decentă, lăsîndu-se tîrît de firea lui veninoasă și de indivizi mărunți. O parte din burghezie s-a speriat văzînd apucăturile miniștrilor. Ministerul nu se temea de partidul progresului moderat; trebuia să vezi cu proprii ochi tonul disprețuitor al lui Guizot, înfățișarea lui, vorbirea lui sacadată, cînd, silit de reformiști să urce la tribună, el a opus îndrăzneala lui talentată înfierbîntării anoste a lui Odilon Barrot.

Un alt soi de protest împotriva stărilor de lucruri se făcea auzit cîteodată parcă de sub pămînt . . . În răstimpuri se auzea nu știu ce geamăt greu nu la Cameră, nu la National, *nu la* Reforme, *ci în ateliere, la căpătîiul celor ce mureau de mizerie, iar cîteodată la Curtea cu juri;* Gazette des Tribunaux *îl consemna fără a-și da seama ce face. Pe banca acuzaților se auzeau adesea mărturisiri și acuzații cumplite la adresa nerușinatei orînduiri sociale din partea oamenilor care plecau la galere, închisori; ei aruncau cuvinte sumbre la despărțire; dar cine oare îi asculta? . .*

Așa mergeau treburile înainte de revoluție; așa le-am apucat eu, sosit la Paris în luna martie a anului 1847...

În octombrie 1847 am plecat în Italia, lăsînd Parisul în cea mai sumbră stare și nu exista nici o speranță în 24 februarie. Hoțiile, vînzarea de titluri și cruci, corupția miniștrilor, crimele din Camerele ducale, cărțile de joc măsluite de la Tuileries, furtul pădurilor de către rege, ministrul justiției prins într-o casă de toleranță, fiul regelui dat afară din casă de un general venerabil pentru purtare ireverențioasă — iată de ce erau pline ziarele și conversațiile. Deputații răspundeau la documentele acuzatoare votînd moțiuni de mulțumire la adresa miniștrilor prinși cu potlogării.

Vă amintiți de șirul de evenimente care au dus la 23 și 24 februarie; intenționez doar să le evoc tangențial, căci vremea istoriei acestei revoluții încă n-a venit, noi cunoaștem încă prea puțin latura ei din culise, iar de latura ei oficială ne amintim încă din ziare și broșuri.

Știți în ce situație a lăsat Guizot Franța spre sfîrșitul anului 1847. Toată influența în Europa fusese pierdută din cauza unor mărunte interese dinastice; toate simpatiile poporului fuseseră sacrificate pentru a se ierta căsătoriile spaniole și începutul revoluționar al tronului din iulie. Franța nu se putea menține nici măcar la înălțimea la care s-a aflat zece ani, ea devenea un stat de ordin secundar. Guvernele nu se mai temeau de ea, popoarele începeau s-o urască. Politica îngustă, egoistă, mic-burgheză, care punea pacea mai presus de orice și făcea din imposibila teorie de la non intervention *cheia de boltă, nu l-au împiedicat pe Guizot să tîrască Franța într-un amestec vădit în treburile Portugaliei și secret în treburile Elveției. În ambele cazuri, Franța a jucat același rol pe care și l-a asumat Restaurația, atît de blestemată în 1822, cu privire la Spania — rolul de execuție militară, de represiune polițienească. Portugalia a fost strivită din complezența lui Palmerstone față de regina Victoria și din complezența Franței față*

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

de Palmerstone. La Lucerna au fost scoase în piaţă tunurile artileriei franceze trimise discret Sonderbundului...

Pe lîngă toate acestea nu se putea să nu se observe caracterul filistin pe care îl căpătau guvernul ieşit de pe baricade şi miniştrii proveniţi din profesori. Simpatiile aristocratice ale ministerului-tory englez sînt fireşti şi de-aceea simple. Graba cu care Guizot întindea mîna la tot ce era aristocratic, silinţa de a masca originea revoluţionară a tronului de la 1830, de a se lepăda chiar de anul 1789 şi a se da drept un teribil tory, un conservator pasionat, era foarte caraghioasă.

Camera din 1847 — 1848 s-a întrunit. Majoritatea s-a dovedit a fi şi mai compactă pentru ministeriat decît în Camera precedentă. Guizot, în loc de răspuns, a arătat cu braţul opoziţiei cohorta sa. Pe căi parlamentare era greu de frînt ministeriatul. Apariţia lui Lamartine la tribună a fost un eveniment; el s-a ţinut multă vreme de-o parte. « Girondinii » lui erau un nou semn de viaţă; a urmat apoi discursul rostit în Mâconnais; ochii multora s-au îndreptat spre el, era considerat un om curat, pentru că nu făcea nimic. Discursul lui a zguduit ministeriatul, la fel ca şi un alt discurs, deşi pe cel de-al doilea orator, dimpotrivă, nu-l respecta nimeni. Thiers a rostit ceva ca un fel de sentinţă la moarte a politicii lui Guizot. Impertinentul Guizot s-a frînt sub greutatea acestor discursuri. Uitînd de forţa sa materială, a majorităţii, lăsîndu-se pradă pasiunii, a făcut o încercare de a învinge cu talentul său, ceea ce îi reuşea, dar răspunsul lui a fost stîngaci, palid. Umilit ca diplomat şi politician, jignit ca orator, pierind sub loviturile unui versificator dulceag şi ale unui afacerist politic, el s-ar mai fi putut salva cu vreo glumă parlamentară, dar a trebuit să soarbă pînă la capăt umilinţa şi amărăciunea, a trebuit să mai piardă la această şedinţă ultima cunună, care îi venea aşa de bine pe fruntea lui de quacker — cununa dezinteresării. Mulţi care nu-l iubeau pe Guizot îl socoteau un om drept, dar pasionat de doctrinarism, de sistem, un mic Stafford, şi nu-l confundau cu oameni de felul lui Duchâtel şi Hébert. Şi ? Unul din cei mai mărginiţi muritori, Odilon Barrot, i-a smuls această cunună, dovedind că Guizot vreme de şapte ani nu numai că a tolerat vînzarea de posturi, dar lua parte părintească la dispoziţii, condiţii...

Legea care anula dreptul de întrunire la banchete publice a fost votată. Triumful majorităţii, de altminteri, n-a fost vesel; turma laşă şi cumpărată a deputaţilor a început să bănuiască că asta nu va trece degeaba; ea era gata să lase ministeriatul cu condiţia ca opoziţia să lase banchetul. O asemenea împăcare era cu neputinţă, mai degrabă un coup d'état. « Dacă şi la noi, a spus — şi cine ? — Cobden după 24 februarie în parlament, s-ar găsi un ministeriat atît de obtuz sau criminal încît să îndrăznească să propună o lege împotriva unei întruniri paşnice a cetăţenilor, şi noi am pune mîna pe arme ».

A fost o rumoare generală. Ministeriatul ar fi fost dispus că permită banchetul; dar acum Odilon Barrot se gîndea să dea îndărăt. Thiers era hotărît să nu meargă la banchet... Văzînd această slăbiciune, poliţia a încuiat sala unde se pregătea banchetul; Delessert a avizat oraşul cu o circulară stupidă asupra motivelor; ministeriatul aduna trupele şi se pregătea. Măsura aceasta a revoltat într-adevăr Parisul, tulburările s-au răspîndit în tot oraşul. Guvernul, nu prea sigur de Garda Naţională, n-a sunat adunarea; singură Garda Municipală s-a dezlănţuit ca întotdeauna pe străzi; trupele care se adunau erau deplorabile.

Garda Naţională, convocată în sfîrşit, s-a adunat strigînd: « Trăiască reforma, jos ministeriatul ! » Regele s-a hotărît să cedeze. O schimbare a miniştrilor ar fi liniştit poporul; dar oamenii care vedeau mai departe nu voiau să piardă o asemenea ocazie, ei şi-au dat seama că nu prea curînd va putea fi răscolit tot Parisul şi că nu prea curînd se va găsi un asemenea motiv pentru o insurecţie în care Garda Naţională să fie cu poporul. Ei au organizat faimoasa plimbare pe bulevarde, care s-a sfîrşit cu salva de la Hôtel des Capucines şi cu baricade în tot Parisul la 24 februarie.

@Asociaţia Ziariştilor Independenţi din România

În dimineaţa zilei de 24 februarie nu era greu de înţeles că guvernul nu va rezista; zadarnic i-a cedat Thiers locul lui Odilon Barrot, zadarnic Odilon Barrot, cu ochelari albaştri, mergea călare pe la baricade şi felicita poporul cu prilejul numirii unui atît de bun cabinet. Reforma era insuficientă şi pe baricade se vorbea pe ici, pe colo de republică.

Regele renunţa la tron în favoarea nepotului său. Bugeaud a cerut permisiunea de a bombarda Parisul, şi neobţinînd-o, a înjurat şi a ieşit precipitat de la rege. Émile de Girardin ţipa în cabinetul lui Louis Philippe, poporul se apropia de Tuileries, evenimentele se desfăşurau cu o viteză teribilă.

Birourile de la Réforme *şi* National *clocoteau de amatori de domnie. Pe măsură ce poporul învingea, ei deveneau tot mai întreprinzători. Ei aveau cu atît mai mult timp să chibzuiască şi să pregătească un plan cum să pună srăpînire pe mişcare cu cît participau mai puţin la cele ce se petreceau în piaţă. Retrăgîndu-se de-o parte, ei şi-au pus o întrebare la care nu numai că n-a răspuns nimeni, dar care încă nici nu fusese pusă: « Ce-i de făcut acum ? »* Réforme *voia să proclame republica,* National *se mulţumea cu o regenţă, şi în numele regenţei l-a şi trimis pe Garnier Pages la primărie, dar Maraste, depăşit de împrejurări, a acceptat imediat republica şi a întocmit lista unui guvern provizoriu. Lista aceasta a trimis-o la* Réforme *pentru a se pune de acord;* Réforme *s-a pronunţat împotriva numelui lui Odilon Barrot, care n-a dat dovadă de curaj în chestiunea cu banchetul arondismentului XII, el a fost şters şi apoi s-a convenit asupra personajelor principale.* Réforme *a introdus trei oameni de-ai săi — pe Ledru-Rollin, Flocon şi Louis Blanc.*

Regele, pe care l-a refuzat pe loc Émile Girardin, ca şi cum era un foiletonist la La Presse, *se şi urca în caleaşcă şi primele coloane ale poporului se apropiau de grilajul Caroussel-ului; iar cele două redacţii care salvau patria continuau încă să discute despre nume, fără a cădea de acord categoric asupra a nimic, afară de proclamarea republicii. Erau atît de preocupate de persoane, încît nici măcar nu s-au gîndit la afişe; n-aveau lucrători; Proudhon, care nu ţinea de nici o parohie şi a venit să afle ce se petrece la* Réforme, *a cules un mic afiş, l-a imprimat şi l-a dat lui Thoré, care a dat fuga la baricade ca să-l caute pe Albert, pentru ca împreună cu el să difuzeze afişele.*

Între timp victoria poporului devenea deplină. După rege a dispărut tot guvernul. Louis-Philippe a înţeles aşa de puţin, a cunoscut atît de prost poporul pe care l-a guvernat 17 ani, încît a găsit de cuviinţă să-şi radă favoriţii cărunţi şi să-şi pună haina unui căpitan de vas comercial englez, ca să se ascundă de urmăritorii care nu existau ! S-a îndepărtat de unul singur, fără oameni devotaţi. E drept că şi miniştrii au fugit, dar nu pentru a împărtăşi soarta regelui, ci de teama galerelor.

Camera stătea deprimată; îi era teamă de răzbunarea foarte dreaptă a poporului. Dar poporul, care a învins aproape fără luptă, n-a apucat să se înfurie, şi după ce a strigat puţin à la mort Guizot, *a uitat cu totul de şmecherii mărunţi care l-au ajutat. Nu ştiu să fi fost asta pe atît de raţional pe cît de mărinimos, dar mai degrabă cred contrariul. A venit într-un suflet Thiers, zăpăcit, fără pălărie, şi a zis: «* La marée monte-monte-monte *», apoi a tăcut. « Sînteţi ministru ? » fu întrebat. El a clătinat din cap şi a plecat. Băncile ministeriale erau goale, preşedintele consiliului, Odilon Barrot, se amuza la Ministerul de Intrene, anunţînd el însuşi Franţei prin telegraf numirea sa.*

După plecarea regelui şi-a făcut apariţia ducesa de Orléans cu ducele de Nemours şi cu contele de Paris; în curtea Camerei stătea ascuns un căluţ dichisit pe care micul rege trebuia să străbată marele oraş. Camera era gata să proclame regenţa; Dupain, cu lacrimi în ochi, ruga să se înscrie în registru că poporul a întîmpinat-o pe ducesă pe pod entuziasmat; parcă din nefericire, acesta, adică poporul, a năvălit la aceste cuvinte în cameră şi i-a declarat un démenti *complet.*

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

Mary a propus să se instituie o conducere provizorie, bazîndu-se pe necesitatea de a se lua măsuri dure pentru a opri răul în creştere şi a înfrîna anarhia. Această cuvîntare, dictată de spaimă şi de dorinţa de a ocupa un loc în guvern, i-a fost recunoscută lui Mary ca un merit; pe străzi încă curgea sînge, dar nişte oameni cu judecată luau deja măsuri împotriva învingătorilor şi constituiau un guvern. Odilon Barrot apăra regenţa. Laroche Jaquelein a observat ironic că nu e deloc treaba Camerei să se gîndească la regenţă, că în genere deputaţii « acum nu înseamnă nimic, absolut nimic ». Această ieşire a făcut să turbeze centrele; ele credeau că tronul poate să cadă, dar ele vor rămîne totuşi pe locurile lor. Sausset i-a făcut o observaţie oratorului, şi acesta a fost ultimul lui rappel à l'ordre *! Curînd el a dispărut cu desăvîrşire, citind, de altminteri, poporului un paragraf din statut prin care se interzice ca în Cameră să vorbească oameni din afara ei. În timpul cuvîntării mieroase a lui Lamartine au pătruns alte mulţimi; ele veneau de pe baricade, înarmate şi gata de orice. Cineva şi-a aţintit arma spre Sausset; el s-a ascuns după tribună şi de-atunci a dispărut din istoria parlamentară.*

După energicul discurs al lui Ledru-Rollin, în vacarmul şi strigătele mulţimii care sporea fu adus bătrînul Dupont de l'Eure şi pus să rostească numele guvernului provizoriu. Poporul confirma prin strigăte, par acclamation.

De ce anume au intrat pe mîinile acestor oameni destinele poporului care s-a eliberat cu o clipă mai înainte? Ştiau oare ei ceva de dorinţele, de nevoile acestui popor, au înfruntat oare ei pentru el moartea, ei au fost oare cei care au învins? Ori poate că ei aveau idei noi, rodnice? Au înţeles ei oare mai bine ca alţii răul de azi, au găsit ei oare mijloacele de a-i veni în ajutor?. . .

Nu, nu şi nu. Ei au ocupat locul pentru că s-au găsit oameni destul de îndrăzneţi ca să aleagă nu pe baricade, ci în birourile unui ziar, ca să proclame numele lor nu pe locul de bătaie, ci într-o cameră bătută. Poporul n-a fost lăsat să-şi vină-n fire, guvernul provizoriu i s-a înfăţişat nu cu candidaţi, ci cu un guvern gata format. Lamartine şi oamenii de la National *în fruntea mişcării au fost o mare nenorocire pentru Franţa. Şi ce putea să iasă dintr-un guvern bicefal condus de Lamartine şi Ledru-Rollin? Ledru-Rollin voia să constituie cu orice preţ republica, Lamartine voia să înfrîneze revoluţia. Ledru-Rollin intra în guvern pentru a-l face să meargă înainte, Lamartine pentru a-i pune o piedică, pentru a frîna mişcarea; Ledru-Rollin voia să ducă revoluţia în Belgia şi în Germania, Lamartine scria în martie în Elveţia să nu se prea insiste asupra recunoaşterii republicii: « Mă rog, noi nu ştim dacă ea e sau nu durabilă ».*

Lamartine şi oamenii de la National *s-au speriat de succes. Ei erau obişnuiţi cu opoziţia parlamentară măruntă, cu toasturile inofensiv-revoluţionare de la banchete, cu cutezanţa articolaşelor din ziare şi cu ardoarea anemică a răspunsurilor elocvente cu pocalul în mînă, cînd deodată au învins regalitatea şi au urcat pe tron. Ei nu s-au respectat nicicînd într-atîta încît să se considere demni de o victorie. Primul gînd care le-a venit în cap a fost contra revoluţiei. Ei voiau să înfrîneze poporul, voiau mai degrabă ordine, mai degrabă să iasă din starea revoluţionară: căci de ce se grăbeau? Pentru că simţeau cît de slabi le sînt umerii, pentru că stăruia în ei o neîncredere pur burgheză, jignitoare, în popor. Or poporul s-a comportat în aceste zile uimitor. N-am să repet laudele triviale că nu s-a furat din Tuileries, nici n-am să-l laud pe tembelii care i-au împuşcat pe nişte sărmani pentru că aceştia au luat cîte ceva din lucrurile regale; trăsăturile virtuţii burgheze nu mă impresionează; dar nu pot să nu amintesc de ordinea din tot oraşul, de securitatea oamenilor, a bancherilor, judecătorilor, poliţiştilor cunoscuţi poporului . . . În loc să-i mulţumească acestui popor, oamenii care s-au vîrît în guvern, făcînd risipă de măguliri la adresa lui, căutînd să-l adoarmă ca pe un leu, în ascuns îi făceau cătuşe, înlocuind pe ele sigiliul regal cu cuvîntul republică, cu deviza ei tunătoare.*

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

Adevăraţii participanţi la mişcare se aflau la primărie. Ei, fără a apuca să-şi tragă sufletul după bătălie, s-au adunat în acest Escurial al revoluţiei în acelaşi scop, anume de a alege un guvern; cînd deodată s-a răspîndit zvonul că a fost ales un guvern în Cameră şi că vine la ei însoţit de mulţime. N-a întrebat nimeni de cine a fost ales, cînd, în virturtea cărui drept? . . . Toţi erau zoriţi să afle numele noilor stăpîni. De-aici apare clar că partidul democrat nu era maturizat, că el nu avea nimic gata, că poporul în general se obişnuise pînă într-un asemenea grad să fie guvernat de alţii, încît acum se mulţumea cu nişte guvernanţi luaţi din rîndurile opoziţiei parlamentare şi ziaristice, fără a-şi da seama că marginea radicalismului burghez împotriva lui Guizot devenea retrogradă faţă de socialism şi proletariat.

Atunci cînd noul guvern s-a prezentat la Hôtel de Ville, el s-a priceput să-l lase pe Ledru-Rollin înainte. I se striga din toate părţile: « Vrea el să proclame republica? » Ledru-Riollin a răspuns că el nu recunoaşte nici un fel de alegere afară de alegerea făcută de popor, că tot ţelul dorinţelor sale e proclamarea republicii. Poporul l-a recunoscut imediat ca membru al guvernului provizoriu. Lui Lamartine i s-au pus aceleaşi întrebări; el s-a fîsticit,a răspuns că toată naţiunea trebuie să hotărască ce formă de guvern va adopta ea. I se striga din mulţime: « Ce proclamaţie se va adresa poporului? Oare pentru asta ne-am expus noi piepturile în bătaia gloanţelor? Dacă se va întoarce regele, noi vom reveni pe baricade ». Aceste răspunsuri au îndoit strigătele de nemulţumire, mulţi strigau: « Jos cu el! » Lamartine a proclamat în silă republica, şi poporul, parcă orbit, l-a recunoscut drept membru. Mulţi cîrteau; pentru a-l linişti, le-a fost prezentat Louis Blanc, pe care muncitorii îl stimau şi-l iubeau. Ceilalţi membri ai guvernului s-au strecurat cumva pe neobservate. Şi iată cum s-a înfăptuit măreţul act al înscăunării noului guvern!

Înainte de a-şi face apariţia guvernul provizoriu la primărie, locul primarului l-a ocupat Garnier Pagesse. El, neştiind încă dacă va fi regenţă sau republică, împărţea posturile cum îi spunea Maraste. Socoteala era bună; a nu da un post unuia sau altuia nu e greu, dar a lua înapoi ce s-a dat nu e deloc uşor. Réforme, ca să nu se lase mai prejos de National, *l-a trimis pe Etienne Arago să cucerească poşta, iar pe Cossidier — prefectura de poliţie; amîndoi se bătuseră pe baricade. Cossidier a venit pe jos cu puşca pe umăr la prefectură, a intrat în cabinetul din care tocmai ieşise Delessert, a pus puşca într-un colţ şi a declarat că el este numit în numele poporului francez prefect al poliţiei. Secretarul s-a înclinat dinaintea lui şi lucrurile au mers strună.*

Oamenii de frunte de pe baricade, membrii societăţii des droits de l'homme *erau nemulţumiţi; baricadele au mai stat la 25 februarie şi s-au adus pe ele tunuri; pe baricade, pe clădirile publice fluturau steaguri roşii. Mulţimi sumbre s-au adunat dis-de-dimineaţă în piaţa de la Hôtel de Ville, parcă îşi dăduseră seama că în ajun au lăsat să le scape din mîini victoria. Dar peste noapte guvernul provizoriu a prins puteri şi Lamartine, după cum ştiţi, punîndu-şi viaţa în primejdie, a apărat drapelul tricolor. Steagul poporului, steagul înfipt sub gloanţe, steagul democraţiei, al republicii viitoare a fost respins; steagul trecutei republici transformate în imperiu, steagul lui Napoleon, jignitor pentru întreaga Europă, mînjit cu sîngele tuturor popoarelor, steagul care a fluturat şaptesprezece ani deasupra lui Louis-Philippe, steagul de sub care au tras Gărzile municipale în popor, steagul burgheziei a fost adoptat ca prapur al noii republici. Noua republică s-a declarat mic-burgheză, ea nu o rupea cu trecutul şi ca atare trebuia să se întîlnească necesarmente cu republica aşteptată, şi să se întîlnească mai furios decît monarhia. De îndată ce burghezia a aflat de drapelul tricolor, prăvăliile s-au deschis, ei i s-a luat o piatră de pe inimă. Pentru această concesie, şi ea, la rîndul său, făcea una nu mai mică — se învoia să recunoască republica!*

@Asociaţia Ziariştilor Independenţi din România

SCRISOAREA A OPTA

Roma 4 martie, dimineaţa.

Astă-noapte am fost la un bal mascat la Tor-di-None. Pe la ceasurile două dimineaţa, într-o lojă un om şi-a fluturat batista şi a făcut semn că vrea să vorbească, încît toţi s-au întors spre el.

« Romani ! a strigat el, s-a primit o veste de la Civita că parizienii l-au izgonit pe Louis-Philippe şi a fost proclamată republica ! »

— Viva la repubblica Francese ! Viva la Francia libera ! *a început să strige sala,* morte al caduto malgoverno, viva, viva sempre la repubblica !

Să fie vis sau aevea ? Evenimentele se precipită cu fiecare zi, devin mai energice şi mai importante, pulsul intens al istoriei bate febril, concepţiile şi senzaţiile personale se pierd în grandoarea celor ce se întîmplă. N-am cîtuşi de puţin chef să scriu. Aşa încît vă spun bun rămas.

20 aprilie.

Sînt vremuri uimitoare. Îmi tremură mîna cînd iau ziarele: în fiecare zi e vreo surpriză, vreun bubuit de tunet; e în preajmă ori luminoasa înviere, ori judecata cea cumplită. În suflet s-au trezit forţe noi, vechile speranţe au reînviat şi din nou precumpăneşte hotărîrea curajoasă de a înfrunta orice.

Zilele acestea voi părăsi Roma. Am să relatez în grabă ce s-a petrecut aici în decursul ultimei luni. Vestea proclamării Republicii Franceze a zguduit puternic toată Italia. Roma devine vădit un oraş republican. Iar în vremea asta, Pius al IX-lea a promulgat o constituţie prăpădită şi monstruoasă — troppo tardi, St. Padre, troppo tardi ! *A fost primită cu răceală, ea nu îi satisfăcea nici pe progresişti, nici pe iezuiţi. Gregorienii ţipau împotriva ei la fel de tare ca şi prietenii lui Mazzini. O singură mediocritate era mulţumită, mă refer la liberali, la acei liberali care, aşa cum s-a exprimat un deputat berlinez, iubesc numai progresul moderat, şi în el e mai multă moderaţie decît progres.*

Constituţia lui Pius e mai rea decît cea napolitană, un monstruos amestec de teocraţie catolică şi reprezentare engleză. Papa şi colegiul sacru pot respinge orice propunere a celor două Camere; inchiziţia şi tribunalele dominicane au rămas; se permite să se tipărească tot ce e laic fără cenzură, dar ce e laic şi ce e bisericesc hotărăşte cenzura; o diviziune foarte dificilă, acolo unde-s miniştri, sînt cardinali, unde e papa, e regele, unde-s măsuri financiare, sînt aproape dogme, şi dispoziţiile poliţieneşti se sfîrşesc cu o epitemie. Cel mai bun lucru în constituţie era că ea demonstra lumii posibilitatea unui papă constituţional; de altminteri, ea a demonstrat asta într-o vreme cînd lumea a început să-şi dea seama că nu e nevoie de nici un fel de papă.

Pius al IX-lea a fost foarte nemulţumit de primirea ce s-a făcut acestei legiuiri; el a văzut că îşi pierde popularitatea cea de pe urmă, iar pentru un om care a cunoscut dragostea poporului, nu îi e uşor să o piardă. Un singur lucru putea să-l împace pe papă cu poporul şi să îndrepte ceea ce s-a făcut — el trebuia să declare război pentru Lombardia şi să trimită un gonfalonier papal în fruntea unei noi cruciade. Dar a proceda cu curaj, a rosti cuvîntul violent al războiului era incompatibil cu firea efeminată a lui Pius. Tot ce a făcut Pius al IX-lea după amnistie s-a făcut cu o zi mai tîrziu decît ar fi fost nevoie şi de-aceea nu avea nici un scop. Dacă el ar fi emis o constituţie îndată după răscoala de la Neapole, ea ar fi fost primită cu entuziasm; Pius al IX-lea a tărăgănat lucrurile, a aşteptat şi a apucat ziua de 24 februarie, cînd toate constituţiile din lume au pălit în faţa republicii din Franţa. În clipa cea mai luminoasă a paslunii politice de la Roma, el a dat publicităţii prăpădita sa de constituţie, ba încă a adăugat în manifest că a emis-o « îndemnat de repeziciunea cu care se succed evenimentele ».

@Asociaţia Ziariştilor Independenţi din România

Exact aşa a procedat el şi în privinţa războiului. Ştirile din Lombardia erau sumbre, austriecii, văzînd că Milanul e pe cale să se răscoale, îl sugrumau, în toată Italia stăruia un singur strigăt, cerînd să se vină în ajutor Milanului; de fiecare dată cînd la festivităţile de la Roma apărea drapelul Lombardiei, acoperit cu crep negru, era salutat cu frenezie. Toţi oamenii consecvenţi, oamenii care doreau de-a binelea independenţa Italiei şi care nu se mulţumeau cu cocarde şi cu demonstraţii, cereau război, aşteptau războiul. Zvonurile că la Milan totul era gata pentru răscoală, că austriecii luau noi măsuri, dovedeau clar că ceasul războiului sunase. Pius al IX-lea a rămas tăcut.

Discordia cu papa stăruia în suflete, el era cruţat, purtat pe umeri; acum partidul radical şi-a dat seama că nu e chip să se ajungă la o înţelegere cu el şi că e mai lesne de făcut treabă fără el decît cu dînsul; acum el şi-a retras mîna şi a lăsat-o în voia soartei. Cînd papa a băgat de seamă că valul care l-a apucat nu i se supune, cînd a văzut că limba cu care îi vorbeau romanii s-a schimbat, s-a pierdut cu firea, i s-a învîrtejit capul, a vrut să se oprească şi să nu mai facă un pas înainte. Un om politic nu poate să se oprească şi totodată să rămînă pe loc, aici nu există alegere: el ori trebuie să se retragă cu totul din vîltoarea evenimentelor, ori să se trîntească ruşinos la pămînt şi să fie strivit sau purtat împotriva voinţei sale.

Asta s-a întîmplat cu Pius. La început au încercat iezuiţii şi cardinalii să-l atragă pe făgaşul unei reacţiuni totale; l-au încredinţat că Roma e în pragul unei răscoale; bietul papă a emis un ordin către autorităţile civile, cărora le-a încredinţat viaţa şi proprietatea romanilor săi, în timp ce în oraş totul era la fel de liniştit cum e şi acum. Un singur lucru a făcut Pius, şi asta i-o recunosc ca un mare merit: oricît s-au străduit iezuiţii, papa nu a vrut să recurgă la mijloacele sălbatice ale violenţei, la întemniţări, la persecuţii cu ajutorul forţei. Papa voia să aranjeze totul pe cale diplomatică şi prin persuasiune; dar există evenimente, există epoci în care orice viclenie e frîntă de forţa torentului vijelios. În timp ce iezuiţii au pregătit mulţimea pentru a-i desprinde pe oamenii deosebit de influenţi din partidul radical, pe cînd îi tot şopteau ei papei la ureche cîte şi mai cîte şi căutau să-l sperie, s-a produs un eveniment pe care nimeni nu-l aştepta — revoluţia de la Viena.

Vestea aceasta, care a sosit la Roma aproape o dată cu vestea despre răscoala din Milan, a produs o tulburare mai mare decît însăşi vestea despre 24 februarie. Poporul a cerut să se tragă clopotele, şi în Roma au răsunat dangăte de sărbătoare; el a cerut ca fortăreaţa S. Angelo să salute cu o salvă de tunuri căderea guvernului austriac şi răscoala din Lombarida, şi tunurile au bubuit. Se pare că toate autorităţile de la Roma au uitat în această zi că există un alt stăpîn în afară de popor.

Corso-ul, toate străzile şi pieţele mari erau pline de lume. Cineva a propus să se meargă la Palazzo Venezia şi să se dea jos stema Austriei, să se distrugă această monstruoasă pasăre bicefală de pe casa ambasadorului — questo ucello grifagno; toţi s-au năpustit într-acolo. Au făcut rost de scări, s-au urcat pe ele şi s-au pus pe treabă; nu era uşor să scoată stema grea, fixată foarte sus. Un muncitor zdravăn, cu o barbă lungă, s-a urcat pe stemă şi a dispărut; în răstimpuri se auzeau loviturile toporului său, în timp ce trei tineri îl ajutau; în cele din urmă scutul uriaş, zornăind din lanţurile cu care era fixat, s-a prăbuşit pe pămînt şi muncitorul a prins în locul lui drapelul lombard. Mulţimea s-a năpustit furioasă asupra stemei, şi tot ce s-a îngrămădit în suflet împotriva Austriei s-a exprimat în furia cu care călcau oamenii în picioare şi sfărîmau detestata stemă a asupririi, a despotismului şi a ucigătorului statu quo.

Dar execuţia in effigie nu s-a sfîrşit cu asta. Stema a fost legată de coada unui măgar şi mulţimea a pornit în procesiune pe Corso; pasărea bicefală era întîmpinată şi însoţită de fluierături şi strigăte; după ea fugeau băieţaşi, biciuind-o şi împroşcînd-o cu noroi; în Piazza del popolo scutului i s-a dat foc pe un rug uriaş şi fanfara primăriei i-a cîntat veşnica pomenire.

@Asociaţia Ziariştilor Independenţi din România

Papa o tărăgăna şi acum. Permiţînd să se tragă clopotele şi să tragă tunurile, fără a acţiona măcar aparent împotriva insultării stemei Austriei, el făcea acum schimburi de mesaje cu ambasadorul, în timp ce « Epoca » scria seara: la guerra e dichiarata all'Austria, non dal governo, ma dal popolo Romano. A doua zi dimineaţa poşta din Milano n-a sosit, tulburările s-au inteţit. A treia zi s-a răspîndit zvonul că austriecii îi copleşesc pe răsculaţi . . . Atunci a răsunat un nou strigăt: all'armi, all'armi !

Poporul voia să-şi înceapă faptele de vitejie cu arsenalul din Roma: aici l-a acuzat el pentru prima oară pe papă că acţionează mînă-n mînă cu Austria. Miniştrii, îndeosebi Galetti, l-au convins pe Pius al IX-lea să cedeze dorinţei poporului şi să-i dea arme; ei i-au demonstrat că guvernul nu are categoric mijloace de a se opune. Papa a făcut totul în silă, fără o vorbă de bine, evaziv.

Galetti a venit în fugă, cu prima birjă pe care a găsit-o în Piazza del popolo, cu vestea asta şi a spus că s-au dat dispoziţii să se împartă arme. Vestea, fireşte, a fost primită cu strigăte de entuziasm. După Galetti şi-a făcut apariţia la fîntînă lîngă obelisc silueta grasă dar destul de frumoasă a unui preot, care cerea cuvîntul. « Romani, a spus el, la Coliseu ! La Coliseu vă aşteaptă lombarzii; acolo s-a pregătit un registru în care se pot înscrie cei ce doresc să meargă la război, nu e timp de pierdut,. După mine, la Coliseu ! » Mulţimea s-a dat în lături ca să-l lase să treacă şi a pornit spre Coliseu după el, care mergea în pas măsurat şi grav, săltîndu-şi mîndru pe umăr poala mantalei murdare.

Priveliştea de la Coliseu era uimitoare. Era spre seară, soarele în asfinţit pătrundea în fîşii de lumină prin arcade; o mare mulţime de oameni se afla acolo; pe arcade, pe ziduri, în lojele părăduite, peste tot şedeau şi stăteau în picioare sau culcaţi oameni. În ana din lojile mai de seamă se afla Pater Gavazzi, obosit, ştergîndu-şi sudoarea, dar gata să vorbească iar. Aici i-am auzit cuvîntarea cuvînt cu cuvînt, e un adevărat orator din popor: simplitate, energie, o voce puternică, gesturi violente şi totodată o înfăţişare bonomă.

« E o vreme, a spus el, cînd Dumnezeul păcii devine Dumnezeul războiului; pe pieptul meu, lîngă crucifix, e cocarda tricoloră a eliberării. Jur în faţa acestui crucifix să merg înainte, să împart toate greutăţile, toate primejdiile voastre; cel rănit mă va găsi ca să-l ajut, muribundul — pentru ultima consolare, ca să mă rog pentru el; chiar şi cel care se va pierde cu firea va găsi privirea mea încurajatoare, exemplul meu ». A vorbit în felul acesta mai mult de o oră, cuvîntarea lui electriza masele, el îşi cunoştea auditoriul, unele din frazele lui erau acoperite de strigăte entuziaste. « Tineri ai Romei, vouă era cît pe ce să uit să vă comunic o veste îmbucurătoare: noi le-am propus comandanţilor detaşamentelor de voluntari să vă pună în primele rînduri. Voi veţi lupta primii pentru libertatea Italiei şi, căzînd, vă veţi gîndi că apăraţi cu fiinţa voastră capi de familii; dar vor cădea cîteva victime pure şi măreţe, ceilalţi dintre voi vor urca primii pe zidurile duşmane cu prapurul eliberării; acolo ne vom vedea, la revedere ! »

După Gavazzi a apărut Cicerovacchio; el ţinea de mînă un adolescent superb, de vreo cincisprezece ani; scoţîndu-şi pălăria, făcu o plecăciune dinaintea poporului cu graţia lui de om de rînd, îi porunci băiatului să-şi scoată pălăria şi spuse:

— Aş vrea tare mult să merg în Lombardia . . .

Gavazzi şi ceilalţi aflaţi la tribună îl întrerupseră cu aceste cuvinte:

— Angelo Brunetti trebuie să rămînă aici, nouă ne va fi mai uşor acolo cînd el va fi aici.

— Da, urmă il popolano, nu pot să merg. Ei bine, ce am să fac eu pentru război, Romani ? Am un fiu, e mio sangue, şi-l dau patriei, să meargă în primele rînduri.

Şi-l îmbrăţişă pe tînăr. Gavazzi îi strînse mîna lui Cicerovacchio şi îşi şterse o lacrimă. Mulţimea strigă Viva Cicerovacchio ! Iritat şi tulburat de dimineaţă, nu m-am

@Asociaţia Ziariştilor Independenţi din România

putut stăpîni, căci lacrimile îmi curgeau şiroaie, şi — mă credeţi? — şi acum, aducîndu-mi aminte, plîng. Aceasta e una din cele mai frumoase clipe de atunci.

Sub o arcadă şedeau cîţiva oameni la o masă acoperită cu postav şi mărginită de steagurile Lombardiei şi Italiei; aici se buluceau tinerii să se înscrie şi fiecăruia i se dădea ca semn de recunoaştere o cocardă; afară amurgea. Lîngă acest ciudat cerc de recrutare se aprinseră făclii; mulţimea rămase în semiîntuneric, vîntul flutura steagurile, păsările speriate, neobişnuite cu asemenea vizite, se roteau pe deasupra capetelor — şi toate acestea cuprinse în rama gigantică a Coliseului . . .

Multe mame nu şi-au mai văzut în ziua aceea feciorii. Un redactor de la Epoca *mi-a spus că atunci cînd s-a întors la redacţie, a găsit pe birou o scrisoare către unul din proprietarii revistei ; fără a bănui cituşi de puţin conţinutul ei, redactorul i-a dus-o acestuia ; scrisoarea era de la un tînăr de şaptesprezece ani către tatăl său, căruia îi scria: « Dragi părinţi, Titus al vostru s-a înrolat în miliţia populară; iertaţi-mă, simţeam că n-aş găsi puteri să mă despart de voi dacă aş veni să-mi iau rămas bun şi aş vedea lacrimile voastre; m-am înrolat într-un detaşament lombard care pleacă acum cu caii de poştă ».*

A treia zi, pe la ceasurile patru dimineaţa m-au trezit bătăile unei tobe; am deschis geamul — plecau primele detaşamente de voluntari; fireşte, nimeni nu se gîndea la uniforme: o raniţă, o puşcă, o baionetă, o cartuşieră şi o cocardă mare la pălărie alcătuiau toată uniforma. Mulţimea îi conducea; voluntarii au petrecut, se vede, toată noaptea, unii aveau încă făcliile aprinse; Pater Gavazzi mergea în frunte. În Piazza del popolo s-a sunat adunarea, ostaşii s-au încolonat şi un colonel a trecut în revistă rîndurile; toate laolaltă erau sumbre şi triste, cerul era acoperit de nori, vîntul rece al dimineţii bătea cu putere înainte de răsăritul soarelui, femeile plîngeau, bărbaţii îşi strîngeau miinile, se sărutau.

Coloana se puse răpăind în mişcare, locuitorii începură să se împrăştie, toţi aveau inima grea, toţi erau mîhniţi, toţi se gîndeau cîţi se vor întoarce oare din tinerii aceştia plini de prospeţime şi cine anume se va întoarce. Războiul e o dovadă dură, oribilă a demenţei umane, iar omenirea va mai trebui să se bată înainte de a fi cu putinţă pacea !

În toate pieţele se puseseră mese mari unde se aduceau obiecte şi bani; se aduceau foarte multe, am văzut obiecte de aur şi de argint, baiocchi *de aramă şi o grămadă de scuzi în Piezza Colona. (. . .)*

După plecarea voluntarilor, printre care şi o parte din civici, Roma a rămas pustie, a devenit şi mai sumbră; primăvara întreţinea iritarea nervoasă tot atîta cît şi veştile din Lombardia. Sosirea ştirilor era împiedicată de război; aşteptarea, spaima îi tulburau pe toţi; pe străzi se citeau cu glas tare ziarele, alergau băieţaşi cu noutăţi şi strigau: la disfatta di Radetzky — un baiocco — un baiocco per la distatta degli Austriacchi — la fugitta del arciduca Raniero — un baiocco e mezzo ! la repubblica proclamate in Venezia, e viva il leono di S. Marco ! due, due baiocchi ! *De dimineaţă alergi pe Corso ca să auzi veşti născocite şi nenăscocite, şi crezi şi nu crezi; iar fiecare ziar străin aduce o veste mai năstruşnică decît alta. Aşa, tulburat, însufleţit şi aşteptînd ceva obişnuit, părăsesc Roma.*

Ce va ieşi din toate astea ? Sînt oare ele trainice ? Cerul nu e fără nori, în răstimpuri trage un vînt rece din cavouri, aducînd miros de cadavru, miros de trecut; Tramontana istorică, dar oricum ar fi, îi sînt recunoscutâor Romei pentru cele cinci luni pe care le-am petrecut acolo. Ceea ce am simţit va rămîne în suflet, iar toate cele săvîrşite nu le va mătura reacţiunea !

În româneşte de IGOR BLOCK

@Asociaţia Ziariştilor Independenţi din România

GIOVANNI SPADOLINI

GANDHI ŞI MAZZINI

Risorgimento indian şi risorgimento italian

« Omul trebuie înainte de toate să înveţe să se guverneze pe sine însuşi. » Iată cea mai importantă învăţătură pe care Gandhi a preluat-o de la Mazzini. O mărturiseşte chiar el în capitolul din cartea *Hindsvaray*, « Italy and India » : o carte din 1908, adică anterioară cu cel puţin şapte ani întoarcerii în India şi bătăliei decisive pentru emanciparea ţării sale.

« Mazzini nu voia doar să elibereze Italia de jugul austriac, voia să-i elibereze pe italieni de ei înşişi » : insistă Gandhi cu o perfectă intuiţie a ceea ce era contopirea între gîndire şi acţiune, identitatea dintre « verbul » revoluţionar şi misiunea naţională. Acest simţ al datoriei se va traduce, la Gandhi, în *Satya*, înţeles ca adevăr etic, ca imperativ al conştiinţei morale.

Şi tot în acele îndepărtate pagni din 1908, Gandhi sublinia că nimeni nu putea să considere ca suficientă doar eliberarea unui popor, fără o mîntuire morală, fără o « metanoia » interioară. « Dacă credeţi că numai pentru că italienii sunt guvernaţi acum de italieni, ei ar fi astăzi liberi şi fericiţi, vă înşelaţi ». Şi Gandhi insista mărturisind deschis cît de mult îi datorează lui Mazzini (tot atît, recunoştea Gandhi, cît îi datorează lui Tolstoi) : « Guvernarea de sine însuşi este cea dintîi învăţătură a şcolii *Svaray* ».

Gandhi, format în climatul unei Londre încă îmbibate de motive şi « fragmente » mazziniene, cunoştea la perfecţie Risorgimento-ul italian. În acele pagini din 1908, judecata pe care o exprimă — nu fără oarecare parţialitate şi intransigenţă — asupra celor patru mari exponenţi ai redeşteptării noastre naţionale — Mazzini, Garibaldi, Cavour, Vittorio Emanuele II — e în sintonie cu crezul său politic şi moral.

Nici o indulgenţă pentru suveranul sabaud, căruia i se reproşează « politica anghinarei »[2], potrivit accentelor tipice şcolii republicane şi democratice italiene. O prejudecată, puternic derivată din cultura anglosaxonă, împotriva lui Cavour ca « machiavellian » : « Maşinaţiunile sale reprezintă o pată pe aceste pagini ale istoriei Italiei » (e limpede că o asemenea judecată nu are o valoare istoriografică, ea confirmă doar opţiunile morale, de nedepăşit, ale omului).

Trebuind să aleagă între Garibaldi şi Mazzini, Gandhi nu ar fi avut nici o îndoială. Garibaldi avea un obiectiv limitat, după opinia profetului revoluţiei indiene : eliberarea Italiei de sub dominaţia austriacă. Şi e limpede că recunoaşterea « marelui

---

[1] Conferinţă citită de Giovanni Spadolini la Universitatea din New Delhi, în ziua de 5 octombrie 1984.

[2] În original « politica del carciofo ». Iată explicaţia dată de Gramsci, în nota intitulată, tocmai, *L'Italia del carciofo*: « Imaginea Italiei ca o anghinare, ale cărei foi se mănîncă una cîte una, este atribuită multor principi italieni şi nu numai celor din casa Savoia. Ultima atribuire e făcută lui Vittorio Emanuele II (ceea ce nu ar fi contrar caracterului său . . .) ». (Nota trad.)

@Asociaţia Ziariştilor Independenţi din România

războinic » Garibaldi nu atenua, în gîndirea lui Gandhi, repulsia sa față de violență, etica non-violenței.

Puține cărți au influențat revoluția indiană ca *I doveri dell'uomo* (Datoriile omului), traduse în cel puțin șase limbi indiene: urdu, industană, bengală, maratih, damil, telecu. Numele de *Young India* — împrumutat din experiența înnoitoare și profetică a « Tinerei Italii » și a « Tinerei Europe » — a fost dat unor asociații patriotice și unor ziare, dintre care unul va fi condus, pentru o vreme, de Gandhi însuși: spre a întinde, parcă, o punte ideală între Risorgimento-ul italian și Risorgimento-ul indian.

Liderii cei mai importanți ai noii mișcări, de la Maratah, Tilak, Kelkar, Sabraka (traducător în maratih al autobiografiei lui Mazzini), Alpangiabi, Laipat Rai (autor al unei biografii a lui Mazzini în urdu), pînă la bengalezii Aurobindo Ghose și V. C. Pal, au exaltat figura republicanului italian în scrierile lor, s-au referit la mesajul acestuia, i-au subliniat mereu imaculata conștiință morală în serviciul cauzei patriotice.

Surendranath Baneryea, fondatorul lui *Indian Association* și unul din conducătorii cei mai influenți ai curentului liberal moderat, afirmă în autobiografia sa că a luat de la Mazzini concepția unei națiuni indiene unite și că s-a inspirat din nemărginitul său simț al datoriei și din nobilul său ideal.

Dar și susținătorii unui naționalism revoluționar și militant, pe fond religios, îl propun pe Mazzini ca model de urmat, chiar dacă e vorba de un Mazzini deosebit de acela al lui Baneryea: revoluționarul, organizatorul rezistenței clandestine și al luptei armate, omul care a împăcat Patria cu Umanitatea și a făcut din dragostea de patrie o religie, afirmînd legătura indestructibilă dintre Dumnezeu și Popor.

Arcangelo Ghisleri amintea că « politica fără morală e o tîlhărie », parafrazînd gîndirea mazziniană în paginile din « Cuore e critica » (Inimă și critică), glorioasa revistă din Savona, care a precedat și a condiționat, spre sfîrșitul secolului al XIX-lea, « Critica sociale » (Critica socială), foaia reformismului socialist italian.

Cuvintele lui Gandhi sunt mereu ecoul celor rostite de Mazzini: « Politica, despărțită de religie, e ca un cadavru pe care ar fi bine să-l îngropăm cît mai repede ». Gandhi, ca și Mazzini, încadrează politica în morală și consideră principiul religios drept principiu inspirator și purificator al conștiinței morale. « Nu există nici o mare cucerire a spiritului — sunt cuvintele lui Gandhi —, nu există un singur pas important în direcția perfecționării societății umane, care să nu-și aibă rădăcinile în credința religioasă ».

Codul etic al lui Mazzini și al lui Gandhi — amintește pe drept cuvînt Giorgio Borsa, care a dedicat studii fundamentale acestei teme — este bazat pe aceleași norme esențiale ale spiritualului deasupra materialului; ale altruismului deasupra egoismului; ale națiunii și ale omenirii deasupra individului. De aici, religia datoriei care îi însuflețește pe amîndoi, în permanenta luptă împotriva răului, *Asatya*. « Orice gînd, orice dorință de bine — scrisese Mazzini — care nu caută să se traducă în acțiune sau să se împlinească în vreun fel, este un păcat. Dumnezeu gîndește acționînd, iar noi — de la distanță — trebuie să-l imităm ». « Cel care desparte credința de fapte — iată o altă învățătură nemuritoare a lui Mazzini —, principiul de acțiune, omul moral de omul politic, nu e un om religios. El sfarmă lanțul care leagă pămîntul de cer ».

Astfel, întreaga viață a lui Gandhi e o încercare de a lega pămîntul de cer, de a depăși, în intimitatea conștiinței, antinomia dintre datoria politică și datoria etică, de a concepe eliberarea propriei Patrii — un vis ce putea părea o utopie la sfîrșitul secolului trecut — ca pe un comandament al conștiinței morale, ca pe un imperativ dedus din *Predica de pe munte*, pe care Gandhi o considera una dintre marile cărți

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

ale omenirii şi de care se apropia cu un spirit de profundă devoţiune (el, care profesa o autentică veneraţie pentru caracterul şi pentru învăţătura morală a lui Isus, căruia îi nega natura divină).

Acest raport dintre Mazzini şi Gandhi nu e necunoscut istoriografiei occidentale, chiar dacă nu a beneficiat de aprofundările pe care le merita. Dar în dialogul dintre cei doi mari făuritori ai Indiei moderne şi Italiei moderne există, poate, un aspect mai puţin cunoscut, asupra căruia se cuvine să ne oprim pentru a înţelege care au fost motivele menite a înlesni această întîlnire şi a o face atît de profundă, ca ferment fundamental al acţiunii gandhiene.

Mă refer la solidaritatea pe care Mazzini a arătat-o faţă de India şi de poporul său, faţă de eforturile pe care acest popor le făcea, deopotrivă cu cel italian, pentru a-şi construi viitorul, eliberîndu-se de stăpînirea străină: o solidaritate ce se baza pe simpatia şi pe înţelegerea culturii indiene şi a adevăratei esenţe a sentimentului religios profund ce stă la baza acestei culturi.

Cît de mari erau admiraţia şi respectul lui Mazzini faţă de cultura Indiei este demonstrat de ceea ce scrie în *Note autobiografiche* (Note autobiografice) în legătură cu monumentala colecţie universală de opere literare — un vis îndelung visat şi nicicînd împlinit de Genovezul copleşit de vîltoarea unei angajări civile trăite cu o devoţiune absolută, necondiţionată — pe care el ar fi vrut să o inaugureze prin publicarea legendei *Sakuntalei*, mama lui Bharate, eroul naţional indian.

O alegere densă în semnificaţii politice, însoţită de regretul exprimat de Mazzini cu privire la lipsa de studii dedicate civilizaţiei antice a Indiei. «. . . traducerea *Sakuntalei* — scrie Mazzini — precedată de o notă asupra epocii brahmanice de civilizare, i-ar fi iniţiat pe cititori în studiile orientale, mult prea neglijate la noi, în ultimul secol».

Dar simpatia şi solidaritatea, îngrijorarea cu care Mazzini a privit primii, dificilii şi sîngeroşii paşi făcuţi de India spre independenţa naţională, se manifestaseră încă mai înainte, în 1858, cu ocazia insurecţiei armatei *sipahi*. A doua zi după insurecţie, Mazzini scrie: «După insurecţia Indiilor, Anglia s-a convins numai că modul de a le guverna e viciat, dar nu ce altă metodă să adopte deocamdată». «Popoarele au desprins o învăţătură şi mai limpede din rebeliunea indiană, şi anume că numai cu forţa îşi vor putea sili stăpînii să le dea libertatea sau cel puţin unele reforme».

Desigur, în aceste pagini, calea statornicită de Mazzini e foarte îndepărtată de metodele şi învăţătura lui Gandhi; dar simpatia şi adeziunea la mişcarea naţională indiană, pe cale să se nască, sunt evidente.

Imediat ce află de nefericitul rezultat al mişcării, Mazzini scrie: «Germenul rezistenţei faţă de exterminare a fost semănat, impulsul insurecţiei a fost dat. Coşmarul care de atîtea secole ţinea populaţiile în nemişcare a fost întrerupt. Germenul va încolţi sub pămînt şi într-o bună zi va da roade, hrănit de sentimente mai nobile».

Cred că aceste cuvinte merită cel puţin două consideraţii. Cea dintîi e că Mazzini trăia o solidaritate atît de fermă faţă de poporul indian, încît nu putea să o treacă sub tăcere, în ciuda complicaţiilor şi greutăţilor ce se puteau ivi în raport cu opinia publică engleză. A doua consideraţie e că, în aceste cuvinte, putem întîlni o critică şi o regîndire a judecăţilor exprimate «la cald», potrivit cărora cucerirea independenţei trebuia să treacă prin rebeliunea armată.

Pe scurt, în aceste cuvinte putem citi, parcă, previziunea cotiturii profunde pe care predicarea gandhiană avea să o imprime mişcării naţionale indiene. Şi puţin contează faptul că, în ediţia naţională a scrierilor lui Giuseppe Mazzini, pasajele pe care le-am amintit adineaori au fost inserate, de severa rigoare critică a lui Mario Menghini, printre scrierile de incertă atribuire. Ele au apărut, de fapt, în «Pensiero e Azione» (Gîndire şi Acţiune), cea mai mazziniană dintre revistele publicate de

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

Mazzini. Ele poartă sigiliul spiritului şi al convingerilor Genovezului şi chiar dacă nu le-a scris el efectiv, materialmente, nu încape nici o îndoială că le-a inspirat şi recunoscut ca expresie a convingerilor sale. Nu cred că am făcut o greşeală atribuindu-i-le.

Am amintit, mai înainte, că în aproape generala indiferenţă, putem găsi, alături de Mazzini, doar puţine excepţii. Mă refer la un alt mare italian al Risorgimento-ului, Carlo Cattaneo, care, cu mulţi ani înainte, în 1833, dovedise prin anumite scrieri că urmărea cu atenţie evoluţia societăţii indiene, deschiderea acesteia în faţa unor experienţe urmărind, în realitate, iniţierea unui proces de eliberare, care, din păcate, avea să se încheie abia după un secol de lupte aproape neîntrerupte. În 1845, la puţin timp după mişcările ce însîngeraseră India, Cattaneo, căruia nu-i scăpau legăturile dintre civilizaţia europeană şi civilizaţia indiană « care, spre deosebire de multe altele, e legată prin limbă şi, ca atare, printr-o străveche înrudire, de Europa, şi, în mulţimea de doctrine, are multe dintre ele în comun cu strămoşii noştri şi cu noi », scria că « forţa oarbă a evenimentelor poate să pregătească, împotriva voinţei dominatorilor înşişi, un alt curs al opiniilor şi al faptelor ».

Privind viaţa şi gîndirea lui Gandhi şi ale lui Mazzini suntem imediat izbiţi de o comuniune de comportamente şi de vederi, aş zice, cel puţin, surprinzătoare. Mă voi mărgini la a cita, în acest sens, recunoaşterea comună a factorului religios; convingerea că orice cucerire a societăţii, pentru a fi durabilă, trebuie să se bazeze pe educaţia cetăţenilor; spiritul de sacrificiu, devotamentul necondiţionat faţă de datorie, de care amîndoi au dat dovadă de-a lungul întregii lor vieţi; convingerea că politica nu e o artă sau o ştiinţă scop în sine, ci răspunde canoanelor unui auster simţ moral.

De unde atîtea afinităţi în vederile a doi oameni care au trăit în epoci deosebite şi pe soluri deosebite? Cred că răspunsul trebuie căutat într-o identitate ale cărei origini ar trebui aprofundate *şi* pentru a construi o demnă biografie intelectuală a lui Mazzini, care, din păcate, mă văd nevoit să o recunosc, lipseşte pînă acum într-o ţară ce s-a grăbit să expedieze repede studiile mazziniene într-un cerc prea restrîns şi adesea prea academic.

În scrierea sa cea mai polemic angajată, publicată în Elveţia în 1850, sub titlul *I sistemi e la democrazia* (Sistemele şi democraţia), Mazzini scria că Democraţia (cu D mare) tinde să traducă în faptă rugăciunea creştină care zice: « Vie împărăţia ta, Doamne ». Iată semnificaţia cea mai profundă a discursului de pe munte. « Noi — sunt cuvintele lui Mazzini — căutăm căile Domnului pe pămînt. Legea lui Dumnezeu nu are două greutăţi şi două măsuri. Sufletul nostru nemuritor nu poate renega pe pămînt acel dar al libertăţii, care e izvor al binelui şi al răului în faptele noastre şi normă în judecăţile lui Dumnezeu »... « Născuţi să ne iubim unul pe altul, nu putem admite instituţii care ne despart, care ne fac neîncrezători, pizmaşi, duşmănoşi, de la un popor la altul, de la un oraş la altul, de la o categorie la alta de cetăţeni. Noi protestăm împotriva oricărei inegalităţi, împotriva oricărei tiranii oriunde acestea s-ar naşte ».

Democraţia, aşadar, era premisa politică pentru a elimina orice nedreptate, orice inegalitate, orice silnicie. « Conceptul meu de democraţie — va spune Gandhi — e că, într-un regim democratic, cei slabi trebuie să aibă aceleaşi şanse ca cei tari ». Mazzini: « Democraţia nu e libertate pentru toţi, ci guvern constituit în mod liber de toţi, lucrînd pentru toţi. (...) Dorim ca o gîndire comună să ne lege în activitatea spre un obiectiv comun; dar vrem ca o atare uniune să aibă liberul nostru consimţămînt; vrem ca un atare obiectiv să fie al tuturor, nu unul de clasă sau de sectă ».

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

« Pentru mine — va spune Gandhi — puterea politică nu e un scop, ci unul dintre mijloacele menite să permită poporului să-şi amelioreze condiţiile în fiecare sector al vieţii. (...) Nu cred în doctrina binelui mai mare pentru majoritate. În goliciunea sa, ea înseamnă că, pentru a se obţine presupusul bine al celor 51%, trebuie să sacrificăm interesul celor 49%. E o doctrină crudă, care a făcut mult rău omenirii. Singura doctrină adevărată, nobilă, umană este a celui mai mare bine pentru toţi; şi aceasta se poate obţine numai printr-o abnegaţie totală ». Şi iată că am ajuns la sacrificiul lui Mazzini. La sacrificiul care explică martiriul.

Poate că e legitim să se spună despre Gandhi ceea ce Salvemini a spus despre Mazzini, atunci cînd, la sfîrşitul lui noiembrie 1949, a ţinut prima prelegere în vechea facultate de litere a Universităţii din Florenţa: « Mazzini nu a fost nici un om de stat, nici un filosof. A fost un mistic. Oricine trăieşte nu pentru sine, ci pentru ceilalţi, e un mistic, chiar dacă e ateu ». « Mazzini — a spus Salvemini, într-o altă ocazie — avea credinţa care urneşte munţii, fiindcă misticii, iar nu scepticii, sunt cei care mişcă lumea. »

Pe planeta noastră neliniştită, întunecată de nori de furtună şi ameninţată de văpăile unei reîntoarceri a iraţionalismului, tot la Gandhi şi la Mazzini se cuvine să apelăm pentru o atitudine de intransigenţă ca să nu fim înfrînţi: este mesajul pe care India şi Italia, în « ciudata lor asemănare », cum zicea Nehru, îl transmit lumii în pragul secolului al XXI-lea. Este sigur, în orice caz, că Gandhi a cunoscut şi a studiat scrierile lui Mazzini, dar la fel de sigur este şi că gîndirea acestuia a ajuns la el, fie şi pe căi indirecte, prin cultura engleză, din care nu a lipsit o anumită influenţă a lui Mazzini, care, la rîndul lui, a absorbit din această cultură o bună parte.

Mă voi opri numai la două personaje care, ca şi Mazzini, nu i-au fost necunoscute lui Gandhi: John Ruskin şi Ralph Waldo Emerson, exponenţii culturii occidentale care, împreună cu Lev Tolstoi, au stîrnit interesul cel mai intens al lui Gandhi. Ei bine, semnificativ e faptul că Ruskin, autor al singurei cărţi care — cum scrie Gandhi însuşi — l-a « obligat la o bruscă şi reală schimbare a propriei vieţi », are raporturi atît de strînse şi de profunde cu Mazzini. Care Mazzini ar fi dorit ca tocmai Ruskin să-i redacteze prefaţa la ediţia engleză a *Datoriilor omului*.

Cuvinte la fel de măgulitoare a avut, de altfel, profetul unităţii şi cu privire la acel profund cunoscător al Indiei şi al spiritului ei, care a fost R. W. Emerson. După o primă întîlnire, în care nu cruţase un anumit sarcasm la adresa teoriilor sale, Mazzini, în eseul dedicat geniului lui Carlyle, scrie: « Noi începem să întrezărim, nu doar existenţa pe pămînt a acelui lucru care e mai mare, mai sfînt şi divin decît *individul*, adică umanitatea colectivă care trăieşte, învaţă, continuă să meargă spre ideal şi de care ne-am înstrăinat, ci şi necesitatea de a afla în această fiinţă colectivă, în conceptul Minţii universale, căruia, cum zice Emerson, fiecare individ îi e o nouă întruchipare, însăşi misiunea noastră, norma vieţii noastre ».

Iată, în aceste cuvinte, care exprimă o cunoaştere deloc superficială a numeroaselor adevăruri exprimate de cultura şi înţelepciunea Indiei, putem găsi cheia pentru înţelegerea raţiunilor afinităţii dintre Gandhi şi Mazzini, altminteri indescifrabilă. Şi poate că Gandhi a văzut în gîndirea lui Mazzini o punte între Orient şi Occident, o străfulgerare prevestind dialogul dintre două lumi ce curînd aveau să se unească întru credinţa comună a democraţiei, întru omagiul comun al demnităţii şi al toleranţei, în cultul, de asemenea păstrat intact şi inviolabil, al libertăţii.

În româneşte de FLORIAN POTRA

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

DEMOCRAȚIE ȘI UMANISM

THOMAS MANN

DESPRE REPUBLICA GERMANĂ

(. . .) O spun deschis, intenția mea este să vă cîștig, în măsura în care este necesar, pentru republică și pentru ceea ce se numește democrație iar eu numesc umanitate, din aversiune pentru deformările absurde care însoțesc celălalt cuvînt (aversiune pe care o împărtășim împreună) — să vă cîștig așadar pentru aceasta, aici, sub ochii bărbatului și poetului care stă în fața mea și a cărui veritabilă popularitate se întemeiază pe asocierea de preț a elementelor populare cu cele umaniste. Căci aș dori ca acel chip german astăzi atît de dureros desfigurat și schimonosit să-i semene lui din nou — acestui chip de artist vădind atît de multe trăsături ale imaginii unei înalte onestități care se asociază pentru noi cu numele german.

Cît de ciudat și de împotriva firii umane stau lucrurile la noi în țară ! « Republica », scria Novalis « este acel fluidum deferens al tinereții. Acolo unde sînt oameni tineri, se află și republica ». Și nu este oare adevărat că setea de libertate, iubirea pentru transformare, generosul impuls revoluționar au constituit dintotdeauna un privilegiu natural al tinereții, aici ca și în alte părți ? Studenților noștri, asociației lor nu le lipsește nicidecum tradiția democratică. Au existat timpuri în care ideea națională și cea monarhic-dinastică, departe de a fi convergente, s-au aflat dimpotrivă într-o opoziție de neimpăcat; timpuri în care patriotismul și republica nu numai că nu erau opuse, ci apăreau ca una și aceeași cauză, și în care întreaga pasiune a unui tineret plin de noblețe slujea această cauză a patriei și libertății. Astăzi s-ar părea că tineretul, sau cel puțin o parte vitală a tineretului nostru a jurat ură veșnică republicii, fără să-și amintească de ceea ce s-ar fi putut împlini odată — chiar și numai o astfel de amintire ar trebui să mai înfrîneze puțin caracterul necondiționat al acestei uri. « Atunci erau cu totul alte împrejurări », îmi veți răspunde. « Iar noi, tinerii, trecînd prin vremuri schimbătoare, am rămas credincioși idealurilor noastre, recunoscîndu-ne, fraterni, în martirii de atunci, în victimile generoase ale prigoanei demagogilor. Istoria nu se repetă iar ura noastră înseamnă viață. » — După cît se pare, ea nu înseamnă asta, o să vă răspund, și o să vă mai spun că e foarte adevărat că istoria nu se repetă și că a gîndi și a simți în analogii istorice poate uneori să contravină cu totul

---

• *Von deutscher Republik*, Thomas Mann, *Gesammelte Werke*, Bd. 12, Aufbau-Verlag, Berlin 1956. Cuvîntare rostită în 1923 cu prilejul împlinirii lui Gerhart Hauptmann a 60 de ani. Fragmente.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

vieții ! Mă înspăimîntă uneori gîndul la pericolul erorilor unui astfel de joc ! Căci poate că un joc de copii trebuie numită încercarea de a copia astăzi refacerea militară secretă a Prusiei după Jena și Tilsit. (. . .)

« Ce înseamnă vechi ? ce înseamnă nou ? » întreabă Novalis. « Noul », răspunde el, « este acolo unde domină viitorul; vechiul, acolo unde trecutul deține puterea. » Trăim oare într-o lume anapoda ? Tineretul este astăzi apărătorul înflăcărat al trecutului și tinde cu toate puterile sale la restaurarea mecanică a trecutului. Prigoana demagogilor ? Da, despre asta ar putea fi vorba în cazul destul de stîngacei autoapărări a noului, care firește că încă nu poate fi noul adevărat, autentic, ci doar premiza generală minimală și temelia pentru aceasta. (. . .)

Este lăudabil, este un indiciu al spiritului a combate fapte exterioare în măsura în care acestea nu coincid cu cele interioare, astfel încît ele constituie, ce-i drept, o realitate, nu însă și adevărul. În schimb, este absurd să nu vrei ca realul să-și pună amprenta asupra ta și să renegi fapte existente în lăuntrul oricui, chiar și în cei ce le reneagă și în opozanți. Studențime ! Burghezie, răspîndită în rîndurile tineretului academic ! Republica, democrația constituie azi astfel de fapte lăuntrice, ele există pentru noi toți, pentru fiecare în parte, și a le nega înseamnă a minți. Deasupra noastră tronau pînă nu de mult puteri consfințite de istorie, înzestrate cu autoritatea atît de stringentă a vrajei faimei moștenite, încît era omenesc să fie lăsate neatinse și în voia lor, chiar și atunci cînd decăderea lor în sfera unei teatralități banale punea de mult în dificultate orice sentiment de pietate. Aceste puteri reprezentau statul, el se afla în mîna lor, își făcuseră din el cauza lor — pe care în chip vădit n-o mai slujeau cum se cuvine, în vreme ce noi, stînd de-o parte,căutam să slujim, pe cît puteam de bine, cauza noastră, a națiunii și a culturii. Într-adevăr, se produsese o separație a vieții naționale de cea statală, inadmisibil de tăioasă și totală, care trebuia să se răzbune asupra ambelor părți. Ne-am dedicat cu sîrguință meșteșugului nostru, artei, ideii în absolut — nu vreau să spun: cu sufletul senin, căci abstinența noastră politică avea un caracter prea fatalist, pentru a putea fi numită cu adevărat încredere; ea ne dădea totuși aerul de a fi convinși că treburile de stat se află pe mîini bune —, dar ar fi trebuit ca noi să nu știm chiar nimic, pentru a nu ne da seama că ele se aflau în mîini cît se poate de îndoielnice. După cum se petrecuseră însă lucrurile, toate acestea erau omenești, o repet. Dar s-a sfîrșit. Acele puteri nu mai sînt. Nu vrem să exclamăm triumfător că soarta le-a « măturat », ci vrem să spunem cu obiectivitate: ele au fost înlăturate, nu mai sînt deasupra noastră, nici nu vor mai fi vreodată după cele întîmplate, iar statul, fie că o vrem sau nu — ne-a revenit nouă. În mîinile noastre a fost el pus, în mîinile noastre, ale fiecăruia dintre noi; el a ajuns cauza noastră, pe care trebuie s-o slujim bine și tocmai asta constituie republica — ea nu este nimic altceva.

Republica reprezintă o soartă a noastră, față de care amor fati constituie singurul mod just de raportare. Acestea nu sînt cuvinte festive, de circumstanță, căci nu ne aflăm în fața unei sorți oarecare: așa-numita libertate nu este o glumă sau o distracție, nu asta susțin eu. Celălalt nume al ei este responsabilitatea — și astfel devine mai limpede că ea constituie, dimpotrivă, o grea povară: și mai ales pentru talentul spiritual. Există motive să te îndoiești dacă toți acei care au chemat-o sau chiar au țipat după ea, înainte ca aceasta să devină soarta noastră, au verificat îndeajuns dacă îi pot face față. Căci, cu siguranță, nu toți îi pot face față. Și se va vădi abia mai tîrziu cît tragism lăuntric pot aduce după ele republica și așa numita libertate. Un scriitor rus, așadar fiul unei țări unde cu mult înaintea oricăror schimbări exterioare republica își avea rădăcini mai adînci decît oriunde, ne-a vorbit de curînd despre soarta talentului spiritual în patria sa, o soartă tensionată și riscantă într-un mod pe care cu greu ni-l putem reprezenta aici în vest: « Necesitatea », spunea el, « de a privi viața

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

cu încordare și renunțarea de a plăsmui viață » (înțelegea probabil prin asta: renunțarea la plăsmuirea pură) « au condus la faptul că se găsește mai puțină „literatură" propriu-zisă în literatura rusă decît în cea a vecinilor noștri occidentali. . . În vest există un soi de cultură literară, o împărăție literară, dacă se poate spune așa, depinzînd de sine. . . La noi, scriitorul nu se poate mărgini la probleme formale, estetice sau psihologice. Acestea nu-i furnizează tensiunea necesară creației lui. El vrea să se înalțe mai sus. Se străduie să cuprindă întreaga sferă a vieții și s-o lumineze în felul său propriu. Lev Tolstoi nu este numai un artist; el este și istoric, publicist, estetician, filosof; toate aceste laturi ale talentului său sînt cărări ce duc veșnic la templul de neatins al adevărului . . . În artiștii ruși trăiește cunoașterea lăuntrică, că literatura nu trebuie nicidecum să fie doar o simplă oglindire a vieții, cum se obișnuiește să se spună, ci că ea trebuie să fie făptuire eroică, viață sfințită, depășirea slăbiciunii omenești, renunțarea la tot ce este convențional și lupta împotriva acestui convențional. Sub povara acestor misiuni, cei tari se întăresc și mai mult și își forjează în acest sens conștiința și talentul; cei slabi însă se frîng sub ele. O serie de scriitori ruși însemnați s-au prăbușit sub ele și au dat literaturii lor mai puțin decît ar fi putut da — striviți de povara acestor misiuni ce le depășeau puterile. . . » — Am izbutit oare prin această relatare fragmentară să fac să se înțeleagă ce soartă înseamnă republica ca fapt lăuntric pentru talentul spiritual și de ce sînt de părere că unele talente de la noi au strigat după ea în chip destul de ușuratic?

Dar acum ea există. « Puterile » au dispărut, statul a devenit problema noastră, a tuturor, noi sîntem statul și împotriva acestei stări de fapt o mare parte din tineret și din burghezie nutrește o ură din adîncul sufletului. Ei nu vor să știe nimic despre ea, îi tăgăduiesc pe cît posibil existența, și aceasta mai cu seamă pentru că ea nu s-a născut prin victorie, voință liberă, ridicare națională ci prin înfrîngere și colaps, părînd a fi indisolubil legată de neputință, stăpînire străină, rușine. « Noi nu sîntem republica », îmi spun acești patrioți ce se țin deoparte... « De ce nu l-am cita și noi pe Novalis? Slăbiciunea nu este nimic altceva decît o forță străină devenită preponderentă, care administrează și determină. » — Adevărat, adevărat. În primul rînd însă este adevărat și ce spune poetul, anume că « prin voința sa, un om poate să înnobileze lucrurile, ridicîndu-le pînă la el » — (cît de adevărat, de frumos și în plus aproape șiret, o expresie a dexterității în viață); iar în al doilea rînd nu este adevărat, și o repet în mod cît se poate de combativ, nu este cituși de puțin adevărat că republica, ca fapt lăuntric (nu vorbesc aici de reglementările de drept public), ar fi o creație a înfrîngerii și a rușinii. Ea s-a ivit din înălțare și onoare. (. . .)

Tineret și burghezie, opoziția voastră la republică, la democrație nu e nimic altceva decît spaimă în fața unor cuvinte —, da, vă îndărătniciți și vă temeți de aceste cuvinte ca niște cai neliniștiți, o nervozitate superstițioasă vă răpește puterea de judecată de îndată ce ele sînt rostite. Dar sînt cuvinte, relativități, forme determinate de timp, instrumente necesare, și a crede că ceea ce ele înseamnă trebuie să fie un nonsens străin de țară, nu e decît o copilărie. Republica — de parcă asta n-ar însemna tot Germania! Democrația — de parcă asta n-ar putea fi o patrie mai apropiată decît vreun imperiu strălucit, cu zăngănit și fulgerări de săbii! Ați ascultat de curînd « Maeștrii cîntăreți »? Ei bine, Nietzsche spune despre el, țintind ce-i drept în mai multe direcții, că s-ar orienta « împotriva civilizației », că ar « contrapune spiritul german celui francez ». Pînă una-alta însă ei sînt democrație veritabilă, sînt democrați în aceeași măsură și într-un mod tot atît de exemplar pe cît este « Coriolan » al lui Shakespeare aristocrat — ei sînt, spun eu, democrați germani și dovedesc printr-un fast cît se poate de onest, de o

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

manieră profund romantică, că această îmbinare a două cuvinte e departe de a fi împotriva naturii ori a logicii şi că, dimpotrivă, ea este la fel de organic alcătuită ca şi, în afara ei, poate o singură alta: « poporul german. »

Aveţi odată încredere —, o încredere generală care pentru început nu trebuie să constea în nimic altceva decît în abandonarea prejudecăţii că republica germană ar fi o gogoriţă şi o absurditate, că ar fi ceea ce Novalis înţelege printr-o « forţă străină administrativă şi determinantă », şi anume slăbiciune! Am spus mai înainte că separarea vieţii naţionale şi statale reprezintă o formă maladivă. Dar ceea ce nu trebuie separat poate fi totuşi deosebit, iar faptul că naţionalul rămîne cu mult mai puternic şi mai decisiv pentru viaţă decît litera dreptului de stat, decît orice formă concretă, este o certitudine care ne poate linişti. « Republica germană » — sintagma e foarte puternică prin epitet; şi chiar dacă acel pergament de la Weimar s-ar putea să nu fie întrutotul ceea ce numim o constituţie ideală şi desăvîrşită, ea însemnind determinarea integrală şi efectivă a corpului, sufletului şi spiritului statului — unde e oare constituţia care să fi împlinit aceste condiţii vreodată! ... Adevărata viaţă naţională se înalţă mereu şi pretutindeni, în toate direcţiile, cu mult deasupra cuvintelor. (...)

Nu mijeşte oare astăzi în noi, cu toată deznădejdea din jur, posibilitatea armoniei? Nu este ea, republica, numele acelei fericiri populare a unităţii dintre stat şi cultură? (...)

Să povestesc cum a fost mai departe? A sosit ziua (importantă pentru mine personal) cînd într-o scrisoare deschisă despre Whitman, care în tălmăcirea nobilă a lui Reisiger îmi produsese o impresie extraordinară, proclamam identitatea dintre umanitate şi democraţie; ziua cînd constatam că prima nu e decît numele de modă veche, clasicist, al celei de-a doua, şi cînd nu mă sfiam să rostesc într-o suflare divinul nume de la Weimar alături de cel al zeului tunetului din Manhattan, alături de numele celui care cîntase astfel:

> Pentru tine, democraţie, iată, din partea mea, te voi sluji, ma femme,
> Pentru tine, pentru tine răsună aceste cîntece ale mele.

Aflat pe o nouă treaptă a vieţii, a urmat, în paralel cu travaliul artistic, reluarea lecturii scrierilor lui Friedrich von Hardenberg —, a acestui gînditor voluptuos şi visător supraintelectual, ale cărui meditaţii despre stat şi comunitatea umană mi se părea că vădesc legături atît de remarcabile cu americanismul imnic al lui Whitman care tocmai mă impresionase. Cuvîntarea mea de astăzi fusese de fapt proiectată ca o conferinţă despre această pereche curioasă, Novalis şi Whitman, şi încă mai poate să devină asta: căci a raporta democraţia, republica la romantismul german — oare nu înseamnă să o faci plauzibilă în felul acesta şi conaţionalilor descumpăniţi şi îndîrjiţi împotriva ei?

«Nu numai că nu este de ajuns», spune Whitman în ale sale Privelişti democratice, «ca sîngele proaspăt, noua construcţie lăuntrică a democraţiei să fie însufleţită

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

și menținută în coeziune doar prin mijloace politice, un superficial drept la vot, prin legislație și altele, dar îmi este perfect de limpede că forța acestei construcții este insuficientă, că dezvoltarea ei este îndoielnică iar farmecul ei esențial nu poate să se desfășoare dacă noul acesta nu merge mai în adîncime, dacă nu prinde rădăcini în inimile oamenilor, în simțirea și în crezul lor, cel puțin tot atît de puternic și de lămurit ca feudalismul și religiozitatea la timpul lor —, și dacă nu-și desferecă propriile-i izvoare veșnice, ale căror unde cresc iarăși și iarăși din punctul de centru.» Cred că îi este de ajutor noului din Germania în desfășurarea «farmecului său esențial» dacă încercăm să-l raportăm la o sferă și la o epocă al căror nivel spiritual s-a situat la cotele cele mai înalte atinse de noi vreodată, și în care spiritul popular și arta desăvîrșită, elementele naționale și cele universaliste au format o alianță miraculoasă, pe care o vom purta mereu în inimi ca pe un fel de ținut natal al nostru — sfera romantismului german

Am mai făcut aluzie la faptul că Novalis, cu toată exaltarea sa pioasă nutrită pentru perechea regală prusacă, a fost extrem de puternic influențat în modul său de percepere a statului de Revoluția franceză. «La noi se propovăduiește prea puțin statul!» exclamă el. «Ar trebui să existe propovăduitori ai statului, predicatori ai patriotismului. Cei mai mulți se află acum într-un raport extrem de trivial, aproape dușmănos cu statul.» Și el completează fraza în alt loc: «O mare greșeală a statelor noastre este că statul e prea puțin vizibil. Ar trebui ca el să poată fi văzut pretutindeni, iar fiecare om să fie caracterizat ca cetățean». (...) «Necesitatea statului este cea mai stringentă necesitate pentru om; pentru a deveni om și pentru a rămîne astfel este nevoie de un stat... Un om fără stat e un sălbatec. Toată cultura izvorăște din raporturile ei cu statul; cu cît e mai cultivat omul, cu atît în mai mare măsură este un membru al unui stat cultivat.» — Aceste ultime cuvinte, scrise acum o sută de ani, exprimă un întreg univers al celei mai actuale speranțe germane. Omul cultivat ca membru al unui stat cultivat: asta înseamnă umanitate politică. Înseamnă unitatea dintre viața spiritual-națională și cea statală, pe care n-am cunoscut-o atîta vreme și pe care să sperăm că o vom cunoaște din nou. Într-un cuvînt, este republica. (...)

În românește de ALEXANDRU AL. ȘAHIGHIAN

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

HEINRICH MANN

SENSUL MAI ADÎNC AL REPUBLICII

Pentru a ne reprezenta sensul mai adînc al republicii, nu trebuie să-l căutăm în afară, îl purtăm cu noi. Despre fiecare republică încă nu cu totul sigură pe ea, se spune că ar fi o republică fără republicani. Aceasta se explică prin faptul că acești republicani nu ar fi putut să devină ceea ce sînt decît în cadrul altor forme statale. Firește că acestea au lăsat și ele urme. Dar ei au devenit republicani încă de atunci, chiar dacă adeseori fără știrea sau voia lor. S-au copt pentru republică încă din timpul monarhiei, prin faptul că societatea s-a schimbat, că ideile lor despre îndatoririle și drepturile cetățenești s-au lărgit iar cursul unor valori morale a crescut și al altora a scăzut.

Atunci cînd munca începe să devină premiza necesară a oricărei existențe, ea va forma curînd și onoarea generală și temelia etică a societății. Totodată scade valoarea tuturor avantajelor care nu au fost obținute prin muncă, care nu se datorează unei realizări personale. Prin aceasta republica a și fost pregătită; în fapt, ea pune stăpînire pe suflete încă înainte ca țara s-o proclame.

Ea ajunge în fond să se înstăpînească atunci cînd societatea preia îndatoriri față de toți indivizii și ne consideră pe toți ca pe creditorii ei. Cîtă vreme vechiul stat rămăsese neatins, el nu aparținea prin nimic supușilor săi, ci doar aceștia lui. Convingerile sociale înseamnă începutul republicii.

Republica începe în plină monarhie printr-o restructurare lentă, irezistibilă a claselor, prin cîștigarea de teren a claselor muncitoare. Ea începe cu irumperea spirituală, în clipa în care cunoașterea și opinia devin forțe nemijlocite. Spre sfîrșitul imperiului, cei ce gîndeau și își exprimau public opiniile dobîndiseră cu mult mai multă însemnătate decît o acceptă o stare de autoritate rigidă. Chiar dacă nu îndreptățirea forțelor stăpînitoare, însă aceea a ideologiei lor era pusă sub semnul îndoielii și diminuată chiar înainte de a veni războiul. Masa din ce în ce mai conștientă de sine ca și intelectualii care se respectau, toți izbeau din interior în zidul de întăritură spirituală și socială a vechiului stat. Totul se petrecea fără

---

* *Der tiefere Sinn der Republik*: Heinrich Mann / *Essays*, Claasen Verlag, Hamburg, 1960. Cuvîntare ținută în 1927 la Conferința de la Hamburg a Partidului German Democrat.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

prea multă intenţie, doar forţa lucrurilor vroia ca totul să se desfăşoare astfel. Pînă la urmă, ordinea existentă a fost zdrobită din afară, de inamic, în război. Nimeni în Germania nu ar fi crezut ca vechiul stat să fie atît de slab, încît să depindă de o înfrîngere. Se pune însă întrebarea cît ar mai fi rezistat el, chiar fără înfrîngere exterioară, presiunii fatalităţii din interior.

Republica nu este rodul întîmplării. Ea nu ne ia prin surprindere, peste noapte. Noi înşine am pregătit-o şi ea s-a petrecut în noi. Realizarea ei nu face decît să confirme cele petrecute. Cînd ajunge să fiinţeze, ea nu face decît să-i exprime pe cei care deja există. Societatea existentă converge în aceştia şi este cel mai bine reprezentată prin ei. Capacităţile ce activează în această societate, în articulaţiile maselor ei, dispun într-o republică de cel mai mare spaţiu de joc.

La început şi deocamdată se manifestă acele însuşiri aparţinînd nevoii presante, rapida schimbare de atitudine, adaptarea fără ezitare, o luptă a intereselor, mai puţin voalată ca în vremuri stabile. Şi cum ar putea fi altfel ! Schimbările sociale survin acum într-un ritm mult mai rapid. A trebuit să ne asimilăm unor astfel de zguduiri ale economiei şi moralei, în faţa cărora neamuri vestite şi victorioase de altă dată ar fi trudit din greu chiar şi numai pentru a se menţine. Nu însă noi, cei care aproape că am uitat de viaţa bine orînduită a altor vremuri şi care ne mişcăm vioi şi ager prin timpul acesta anevoios. Ce monarhie ar mai vrea să se împace cu noi? Cu o societate de o asemenea mobilitate a expresiei şi oscilaţii atît de bruşte ! Doar cea mai liberă dintre toate formele statale imaginabile mai izbuteşte asta. Acest popor a suportat şi depăşit singur greutăţile în acest lung şir de ani grei, fără ajutorul autorităţii superioare. În chip firesc, el poate pretinde ca nimeni să nu se îndoiască niciodată de majoratul său. Acesta este definitiv, iar poporul va şti să şi-l apere.

Desigur, în unele privinţe, se cere îngăduinţă faţă de acest popor şi, în general, faţă de acest neam al Europei supus la mari încercări. Se pare că pretutindeni, aici şi în alte părţi, iubirea de libertate se află temporar în descreştere, în vreme ce creşte gustul pentru autoritate. La fel s-a întîmplat mereu după mari războaie. Este vorba de fireasca nevoie de linişte a popoarelor, nimic altceva, de pe urma căreia stăpînitorii trag foloase. Tendinţa va dispare din lume, încă înainte de a se fi putut impune cu adevărat. Şi la noi iubirea de libertate a omului, statornică, indestructibilă, mai este încălcată. Putem însă vorbi despre aceste încălcări de parcă ar fi şi trecut; căci într-o bună zi cu siguranţă că ne vom dezbăra de ele.

Încercările de a institui în viaţa publică, în locul raţiunii, violenţa şi bandele înarmate, sînt condamnate dintru început, ele dau întotdeauna greş la noi şi vor dispare. Marile interese financiare, care au recurs uneori la forţă, vor trebui şi ele să renunţe să stăpînească statul încălcînd legile.

Dincolo de asta, însă, va veni cu siguranţă un timp în care se va acţiona în virtutea unor idei de mare portanţă, nu aşa cum se întîmplă destul de des acum, cu spaimă în faţa ideilor şi respingînd meschin noul, pe care ele îl anunţă.

Într-un cuvînt, republica este statul deschis ideilor. El nu are nicio dogmă, nu are voie să aibă una; căci acest stat este tocmai expresia unor oameni relativi şi a unei ordini în prefacere. Lui îi lipseşte ereditatea puterii. El dispune în schimb de dreptul conferit de idee.

A recunoaşte acest fapt nu este întotdeauna uşor, mai ales pentru cei care deţin deja putere, au posesii, care întruchipează putere; ideile noi însă aduc după sine oameni noi, condiţiile puterii se schimbă. Este tentant să faci din noul stat un instrument al puterii cîtorva indivizi cu influenţă din punct de vedere economic şi să respingi pur şi simplu tot ceea ce perturbă. Dar la ce

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

bun s-ar fi năruit un feudalism, dacă următorul s-ar oploşi de îndată în locul celui dinainte? Nu, republica trebuie să-şi păstreze cugetul deschis. Ea trebuie să-şi păstreze libertatea de a se dezvolta în interiorul fiecărei noi ordini spirituale şi economice.

Nu reprezintă oare aceasta concepţia cu adevărat democratică despre republică? Printre cei care, spre exemplu, supun prigoanei ideea colectivismului, vrînd s-o alunge fie cu ajutorul legii, fie chiar încălcînd legea, — cu siguranţă că nu se află niciun democrat conştient de sine; căci acela n-ar avea niciodată această spaimă superstiţioasă în faţa ideii, şi nici n-ar crede că adevărul, atunci cînd se face auzit într-un loc, ar putea fi redus cu forţa la tăcere. Un democrat nu va dori ca mai ales poporului, marii majorităţi a celor neavuţi, să-i fie răpită perspectiva unei îmbunătăţiri a existenţei sale, dacă această perspectivă ar exista — şi el va resimţi respect în faţa unor luptători lipsiţi de noroc.

Dintotdeauna au existat personalităţi deţinînd poziţii de mare putere socială, care s-au considerat democraţi. Probabil că făceau asta tocmai pentru că le erau cunoscute şi forţele spiritului şi erau conştienţi de marele pericol de a le nega. Astfel de democraţi, care se situează, şi din punct de vedere spiritual, pe o treaptă înaltă, nu consideră că prin stabilitatea şi prin ordinea de astăzi s-a spus totul în această privinţă. Ideilor puternic vitale, acolo unde ele ţintesc dincolo de starea de lucruri, le va urma într-o zi şi realitatea. Ei se aşteaptă că s-ar putea produce treptat o anumită egalizare atît a cunoaşterii şi cultivării umane cît şi a posesiunii. Privesc în întîmpinarea evenimentelor încercaţi de sentimente diverse, în funcţie de natura şi înclinaţiile fiecăruia, dar au în plus, faţă de alţii care deţin aceleaşi poziţii sociale, tocmai priceperea lucrurilor. Căci trebuie ţinut seama de toate şi nu trebuie pierdut în niciun caz contactul cu poporul ca întreg. În fond, ei mai deţin asupra altora şi avantajul de a avea o inimă; căci fără să pulseze din cînd în cînd un sentiment de bunătate şi fără ajutorul unei inimi vrednice, nici nu pot fi aruncate punţi între clase şi spre viitorul naţiunii, aşa cum o doresc aceşti democraţi dintre cei mai buni.

Democraţia şi republica au nevoie de bunătate tot atît de mult ca şi de cunoaştere. Menirea lor ar fi să sporească ambele în lumea întreagă. Opusul democraţiei este ura de idei, prigonirea diverselor mentalităţi. Cel mai străin de spiritul republican este refuzul de a acorda dreptate celor slabi, unirea celor cu avuţii şi putere împotriva tuturor celorlalţi.

Nu aşa trebuie să arate viaţa. Aceasta este starea ei cea mai hidoasă, chiar dacă cu totul obişnuită pentru omul primordial. Oamenii nu sînt buni de la natură şi nimic nu se cere atît de îndelung învăţat şi exersat ca dreptatea. Dar ce sens ar mai avea democraţia, dacă nu ne-ar face mai drepţi !

Democraţie înseamnă de fapt a recunoaşte că noi toţi sîntem, din punct de vedere social, răspunzători pentru fiecare. Nimeni nu-şi dobîndeşte de unul singur deplina însemnătate şi nici chiar viaţă adevărată. Ceea ce sîntem şi ceea ce făptuim este condiţionat de noi toţi, şi ne întrajutorăm cu toţii. Societatea îl ajută pe fiecare din noi să-şi dobîndească ceea ce posedă. Oricît de bogat ar fi cineva, el nu ar fi putut ajunge astfel fără ajutorul nostru. Chiar şi cea mai personală dintre lucrări, gîndirea, se iveşte în gînditor cu ajutorul întregii lumi cu care convieţuieşte.

Cine ia în considerare şi acceptă toate acestea, nu va mai răbda ca societatea să ofere instrucţie superioară doar unei părţi dinainte stabilită a membrilor ei, cealaltă parte fiind însă lăsată în ignoranţă şi pusă de la bun început în inferioritate. Reforma pornită din Prusia, a instruirii profesorilor, legătura organică dintre învăţămîntul elementar şi cel superior precum şi faptul că acei copii ce dovedesc talent în cadrul şcolilor generale pot urma o şcoală superioară, toate acestea

@Asociaţia Ziariştilor Independenţi din România

reprezintă un început. Republica procedează cu seriozitate şi o face pornind de la temelii. Mai întîi se cuvine ca oamenii să se apropie între ei în ceea ce priveşte cunoştinţele şi umanitatea lăuntrică — dacă se vrea ca egalizarea exterioară a situaţiei fiecăruia să fie odată împlinită.

Republica se întemeiază pe cunoaştere, şi nu pe autoritate, iar ţelul ei este dreptatea deplină.

De aceea, ea va fi paşnică. Nu există astăzi două stări de fapt atît de strîns corelate ca republica şi pacea. Crede oare cineva că ne-am putea înţelege, fie chiar şi cu Franţa, sub o altă formă de fiinţare decît cea a republicii? Cîte lucruri nu ne despărţeau odinioară de Franţa, şi ce mai rămîne din acele interese opuse, dacă comparăm astăzi interesele şi ţelurile noastre spirituale cu cele ale Franţei? Mînia din trecut, dacă tot nu mai există nimic care s-o justifice, o putem clasa ca pe un capitol de istorie încheiată . . .

Vor fi găsite forme care să exprime faptul că în realitate, după cum arată lumea astăzi, această republică vecină este prietenul nostru spiritual cel mai apropiat. Avem împreună acelaşi ideal despre stat. Căci republica germană este expresia primă şi mai ales ultimă a istoriei noastre şi a destinului german. Republica este însă un ideal uman la care trebuie lucrat în continuare. Cine a lucrat la acest ideal vreme mai îndelungată, dispune de o experienţă care ne poate fi folositoare. În acest caz, schimbul de opinii va însemna şi propria noastră confirmare, ne va încuraja să păşim pe propriul nostru drum, care nu este uşor. Am nimerit într-o criză a democraţiei europene, ne este necesară recunoaşterea spirituală de către alţii a statului nostru.

Noi înşine avem nevoie de o conducere spirituală. Republica nu-şi dobîndeşte caracterul doar prin puterea exterioară, ci ea creşte prin cuceriri şi cîştiguri lăuntrice, prin elevarea oamenilor ei. Ea, care nu este doar un domeniu material, care nu are voie să se situeze nicidecum doar la mijlocul dintre interese potrivnice, este menită să se extindă necontenit, dobîndind, prin înălţarea valorii spirituale şi umane a totalităţii, adevăratele imperii. Democraţia bine înţeleasă nu trebuie să însemne niciodată coborîrea nivelului comun, ci dimpotrivă, mijlocul de a-i selecta pe cei buni şi foarte buni. Numai democraţia bine înţeleasă îşi poate forma noua nobilime — căci de o nobilime proprie are nevoie orice stat. Statul acesta însă n-o vrea pe cea înrădăcinată odată pentru totdeauna în naştere şi avere, el vrea aristocraţia mereu reînnoită a celor care se disting slujindu-şi naţia.

Naţia şi patria noastră! Le iubim oare numai pentru că ele ne asigură viaţa materială? Dar iubirea începe abia acolo unde există bucurie pentru spirit, unde există, pentru suflet, promisiunea fericirii. Am devenit ceea ce sîntem mai întîi prin limbă, apoi prin plăsmuiri ale acestei limbi, care fiinţează ca modèle în viaţa noastră. Mai mult, naţiunea însăşi este opera limbii. Poeţii, doar ei au născocit naţiunea; şi cum altfel i-ar fi putut ea înţelege vreodată? Doar aşa s-a născut patria, creată de ei ca idee.

Republica însă este, ca şi patria, idee, încă înainte de a fi realitate. Ea va ajunge să desăvîrşească patria şi s-o transforme într-o unitate statală deplină. Întemeiată pe muncă, avînd nevoie de dreptate şi menirea de a pune cunoaşterea în practică abia adevărata republică va împlini odată gîndul la o patrie fără graniţi între teritoriile ei, între oameni.

În româneşte de ALEXANDRU AL. ŞAHIGHIAN

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

DE LA DOCUMENT LA FICȚIUNE

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

EVGHENI EVTUȘENKO

MICA ORCHESTRĂ A SPERANȚEI

Fiecare poet este nu numai un fenomen literar, ci şi muzical. E de neasemuit simfonismul lui Pușkin, care îmbină amplitudinea epică beethoveniană cu transparenţa fermecătoare a lui Mozart. Pușkin este o orchestră uriaşă, conţinînd toate instrumentele muzicale. În comparaţie cu Puşkin, poeziile lui Tiutcev par a fi scrise pentru pian, cele ale lui Baratinski — pentru vioară. Nekrasov este o orchestră de coarde, Maiakovski — trompete şi instrumente de percuţie. În poezia lui Esenin există ceva de armonică, dar nu cu flori pictate, ci cu flori vii pe burduf. La Voznesenski se aud sincope de saxofon. Dacă Bulat Okudjava n-ar fi compus muzică şi nu şi-ar fi cîntat versurile acompaniindu-se cu chitara, în ele tot s-ar fi simţit sunetele ei invizibile. Înlăuntrul oricărui instrument muzical — chiar şi unul cum e chitara —, cînd se află în mîini de maestru, există o tainică rezonanţă de orchestră. Poezia lui Bulat Okudjava — după propria-i expresie — este o « mică orchestră a speranţei, avînd iubirea dirijor ». Însă indiferent cu ce ar dirija iubirea, sub bagheta ei fermecată, epitetul de « mică » dispare. Împreună cu cele mai frumoase versuri ale sale, puse ori nu pe muzică, împreună cu cele mai bune opere în proză, Okudjava constituie unul dintre cele mai importante fenomene artistice ale epocii noastre.

L-am cunoscut pe Bulat Okudjava în anul 1957. Era pe atunci şeful secţiei de traduceri din poezia republicilor noastre la Editura « Molodaia gvardia » şi « suplimenta hrana » tinerilor poeţi ruşi, oferindu-le traduceri ad litteram. *Printre acei tineri poeţi mă număram şi eu. Am citit primul lui volumaş de versuri, dar nu mi-a produs o impresie deosebită. Îl socoteam un redactor de editură care printre altele scrie şi versuri. Şi totuşi, în el era ceva deosebit: din felul lui calm, reţinut, de a se mişca şi a vorbi emana un talent aparent încă nedefinit, însă lăuntric vizibil, un sentiment de superioritate, nesubliniat, dar vădit, faţă de neostoiţii bătători ai pragurilor literare. Era îmbrăcat foarte modest: sacou ieftin, pulover negru, ghete de iarnă căptuşite cu pîslă, denumite « Adio, tinereţe ». Însă totul la el arăta potrivit, elegant.*

M-am simţit, fără să vreau, atras de acest om — simţeam în el o taină. Taina aceasta era talentul lui încă nedezvăluit. Okudjava mi-a arătat manuscrisul noului său volum. L-am deschis şi am înmărmurit: comparîndu-l cu volumaşul apărut la Kaluga, aceste versuri păreau scrise de un alt poet. Te izbeau numaidecît stihuri

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

precum: « De o sută de ori am apăsat trăgaciul, şi au zburat din ţeavă doar privighetori », sau imaginea spălătoresei, care freacă rufele cu atîta înverşunare, ca şi cum ar căuta o comoară în clăbucul de săpun. În această imagine există un fir interior: dacă Flaubert spunea « Doamna Bovary sînt eu », poezia lui Okudjava era tocmai acea spălătoreasă care a spălat pînă şi-a atins ţinta, a găsit comoara propriului său talent.

Ca şi mine, Okudjava frecventa adesea asociaţia literară « Magistrala », condusă de G. Levin. Odată, fiind în vizită la Levin, am auzit pentru prima oară cîteva cîntece de Okudjava. Le cîntau în cor nişte tineri poeţi . . . Tineretul îngenunchea la cîntecele lui Okudjava, precum lîngă izvorul purificator al speranţei. Aceste cîntece se răspîndeau în toată ţara cu iuţeala fulgerului, deşi nu fuseseră încă interpretate niciodată, nici la radio, nici la televiziune. Ele răsunau pe bandă de magnetofon în locuinţele muncitorilor, inginerilor, fizicienilor, poeţilor, erau cîntate, cu acompaniament de chitară, pe şantiere, în tren. De curînd, Sluţki, la un recital al lui Okudjava, îşi amintea că, trecînd pe lîngă un cămin studenţesc, a auzit, în acelaşi timp, la trei ferestre, trei cîntece diferite ale lui Okudjava. La început, acest succes era îngrijorător. Okudjava se afla într-o situaţie bizară: unii ziceau că e slab cîntăreţ, alţii că e slab compozitor. Însă viaţa cîntecelor mergea înainte independent de aceste păreri, şi astăzi ele au devenit inseparabile de tinereţea noastră, de speranţele noastre.

Multe dintre încercările unor compozitori profesionişti de a scrie o altă muzică pe versurile lui Okudjava s-au soldat cu eşecuri. Şostakovici mi-a spus odată că a scrie o altă muzică pe versurile lui este absurd. Cîţiva dintre marii maeştrii ai cuvîntului poetic au recunoscut şi ei, deşi după o oarecare îndărătnicie, cîntecele lui Okudjava. Printre ei se numără Tvardovski şi Smeliakov. (La început ei erau uimiţi de popularitatea incredibilă a acestui de neasemuit poet cu chitară).

Atît prin structura lor poetică, precum şi prin cea muzicală, cîntecele lui Okudjava se deosebesc categoric de amuzantele cîntecele de estradă. La baza celor mai bune bucăţi se află un realism romantic într-o intonaţie aparent simplă, însă lăuntric profund serioasă, proprie numai lui. Okudjava este creatorul unui gen de cîntec aparte. Sper că nu voi supăra pe nimeni afirmînd că nimeni dintre cei ce lucrează în acest domeniu nu s-a ridicat la valoarea unor asemenea cîntece: « Ascultaţi, tropăie cizmele . . . », « Rugăciunea lui François Villon », « Ultimul troleibuz ». De o popularitate meritată se bucură şi cîntecele lui din filmele « Gara Bielorusia », « Soarele alb al pustiului », « Din zare în zare » etc.

Acum Okudjava nu prea mai scrie cîntece şi în public apare tot mai rar. Munca la proză îl ocupă mult timp. Totuşi noi am dori să fim nu numai cititorii lui, dar şi ascultătorii vocii şi chitarei lui — acea orchestră mică a speranţei, avînd ca dirijor iubirea pentru oameni.

În româneşte de NICOLAE ILIESCU

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

ION VASILE ȘERBAN

Okudjava, un romancier prin istorie

Într-un film sovietic oarecare (*Căsătorie legală*), spectatorului i se oferă o imagine și ea obișnuită în filmele sovietice: un om cîntînd la chitară. Cei din jur fredonează împreună, reverberînd sonurile muzicii și ale cuvintelor. Pentru moment, figura exotic-asiatică, abia perceptibilă totuși, atrage atenția; apoi, în spatele ochelarilor cu lentile pătrate, seduce mai curînd privirea interior-meditativă și vocea caldă, cu o cadențare limpede a versului, ca un *adagio* prelungit de-a lungul întregii frazări muzicale. Imaginea se individualizează, capătă contur și pregnanță. Spectatorul o reține și o păstrează. Cel ce o recunoaște o suprapune peste chipul de trubadur modern al lui Bulat Okudjava; îi va reaminti deopotrivă poemele și discurile lui în care s-a imprimat o voce inconfundabilă.

Scriitor de origine georgiană, născut în Moscova la 9 mai 1924, cunoscut nu numai în țara sa (datorită traducerilor în aproape 25 de limbi), Bulat Okudjava este o personalitate a literaturii sovietice contemporane. Și-a făcut intrarea în literatură în anii '60, epocă de efervescentă emulație în creația literară din U.R.S.S. A debutat cu placheta *Lirice*, în 1956, rămasă fără ecou, impunîndu-se prin volumul următor — *Insulele*, 1959 — și fiind astfel integrat — cu dispensă de vîrstă — generației de scriitori sovietici în care se înscriu numele lui Evgheni Evtușenko, Iuri Kazakov, Andrei Voznesenski, Bella Ahmadulina, Cinghiz Aitmatov, Robert Rojdestvenski ori Valentin Rasputin.

S-a făcut cunoscut mai ales ca « actor » în acele mari spectacole din deceniul al șaselea, unde mii de ascultători se adunau la recitalurile poeților care au redescoperit forța persuasivă a Poeziei, implicînd-o nemijlocit în dialogul Cetății. În amfiteatrele poetice *ad-hoc* ale Moscovei (unde în anii '20 Maiakovski își spunea « în gura mare » poemele) s-au auzit — cu o tonalitate aparte — cîntecele lui Bulat Okudjava, romantic delicat, ironic și lucid; cînd Evtușenko reînvia, peste timp, statura agitatorică a lui Maiakovski, Okudjava — acompaniindu-și poemele la chitară — aducea în aceleași săli uriașe, înțesate de tineri, muzicalitatea caldă, cu inflexiuni eseniene, mizînd pe alte tensiuni ale poeziei.

A publicat în continuare, într-un ritm deloc grăbit, volumele *Toboșarul vesel*, 1964, *Generosul martie*, 1967, *Arbat, Arbatul meu*, 1976, *Poezii*, 1984. Poemele sale (din care, de curînd, a apărut în românește o antologie cuprinzătoare sub titlul *Cîntecul esențial*, în traducerea Passionariei Stoicescu și a lui Dumitru Bălan) relevă, chiar la o primă lectură, originalitatea formulei lirice care adună, într-o atrăgătoare imagine mozaicală, ironia și burlescul, expresia cotidiană sinceră și melancolia nostalgică, meditația gravă și umorul subtil. Amintirea războiului, trecerea timpului, aventurile iubirii, regăsirea peisajelor natale sînt temele obișnuite ale unei poezii sugestive, înainte de toate, prin semnificația ei subiacentă: credința tonică în puterile și frumusețea omului care își trăiește viața cu fervoare. Între emblemele sale, *Speranța* are locul tutelar; iar discursul poetic, în pofida modernității sale neîndo-

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

lelnice, încearcă nenumărate variaţii ale *romanţei*, genul amintit de atîtea ori cu numele, dar — mai ales — cu însemnele sale în versurile poetului.

Cea mai importantă inserţie a « romanţei » în poetica lui Okudjava ne pare a fi nevoia de muzică a versului său. Indiferent dacă au fost sau nu puse pe note, dincolo de îndepărtarea cîntecelor sale de tradiţia melodică a genului, poeziile lui au nostalgia muzicii. La o lectură tăcută, ele nu lasă atît impresia unui deficit, cît chemarea unei adăugiri; atît a muzicii, cît şi a prezenţei « omului cu chitara ». Poemele au o interioritate trubadurescă, pe care numai romanticul truver o poate devoala cu adevărat. Lîngă versurile sale, cititorul aşteaptă o însoţire pe care cîntecul o împlineşte chiar numai printr-o virtualitate, prelungind într-un ecou inefabil cuvintele. Starea de cîntec a poeziei lui Okudjava e una din trăsăturile ei cele mai caracteristice şi, totodată, cele mai de preţ.

În ciuda notorietăţii pe care poezia i-a adus-o în primul rînd, ea pare a fi devenit un « violon d'Ingres » al scriitorului. Cîntecul de sirenă al romanului, tentaţia cea mai frecventă şi de neocolit în literatura secolului nostru, l-a atras şi pe Okudjava. Trecut în teritoriul prozei cu cîteva schiţe autobiografice, el publică — la puţin timp după apariţia *Insulelor* — nuvela *Bietul Avrosimov*, consacrată memoriei unui decembrist, şi *Aventurile lui Şipov*, o evocare mai largă a lui Lev Tolstoi. Se va impune apoi cu două cărţi care îl confirmă ca romancier, situîndu-l cu o voce aparte şi cu distincţie în peisajul tot mai interesant şi de nouă audienţă europeană a romanului sovietic; prima dintre ele, *Călătoria diletanţilor*, 1980, a apărut în româneşte acum doi ani, în excelenta tălmăcire a lui Nicolae Iliescu, cealaltă — *Întîlnire cu Bonaparte*, 1983 — îşi dă prima întîlnire cu cititorii români prin acest fragment din « Secolul 20 », în aceeaşi traducere.

Ceea ce individualizează de la început, la cea mai sumară prezentare, proza lui Okudjava este identitatea subiectelor sale, alese — aproape fără excepţie — din istoria veacului trecut. Pe o hartă a secolului, spaţiile lumii lui fictive pot fi stabilite cu precizie şi am putea discerne chiar o ascunsă intenţie a autorului de a lăsa timpului istoric cît mai puţine pete albe, netrecute în roman. Şi totuşi, aşa cum scriam şi în postfaţa primului său roman tradus în româneşte, în pofida aparenţei pe care titlul ori simpla rezumare a fabulei o poate produce, cărţile lui Okudjava nu aparţin genului canonizat de roman istoric. Reconstituirea unei epoci nu interesează în primul rînd şi scriitorul refuză « vocaţia arheologică », deşi nu ocoleşte documentarea şi ţine la autenticitatea detaliilor, la verosimilitatea culorii locale. Istoria rămîne însă, pînă la urmă, numai cadru al tramei epice şi pretext pentru o meditaţie asupra omului, a destinului său privit într-un orizont care iese din limitele timpului datat. Călătorind prin istorie, ca narator, romancierul priveşte şi judecă de la distanţa timpului său, căutînd — în încordarea faptelor care închipuie viaţa personajelor sale — un sens al existenţei şi, mai mult, morala şi valoarea acestei semnificaţii. Nu atît pentru a moraliza sau a evalua istoria, cît spre a oferi cititorului, contemporanilor săi, prilej de a-şi gîndi propria viaţă. Acest georgian se plimbă prin istorie ca să zdruncine lenea noastră liniştită, *aici şi acum*.

Putem distinge, astfel, individualitatea de fond a romanelor sale, dincolo de formala lor clasificare, chiar particularizată, în seria romanelor istorice. Ea prelungeşte în roman fervoarea poetului, opţiunea lui pentru autenticitatea trăirii, fără concesii şi fără compromisuri. Romanele lui sînt aproape rodul unei obsesii, care le defineşte emblematic: ideea libertăţii. Ca urmare, istoria — în desfăşurarea ei ireversibilă — e somată să răspundă unor interogaţii, despre limite şi despre depăşirea lor, care devin esenţiale pentru existenţă: cum şi cît poţi trăi în « robie »? cum poţi să exişti, ca om, fără demnitatea libertăţii tale? ce preţ are libertatea cîştigată şi care e preţul pierderii ei? Nu întîmplător, în spaţiul istoric al ficţiunilor lui, umbrele

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

decembriştilor colindă ca nişte fantome ori ca nişte iluzii; ca un fel de Moire de care nu putem fugi, în aşteptarea ori cu amintirile lor.

În al doilea rînd, în romanele lui Okudjava, toate personajele importante sînt prinse într-o tensiune erotică. Aventurile lor sînt întîlniri de dragoste sau căutări ale iubirii. Aşezată sub semnul ei, viaţa nu poate fi trăită şi pare a nu se putea dezvălui decît prin iubire. Dragostea e o fatalitate, dar — deopotrivă — un moment al adevărului; căci, dacă nimeni nu i se poate nici sustrage, nici împotrivi, modul cum îţi împlineşti iubirea cere o decizie care angajează întreaga fiinţă. Numai aparent iubirea (cea autentică) e o simplă problemă sentimentală: dacă poţi sau nu poţi să te dărui; ea implică, în fapt, o opţiune: dacă vrei sau nu vrei să-i răspunzi. Or, nemărginirea iubirii nu poate ocoli niciodată limitele vieţii; o declaraţie de dragoste nu e doar o mărturisire în intimitate, ci şi o situare în lume. Asumarea iubirii e şi un test asupra libertăţii tale.

Okudjava, romancierul, a înţeles acest lucru şi a făcut din dragoste puntea de legătură dintre om şi istorie. Îndrăgostiţii lui, personajele principale din romane, sînt — în acelaşi timp — nişte proscrişi şi nişte privilegiaţi; trăind într-o istorie cu îngrădirile ei potrivnice şi neînţelegătoare, li se oferă împrejurarea fastă de a descoperi orizontul libertăţii şi, totodată, puterea de a privi spre el dincolo de riscuri şi de consecinţe. În dragoste, omul trebuie să fie el însuşi sau să nu fie; aici, compromisurile sînt neavenite, iar concesiile distrugătoare. Ca măsură a omului, dragostea nu se poate supune limitelor mărginite ale istoriei. Romanele istorice ale lui Okudjava sînt tot atît de mult romane de dragoste; şi, mai mult, romane despre « condiţia umană ».

În *Călătoria diletanţilor*, spaţiului romanesc se cuprinde — în anii domniei lui Nicolae I — într-o Rusie ca o temniţă uriaşă şi ca o « superbă » maşinărie de supunere. Aici îl întîlnim pe prinţul Miatlev, cavaler rătăcitor în căutarea marii iubiri, şi trăim — împreună cu el — întîlnirea cu Lavinia, acel pur, ironic şi idealist domn van Schonhoewen. E momentul cînd prinţul oblomovist, lîncezind sub masca « omului de prisos », renaşte deodată, regăsindu-şi curajul şi îndrăzneala de a începe o luptă istovitoare pentru a viaţă adevărată; devine capabil să înceapă *călătoria*. O călătorie dincolo de « barieră », într-o lume în care barierele sînt peste tot. Aparent, sîntem pe drumurile unei aventuri erotice. Dar *călătoria* e altceva. Lavinia şi prinţul sînt doi fugari, dintre cei mulţi hăituiţi de « legea suveranului ». Ei vor să evadeze din temniţă, să nu se mai supună « maşinii », să nu mai asculte cu capetele plecate. Triumful lor în înfrîngere ne descoperă chipul frumos al omului hotărît să privească spre el însuşi. Ei doi, îndrăgostiţii, au refuzat să mai fie altfel decît voiau: s-au hotărît să fie liberi. *Călătoria diletanţilor* e unul dintre cele mai frumoase elogii ale iubirii şi libertăţii în literatura contemporană.

Întîlnire cu Bonaparte păstrează numeroase afinităţi cu romanul anterior. În primul rînd, aceeaşi formulă a romanului istoric (în care, de pildă, o « poveste » despre epoca bonapartistă nu îl are pe Napoleon ca personaj) şi aceleaşi teme esenţiale: libertatea şi dragostea. Modificările contextului epic schimbă însă şi unghiul meditaţiei, şi deschiderile ei. Dacă în *Călătoria diletanţilor* eram într-o Rusie post-decembristă a iluziilor pierdute, noul roman al lui Okudjava începe într-un moment al regăsirii iluziilor, din care se vor hrăni atît idealul, cît şi curajul (ori nebunia) decembriştilor: « a fost omorît împăratul Pavel şi aproape toţi se bucură şi jubilează », acum, la pieirea autocratului şi la căderea tiraniei, după ce « obosiseră aşteptîndu-i în fiecare zi sfîrşitul ». Încă nici nu se presimt « viitoarele dezamăgiri » şi viaţa personajelor lui se închipuie într-o Rusie care ascultă ecourile « revoluţiei » lui Bonaparte, acest « tulburător al minţilor », unde « îngerul cu bonetă frigiană » îndeamnă la ispite şi la « fantezii cu totul neruseşti ». Alexandr Svecin e un alt

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

prinţ Miatlev, risipit între entuziasme şi laşităţi, între « înclinaţii spre răzvrătire » şi retrageri sceptice, între « plictisul moscovit » şi amintirile tinereţii pariziene. Iar întîmplarea îl va lega şi pe el de Varvara, cea « osîndită » la iubire, aşezîndu-i pe amîndoi sub semnul « magic » al « sărutului din martie ». Destinul lor, ca şi al celorlalte personaje ale cărţii, va căpăta culoarea acelui « timp istoric » care se zbate să aleagă între « robie şi libertate »; chiar dacă la capătul lui se află tragica zi de vară umbrită de spînzurătorile decembriştilor.

Şi acest roman atrage atenţia prin compoziţia lui insolită, alcătuită din trei jurnale şi cîteva scrisori. Multiplicarea, astfel, a unghiurilor relatării modifică linearitatea povestirii şi ambiguizează statutul naratorului; de asemenea, coloritul emoţional al redactării epistolare e mereu pus în contrapunct cu cenzura lucid-ironică a instanţei auctoriale. O lume voalată de trecerea timpului se descoperă într-un discurs cu patină romantică, irizat de atîtea secvenţe poetice, căruia vocea distant-modernă a naratorului, intercalat deseori în povestire, nu face decît să-i dea mai multă pregnanţă şi autenticitate.

Fragmentul tradus acum (cu aceeaşi acurateţe şi inspiraţie cu care ne-au obişnuit tălmăcirile lui Nicolae Iliescu) reproduce părţi din cel de al treilea jurnal, al Varvarei Volkova. Creionînd cîteva personaje, schiţînd contururile cadrului epic, el nu e mai mult decît o anticipare, o invitaţie în necunoscut; dar una ispititoare.

Afinităţile cu vechiul roman nu sînt monotone prin repetiţie, ci mai curînd atrăgătoare ca orice redescoperire; şi semnificative prin sugestiile lor. Ca şi în *Călătoria diletanţilor*, în *Întîlnire cu Bonaparte* totul se desfăşoară în istorie şi, totuşi, totul se întîmplă în eternitatea omului. Or, noi, cititorii, angajaţi în istoria noastră de *aici şi acum* sîntem, sau ar trebui să fim, şi în eternitatea omului. Lectura cărţilor lui Bulat Okudjava are şi această nu din urmă calitate: ne obligă să gîndim astfel.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

BULAT OKUDJAVA

SĂRUTUL DIN MARTIE

Judecînd după cele auzite, jubilaţia de la Petersburg arăta ca o sărbătoare leşinată în comparaţie cu nebuniile de la Moscova. Fireşte, acum totul îmi apare ca într-o pîclă albăstrie, însă miresmele, sunetele, zîmbetele şi suspinele, sclipirile multicolore ale troienelor din martie mi-au rămas vii în amintire. Şi un puternic miros de mahorcă. . . Dacă n-ar fi fost Svecin, de bună seamă că n-aş fi ţinut minte toate astea. Gîndiţi-vă numai, a fost omorît împăratul Pavel şi aproape toţi se bucură şi jubilează ! El nu era cîtuşi de puţin un om rău, însă norodul se îngrijeşte întotdeauna de propriile-i foloase, toate celelalte interesîndu-l prea puţin. De altfel, ca să fiu dreaptă, el avea şi cusururi foarte mari. Dar cine este fără de păcat ? Cunoşteam mulţi oameni respectabili care l-au plîns sincer, deşi înduraseră multe necazuri din pricina lui. Ţin minte că eu chiar mă înroşeam ori de cîte ori unii rîdeau prea tare sau se felicitau cuprinşi de isterie cu prilejul căderii tiraniei sau făceau să explodeze petarde, de parcă eu însămi fusesem amestecată în cele ce se întîmplaseră. Însă tirania nu-i este dragă nimănui, chiar aşa bolnăvicioasă şi vrednică de milă, fiindcă toţi obosiseră aşteptîndu-i în fiecare zi sfîrşitul, şi înţeleg acum spaima şi indignarea oamenilor nobili, care nu erau feriţi de biciul şi nuielele hărăzite de bîzdîcul împărătesc.

Şi iată că toţi s-au bulucit pe străzile Moscovei îndată ce au aflat vestea, şi toţi se agitau, alergau care mai de care, îmbujoraţi de geruleţul din martie, şi beau şampanie, iar negustoraşii şi argăţimea — vodcă, şi se sărutau cu foc. . . Totul

---

Prezentăm, sub acest titlu, un fragment din romanul *Întîlnire cu Bonaparte* al cunoscutului poet şi prozator sovietic Bulat Okudjava, prezent, nu o dată, şi în paginile revistei « Secolul 20 ».

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

se învălmăşise. Şi portul era atît de neaşteptat, atît de neverosimil : bărbaţii purtau din nou pălării rotunde, interzise de împăratul defunct, şi din nou fracuri franţuzeşti sub şubele descheiate, iar militarii, parcă înţeleşi, şi-au tăiat toţi deodată cosiţele ce le purtau la Gatcina. Într-adevăr, ţin minte cum, ici-colo, pe neaua galbenă de primăvară, se zăreau panglicile negre de la cosiţele bărbaţilor, semănînd cu nişte păsări moarte, şi cum erau călcate în picioare cu uitare de sine de cei care alergau dănţuind . . . Şi-mi mai amintesc un puternic miros de mahorcă ce dăinuia nerisipit de vînt.

Da, toţi se sărutau. Care cu cine nimerea. Nu-i ardea nimănui de buna-cuviinţă, căci nebunia, şi mai cu seamă nebunia bucuriei, este molipsitoare, precum gripa. I-am căzut şi eu pradă, nimerind în această vîltoare, şi aproape că nici nu-mi dădeam seama : de ce şi pentru ce . . . La început am intrat în stăpînirea unei dame în vîrstă, de dimensiuni uriaşe, şi m-am încurcat în braţele ei, în şuba ei, şi am asurzit de tînguirile ei, deşi încercasem cu disperare să-mi feresc buzele de gura umedă larg căscată, ceea ce am şi izbutit astfel încît sărutul a nimerit în obraz. Apoi s-a apropiat din fugă un cavalerguard şi s-a lipit de mine îndelung şi temeinic, pentru o clipă mi-a îndepărtat capul, m-a privit cu încîntare de orb şi s-a grăbit să se lipească din nou ; mă aflam în deplina lui stăpînire şi mă credeam o păpuşă de cîrpe, atît era de puternic, iscusit şi priceput. Nu mai puteam ieşi din acest cerc vicios, ceva se întîmplase şi cu mine : să jubilezi la douăzeci şi patru de ani, chiar fără motive aparente, este întotdeauna o desfătare. Şi — acum nu-mi mai aduc aminte exact — am trecut din braţe în braţe, pierzînd treptat sentimentul de silă, propriu mie, şi contopindu-mă cu mulţimile care vuiau, deşi automat, îmi mai feream buzele . . .

Deodată în faţa mea a apărut un domn tînăr (pesemne asta a fost voia destinului), puţin mai în vîrstă ca mine, la fel de înfierbîntat de împrejurări, de întreagă această bacanală şi care, totuşi, mi s-a părut mai puţin nebun decît toţi cei din jur. Nu pricep ce s-a întîmplat cu mine, dar nu el, ci eu l-am apreciat cea dintîi, văzîndu-i ochii ironici, mijiţi, obrajii uşor supţi şi buzele roşii, la fel de ironice. « De ce să mă ruşinez? ! mi-am zis eu cu o uşurare neaşteptată. Păi, dacă m-a strîns în braţe oricine a vrut, chiar şi monştri puţind a vodcă şi dohot, să mă sărute şi el... » M-am apropiat de el şi am întins mîinile. Mireasma de lavandă, de trup tînăr şi proaspăt, de ger primăvăratic — toate s-au amestecat. Am închis ochii. Din spiritul meu de prevedere înnăscut nu mai rămăsese nimic. Mîna singură l-a cuprins pe după gît, degetele singure alunecau pe blana răcoroasă a gulerului . . . Ce-o fi fost asta ? Ştrengărie, dorinţă arzătoare, capriciu sau adînci presimţiri ? Nu ştiu, dar pesemne şi una şi alta, altfel parcă m-aş fi aruncat eu în braţele lui ? Totul n-a durat decît o clipă, însă mi s-a părut o veşnicie. Am simţit că mă sufoc, el şi-a desfăcut braţele şi s-a înroşit brusc, văzînd cît de anevoie şi fără plăcere alunecă mîna mea de sub gulerul lui. M-am înroşit şi eu. Ar fi trebuit s-o rup la fugă şi să mă pierd în mulţimea cuprinsă de sminteală (ce să zic, mare catastrofă !), dar picioarele nu mă ascultau. Nici el nu se grăbea. Nu găseam cuvinte să întorc totul în glumă. « E oare cu putinţă ? » mi-am zis eu cu teamă şi speranţă, gîndindu-mă la ceva al meu, tainic, ascuns în străfunduri şi unic, cum mi se părea atunci. De altminteri, acum îmi dau seama că nu mă deosebeam cîtuşi de puţin de oricare domnişoară din Moscova cît de cît normală, deşi izbutisem să trec printr-o căsătorie, tristă şi absurdă ca un vis zadarnic, şters de uitare.

Ar fi trebuit să zic ceva, însă nu găseam cuvintele. Îmi plăcea acest domn tînăr, şi să mă despart de el aşa, simplu şi, de bună seamă, pentru totdeauna, mi se părea un dezastru. Dar oare unde se afla acel fir, singurul salvator, cu ajutorul căruia te-ai fi putut menţine pe acest pămînt numai pentru o clipă, de ajuns pentru a nu

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

te dizolva în aerul nepăsător al Moscovei ? Mai tîrziu, peste mulţi ani, într-un moment rar de bună dispoziţie şi simpatie pentru mine, el mi-a spus, nu ştiu cum, că se gîndea înfrigurat la acelaşi lucru şi visa să născocească şi să rostească ceva miraculos, în stare să mă ţintuiască de caldarîm, fără a încălca regulile bunei-cuviinţe şi fără a stîrni groaza în sufletul meu. Oare există asemenea cuvinte ? Atunci însă noi stăteam muţi în mijlocul stihiilor dezlănţuite, revenindu-ne treptat în fire şi apropiindu-ne de acea clipă fatală cînd începeau să intre în vigoare normele bunei-cuviinţe, în faţa cărora ar fi rămas neputincios chiar şi gustul sărutului lui pe buzele mele. Şi nu găseam cuvintele.

Văzînd neputinţa noastră, natura a purces să-şi facă lucrarea ei. Eu m-am înfuriat pe el, apoi pe mulţime, pe Moscova, pe mine însămi, pe mirosul de lavandă, şi de mahorcă poate, care venea dinspre şuba lui. Pe chip nu i-am găsit nici un cusur dacă n-ar fi să punem la socoteală obrajii uşor supţi, care, culmea, îmi plăceau. El mă privea cu uimire, aplecîndu-şi puţin capul, aşa cum privesc pictorii un model neînsufleţit. Ca şi mai înainte, nu ne găseam cuvintele şi ne-am despărţit fără ca măcar să ne înclinăm unul către celălalt.

Cînd însă pasiunile în Rusia s-au domolit şi noul împărat Alexandr Pavlovici, cu o rumeneală plăcută în obraji, cu păr frumos, uşor roşcat, ne-a privit cu ochii lui albaştri, totul s-a liniştit şi puteai crede că pasiunile excesive sînt acum nelalocul lor. Deşi cine se poate lăuda că ştie să statornicească hotarul dincolo de care iau sfîrşit iluziile noastre ? Cred că nimeni, cum nu putea nici noul împărat, care, fiindcă veni vorba, era de aceeaşi vîrstă cu mine. În anii care au urmat m-am rugat pentru el, căci destinul a vrut să-i încredinţeze salvarea noastră, şi el a fost la înălţime. Şi cu toate că în acei ani aproape nimeni nu încerca alte sentimente în afară de speranţe luminoase, totuşi, încetul cu încetul, proorociri sumbre apăreau ba ici, ba colo, parcă întîmplător, dar acum, după ce a trecut un sfert de veac, îmi dau seama că astfel societatea se distrugea singură, fără a se nelinişti cîtuşi de puţin din pricina asta . . .

Aşadar, totul se potolise şi trebuia să-mi reiau viaţa dinainte dar tînărul domn pe care eu însămi îl alesesem în mulţime şi l-am sărutat fără pic de ruşine nu se lăsa dat uitării. Dacă stai să te gîndeşti, fusese o întîmplare banală : oricare în locul meu, şi la vîrsta mea, şi fără a fi bănuită de făţărnicie, n-ar fi putut rezista unei asemenea ispite şi, negreşit, şi-ar fi încolăcit mîinile după gîtul lui. Ceea ce am făcut şi eu. Însă după ce a trecut o vreme, amintirea nu a pălit defel, ci, dimpotrivă, a renăscut, a reînviat, s-a însufleţit, m-a copleşit. Cineva nu tocmai respectabil se străduia în bezna nopţilor să născocească mijloace de a-mi complica viaţa. Şi, de bună seamă, norocul era de partea lui.

Tinerele domnişoare, care vor citi aceste rînduri, vor ridica din umeri jignite, ceea ce făceam şi eu în cazuri asemănătoare pînă cînd destinul meu misterios m-a silit să mă arunc de gîtul primului întîlnit. Sînt convinsă că în casa mea şi printre cunoscuţii mei nu se află nimeni care să se poată lăuda că a descoperit la mine o schimbare neaşteptată. Dar asta nu mă consola. În oglindă arătam ca de obicei şi destul de cuviincios, însă viermele mă rodea pe dinăuntru.

Adoratorii mei şi tot felul de tutori, rudele, apropiate şi îndepărtate, — toţi continuau să se îngrijească de soarta mea ca şi cînd nu s-ar fi întîmplat nimic, fără să observe adînca prăpastie ce se căscase în faţa mea. Ei nu vedeau decît o persoană de douăzeci şi patru de ani cu moşie la Gubino, cu casă proprie la Moscova, pe Starokoniuşennîi, cu un venit anual onorabil, destul de inteligentă, cu trăsături frumoase, poate întrucîtva cam neînduplecată, chiar dificilă, care a izbutit să-şi distrugă tînărul, leneşul, cumsecadele, uşuraticul soţ (a murit după divorţ din pri-

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

cina pasiunii lui neostoite pentru mîncare), care şi-a pierdut de timpuriu părinţii, cunoscînd prea devreme slăbiciunea pentru independenţă...

Ei o vedeau pe această tînără personană, care trebuia strunită şi deprinsă cu felul obişnuit de a fi al unei doamne de familie, care să nu iasă din sfera generală, să nu-i sperie, nici pe ei, nici pe fiicele lor posace şi să nu-i aducă pe fiii lor în stare de extaz primejdios.

Trebuie să recunosc că nu respingeam intenţiile lor, prea evidente şi de aceea bune, şi mă lăsam cu uşurinţă în voia acestui joc de viaţă, ciulind firesc urechile, pentru ca din pricina bunătăţii lor să nu dau într-o bună zi de bucluc.

« Îndeplineşte-le, Varvara, capriciile, îmi ziceam, dar alor tale să le dai întîietate. » Şi Varvara le îndeplinea, se înclina, şi făcea risipă de mulţumiri, şi îşi plesnea palmele la momentul potrivit, şi toate astea pentru a nu le zădărnici eforturile pline de devotament şi pentru a nu stăvili cursul firesc al vieţii.

Din fire nu era nici distrugătoare şi nici răufăcătoare, iar la măritiş s-a grăbit ca să izbăvească, după cum a crezut, pe un tînăr cumsecade şi norocos de lenea moscovită şi de surplusul de grăsime. « Ce să-i faci, i se repeta, dacă omul simte nevoia, doamne iartă-mă, să se ghiftuiască pînă plesneşte ? Faptele bune se fac cu pîntecele plin. » Faptele bune rămîneau în domeniul fanteziilor, şi ea l-a părăsit. De mîhnire, în singurătate, patima lui s-a aprins şi mai tare, şi cu asta totul s-a sfîrşit. Unii o socoteau vinovată de nenorocire, însă morţii cu morţii, şi ei s-au apucat din nou de îndeletnicirea obişnuită.

Luam în serios silinţele lor şi chiar le eram recunoscătoare, deşi undeva, în adîncul sufletului, simţeam că aceste stăruinţe sînt zadarnice. Nu pot spune că pretendenţii la bunăvoinţa mea pe care ei mi-i aduceau erau urîţi sau aveau cusururi. Mulţi chiar îmi plăceau, dar otrava trecutei nechibzuinţe era încă prezentă în sînge. Nu mă grăbeam.

Şi deodată acel sărut !

Dar, întrucît el, acest domn nevorbăreţ, a dispărut fără urmă, fără a-şi face cunoscute nici numele, nici titlul, nu mi-a rămas decît să-mi blestem şovăirea, atunci cînd aproape îl ţineam de mînă, şi să mă tîmpesc din pricina reveriilor neputincioase, tot ce ne mai rămîne după ce ne fericesc pierderile. Zilele treceau, treptat treceau în uitare trăsăturile, chipul lui, doar senzaţia sărutului fierbinte era proaspătă şi nimicitoare. Şi, de bună seamă, aici nu eram călăuzită de niscai raţiuni superioare, de simţul datoriei, îndemnurile sufletului ori cine ştie ce alte preţiozităţi, ci de glasul omniprezent al trupului. În închipuiri, geniul meu arăta deja altfel, şi eu povesteam, seara, în cercul cunoştinţelor despre o tînără persoană care s-a întîlnit atît de incredibil cu alesul soartei, dispărut în vîltoarea Moscovei, « lîngă Cistîie Prudî, domnilor . . . »

Reluam destul de des această poveste, trezind un viu interes, şi nu m-aş fi mirat aflînd că lîngă Cistîie Prudî se adunau mulţimi de curioşi. Primăvara se aşezase cu toată vigoarea, dar pasiunea şi durerea mea nu se ostoiau. Toate celelalte îmi erau indiferente. « Dacă pasiunea ei, cum ziceţi, nu s-a potolit ani de-a rîndul, îmi spuneau unii, înseamnă că asta era un semn, nu o întîmplare fără te mei, iar cunoscuta dumneavoastră ar fi trebuit să nu stea cu mîinile în sîn, să nu-şi cruţe puterile şi să-l caute pe cel pierdut . . . » « Să nu-şi cruţe picioarele . . . » rîdeau alţii răutăcios.

Pentru o vreme, am avut impresia că povestirea mea pitorească a umbrit chiar succesul tînărului Bonaparte şi primii paşi ai noului nostru împărat. Dar ce puteam face eu, nu eroina povestirii mele, eu, cea vie şi fremătătoare, cu această năpastă căzută asupra mea ? Dacă n-a fost un simplu şi vulgar sărut, ci un semn al destinului, înseamnă că trebuia să aştept pînă ce el, destinul, va binevoi să hotărască. Însă nu mai aveam putere să aştept. Era tocmai potrivit să mă asemuiesc domnişoarelor

@Asociaţia Ziariştilor Independenţi din România

imaginare și să mă fîțîi zi de zi pe lîngă Cistîie Prudî, din zori și pînă-n seară — poate dă Dumnezeu și el se va ivi printre trunchiurile copacilor.

Am lăsat mîndria la o parte și m-am îndreptat spre locul cu ghinion. Era exact locul acela, însă transformat. Frunzișul proaspăt împodobea arborii. Nici pomeneală de zăpadă. Nu era nici lume. Iarba cobora pînă lîngă apă. Un tînăr husar își dresa bidiviul. Ordonanța îi ținea scara de la șa. Trecînd pe lîngă mine, husarul și-a pus mîinile în șolduri. În apa verde se oglindeau coroanele copacilor de mai. În aer plutea o mireasmă fină de lavandă.

Oare îmi pierdusem speranța ? Nicidecum. Respinsesem întîmplarea și credeam în amestecul forțelor divine, și asta îmi dădea tărie. Sărutul din martie îmi ardea buzele, și nici o forță, nici măcar ironia mea înnăscută, nu m-ar fi putut împiedica să nădăjduiesc și să aștept. Nu, nu-mi făceam iluzii că prima mea apariție la Cistîie Prudî mă va răsplăti pentru zilele de disperare, dar soarta cu soarta, totuși n-ar strica să fiu eu însămi mai ageră și mai abilă. Am înțeles că de acum sînt sortită să apar în acest loc și osîndită să rătăcesc de-a lungul malului înverzit, altfel am să mă blestem, am să-i jignesc pe cei apropiați, am să explodez, am să dau foc Moscovei . . . Și deodată l-am văzut.

Venea în direcția mea la umbra copacilor, într-un frac cenușiu, așa mi s-a părut, ținînd la braț o damă într-un veșmînt zmeuriu, mergea agitîndu-și bastonul și rîzînd nepăsător . . . Dama se vedea ca în ceață, el, în schimb, era distinct, de parcă fusese spălat de o ploaie torențială de primăvară. Am vrut să mă îndepărtez numaidecît, dar picioarele nu mă ascultau . . . și dama asta . . . « E oare cu putință ? » S-au apropiat. Dar nu era el . . .

Odată luam ceaiul pe o verandă încălzită de soarele de mai. În acel an toți continuau să fie entuziasmați de Suvorov. Nu aveam nimic împotriva gloriosului generalissim, dar entuziasmul necontenit al celor din jur mă îndemna la răzvrătire. În toiul unor astfel de panegirice, un tînăr căpitan din regimentul Preobrajenski, adoratorul meu de odinioară Arseni Bocikariov, a aruncat bomba chiar în mijlocul mesei, între samovar și colaci, rostind, ca întotdeauna, în șoaptă :

— Bonaparte a desființat stările sociale, și țăranul, țăranul francez, care slujește ca soldat în armata lui, țintește la aceleași distincții ca și comandanții, nu mai vorbesc că acest soldat poate deveni el însuși comandant . . . Închipuiți-vă cum se bate el ! În majoritatea lor, francezii sînt cam pipernicíți, dar ce grozav se luptă ! . . . Soldatul nostru este biciuit și acasă, și la oaste . . . Închipuiți-vă de ce forță dispune generalul francez ! Soldatul nostru-i răbdător . . . Asta-i important. Firește, Suvorov este un geniu, dar cu un singur geniu nu poți face nimic.

S-a produs o ușoară confuzie, nimeni n-a mai scos o vorbă.

Mi-am amintit cum cu un an în urmă l-am jignit pe sărmanul general Opocinin, un uriaș tînăr, cu fața rotundă și cu privire de copil, care se întorsese din campania elvețiană plin de entuziasmul bătăliilor. Și eu i-am spus ceva despre comandant, despre idol, cum că ar fi trecut Alpii fugărit de francezi, așa ceva, ceva cochet, pesemne pentru că tînărul general îmi era simpatic. Bietul Nikolai Petrovici ! L-am strîns cu ușa, și acest om inteligent și hotărît se apăra de sarcasmul meu cu timiditate și neîndemînare, ca un plutonier dintr-o garnizoană de provincie, deși pentru el nimic n-ar fi fost mai simplu decît să mă aprobe, zîmbind ironic și îngăduitor, și eu m-aș fi pierdut cu firea . . . Însă și eu îi plăceam lui, iată de ce se fîstîcea.

Într-adevăr, îmi ziceam în seara aceea, cînd Bocikariov a avut chef să stăvilească șuvoiul osanalelor înălțate de trîndavii firoscoși din Moscova, într-adevăr, îmi ziceam eu, ce înseamnă talentul de comandant al generalissimului divinizat, pe lîngă revoluția săvîrșită de Bonaparte, în comparație cu noua societate, cu principiile ei de neînțeles pentru noi ? Ce înseamnă aptitudinile militare, chiar geniul, știința

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

de a călăuzi regimente, de a rosti sentințe memorabile, de a trece în societate drept un bizar, ce sînt toate astea în comparație cu spiritul cel nou, care s-a înstăpînit printre oameni ?

S-a lăsat înserarea. Din grădină răzbătea parfumul puternic al liliacului, iar mie mi se năzăreau miresmele lui martie și obrajii ușor supți, de care mă lipisem cîndva cu atîta fatalitate, și, ca atare, ce însemnau atunci pentru mine virtuțile vestitului nostru militar și chiar toate înnoirile lui Bonaparte, și chiar superioritatea libertății față de robie și deosebirea dintre republică și tiranie, și totul, totul, cînd eu vedeam necontenit acei obraji supți — predestinarea mea — și simțeam în aer adieri de lavandă ? . . .

Am ieșit pe neobservate din acest cor plăcut, am poruncit să se înhame caii la caleașcă și am pornit într-acolo, spre Cistîie Prudî.

M-am întors peste vreo două ceasuri de așteptări deșarte, ca de obicei, și după tot felul de confuzii, însă aproape nimeni nu observase absența mea. O nouă temă se afla în discuție, și viespile se strînseseră la dulceață. Se povesteau felurite anecdote din viața răposatului împărat Pavel, cînd, deodată, căpitanul Bocikariov s-a aplecat spre mine și mi-a spus în șoaptă :

— Varvara Stepanovna, ascultați-l pe sărmanul căpitan.

— Vorbiți, i-am răspuns eu tot în șoaptă, încercînd să pătrund sensul anecdotei povestite.

— Vreau să vă spun, a zis Bocikariov, că vă iubesc și că vă cer mîna . . .

Asta putea să pară o glumă, de n-ar fi fost ochii lui nemișcați. Pe masă apăruse din nou samovarul. Dinspre grădină adia a umezeală. Cît de simplu fusese rostită fraza asta, uite-așa, la ceai, în șoaptă, fără ceremonii și îngenuncheri. S-a lăsat pe spate în fotoliu și a închis ochii, dar nici favoriții bogați nu puteau ascunde roșeața tulburării sale.

— Ascultați, am șoptit eu, parcă ați fi Suvorov înainte de asalt . . .

El n-a zîmbit.

Cineva, dintr-un colț mai îndepărtat al mesei a zis :

— Înainte de a preamări libertatea, trebuie cel puțin să ai idee ce înseamnă ea . . .

— Eu vreau să am o mulțime de copii reușiți, i-am șoptit căpitanului.

— Și ce-i cu asta ? a întrebat el abia mișcîndu-și buzele.

— Sînteți militar și vă așteaptă bătălii . . . — Am văzut cum s-a încordat. — În afară de asta, eu prețuiesc mai mult inteligența dumneavoastră și libertatea opiniilor . . . sîntem prieteni vechi . . . oare preferați . . .

— Prefer . . . a șoptit el.

Fața i s-a îngălbenit. Pe frunte i-au apărut picături de sudoare.

— N-are rost, am zis eu. Dimineață o să vă pară rău. Așteptați pînă dimineață.

Căpitanul era un om fin. El a putut să recepteze umorul meu reținut și demn, cum se și cuvenea. Iar pe acela — mă gîndeam la domnul meu din martie — nici nu-l iubesc, el este pur și simplu blestemul meu. Cu cîtă dibăcie fuge de mine, cît de iscusit ocolește stăruințele mele . . . Hotărîsem să mă întorc la Gubino, în liniștea de acolo, am poruncit să se facă pregătirile, oamenii mei au început să se agite — se străduiau să-mi fie pe plac.

Nu ascund că toate aceste discuții, acest zumzet despre război și politică, pe care și eu le provocam de multe ori, pluteau undeva sub plafon, fără să mă atingă cîtuși de puțin, pentru că eu eram la acea vîrstă cînd a sluji firea nu constituie o datorie, ci o trebuință, iar firea mea nu-l recunoștea decît pe domnul de la Cistîie Prudî, nimic altceva, și închipuirea mea bolnavă, înfierbîntîndu-se, îl zugrăvea cu penelul înfrigurat în cele mai incredibile culori . . . Dumnezeu mă va ierta.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

Oamenii mei se agitau, străduindu-se să-mi fie pe plac, și cînd totul a fost împachetat m-am răzgîndit.

Oare existau leacuri în stare să-mi ajute ? Și oare trebuie să te tămăduiești de niște răni atît de firești ? « Mulțumește lui Dumnezeu, Varvara, îmi ziceam eu cu emfază, că s-a milostivit și a ars crengile uscate ale sufletului tău ! . . . » Emfaza născută dintr-un sentiment înalt nu trebuie să pară ridicolă. În ea se amestecau toate: și slaba nădejde femeiască, și disperarea, și înțelepciunea neabătută a Volkovilor. Varvara era din nou liniștită, rece și ironică, iar domnul din martie strălucea dinaintea ei nu ca un premiu meritat pentru îndelungata așteptare, ci ca o idee . . . Și atunci porțile s-au deschis.

Mult aștepți — repede găsești. Într-o dimineață a venit la mine Katerina Semionova, soția unui general, o ființă plăcută și lingușitoare, independentă și conștientă de valoarea ei. Purta o fustă albă de batist, o bluză largă din aceeași țesătură și de aceeași culoare, un turban dintr-o eșarfă de tafta trandafirie. Pe de-a-ntregul pariziancă, studiată, parfumată, dar cu fața de moscovită sadea: nas mic, ochi căprui galeși, obraji proaspeți și un zîmbet ușor vinovat pe buze.

— Învăț de la tine, scumpă Varenka, să fiu puternică și să merg neabătut încotro mi-a poruncit Dumnezeu, și să nu dau îndărăt . . . Învăț, învăț, dar, închipuie-ți, fără nici un folos.

Ce putea ea să învețe de la mine atunci cînd eu nu mai știam încotro s-o apuc ? Palavre și nimic altceva.

Ei îi reușeau toate ușor, elegant. Casa mare de lîngă Krasnîie Vorota era întotdeauna deschisă. Generalul Semionov îi tolera totul cu mărinimie. Tinerii și cunoscuții donjuani roiau în jurul ei ca muștele la miere, însă ea, nu știu cum, îi trata numaidecît ca pe niște prieteni, zîmbea vinovat, dar mînuța albă, hotărîtă, făcea uite-așa, parcă și-ar fi dat la o parte de pe față voaleta de muselină . . .

Ea a venit de dimineață, și fanteziile mele nocturne (toate despre unul și același, unul și același) s-au risipit în gînguritul și miresmele ei. Da, am uitat să spun că de-i privești mai îndelung fața fericită ai putea surprinde o ușoară umbră de tristețe . . . Dar astea sînt impresiile mele. Eram de aceeași vîrstă, însă prin dăruirea și bunătatea ei de moscovită îmi purta de grijă fără să fie sîcîitoare, ușor, frumos, iertînd . . .

Era o încîntătoare dimineață de mai, ca la Moscova, și pînă la mine răzbătea ca din depărtare gînguritul ei obișnuit, și eu o ascultam cu jumătate de ureche, cînd deodată a răsunat clar:

— . . . obrajii supți, ochii mici scînteietori (mici să fie oare ? mi-am zis eu, fără să mă îndoiesc cîtuși de puțin despre cine era vorba), nu-i un crai, bucuria mea, dimpotrivă, e sobru . . .

— Cum se numește ? am întrebat eu.

— Domnul Svecin, a zis ea, fiul generalului Svecin . . . Iarăși un general, — și a rîs. Astăzi, la noi în Rusia, toți sînt generali, închipuie-ți . . .

Nu m-am îndoit cîtuși de puțin că acesta era tiranul meu. Inima își accelerase ritmul, dar nu m-am trădat prin nimic.

— L-am întrebat, spunea Katerina stîrnită, dacă nu se plictisește printre noi. El a zis « de ce » și a făcut o grimasă de dispreț. « De ce, a zis el, voi toți sînteți rudele mele, eu sînt al vostru și mă simt bine cu voi. » În vocea lui se simțea plictiseală și, închipuie-ți, chiar nemulțumire.

— De ce te-ai legat de el ? am întrebat eu tăios.

Ea a făcut ochi mari, și în ei l-am văzut pe domnul Svecin. Ce să-i faci ? Mă găseam în situația unei fecioare obișnuite din Moscova care se hrănește cu iluzii. Katerina, fără măcar să aibă habar, îmi ațîțase închipuirea la culme. Figura posacă și plictisită

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

a domnului Svecin, descrisă de ea, nu mă făcea să desnădăjduiesc. De unde mai aveam puteri ? « Varvara, să nu care cumva să fii sinceră cu el, am hotărît eu, te va respinge cu răceală şi enervare, şi atunci, Varvara, va trebui să faci ceea ce se poate numi o mare grozăvie . . . Ferească Dumnezeu ! » Cunoşteam numele eroului meu. Ce-mi trebuia mai mult ? Restul l-am lăsat în seama destinului, şi el s-a arătat binevoitor cu mine.

Cum se întîmplă întotdeauna în astfel de împrejurări au apărut parcă din nimic nişte fire aproape insesizabile, rămase pînă atunci în uitare, ele s-au întins, au zbîrnîit şi eu am pornit, ţinîndu-mă de ele. Aceste firicele m-au adus spre sfîrşitul lunii mai la Ulîbîşevi, pe Miasniţkaia. Am venit cu întîrziere şi am nimerit la ceaiul de seară. În casa Ulîbîşevilor, ceremonia ceaiului se desfăşura după o rînduială statornicită o dată pentru totdeauna. La început se făcea muzică, se discuta despre politică şi modă şi, fireşte, se pomenea nefericita, recent dispăruta domnie. Apoi se aşezau la uriaşa masă ovală cu nelipsitul samovar de tombac şi treceau la servitul ceaiului în cea mai deplină tăcere. Această linişte solemnă însoţea taina pînă la ultima picătură din prima ceaşcă. Cu cea de-a doua se stîrnea obişnuitul zumzet, erau reluate discuţiile întrerupte.Vesela nu se distingea prin rafinament, dimpotrivă, ceştile erau intenţionat simple, aduse de undeva din Viazma sau Kostroma, şi în general toate vasele arătau primitiv, talerele din faianţă gălbuie, mată, potrivindu-se de minune cu ceştile. La ceai se serveau din belşug bomboane, dulceaţă de Kiev, marmeladă, bezele şi felurite jeleuri şi brînzoaice, dar toată această abundenţă era încoronată de untul de vacă ţărănesc şi de pîinişoarele de grîu pufoase, fierbinţi.

Cînd am intrat tocmai se turnase ceaşca dintîi, astfel şi eu, şi musafirii necunoscuţi mie am avut timp să ne examinăm unul pe celălalt, ceea ce ne-am şi străduit, concomitent, să facem. Toţi oaspeţii erau de vîrstă înaintată, drăguţi şi binevoitori, însă răspîndeau o mireasmă de plictis moscovit atît de puternică, încît fără să vreau mi-am oprit privirea asupra singurului dintre musafiri care arăta doar ceva mai în vîrstă ca mine.

Purta un frac negru departe de a fi nou-nouţ şi un jabou crem, împodobit cu o fundă de mătase. Părul tuns scurt, cu o şuviţă căruntă, nu se potrivea cu faţa destul de tînără, ascuţită şi puţin alungită. Ducea distrat ceaşca la gură. Sorbind, zîmbea unui gînd al lui, cînd lăsa ceaşca jos, se întuneca la faţă . . . Mi-am zis că putea să fie şi el cel cu care m-am sărutat acolo, lîngă Cistîie Prudî, şi apoi în delirul-mi neînfrînat, i-am zugrăvit un chip de necrezut, deşi iată-l cum arată, seamănă cu un cîine paşnic la vreme de seară, tăcut şi plicticos.

Priveam cu coada ochiului cum unge untul pe pîine, fără grabă, dar şi fără interes, fără poftă. Fireşte, putea să fie şi el cel cu care m-am sărutat. Acolo, pe zăpada din martie, în forfota solemnă, totul părea important şi plin de mister, dar cît de nemilos astîmpără pasiunile şi dezgoleşte închipuirile lumina tremurîndă a ceaiului de seară ! Nu pot să spun că mi se părea grozav de interesant, totuşi nu-mi mai luam privirile de la el.

La urma urmelor putea să fie şi el cel cu care m-am sărutat, dar acela era înalt şi spătos, pe cînd acesta este adus de spate, acela era deschis şi impetuos, iar acesta e ascuns şi, pesemne, viclean, apoi acolo plutea mireasmă de lavandă, iar aici de vanilie . . . şi alte bazaconii se îmbulzeau în capul meu, cînd deodată mi-am dat seama că tremur cuprinsă parcă de friguri. Nimeni n-a observat, dar tremurul se înteţea, şi el se uita la mine. Avea obrajii supţi şi ochii mici pătrunzători şi ironici. M-am simţit năpădită de neputinţă. Ceaşca goală — jalnic paravan — a încremenit în aer între noi.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

Toţi au trecut în salon, dar cum s-a petrecut asta nu-mi amintesc. Şedeam într-un fotoliu la fereastră. Simţeam că nu-mi ajunge aerul. O fi ciumă, mi-am zis eu, cum în zilele acelea era la modă să se vorbească despre ciumă. El stătea lîngă peretele de vizavi, discutînd cu stăpîna casei. Am hotărît să plec neîntîrziat, cînd deodată l-am văzut îndreptîndu-se spre mine. S-a aşezat într-un fotoliu alături de mine şi m-a întrebat alene, aproape fără să mă privească:

— Nu vi se pare că aceste serate şi ceaiuri ne scurtează viaţa ?

O, domnul meu, mi-am zis eu, pierzîndu-mi cumpătul, nu te-am găsit ca să ne irosim vremea într-o flecăreală mondenă . . .

Am ridicat din umeri.

El a oftat şi a spus în şoaptă:

— Acesta-i un cerc conturat cu prea mare încredere în sine. Altul nu există.

— Ne-am sărutat în martie la Cistîie Prudî, am zis eu, rostind cam prea clar fiecare sunet.

— Posibil, a răspuns el calm. Toţi s-au sărutat atunci. Şi eu. — Şi s-a aplecat spre mine: Acordaţi vreo importanţă ?

Acum nu mă mai îndoiam că era el. Şi dacă destinul se îngrijea de mine cu atîta rîvnă şi atît de vertiginos, oare nu trebuia cuminţit şi strunit puţin, pentru ca, Doamne fereşte, să nu plesnesc de atîta fericire neaşteptată? Pot oare acum să regret că m-am azvîrlit cu sufletul deschis şi cu ochii închişi în vîltoarea pregătită mie? Afară era mai, în salon se învolbura larma uşoară a oaspeţilor. Aveam douăzeci şi patru de ani. Cine ştia atunci ce ne va aduce viitorul apropiat?

Varvarei i se părea că atinsese cele mai înalte culmi şi dintr-o clipă în alta i se va revela, negreşit, adevărul. Ea s-a uitat la conlocutorul ei şi a rămas uimită cît de exact a izbutit să i se întipărească în minte într-o singură clipă, în vreme ce aluneca din îmbrăţişarea ei.

— Acordaţi vreo importanţă? şi m-a privit cu atenţie.

Priveşte, priveşte, îşi zicea Varvara, ţine minte. Poate şi eu am să-ţi apar vreodată în vis, poate şi tu vei dori să alergi spre Cistîie Prudî cu gîtul uscat de setea întîlnirii.

— Şi cum se mai sărutau, a spus el cu dezgust, parcă scăpaseră din lanţ. De cîte nu e în stare omul cînd izbuteşte pe neaşteptate să se smulgă . . . şi este liber . . .

— În alte împrejurări puteam să ne şi ucidem unul pe celălalt, am observat eu, incapabilă să-mi desprind privirea de pe chipul lui.

S-a aplecat spre mine şi mai aproape, însă privea fără interes, fără să clipească.

— Socotiţi că omul trebuie strunit?

— Din păcate, a răspuns Varvara. Dar cu cît hăţurile sînt mai rigide, el este cu atît mai primejdios, a rîs ea.

— După mine, toţi n-au decît să se sărute cît poftesc, a răspuns el rece, apoi s-a ridicat brusc, s-a înclinat brusc şi a ieşit din salon.

O parte din viaţa mea s-a îndepărtat pe urmele lui. Ce să-i faci, mi-am zis eu, dacă ţi-ai pus nădejdea în destin, nu trebuie să i te împotriveşti.

Toate se potriveau. Numele lui era într-adevăr Svecin şi tatăl lui fusese într-adevăr general, care a colindat prin Europa cu acelaşi Suvorov, dar sub noua domnie a izbutit să treacă în retragere. Bătrînii luptători vorbeau despre el dezaprobator, în sensul că, întotdeauna, el s-a distins mai mult prin pasiunea pentru arte, decît pentru asprul şi minunatul destin militar, că se temea de sînge şi arăta ridicol în şa. Auzisem de mult de el, dar n-aş fi crezut că domnul meu de la Cistîie Prudî se trage din aceeaşi rădăcină, şi nu m-aş fi gîndit că fiul generalului, despre care în societate se vorbea ca despre un om primejdios, adept al iacobinismului, că acest fiu de general şi-a lipit buzele lui aspre de buzele mele, şi încă în asemenea chip, încît

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

mi-am pierdut minţile şi l-am cuprins pe după gît, năucită de mireasma de lavandă . . .

•

. . . Acum afară e toamnă, tristeţe . . . priveliştile din Gubino. Un sfert de veac s-a scurs de la acel sărut, ce-i de şagă? . . . Oare eu, femeie cu trăsături veştejite, privesc natura de la fereastră? În natură totul se ofileşte, în suflet la fel. Ce coincidenţă ! Îndemnată de experienţa sărmanului Nikolai Opocinin, scriu aceste pagini interminabile în speranţa că Liza, fiica mea, le va citi cîndva şi anumite părticele, întunecate, din viaţa noastră i se vor dezvălui, în sfîrşit, şi va purcede să trăiască mai simplu şi mai firesc. . .

•

. . . Însă atunci la Moscova, care încă nu cunoscuse incendiul şi incendiatorii, Varvara descoperea firul spre tînărul Svecin, şi asta o preocupa mai mult decît orice, iar nu blestematele probleme care îi chinuiau pe ceilalţi. Cine era seducătorul ei din martie? Cu cine urma ea să-şi măsoare forţele, care pe zi ce trecea se împuţinau tot mai mult? În sfîrşit, după mulţi ani, revenind în veacul trecut, cu ajutorul aceleiaşi Katerina Semionova şi al altor moscoviţi binevoitori şi gură bogată, ea a izbutit totuşi să facă o incursiune în tinereţea acestui om.

La douăzeci de ani, trăsăturile feţei lui erau încă destul de bucălate, şi viitoarele dezamăgiri încă nu se întipăriseră pe fruntea lui înaltă şi pe obrajii netezi. Pelerina neagră de croială amplă sublinia faptul că nu aparţinea acestor locuri. Studentul parizian de ieri se simţea stingher în ţara lui. Moscova i se părea un oraş străin. Patria nu se îngrijise să insufle miresmelor ei autenticitatea de altădată. Pînă la întîlnirea cu mine îi rămăseseră mai bine de opt ani. Era însetat de activitate. Microbul dobîndit prin străinătăţi îl îndemna la fantezii cu totul neruseşti. Spiritul de revoltă al Sorbonei înfierbîntase sîngele, şi îngerul cu bonetă frigiană îi şoptea la ureche ispite.

La o lună după întoarcere şi-a dat seama că nimerise printre străini. Majoritatea gîndeau ca Ekaterina, în ai cărei ochi albaştri germani sclipea şiretenia voltairiană, dar care avea mintea rece, iar în suflet strîngea ură faţă de puţinii admiratori ai francezului cu nasul coroiat. Majoritatea încercau aceleaşi simţăminte. Numai o parte infimă încerca să-şi răscolească sîngele cu furtuni franţuzeşti. Însă împărăteasa era clarvăzătoare, băbuţa era înţeleaptă cînd afirma că pînă la urmă francezii îşi vor tăia singuri capul. Ea ştia mai multe decît noi, vedea Parisul ca-n palmă. Ea ştia, dar Svecin ştia oare?

Tinereţea este neîndurătoare, şi vederea sîngelui străin, spre mulţumirea generală a politicienilor şi conducătorilor de oşti, nu-i stîrneşte sila. Şi cînd în coşul ghilotinei s-a rostogolit surd capul mare al lui Ludovic, şi pe veşmîntul negru al călăului au apărut peste roşii, şi mulţimea, privind, a vuit însufleţită, Svecin şi-a acoperit pentru o clipă ochii, şi s-a gîndit cît de simplu zboară capetele încoronate, şi perucile o dată cu ele. Ce simplu e totul: eliberarea de tiranie şi afirmarea adevărurilor scumpe care pînă mai ieri păreau nişte fantezii !

Mai tîrziu, perorînd într-un moment prielnic despre propria-i juneţe, îşi amintea despre sine cu nemulţumire, comparîndu-se cu un caras care a căzut în cîrlig: tiranie nu exista, ea apăruse o dată cu sîngele, iar adevărurile scumpe s-au dovedit a fi fructul ignoranţei. Însă atunci bea laolaltă cu studenţii vin negru de Burgundia şi, mişcîndu-şi cu greu limba înţepenită, rostea în corul general sentinţe inofensive în acele zile pe străzile Parisului . . . S-a sărutat cu prăvăliaşii parizieni, închipuindu-şi că s-a mutat în rai. E frumos raiul în îmbrăţişare cu ghilotina ! În orice caz, inima lui plină de dragoste, după expresia preferată a romancierilor, şi sufletul lui nu au fost împroşcate cu pete roşii, ci doar veşmintele. Puţinii copii ai Rusiei care au fost

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

martori dănţuiau cu foc în suburbia Saint-Germain, iar apoi, împrăştiindu-se prin cîrciumi, îi glorificau pe prinţii Goliţîn, doi moştenitori uscăţivi de neam princiar, nedezlipiţi de preceptorii lor, îi proslăveau pentru că luaseră parte la asaltul Bastiliei. Aici înţeleg patosul lui Svecin, mă îndoiesc însă că ar fi fost profund. Cumplita închisoare a căzut, şi cu trecerea timpului părea că a fost doborîtă de cei doi aristocraţi ruşi cu armele în cumpănire, însufleţiţi la vitejie de nişte preceptori francezi cu profiluri iacobine.

În vremea asta în Rusia, Fortăreaţa Petropavloskaia se înălţa măreţ, fără a stîrni nici lui Svecin, nici Goliţîinilor vreun sentiment de protest, deşi tripla formulă a răzmeriţei franceze suna la fel de seducător în toate limbile.

Svecin îşi amintea că nu existau îndoieli. Tînărul conte Stroganov, cu preceptorul, bineînţeles, făcea plimbări la Versailles, la şedinţele Adunării Naţionale. Svecin era prieten cu el. Prorocirile naive ale lui Rousseau li se păreau descoperiri ale secolului. Gîndiţi-vă numai: toţi oamenii pot fi egali ! Nu mă îndoiesc că atît Stroganov, cît şi Svecin aveau inimă bună. Ideea egalităţii universale îi făcea să freamăte pe străzile Parisului, fără a se gîndi însă la Rusia.

Simt că vorbele mele încep să sune dezaprobator, deşi, martor mi-e Dumnezeu, intenţiile mele sînt altele, pe urmă cum să fac eu pe judecătorul cînd sînt împovărată de păcatele vremii? Fiindcă veni vorba, nu trecuseră nici treizeci de ani şi şmecheriile incendiare ale lui Rousseau se transformaseră în literatură graţioasă, şi aceea însă mirosind a putregai. Băbuţa era înţeleaptă, dar se temea degeaba de ideile lui: noi nu putem fi egali, e de ajuns să ne uităm unul la altul.

Împărăteasa a poruncit fiilor rătăcitori să se întoarcă neîntîrziat în patrie, unde întinderile semeţe şi sîngele din nou trezit trebuiau să tămăduiască simţămintele lor otrăvite. Copiii Rusiei au tărăgănat întoarcerea, care cum a putut. Ficatul bolnav avea nevoie de ape, migrenele dezastruoase îşi găseau tămăduirea pe malurile Tamisei. Lui Svecin i-au născocit inflamarea vertebrelor gîtului, pentru care s-a băut din belşug. Însă prescripţiile pompoase, care veneau cu vîntul rece de pe meleagurile natale, prevesteau primejdia. Instinctele nu izbutiseră să se şteargă cu totul în timpul celor cinci ani de absenţă, şi treptat caravane triste au luat calea spre răsărit. Însă nici natura patriei n-a izbutit dintr-o dată, oricît s-a străduit, să potolească inimile înfierbîntate ale parizienilor liberi de ieri.

Svecin s-a întors împreună cu Stroganov. Prin Londra, Viena, şi Derpt, şi Sankt-Petersburg, în pofida scrisorii drastice a tatălui, care-l povăţuia să vină direct la Moscova, fără opriri, acasă, în braţele părinteşti. Măcar şi numai după această scrisoare, Moscova nu prevestea nimic bun, şi cei nou-veniţi au hotărît să-şi ia bun-rămas de la tinereţe chiar aici, la Petersburg, la Stroganov, în casa lui, nu departe de iatacurile suveranei împovărate de ani . . .

Ce vremuri ! E greu de crezut că totul s-a petrecut întocmai, tot aşa cum e greu să crezi în visurile de aur vechi de treizeci de ani, totuşi din ferestrele puternic luminate ale palatului Stroganov răsuna *La Marseillaise*, speriind şi aţîţînd mulţimea de pe Nevski, iar prin săli treceau în pas de marş tinerii aristocraţi avînd în frunte tricolorul francez, toţi cu bonete frigiene, cu priviri arzătoare, strigînd asurzitor *vive la liberté !* şi *egalité !*, şi bineînţeles, *fraternité !*, pe lîngă lachei în livrele şi cu bonete frigiene, încremeniţi la perete. Trăgeau cu gloanţe oarbe în plafoane şi ferestre. Capul de carton al nefericitului Ludovic era tîrît pe parchet. Buclele albe ale perucii, mînjite iscusit cu vopsea roşie, şi obrajii uşor buhăiţi, atinşi şi ei de pensulă, îi exaltau şi dădeau tărăboiului o oarecare autenticitate . . .

Se îmbrăţişau, se sărutau. În sala divanelor, lacheii au ridicat din divane o baricadă, i-au servit pe tinerii entuziaşti înflăcăraţi cu vin şi şampanie. O cameristă a fost împodobită *à la republique*, şi rînd pe rînd au sărutat-o, au strîns-o în braţe şi au

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

tîrît-o după ei din sală în sală, asudată, buzată, cu ochii mijiţi de spaimă. Iată însă că acest rămas-bun zgomotos a început să se potolească, vinul nu se mai bea ca înainte, şi gîturile răguşiseră, şi fumul prafului de puşcă făcea ochii să lăcrimeze. Plin de ardoare, Svecin a îmbrăţişat un lacheu şi l-a sărutat frăţeşte în rîsul apatic al prietenilor. Lacheul mirosea a pudră şi a dohot, era ţeapăn şi rece, doar buzele fără viaţă au atins obrazul boierului, dar poate i s-a părut . . .

Către dimineaţă au început să plece care încotro, izbutind să dea nas în nas cu şambelanul împărătesei, care venise călare să exprime nemulţumirea bătrînei. Apoi, Stroganov cel bătrîn, chemat de la Ţarskoe, a fost mustrat pilduitor.

Spre Moscova, Svecin a călătorit dormitînd, fără să scoată o vorbă. Nu pentru că vraja delirului francez s-ar fi şters, însă ceva totuşi apăsa, strivea, şi se respira mai greu, şi cotul nu-şi găsea o poziţie plăcută pe pernele de piele, iar la hanuri, sufletul îi era inundat de tristeţe din pricina putorii de varză şi a mutrelor nebărbierite ale căpitanilor de poştă. Astfel a făcut din nou cunoştinţă cu patria scumpă, cercetînd-o cu ochi de francez, pînă ce s-a trezit, la Moscova, la Cistîie Prudî, în braţele părinteşti.

Moscova, Cistîie Prudî, îmbrăţişarea părintească, aducerile-aminte sînt leacuri binecunoscute, ce restabilesc simţămintele pierdute. Se vede însă că domneau alte vremuri, şi cei care să încerce aceste mijloace lipseau.

« . . . Şi eu te înţeleg perfect, zicea Svecin cel bătrîn. Iată, de pildă, şi noi, pe vremea domniei de fericită amintire a Elizavetei Petrovna, ne puneam cu multă plăcere pălării franţuzeşti, le trăgeam pe frunte şi fluieram în spatele nemţilor . . . Te înţeleg perfect, în tinereţe toţi doresc schimbări . . . tinereţea este însetată de schimbări, dar uităm de plămădeală, ce încurcătură şi cu plămădeala asta . . . şi l-a ameninţat cu degetul său gros şi blînd de general. Voi, acolo, aţi uitat de plămădeală, şi eu te înţeleg perfect: Montesquieu a spus, Diderot a spus, Voltaire, Mably . . . Oare nu doriţi, tinerii mei prieteni, un nou Pugaciov? a zis el, s-a ridicat din fotoliu, şi-a încheiat halatul îndrăgit, de culoare vişinie, vechi şi decolorat, şi cu mîna grăsuţă a arătat înspre fereastră. Pot să-ţi zugrăvesc următorul tablou: în sfîrşit, eşti liber, ai scăpat de toate — de moşie, de casa asta, de toate miile de ruble de venit anual, de mine (fiindcă eu atîrn în ştreang), de măicuţa (fiindcă a avut un atac de inimă), de cafeaua la pat, dimineaţa, de contemplarea frumuseţilor Moscovei, fiindcă pe străzi curge sînge, cîrciumile sînt jefuite, mujicii dorm în iatacurile palatelor, în piaţa Smolensk se află un butuc mare de stejar, pe zidurile Kremlinului au fost agăţate rufe la uscat, de-a valma cu morţii (à propos, nu sînt alţii decît foştii tăi prieteni de la Paris), care, trebuie remarcat, atîrnă cu peruci, cu camizole şi cu spade cu tot. » Şi l-a întrebat cu zîmbet de faun: « Ţi-ar plăcea aşa ceva? » « Cîtuşi de puţin », a rîs posomorît cel tînăr. « Atunci să nu uiţi, a zis generalul, că noi sîntem plămădiţi din miere şi hrişcă, spre deosebire de francezi, care, la rîndul lor, sînt plămădiţi din altceva, altceva, chiar dacă ar fi ceva extraordinar, dar altceva. Oricum însă, a oftat el din greu, va trebui să îmbraci din nou caftanul, fireşte, camizolul, dar să te simţi ca şi cum ar fi caftan, să-ţi potriveşti elanul cu patria, prietene, şi ia seama, nu-l trezi pe Pugaciov, — şi a pufnit în rîs —, lasă-l să doarmă! . . . » Rîsul era cam forţat.

În acele zile naive era într-adevăr posibil să ghiceşti în cafea gradul de rudenie dintre Pugaciov şi Robespierre şi, amintindu-ţi de vremurile destul de recente, cînd hoarde de ocnaşi beţi se grăbeau spre capitală să verse sîngele boierilor, să meditezi la poporul rus, abătut de pe drumul cel bun de cărţuliile unora ca Voltaire şi Rousseau. « Dar nu mujicii, nu mujicii, striga unul dintre oaspeţi, cuprins de înflăcărare polemică, ci copiii dumneavoastră iubiţi! Uitaţi-vă, sute de băieţandri nobili cugetă la barbaria noastră . . . Pentru ei sîngele nu înseamnă nimic. Vor să se purifice prin sînge! . . . ».

@Asociaţia Ziariştilor Independenţi din România

Şi ascultătorii amuţiţi îl aprobau din cap pe oratorul luminat, ca şi cum afară se şi dezlănţuise mulţimea nelegiuiţilor necunoscuţi cu bonete frigiene. Totuşi mai răsuna şi cîte o voce ironică, profundă. Svecin avusese prilejul s-o audă ba ici, ba colo, în case bune şi generoase din Moscova, ca un ecou îndepărtat şi deocamdată neînfricoşător al evenimentelor din Franţa... « Dar noi chiar sîntem barbari. În asta se află salvarea noastră, şi poate să vă fie mîngîiere, căci poporul nostru nu citeşte şi nu ştie nimic. Moşierii citesc din cînd în cînd, iar noi, noi citim *Sankt-Peterburgskie vedomosti* şi numai din ele aflăm că o ceată jalnică de francezi s-a gîndit în mod criminal la libertate, dar a obţinut o tiranie sîngeroasă... »

În general, nu erau semne de teamă. Erau doar presimţiri. Svecin se bucura cu răutate, trăgînd cu urechea la discuţii, dar bucuria asta era înăbuşitoare, lipicioasă, nu te înălţa, ci semăna cu o compresă caldă.

La Moscova, emigranţii francezi au fost primiţi cu generozitate, li s-a dat mîncare şi băutură în ciuda iacobinilor dezlănţuiţi, li se organizau vînători, erau liniştiţi, vorbindu-li-se de întinderile nesfîrşite şi de năzdrăvanii viteji ruşi, care vor reintroduce ordinea în Franţa. Totul se va restabili, domnilor, se va restabili, se va restabili... Însă între timp, pe ici, pe colo, era citită scrisoarea lui Voronţov din Anglia, şi palmele în care se afla asudau în mod dezgustător...

« ... Această molimă s-a întins pretutindeni. Depărtarea noastră ne va feri pentru o vreme; vom fi cei din urmă, dar şi noi vom fi victimele acestei epidemii. Noi poate nu, însă copiii noştri vor avea negreşit parte de ea. Am hotărît să-l învăţ pe fiul meu o meserie, poate lăcătuşeria, ori tîmplăria. Cînd vasalii îi vor spune că nu mai au nevoie de el şi că ei doresc să împartă între ei pămînturile lui, atunci el, în cel mai rău caz, îşi va cîştiga pîinea din munca proprie şi va avea cinstea să devină membru al unei viitoare municipalităţi, undeva la Penza sau Dmitrov. Aceste meserii îi vor fi mai de folos decît greaca, latina şi matematica... »

« À propos, a strigat generalul Svecin, urcîndu-se în caretă, am uitat să-ţi spun că de felinare vor atîrna chiar şi instigatorii, şi toţi cu peruci, ţinînd în mînă pana în care nu s-a uscat cerneala, şi desculţi!... »

Generalul Svecin risipea cu dărnicie astfel de sarcasme, iar Alexandr Svecin se strîmba şocat de ignoranţa tatălui. Într-o bună zi tatăl şi-a pierdut fiul. « De acum înainte am să trăiesc după mintea mea, a spus Svecin cel tînăr, dacă nu aveţi nimic împotrivă. Mă gîndesc... » « Gîndeşte-te, gîndeşte-te, a zis tatăl, ştergîndu-şi ochii cu o năframă de batist, că doar nici eu nu sînt un proroc, iartă-mă. Cred însă că experimentele tale nu-s pentru noi, pentru Rusia... » « De ce să vă amestec în fanteziile mele? a zis cel tînăr. Nu doresc să aduc prejudicii reputaţiei dumneavoastră... Să lăsăm timpul să... El ştie singur să... Doar vreau binele... » « Bineînţeles, s-a învoit tatăl, privind pe fereastră. Însă, fiindcă veni vorba, cei ce fac rău spun întotdeauna că au vrut binele... Am spus asta în general... Eu de pildă, voiam să jucăm Euripide pe scena noastră. Credeam ca o să mă ajuţi... » « Cu plăcere, a zis fiul, asta mă atrage. De ce să nu-l jucăm?... » « Bine, bine, a spus cel bătrîn, du-te. Spune-i lui Prokofi să te însoţească. Zi-i că eu am poruncit. »

Alexandr a închiriat o locuinţă nu departe de casa părintească şi a intrat în slujbă la Arhiva Colegiului Străin.

Tinereţea trecea repede. Dar nici Moscova nu uita nimic. Zadarnic unii dintre fiii ei îşi fac iluzii că au forţe lăuntrice îndeajuns ca să se împotrivească îmbrăţişărilor ei. Ea dispune de atîtea rezerve de forţe, care ar ajunge pentru multe mii de îndărătnici cu viaţă şi cu idei scurte. Nu-mi amintesc dacă pe atunci ştiam asta, dar acum ştiu, şi astfel, dacă e să-mi fac de cap, o fac între zidurile casei mele. Chiar şi cînd a ars în o mie opt sute doisprezece şi părea condamnată şi neajuto-

@Asociaţia Ziariştilor Independenţi din România

rată, ceva totuşi clocotea şi se revărsa peste margini, încît noi toţi nu ne găseam locul, şi valurile ei ne ajungeau şi nu ne dădeau pace... M-am gîndit deseori la asta şi chiar m-am pronunţat în această privinţă, neluînd în seamă şoapta ironică a lui Alexandr Svecin: « Dacă aţi putea, n-aţi face altceva decît să filosofaţi ! ».

Atunci însă, cu vreo opt ani înainte de sărutul nostru, atunci eu nici nu existam. Exista Varvara Volkova, o fiinţă din alt aluat. Îmi amintesc de ea fără prea multă bunăvoinţă. În general, nu-mi sînt simpatice domnişoarele drăgălaşe, cu faţa deschisă şi cu pretenţii regeşti. Măcar de-ar fi sincere, însă nu găseşti la ele decît calcul şi răceală. După sărut, totul s-a schimbat.

N-am să afirm că numeroasele mele păcate s-au spulberat în aerul de martie, vai, nu, însă, după cum se vede, viaţa a căpătat un rost, ai cărui sens rămînea în continuare insesizabil pentru cei din jur. Căci pentru ei totul era definit: iubesc, sînt iubită, întîlnire, legături, predestinare, datorie, neliniştea trupului, tulburarea sufletelor. Iar cînd eu am simţit acest mister şi am înţeles că de acum sînt osîndită la suferinţă, puterile mi-au sporit, am dobîndit mai multă agerime şi răbdare. La ce altceva să mai visez?

Fireşte, toate acestea nu s-au săvîrşit într-o singură zi, cum ar putea să pară, dar ce mi-e o zi, ce mi-e un deceniu, ce mi-e o veşnicie — nici o diferenţă, nu-i aşa? Însă, dragul meu, eu trebuie să am mulţi copii, băieţi şi fete, domnişoare şi flăcăi chipeşi, care să semene cu eroul meu, în parte şi cu mine, în care să se îmbine pasiunile şi căutările lui cu înţelepciunea şi luciditatea mea! Aşa gîndeam, apropiindu-mă de el pe firul înmînat de Providenţă.

E uşor să vorbeşti, dar să te apropii este mai greu. Am întins plase, însă au rămas goale. Ne întîlneam cînd şi cînd, ba ici, ba colo, cum se obişnuieşte în cercul nostru, şi, fiind deja cunoscuţi, scăpam unul de altul cu cîte o plecăciune şi discutam cu ajutorul unor translatori îndatoritori, care se aflau întotdeauna la dispoziţia noastră. Se întîmpla, de pildă, să se vorbească despre Bonaparte, despre ambiţia lui, despre talentele-i militare ori despre altceva şi se închega a discuţie uşoară, fără animozităţi şi fără înţepături reciproce, un zumzet şi nimic mai mult. Treptat însă corul amuţea şi rămîneau doar două voci, a mea şi a lui Svecin.

El, şezînd la oarecare depărtare de mine, spunea fără să mi se adreseze mie, ci vecinului său: « Orice-ar zice unii, Bonaparte le-a adus francezilor ordinea, iar ei îşi dau viaţa pentru el... » Atunci eu îi spuneam vecinului meu: « Cu ajutorul tunurilor poţi obţine tot ce doreşti, dar nu ştiu cît e de drept aşa ceva... » Svecin răspundea fără să se uite la mine: « Pesemne că tunurile de-aia-s făcute, să-i astîmpere pe retrograzi... » « A răpi oamenilor cu forţa felul lor de viaţă obişnuit, îi spuneam eu vecinului meu, surîzînd uşor, este totuna cu a săvîrşi o crimă... » « Dacă robia înseamnă fel obişnuit de viaţă, rostea Svecin cu dispreţ, atunci acesta-i un obicei prost... » Şi vecinii noştri ne aprobau şi pe mine, şi pe el, şi eu mă gîndeam că întîlnirea noastră se îndepărtează.

Însă nu trebuia pierdută nici o clipă: viaţa e scurtă. Robia, iobăgia, barbaria nu constituie sfera mea, îşi zicea Varvara, hotărîndu-se să dea asaltul. Uşorul dispreţ care fluturase pe buzele lui n-o descuraja. La despărţire, el abia a schiţat o înclinare de rămas-bun. Puteai crede că tristeţea întregii omeniri se adunase toată în el şi că Varvara trebuia să fie mai grijulie ca să nu-i adîncească suferinţele. Dar ea luase hotărîrea să dea asaltul. Ea nu căuta căile uşoare, atît de ademenitoare în experienţa înaintaşelor sale. Ea nu-i cînta în strună şi nu-şi holba semnificativ ochii albaştri, ca să-i facă lui o plăcere de-o clipă. « N-am nevoie de bunăvoinţa dumitale, gîndea ea în asemenea clipe, vreau să ajungi să nu te poţi lipsi de mine... » Ea îşi juca propriul rol şi astfel nu era tulburată de mustrări de conştiinţă.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

« De ce ţi-ai ales tocmai acest adorator plicticos? » m-a întrebat odată Katerina. « Nu l-am ales eu, a răspuns Varvara. Se vede că ceilalţi sînt prea veseli şi mai binevoitori decît e necesar în viaţa de toate zilele. » « Dar el te va distruge, dacă vei deveni doamna Svecin », a rîs Katerina. « Pe mine — poate, a zis Varvara, dar pe doamna Svecin niciodată. »

Ea n-a vrut să-i spună Katerinei că se jurase să-şi lege viaţa de omul pe care-l va iubi şi-l va alege singură, şi că e sătulă pînă-n gît de dragostea fostului, trîndavului adorator, şi că bărbatul trebuie să aşeze cărămizile, iar mortarul întăritor e treaba mîinilor femeii, şi dacă el e acela pe care i l-a hărăzit destinul, şi dacă ea nu s-a înşelat (şi ea nu putea să se înşele dacă mai simţea şi acum pîrjolul acelui sărut magic), dacă el era într-adevăr magic, înseamnă că presimţirile erau drepte şi nu-i rămînea altceva decît să se pregătească a da piept cu inevitabilul. « Bizar, a grăit Katerina, m-am temut întotdeauna de oamenii enigmatici. Pentru mine sînt ca nişte vînători ascunşi în stufăriş, iar eu o raţă pe oglinda lacului. . . » şi a rîs. « Între toţi vînătorii, eu nu-l deosebesc cîtuşi de puţin », a zis Varvara nepăsătoare, gîndindu-se că el nici nu seamănă cu un vînător.

Fireşte, figura lui Svecin nu putea să nu atragă atenţia şi cred că nu numai eu şi Katerina ne pierdeam în presupuneri. Păstrînd relaţii bune cu tatăl împovărat de ani, fiul continua să trăiască separat şi destul de modest. Vîrsta şi climatul Moscovei i-au spulberat treptat înclinaţiile spre răzvrătire, şi Franţa îi apărea în vis din ce în ce mai rar. Pentru societate însă rămîneau de neînţeles năzuinţele lui şi speranţele de viaţă: cine este el, încotro merge şi ce doreşte?

Asaltul, cucerirea, la care se hotărîse Varvara, era extrem de riscant: cuceritorii de altădată se întîmpla să se întoarcă acasă fără oştiri, dar le rămînea poporul, doritor de răzbunare, şi totul începea de la capăt; sau răzbunarea îi ajungea pe ei, şi el îşi pierdeau nu doar oştirea, ci şi poporul, şi chiar pămînturile natale, însă puteau să le sară în ajutor alte neamuri, şi totul se restabilea şi pornea de la început; fireşte, ei puteau să şi piară, dar cei ce pier nu au viitor în lumea noastră, şi despre asta n-ai ce discuta. Aici însă nu te ameninţa nici măcar pieirea, cît despre patrie, ea rămînea intangibilă, şi compatrioţii neiniţiaţi te înconjurau ca şi mai înainte, şi cinstea îţi rămînea neatinsă, fiindcă ea este atinsă numai dacă eşti înconjurat de ocrotitorii iniţiaţi ai prosperităţii tale. Nu, nu, totul rămînea ca mai înainte. Ca mai înainte, dar . . . fără nici o speranţă!

Este uimitor că la douăzeci şi patru de ani puteam să înţeleg toate astea fără a-mi pierde prezenţa de spirit şi fără a-mi face iluzii. Pesemne că destinul mă călăuzea într-adevăr, dar cum puteam să ştiu cît poate fi de perfid?! . . .

•

Atunci, în anii dinainte de război, într-o bună zi, mi-a venit în minte o idee simplă, firească, în stare să se nască numai în capul unui om ajuns la disperare din pricina încercărilor neizbutite de a rupe fructul fără să întindă mîna, de a intra în casă prin hornul sobei. Am luat pana şi i-am scris alesului meu o scrisoare plină de sinceritate.

Stimate domnule Alexandr Andreevici!

Au trecut cîteva luni de cînd noi amîndoi, cu o înverşunare demnă de o cauză mai bună, rezolvăm probleme de însemnătate universală, bravînd cu înfumurare în cercurile din Moscova. Poate că aceste dueluri verbale, folositoare pentru a da limbii supleţe şi imaginaţiei eleganţă, devin absurde faţă de un asemenea fleac, cum pesemne îl socotiţi, pe bună dreptate — mă refer la acea amiază din martie cînd Providenţa a avut plăcerea să vă vadă în braţele mele. Ştiu că Domnia Voastră

@Asociaţia Ziariştilor Independenţi din România

nu acordaţi nici o importanţă, şi, poate, nici eu, căci ce pot să însemne astfel de sminteli iscate de disperare, în stare de beţie, sau de moartea unui tiran?

Sărutul în sine nu semnifică nimic, nu-i decît, aşa, un semn. Însă ce-i de făcut dacă în el mi s-a revelat o idee care mă scoate din minţi, şi din acea zi de martie nu fac altceva decît să stau dinaintea Domniei Voastre cu capul plecat, aşteptînd cuvîntul Domniei Voastre? Ştiaţi? Bănuiaţi? Sau reţinerea mea Vi se pare a fi indiferenţă? Pentru Dumnezeu, să nu luaţi această scrisoare drept bocet, cînd, de fapt, ea nu este decît aproape o chemare, deoarece, după cîte am înţeles, eu nu mai pot să depind de mila tradiţiilor noastre. Trebuie, cred eu, să consideri cu dispreţ gura lumii şi regulile de bună purtare, măcar într-atît, cît toate acestea ne împiedică să ne privim unii pe ceilalţi...

Am expediat scrisoarea, dar oare numai pentru ca apoi, acum, după ce au trecut atîţia ani, să-mi fie ciudă de propria-mi nesocotinţă şi să mă minunez de propria-mi îndărătnicie? Mi-aduc aminte că atunci mi-a căzut sub ochi ideea, ori poate am auzit-o, că izbînzile lui Bonaparte se datorează unei reguli simple, statornicită de el însuşi: să nu-ţi istoveşti eforturile pentru cucerirea unor fortăreţe separate, ci să obţii distrugerea generală a părţii potrivnice, şi atunci, cică, fortăreţele rămase vor cădea de la sine... Ideea în general, departe de propriile-mi interese, m-a sfredelit pe neaşteptate şi am încercat s-o aplic la această situaţie de viaţă. Dacă în campania mea de cucerire, acest domn urzus era o fortăreaţă, atunci care putea să fie izbînda generală? Cine era rivalul meu general, care, odată înfrînt, m-ar fi lăsat să sper că voi obţine izbînda asupra celui individual? Oare nu-mi era hărăzit mai întîi să mă înfrîng pe mine însămi? Să mă ridic deasupra propriei nimicnicii? Înseamnă, deci, că îndată ce voi obţine această izbîndă principală, cea mai dorită dintre fortăreţe va cădea dinainte-mi? Ah, Doamne preamilostv, oare-i uşor să te înalţi cînd stai în genunchi? Fără a izbuti să resping problema asta dificilă, am înţeles deodată că subjugarea unor ţări şi noroade întregi, acest joc, sîngeros, regulile şi rezultatele lui — toate sînt nimic, o plimbare uşoară, pe lîngă uriaşa povară a războiului meu. Căci vrăjmaşul este subjugat din ură faţă de el şi din iubire pentru sine, însă războiul meu era numai din iubire pentru el, şi eu nu puteam să-i pricinuiesc lui suferinţă. Ce e mai greu, atunci?...

Îndată după alungarea francezilor, am plecat degrabă la Moscova, luînd-o şi pe Liza, care împlinise şapte ani. Credeam că dezastrul Rusiei şi toate vicisitudinile ne vor aduce împăcarea şi, îmbrăţişîndu-ne, vom plînge pe mormanele de cenuşă ale Moscovei. Dar realitatea s-a dovedit a fi mult mai crudă. Vremelnicul meu soţ era şi mai inaccesibil, deşi prevenitor şi chiar blînd, iar pe Liza o mîngîia pe cap şi o privea cu uimire, şi la întrebările ei repezite răspundea anapoda.

Toate astea însă s-au întîmplat mai tîrziu, mai tîrziu, iar atunci, ca într-o poveste, dintr-un plic albastru a zburat o filă de hîrtie împăturită cu grijă, care a rămas îndelung în palma îngheţată a Varvarei, înainte a de a fi desfăcută.

Stimată doamnă Varvara Stepanovna,

cu trei zlele în urmă, la ceaiul din casa Ulîbîşevilor, vecinul meu de masă mi-a spus, arătîndu-mi pe una dintre doamnele prezente, că o tînără femeie cu ochi neasemuit de mari, cu faţa încîntătoare, în stare să poarte o discuţie în rînd cu generalii şi diplomaţii, căreia nu-i lipseşte nimic pentru a ferici pe oricare dintre bărbaţii prezenţi şi nu mai puţin pe cei absenţi, că această femeie zboară liberă printre noi şi nepedepsită, în Moscova cea strîmtă, înăbuşitoare şi lacomă de logodnice. I-am răspuns acestui domn că dacă prin cuvîntul «a ferici» înţelege ştiuta capacitate de a te numi soţie, de a te amesteca în discuţii şi a naşte copii, în ziua de azi nu mai uimeşti pe nimeni, cu asta, darmite să mai seduci!

@Asociaţia Ziariştilor Independenţi din România

Iertați-mă, Vă rog, însă mi s-a părut că îmbrățișarea noastră magică a trezit în Dumneavoastră o credință puternică în Providență, care lucrează în folosul Domniei Voastre. Din păcate, eu nu sînt un mistic și de aceea nu sînt slujitorul Providenței: Ea nu este decît închipuirea noastră bolnăvicioasă — nu vă încredeți în onestitatea ei. Mărturisesc că-mi plac ochii Domniei Voastre și felul de a purta duelurile verbale, ba mai mult, după duelurile noastre, încerc față de Domnia Voastră un fel de afecțiune, dar ce înseamnă asta? Fără îndoială, că în pădurile și izolarea Domniei Voastre din Kaluga există un anumit mister, căci ele înlesnesc ivirea unor femei despre care nepricepuții moscoviți compun legende pline de încîntare... Ați auzit vreuna din ele?...

Asta-i, și-a zis Varvara, fără să-și piardă speranța plină de tristețe, iată încă un mijloc de a te duela. Dacă nu l-ar fi știut pe Svecin capabil să zîmbească, și-ar fi pierdut, fără îndoială, credința în izbîndă. Ar fi îndepărtat-o, cu siguranță, această impasibilitate de piatră. Dar ea l-a văzut odată cum a zîmbit, parcă pe furiș, parcă rușinîndu-se, și obrajii supți i s-au înroșit. Din pricina asta, arăta neajutorat și domestic și avînd nevoie de ocrotirea ei; din acel zîmbet s-a ivit el, cel adevărat, umbrind pentru o clipă autoprotretul obișnuit, pictat în culori neguroase.

Luîndu-mi inima în dinți, muind pana tocită în cerneală, așezîndu-mă cît mai comod la măsuța din fața oglinzii ovale, privindu-mă în ea din cînd în cînd, lăsîndu-mă o clipă pe spate și din nou aplecîndu-mă hotărît înainte...

Stimate domnule Alexandr Andreevici!

Nu iau în seamă observația ironică a Domniei Voastre privitoare la înțelesul cuvîntului « a ferici », fiindcă eu înclin să consider unirea dintre doi oameni drept mijloc de salvare reciprocă. În ironia Domniei Voastre se simte frica, Vă temeți ca nu cumva să am dreptate, și atunci independența Domniei Voastre nu mai face două parale, căci va trebui, vrînd nevrînd, să mărșăluiți acompaniat de fluierul acelei Providențe pe care o disprețuiți. Văd asta cu agerimea celor din pădurile Kalugăi, zău... În ceea ce privește deosebitele mele însușiri exterioare, de care amintiți, îmi pare rău, dar în general eu sînt o femeie obișnuită, și singurul lucru cu care aș putea să mă fălesc este, poate, o intuiție aparte, în orice caz mai subtilă decît a Domniei Voastre, a bărbaților în general. Ce-mi oferă ea? Încrederea în pretențiile mele. Nu-i de ajuns?...

Ca o proastă, se lăuda cu intuiția ei, la ale cărei servicii nu apelase pînă atunci în mod serios, se lăuda, dîndu-și seama că este un argument prea îndoielnic într-o astfel de bătălie. Varvara se privea în oglindă, era aceeași, dacă n-ar fi să punem la socoteală îndoiala tulbure din ochii săi.

Schimbul de scrisori se prelungea, amenințînd să se transforme într-o obișnuință deșartă. Îmi era îngăduit să răspund, nimic mai mult. Mă agățam, ca de un pai, de amănuntele înduioșătoare, întîmplătoare și rare, din scrisorile lui, însă numaidecît urma un atac, după el o înțepătură, apoi alta, și iluziile mele se spulberau din nou. Katerina a observat că mă usuc. Și mă uscam cu adevărat în așteptarea scrisorii ce urma să vină, chibzuind răspunsul, zbuciumîndu-mă din lipsa oricărei perspective. Rezulta întrucîtva o bătălie unilaterală. *Eu* eram cea bătută. Nu că n-aș fi răspuns cum trebuia în situația mea. O, atacurile mele nu erau mai puțin fulgerătoare, iar înțepăturile nu mai puțin pătrunzătoare. La ce-mi serveau însă dacă nu duelul era ținta mea, și dacă ținta mea pălea și se îndepărta?

Toamna era pe sfîrșite, mirosea a zăpadă. Sărmanul Nikolai Petrovici nu știa ce-l așteaptă și, în trecere prin Moscova, își făcea apariția prin saloane. Cînd ici, cînd colo, putea fi zărită figura lui gigantică, fața lui rotundă *à la* Petru cel Mare,

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

răsuna basul lui înăbuşit, iar ochii răspîndeau căldură şi prietenie. Odată chiar m-am gîndit, privindu-l pe vecinul meu din Kaluga, că această dihanie militară plăcută, sortită să piară curînd doborît de un obuz sau un glonţ, nu s-ar fi apucat să-şi risipească eforturile într-un asemenea schimb de scrisori. Dacă i-aş fi plăcut, m-ar fi luat în braţe şi m-ar fi dus . . . unde oare? Pe cîmpul de bătaie, să simt plăcerea jocului cu praf de puşcă? În cazarmă, la muşchetarii lui? M-ar fi culcat pe paiele bivuacurilor? . . . Odată, mi s-a părut că i-am atras atenţia, mă privea stăruitor, aproape fără să-şi dezlipească ochii, ca un soldăţel de plumb, dar eu n-am acordat nici o importanţă, căci nu el îmi stăpînea gîndurile. Svecin al meu e altceva, îmi ziceam, este tot numai mister; vorbele, faptele lui, fiecare gest referitor la mine, inaccesibilitatea lui, îmi ziceam, şi felul cum ştie să-şi păstreze demnitatea fără pic de înfumurare, şi felul cum scapă din îmbrăţişarăile mele (oare ăsta nu-i un motiv de disperare?), de altminteri, ca atunci în martie, la Cistîie Prudî . . . Nu cumva e o femeie la mijloc? Aşa mi-am zis într-o zi, dar zvonurile, împrejurările, presupunerile nu se potriveau cu asta, şi, pe deasupra, Katerina, ocrotitoarea mea, ageră ca un uliu, izbutise să-mi şoptească la ureche că Svecin, acest fiu de general, flăcău tomnatic de arhivă, apare în societate pentru mine, că ea vede, nu există nici o îndoială . . . « El ţi-e indiferent, cred, cred, bucuria mea, dar tu lui . . . să te uiţi cu atenţie, să te uiţi . . . » Eu mă uitam. Pesemne că se obişnuise într-atît cu bătăliile noastre verbale, încît începuse să le simtă nevoia. Vorbe, vorbe, vorbe . . . Iar eu aşteptam clipa cînd mă va strînge în braţe, nimic altceva.

Toamna trecuse, şi de Crăciun trebuiau să se strîngă la Moscova fraţii pădureni, mici moşieri din colţuri îndepărtate, cu odraslele lor, la Moscova, unde începeau nenumărate serbări, să se învîrtească şi să plutească printre coloanele albe de la Palatul Nobilimii, să înveţe cîte şi mai cîte, să culeagă informaţii folositoare, să încheie căsătorii. Cîndva m-au adus şi pe mine, şi eu, ţeapănă, mă împingeam printre ei, şi-mi tremurau picioarele, din care pricină, draga mea, mi s-au mărit ochii, şi cu toate că foarte curînd totul începuse să mi se pară nespus de plictisitor şi absurd, ei au rămas mari, îmi ziceam eu, dar pe cine interesează asta? Poate pe vreunul ca Priahin, care, aşa cum a apărut cîndva în spaţiul vizibil, tot astfel şi astăzi aluneca primprejur, fluturîndu-şi epoleţii. Fără să se apropie şi fără să se depărteze, ca o fantomă bolnăvicioasă. Doar uneori întrupîndu-se, cade din cer, ca odinioară, ca în anul o mie opt sute şaisprezece, ca acum . . .

•

Însă amintirile m-au abătut de la evenimentele principale ale vieţii mele, cînd mirosul de funingine al Moscovei încă nu se împrăştiase în toată lumea, iar inima mea era copleşită de deznădejde. Am hotărît: dacă la ultima scrisoare, care se pîrguise în sufletul meu, nu voi primi răspuns, înseamnă că mi-e sortit să mă întorc la Gubino şi să uit totul, şi Dumnezeu cu ea, cu Providenţa, cu atingerea nefericită din martie de ceea ce nu îmi fusese hărăzit. Atunci, parcă mi s-au deschis ochii, obida şi amărăciunea îşi făcuseră treaba, am văzut lumea, şi chiar şi pe mine însămi într-o altă lumină: furtuna îmi pustiise pădurile, rupsese ramurile plăpînde, frunzuliţele uşuratice, florile sterpe, nădejdile îndoielnice . . . Ce să regret? Rămîneau cele întru veşnicie, principalele, cele mai trebuincioase. Da, totuşi şi amărăciunea . . . Mi-am luat inima în dinţi şi am scris o epistolă scurtă, după toate regulile. Ultima, ca şi cum aş fi tras în gol.

Stimate domn,
mă tem că Domnia Voastră aţi considerat scrisorile mele drept o continuare originală a polemicii de salon, ceea ce mie nu-mi prea convine. Pentru mine ar fi mai plăcut să purtăm o discuţie faţă-n faţă, fireşte, dacă am avea ce să ne spunem unul

@Asociaţia Ziariştilor Independenţi din România

altuia. În continuarea conversației mi-am dat deodată seama că temeiurile serioase ale discuției, care mie pesemne doar mi s-au năzărit din pricina nevîrstniciei mele, pentru Domnia Voastră nu prezintă nici un fel de interes. M-aş întrista dacă Domnia Voastră ar regreta timpul irosit în deşert, deşi, Dumnezeu mi-e martor, am fost călăuzită de cele mai bune simțăminte şi n-am de ce să mă căiesc.

Rămîn cu speranța în mărinimia Domniei Voastre

Varvara Volkova.

Răcorindu-mă, am dat poruncă să se facă pregătirile de plecare. Tot timpul mi se învîrteau în cap cuvintele eliminate, şi anume « şi intențiile dezinteresate . . . » îndată după « simțămintele . . . ». Dar ele nu erau dezinteresate, şi nu voiam să mint.

Zilele treceau. A căzut şi s-a topit cea dintîi zăpadă fantomatică. N-am primit nici un răspuns, aşa cum şi bănuiam. Mă străduiam să nu mă duc nicăieri, deşi nu-mi era deloc uşor, căci înainte de Crăciun pasiunile se înfierbîntau şi invitațiile plouau una după alta. Pentru mulți eram interesantă, şi de disperare puteam săvîrşi Dumnezeu ştie ce.

Savva, surgiul, susținea că trebuie să mai zăbovim cu plecarea, să mai aşteptăm pînă ce se face drumul bun. Eu eram nervoasă, i-am certat şi pe surugiu, şi pe Dunia, camerista, însă în suflet eram bucuroasă de această amînare silită. În sfîrşit, după ce s-a scurs o lună de aşteptare, am tăiat acest nod şi pe un drum uşor de decembrie am pornit spre Gubino. Şi atunci, pe drum, picotind, în căutarea a ceva liniştitor, l-am văzut deodată limpede în fața mea pe Nikolai Petrovici Opocinin . . . Pesemne vă stinghereşte întrucîtva pasiunea mea de a fi în legătură cu fantomele? Nu, nu, asta nu-i decît închipuirea care din vreme-n vreme se încorda la maximum, amintindu-mi că lumea nu este mereu aidoma şi-i plină de surprize.

Cu cît mă depărtam mai mult de Moscova şi pădurile Kalugăi mi se deschideau mai sincer în întimpinare, cu atît mai stăruitor mă cuprindea nevoia de pace şi mă încălzea. Ce erau pentru mine cocorii de pe cer, fie ei cît de mîndri şi de strălucitori? Mi-am înfierbîntat fantezia şi, oblojindu-mi rana de la Moscova, am strigat după ajutor.

În ajunul Crăciunului, la Gubino s-au adunat vecinii. Țin minte că era gălăgie, îndestulare, multă lumină şi puțină veselie. A venit şi generalul meu.

Îl priveam cu alți ochi, îmi plăcea, însă aşa cum pot să ne placă oamenii care ne sînt predestinați. La masă a stat vizavi de mine, şi fața lui părea încordată, şi glumea cu oarecare sfială, şi la vorbele mele răspundea repezit şi incoerent. Bea puțin şi mînca distrat. Pe urmă, în salon, îmi apărea mereu dinaintea ochilor, ba ici, ba colo, se arăta din fiecare colț; oriunde m-aş fi aflat eu, se ivea şi el; trecînd pe lîngă mine, mi-a şoptit misterios:

— Cega a fost fantastică!

M-am dus să dau porunci la bucătărie — el era acolo; am trecut prin sufragerie — el discuta cu Lobanov, un gigant ca şi el, prefăcîndu-se că discuția îl preocupă nespus; m-am întors în salon, m-am aşezat într-un fotoliu — el şedea în fotoliul de alături . . . Mă urmăreşte, mi-am zis eu, şi mi-a venit în minte vedenia de pe drum! . . . Numaidecît însă mi-am dat seama, ca şi cum conştiința mi se limpezise, că de fapt eu sînt cea care umblă după el prin toată casa de la Gubino şi îl privesc cu nesaț, şi îl studiez făţiş, ca un copil încă nededat cu vicleşugurile.

« De ce nu, şi-a zis Varvara, de ce să nu mă salveze el, dacă-i aşa . . . »

El s-a ridicat greoi şi s-a îndepărtat. De data asta, Varvara a rămas țintuită în fotoliu, fără a se mişca, roşindu-se pînă-n vîrful urechilor. Dar el s-a întors numaidecît şi a rostit cu vocea lui de bas nemilităros:

— M-am surprins că umblu pe urmele dumneavoastră . . .

@Asociația Ziariştilor Independenți din România

— Deformare profesională, a spus ea cu asprime, sînteți obișnuit să urmăriți.
— Da de unde, a rîs el, ce să urmăresc... Eu, Varvara Stepanovna, sînt specialist în retrageri...
— Iar mie mi s-a părut că eu vă urmăresc... a spus ea fără să zîmbească.
El a oftat.
— Soarta asta nu vă amenință — retragerea mi-e hărăzită mie...
« Salvează-mă, salvează-mă, își zicea Varvara în gînd, căci tu ești viteaz, ești viteaz și bun ! »
El ședea în fotoliu, mare, moleșit, încă străin, bătrîn, de patruzeci și patru de ani, și își ștergea stăruitor palmele cu năframa.
« E momentul să mă ceară în căsătorie », gîndea Varvara, fără cine știe ce bucurie. Își închipuia fața lui amărîtă cînd într-o prea frumoasă zi, foarte curînd, curînd-curînd, în palmele ei se va lăsa în zbor scrisoarea scumpă din Moscova, de la domnul Svecin, cu chemarea, cu ruga fierbinte, cu rugămintea indiferentă, jumătate aluzie, jumătate invitație... Și atunci ea singură va alege caii — trei, ba nu, patru — și caleașca o va stropi cu miresme, și surgiului îi va făgădui slobozenia...
Însă generalul fîstîcit a plecat la conacul lui din Lipenki, fără a-i propune căsătoria salvatoare, și s-a ascuns acolo, nedespărțindu-se de registrele lui. A trecut o lună, două... Și atunci Varvara a atîrnat zurgălăii în tufișurile de lîngă drum...
Cînd am săvîrșit acea vizită regretabilă, ca să mă conving dacă mai rămăsese vreo speranță de salvare, și mai ședeam acolo, în casa generalului meu, împreună cu enigmatica lui Sofia, care mă bănuia de blasfemie, am înțeles că generalul își amintește de mine, își amintește...
În vremea asta Moscova tăcea, ca și cum nici nu exista. Nikolai Petrovici mă privea fără să se ferească, și presimțirea îmi șoptea că tocmai asta este acel ceva, firesc, adevărat, autentic din toate cele cu care destinul meu nu se zgîrcise. Ce repede a răspuns el la semnalele mele suspecte și, dînd buzna în casa mea, seara tîrziu, cu semnele viscolului pe sprîncene, pe gene, s-a prins în acel vechi și înfricurat dialog ușuratic, fără nici o valoare, nu-mi amintesc exact despre ce, îmi amintesc numai, dar poate mi se pare, că în acel dialog licăreau mărturisiri fragmentare, în orice caz, eu așa am înțeles. Și eu îmi ziceam atunci că, totuși, ar fi fost bine să ne lipsim de vorbe de prisos, vorbe goale, și pur și simplu să spunem ce era important și cu asta să isprăvim... Cred că el stătea în genunchi, îmbrățișîndu-i pe ai mei, și-mi săruta poala rochiei, și plîngea... Și această față rotundă plină de suferință, scăldată în lacrimi... De cîteva ori a trebuit s-o poftesc afară pe Apollinaria Tihonovna. Pe atunci era în viață și grozav de curioasă. Capul mi se învîrtea la fiecare atingere a lui... « Așteptați, așteptați, zicea Varvara, sufocîndu-se, așteptați, vă spun !... » Și a zburat spre tavan ca o adiere ușoară... « Așteptați...» Și a plutit pe lîngă ferestrele întunecate, însoțită de lumînări, de cărți, de portretele strămoșilor... A, totuna, totuna... și n-a mai încercat să se miște...
...Era formidabil faptul că el nu arăta ca un biruitor, lucru la care te-ai fi așteptat privind în prealabil statura lui gigantică, umerii largi și toate marafeturile de general, împodobindu-i uniforma triumfătoare. Dimpotrivă, era blînd și liniștit, și întrucîtva chiar zăpăcit, și era tocmai momentul ca Varvara să-l ia în brațe și să-l liniștească, și să-l încredințeze că nu s-a purtat urît, nu, nu, el s-a purtat cum trebuia să se poarte (nici ea nu e o bucată de lemn... doar sîntem oameni vii... și ea însăși, ea singură... vii, fierbinți...), și îi mîngîia umerii, pieptul, obrajii... « El mă iubește, și-a zis ea cu tristețe, ce bogăție ! » Și l-a mîngîiat din nou și l-a rugat să nu închidă ochii, ci să se uite la ea, și l-a sărutat pe frunte, pe buze cu speranța slabă de a stîrpi din amintire acel sărut din Moscova, întîmplător, vechi, de necrezut.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

Răsplata a venit numaidecît, cînd el s-a îndoit de justețea pactului ce i s-a propus, cînd între ei a apărut silueta fantomatică și confuză a tiranului moscovit al Varvarei, și atunci s-au dovedit neputincioase și veșmintele de general, cu toate decorațiile, îmbrăcate în grabă, și figura gigantică și parcă invincibilă, și zăpăceala, măgulirile și corectitudinea inutilă a Varvarei . . . « Iată pentru ce iubesc oamenii !... » și-a zis ea îngrozită, încercînd să se explice, venind în urma lui cu pași mărunți prin camerele atinse de lucirile slabe ale zorilor tîrzii de iarnă . . .

•

Inima mi se frînge de amintiri.

Îl iubeam pe Svecin cu dragoste amară, cu blesteme, cu înverșunare, și culegeam cu înfrigurare toate rarele zvonuri despre el, revoltîndu-mă pe clevetitori și invidiindu-i pe aleșii lui. Îi uram și pe unii, și pe alții . . . Iar scrisorile nu veneau.

Am aflat ca părăsise Arhiva Colegiului Străin și ținea cursuri de istorie universală la Pensionul pentru nobili din Moscova; ceea ce, de asemenea, constituia un subiect pentru gurile rele. Aș fi dat mult să mă aflu pentru un ceas alături de el în vreunul din saloanele Moscovei, să-i aud vocea, să mă revolt pentru nepăsarea lui și semnele infime de atenție să le primesc ca pe un dar neprețuit, și în același timp, poftim, ce eveniment în dormitorul meu blestemat din Gubino . . . Nefericitul general ! Cît de monstruos am zugrăvit eu atunci în fața generalului portretul geniului meu din Moscova, cît l-am umilit pe tiranul meu în fața acestui gigant prăbușit, sperînd să-i înfrîng în orice chip slăbiciunea nesuferită. . . Acum îmi dau seama că, pesemne, am avut dreptate în privința acelei sincerități care atunci mi s-a părut odioasă. Firește, cînd vezi atîta tristețe în ochii unui om bun, oare poate să nu-ți pară rău ? . . . Of, Nikolai Petrovici, Nikolai Petrovici, totuși parcă nu eram eu aceea care a rostit totul într-un suflet, nu eram eu, ci destinul meu, al meu și al dumneavoastră, el singur, el a vrut așa . . . atunci amîndoi eram . . . și eu, și dumneavoastră . . . amîndoi semănam cu niște păpuși de cîrpă, care rosteau cuvinte străine, ostile, și măsura atitudinii noastre nu era hotărîtă de noi . . .

Generalul a plecat la oștirea lui și s-a pierdut undeva departe, trecînd treptat în uitare, și iată că pe la mijlocul celui de-al treilea an, cînd m-am întors dintr-o călătorie la moșia din Eljovo, am descoperit pe masa de scris un plic nearătos, boțit, care mie mi s-a părut culmea eleganței. Multă vreme mi-a fost frică să-l deschid, umblam dintr-o cameră într-alta, și micuța mea Apollinaria Tihonovna se ținea după mine neauzită. Am deschis plicul și am rămas uimită de propria-mi clarviziune, despre care nu mi-a fost rușine să-i vorbesc grăbită generalului descumpănit . . .

Stimată doamnă,
oare tot vă mai pasionează dialogurile războinice, ori grijile moșiei V-au acaparat cu totul ? Eu, ca și mai înainte, mă ocup cu preaplicticoasa istorie universală, iar acum și mai rău, închipuiți-Vă, mi-am vîrît în cap să cuget la patru nume mari: Alexandru Macedon, Cezar, Hannibal, și actualul tulburător al minților . . . Nu vi se pare oare că Bonaparte nu se pregătește cîtuși de puțin ca să dea măreție lozincilor bombastice ale revoluției, ci pur și simplu ca să pună mîna pe întreaga lume la fel de primitiv ca și predecesorii săi mai puțin civilizați ? Nu Vi se pare oare că în astfel de treburi este cu neputință să te oprești mai ales dacă ai obținut o singură izbîndă în acest sens ? . . . Firește, lumea antică nu e atît de rafinată precum sculpturile care ne-au rămas de la ea; ea este plină de păduchi și ticăloasă, și pute a brînză de capră, dar în ea își află obîrșia multe dintre rătăcirile și autoamăgirile, și chiar tragediile noastre . . . Sper că am să Vă pot vedea înainte ca Bonaparte să-și realizeze planurile lui tainice. Amînarea nu e cu putință — pasiența

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

istoriei este perfidă. Doi ani sînt un răstimp prea destul pentru a cîntări totul și prea neînsemnat ca, întîlnindu-mă, să nu mă puteți recunoaște.

Rămîn cu adînc respect și cu sinceră prețuire,

Alexandr Svecin.

Oare nu i-am strigat eu generalului că de va sosi vreun semnal de acolo .. oare am mințit? ... că de va sosi vreun semnal, care nici nu mai avea cui să fie trimis, dar dacă totuși va sosi ...

Apollinaria Tihonovna mi se tîra la picioare, bătrînica asta uscățivă cu fața smedă plină de zbîrcituri și cu ochi curioși de copil, o ipocrită care făcea pe naiva, jucînd rolul de prostuță căzută în mintea copiilor, dar ea era înțeleaptă, cu agerime și presimțiri demne de invidiat ... Și acum aud cum striga la mine ca o profetă nebună: « ... și cu dînsul cum rămîne? Cu dînsul ! Ce-o să vadă, cînd o să se-ntoarcă? *Vous avez tort, madame, de négliger l'attachament du général !* Ce nenorocire ! Ce-o să creadă dînsul? O să ne facă de rîs ! *Et pourtant vous aviez la réputation d'une femme raisonnable ... vous avez perdu la tête.* V-ați scrîntit la cap ... *Ce gars alors il va vous outrager.* Dînsul o să vă părăsească, fără nici o vorbă ! ... *Je vous assure ...*

Strigătul ei însă m-a aprins și mai tare. Cînd m-am trezit, eram deja la drum, trecusem de Maloiaroslaveț. « Amînarea nu e cu putință — pasiența istoriei este perfidă ». Să fi căzut oare fortăreața? A căzut fără ca eu să răzbesc forțele principale? Eu nu mă biruisem pe mine, iar ea a și căzut? ...

Tot ce a urmat s-a petrecut mult prea năvalnic și neverosimil. Îndată ce a intrat ca o furtună în casa din Moscova, Varvara a scris numaidecît un bilețel neglijent, făcînd invitația, și a poruncit să fie dus. Apoi s-a apucat de toaletă cu ajutorul Dunei, năucită de călătorie. Totul îi cădea din mînă. Complicația consta în faptul că, nu știu de ce, trebuia negreșit să fie aceleași veșminte în care el o văzuse ultima oară și ar fi putut să țină minte. Dunia făcea totul pe dos, pe dos ! ... Slugile umblau de colo-colo prin casă cu ochii holbați, stropeau cu parfum prin salon ca să îndepărteze mirosul de stătut ...

Curînd s-a întors și curierul meu, iar în urma lui a apărut și domnul Svecin, ca și cînd nimic nu s-a întîmplat și eu n-aș fi izbit cu capul, vreme de doi ani, în zidurile citadelei lui invincibile.

Cît de simplu s-a petrecut totul ! Deși era greu s-o păcălești pe Varvara, ea a socotit această simplitate drept o răsplată meritată, o sărbătoare prețioasă — obosise. Mai mult, el a zîmbit încă din prag ! Nici o schimbare — nici în îmbrăcăminte, nici pe față, poate doar puțin mai multă blîndețe în ochii mici și negri, dar pesemne nu era decît o părere, și zîmbetul s-a stins repede, ce păcat ...

— S-ar putea crede că aveți aripi, atît de impetuos ați străbătut guberniile, a zis el.

Ea se ținea de speteaza fotoliului, străduindu-se să nu respire, hotărîse că trebuie numaidecît să-i spună că-l iubește, iată de unde această impetuozitate ... dar și el singur vede totul. De acum, viața ei întreagă ... și asta-i insuportabil ... Dacă nu-i va spune, va cădea negreșit — va leșina.

Dar nu i-a spus și n-a căzut, ci a întrebat, poftindu-l să se facă comod:

— Ce mai fac Cezar, Hannibal și ceilalți?

— Știți, mă pasionează nespus, a răspuns el cu însuflețire, rîzînd, și asta era neașteptat și foarte plăcut. Totul însă e mult mai complicat. Îmi place.

« Dacă-ți place, și-a zis ea cu supunere de sclavă, trebuie să-mi placă și mie. »

— Cum o mai duceți acolo, în pădurile dumneavoastră? a întrebat el politicos.

« Ce prostie — să-mi amintesc acum de acel sărut din martie, și-a zis ea. Oare

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

de ce n-am apelat atunci la o bucățică de hîrtie? El m-ar fi vizitat numaidecît și nu știu cum s-ar fi rînduit totul ...»

— De ce vă frămîntă atît dorințele lui Bonaparte? a întrebat ea.

— Dacă am să dovedesc că toți au același caracter, a rostit el calm, impasibil, înseamnă că foarte curînd putem să-l așteptăm pe geniul corsican aici, la noi ... À propos, mă chinuie grozav faptul că nu pot defel să-mi amintesc de dumneavoastră pe zăpada din martie lîngă Cistîie Prudî ...

— Ați găsit de ce să vă amintiți, a zîmbit Varvara.

Zîmbetul a ieșit jalnic, ea a simțit asta. Îl privea țintă, ca de obicei, fără a-și dezlipi ochii, înciudată că vremea trece și viața trece ... Dacă ar ști el, dacă ar putea presupune, de cîte ori i-a apărut, în vis și aevea, acea încîntătoare și blestemată îmbrățișare, ca și cînd nimic mai important nu se mai putea întîmpla ! ... Dragul meu, gîndea ea, aprobîndu-l din cap și ascultînd intonațiile lui înăbușite, soarele meu, tu singur m-ai chemat, ce sărbătoare ! ... Apoi s-a simțit învăluită de amărăciunea unei pierderi, dar numaidecît sîngele a reînceput să circule, ea și-a trecut palmele peste obraz, și pe obraz au rămas urme de arsură ... « Tare nu vreau să mă îndoiesc », și-a zis ea cu uimire.

— ... De pildă Hannibal, a zis ea, oare era nebun?

Svecin avea obrajii supți, fruntea înaltă, părul tuns scurt, cu rare sclipiri de cărunțeală. Nimic deosebit, nimic nou. Pesemne, gîndea ea, tocmai în asta constă puterea naturii, să întîlnească în sfîrșit, să împreune două vieți răzlețe, gîndea ea, care au nevoie una de alta ... O pasiune de neînțeles îl împinge pe Hannibal din încîntătoarea lui Cartagină, iar pe mine din Gubino, gîndea ea, și noi zburăm să împlinim ceea ce ne-a fost scris, bun sau rău ! Ea simțea că sosește clipa neașteptată, dar nu e vreme să te pregătești cu de-amănuntul, deși oare nu ea se usca de o sută de ori pe zi, și nădăjduia, și prindea puteri și foc în toți acești doi ani de viață pustnicească în mijlocul pădurilor, izbutind să pricinuiască răni de netămăduită unui general inexistent? ... Însă nu din rea voință, ferească Dumnezeu !

Ceea ce era mai greu trecuse, gîndea ea, adică pricina din care te usuci; acum numai de nu s-ar speria, de n-ar da înapoi, luînd o înfățișare trufașă (să nu bată în retragere), și s-a uitat la clopoțelul de argint, ațipit pe un colț de masă. Acum important e să nu dea dovadă de slăbiciune, gîndea ea ... mortarul întăritor dintre cărămizi ... de fapt, tocmai așa, de ce să ne ascundem? Totul, gîndea ea, să vină de la sine, cum este ...

— Interesant, a zis ea privindu-l, și Hanibal, după ce s-a cocoțat pe tronul părăsit, n-a început să trăiască după voia lui? ...

— Vedeți, s-a încruntat el și îi stătea bine, tocmai așa ... Era urît și aprig (ca tine, bucuria mea, și-a zis ea). După ce a chiorît în Italia, a devenit chiar înfricoșător. Ce l-a silit să creeze o armată de spioni, ba chiar el însuși să se deghizeze cu perucă și zdrențe, și să nu se scîrbească a-și urmări prietenii suspecți? Un tîlhar cu apucături de elin, un ucigaș cu instruire aleasă. Zece ani a dispus de soarta lumii și a inspirat atîta groază romanilor, încît în decurs de multe generații chipul lui era socotit a fi Satana însăși ... À propos, și el a trecut Alpii, ceea ce i-a adus admirația tuturor, pierzîndu-și două treimi din oștire, dar despre asta nu prea se obișnuiește să se pomenească ... A pierit? A pierit pentru că forțele Cartaginei nu corespundeau țelurilor lui mondiale, iar instruirea nu l-a ajutat să vadă în pildele anterioare un avertisment de temut ...

— Vă referiți la Alexandru? a întrebat ea privind clopoțelul.

Își alcătuise, așa i se părea ei, un plan exact de comportare. Trebuia numai să se hotărască la primul pas.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

— Nu, a zis el, mă refer la Filip, tatăl lui. Cînd Elada l-a chemat în ajutor, el s-a bucurat că i s-a oferit prilejul de a nu apărea drept cotropitor, ci salvator, eliberator al Tesaliei. Oştenii lui au fost împodobiţi cu cununi de laur, şi n-o să mă mir dacă istoricii vor afla că pe cununi erau scrise cuvinte pompoase despre libertate şi egalitate... El nu se sfia de gesturi frumoase cînd împrejurările o cereau, şi odată, temperîndu-şi cruzimea, a eliberat toţi captivii, înveştmîntîndu-i în straie noi, iar trupurile celor morţi le-a înhumat cu onoruri şi a propus o pace avantajoasă. Pentru asta, atenienii i-au ridicat lui Filip monument, şi el, numaidecît, i-a căsăpit pe patrioţii din Teba, aşezîndu-şi pretutindeni garnizoanele... Încotro ţintea? Cine i-a insuflat această patimă distrugătoare de a domina pe alţii? Şi din nou, ceea ce constituie lucrul cel mai cumplit, faptele şi moartea lui au fost obiectul admiraţiei şi imitaţiei, cînd ar fi trebuit să te cutremuri...

— Mă tem, a zis Varvara prevenitoare, că civilizaţia noastră nu e decît o mască a acelor vremuri, deşi Bonaparte n-ar fi luat-o de nevastă pe primitiva Olimpiada, — şi a rîs. Oare toţi sufereau de aceeaşi boală?

Drept răspuns, el i-a dăruit un surîs blînd, care vorbea despre el mai mult decît întinsele consideraţii cu privire la obîrşiile catastrofelor universale. I l-a dăruit şi a închis ochii...

— Aşa rezultă, a răspuns el cu nedumerire. Şi nu era vorba de caracter urît sau ceva de soiul ăsta... Pesemne, acel loc pe care se aşezau era otrăvit...

— Vă iubesc, a rostit ea cam tare, însă pesemne îmi făcusem iluzii, socotind că fortăreaţa a căzut şi garnizoana rămasă teafără iese pe poartă cu surle şi tobe, cu stindardul în vînt ca să mi se predea. Mi s-a deschis pur şi simplu poarta, şi am obţinut dreptul împovărător de a mă socoti salvatoarea citadelei, pentru ca apoi să fiu poftită cu respect afară. Mai merită oare acum, după douăzeci de ani, să ameninţ cu pumnii?

La început, totul a fost feeric de frumos: şi cununia grabnică după dorinţa amîndurora, şi ceremonia de nuntă fără pretenţii, şi călătoria la Petersburg, iar apoi la Gubino... Cu puţin înainte de cununie m-a dus la bătrînul său tată, ţintuit la pat de o boală trecătoare. Credeam că o să-l văd pe Alexandr la vîrsta bătrîneţii, dar am văzut un grăsan micuţ de statură, cu obraji rotofei şi trandafirii, sub un pled englezesc în carouri, peste care spumegau dantelele cămăşii lui. Mă pregătisem pentru o întîlnire dificilă, dar totul a fost simplu şi uşor.

...Acum, cînd pe faţa mea alunecă umbrele posomorîte ale anilor ce s-au scurs şi tristeţea la locul bunului simţ, Liza mă întreabă întotdeauna deplasat, provocator, de parcă azvîrle cu o piatră în mine:

— De ce ai plecat de la el? Doar îl iubeai! şi ridică revoltată din umeri.

Ea se revoltă pe mine nu pentru pasul meu de demult, ci pentru încercarea de a păstra tăcerea. Păstrez tăcerea ca o cameristă, doar că nu şoptesc cu buze tremurătoare: « Milostiviţi-vă, doamnă scumpă... » Totul este o taină, şi eu nu pot să explic nimic fiicei mele, şi pesemne nimănui...

În româneşte de NICOLAE ILIESCU

Charles Dance, interpretul lui David Wark Griffith în *Good morning, Babilonia*, de Paolo şi Vittorio Taviani ▶

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

FILMUL SUB SEMNUL DIALECTICII REVOLUŢIONARE

FLORIAN POTRA

Căutări progresive şi progrese ale unor căutări

Marsilieza şi *Allonsanfàn*: aceste două filme înrudite prin titluri — cel de al doilea evocînd primele două cuvinte din legendarul marş al revoluţiei franceze, dar fiind, de fapt, în transliterarea fraţilor Taviani, prenumele unui tînăr rebel italian, Frate Sublim, din perioada Restauraţiei—, dar şi printr-o continuitate de "curent alternativ" al istoriei, nu sunt decît momente ale unui lanţ neîntrerupt—din care, însă, nu se văd operativ verigile intermediare—de căutări, de încercări, de eforturi ale cineaştilor din cele mai diverse generaţii şi locuri geografice, în hazardata aventură a transformării cinematografului din « distracţie pentru iloţi » în posibilă artă. Mai precis, a fost şi este vorba de măsura în care filmele şi realizatorii lor au reuşit şi reuşesc să răspundă unor întrebări (condiţii) fundamentale, formulate în modul cel mai pertinent de Antonio Gramsci: « Un anumit moment istorico-social nu e niciodată omogen, dimpotrivă, e plin de contradicţii. El dobîndeşte « personalitate », este un « moment » al dezvoltării, prin faptul că o anumită activitate fundamentală precumpăneşte asupra altora, reprezintă un « vîrf » istoric: dar aceasta presupune o ierarhie, o contradicţie, o luptă. Reprezintă momentul dat cel care reprezintă această activitate precumpănitoare, acest « vîrf » istoric; dar cum să-i judecăm pe cei care reprezintă celelalte activităţi, celelalte elemente? Nu sunt oare « reprezentativi » şi ei? Şi nu e oare reprezentativ, pentru « momentul » dat, şi cel care îi exprimă elementele « reacţionare » şi anacronice? Sau va trebui să fie socotit ca reprezentativ cel care va exprima toate forţele şi elementele în contradicţie şi luptă, adică cel care reprezintă contradicţiile ansamblului istorico-social? »

Confruntaţi cu o asemenea problematică, desigur complexă, autorii de film s-au comportat potrivit propriului « moment » istorico-social, în care şi-au topit zestrea de cunoaştere, de sensibilitate, de voinţă creativă, talentul. La început a fost, de bună seamă, David Wark Griffith, care se trage, ne aminteşte Eisenstein, de-a dreptul din Dickens şi din romanul victorian, în speţă *Greierul căminului*, ceea ce e plauzibil, cu condiţia de a se sublinia că e un american cel care-l citeşte şi încă unul care ilustrează emblematic dezvoltarea capitalistă a Hollywoodului, de fapt a capitalismului *tout court* în S.U.A.: aşa cum acesta s-a configurat, etapă cu etapă, după « Declaraţia de independenţă » (4 iulie 1776) şi mai ales după războiul de secesiune şi abolirea sclaviei.

@Asociaţia Ziariştilor Independenţi din România

Eisenstein, entuziast admirator (şi « continuator » al cineastului care, în anii premergători războiului din 1914—18, se confunda cu Hollywoodul), avea să afirme în anii '20 : « Griffith și-a anunțat filmul ca pe o dramă a *comparaţiilor*. Şi *Intoleranţă* a rămas, într-adevăr, o *dramă a comparaţiilor*, mult mai mult decît o serie de imagini unificate, puternice, generalizate ». De la « comparaţii », însă, Eisenstein a ştiut să treacă — prin sugestia griffithiană a « admirabilelor posibilităţi ale montajului » — la mult mai subtilul concept de « montaj intelectual », principală cucerire a şcolii sovietice în ofensiva tot mai accentuată pentru « dialecticizarea » filmului.

Dacă Griffith şi opera lui corespund « sarcinei » de a reprezenta « vîrful » istoric al societăţii americane prin însuşi faptul că se face ecoul unei « anumite activităţi fundamentale » care « precumpăneşte asupra altora », — de la Jean Renoir şi de la *Marsilieza* sa o anumită parte a criticii (în special, cea « gauchistă ») se aştepta să reprezinte « celelalte activităţi, celelalte elemente », alternativa revoluţionară în societatea burgheză a Franţei din ajunul celei de a doua conflagraţii mondiale. Dar Renoir descurajează asemenea expectative. Bernard Chardère, autorul unei monografii *Jean Renoir*, bunăoară, pleacă de la « comanda » socială şi politică asumată de Renoir (sau presupusă a fi asumată) şi de la falsa ei transpunere în fapt : « Renoir e un alibi : se glorifică marea Revoluţie, cea din 89, pentru a nu o face pe cea din 1937 . . . Dar evocarea regalităţii e salvată prin imagini de un gust perfect. De cum vine vorba despre Ludovic XVI şi Tuileries, filmul se dovedeşte a fi cinema de excelentă calitate. Pe cît de îmbătrînite apar secvenţele populare, pe atît de vital 'există' curtea. E un exemplu de distorsiune aproape unic. Să uităm Revoluţia şi pe Marsiliezi. Să uităm raporturile de clasă. Şi să ne lăsăm captivaţi de aceste clipe de spectacol foarte bun ».

E de reţinut această idee de « spectacol foarte bun » — la care vom reveni — dar e de ascultat şi o autorizată « altera pars », prin vocea lui Georges Sadoul : « Realizat în plin Front Popular şi finanţat printr-o subscripţie a CGT (Confederaţia Generală a Muncii), acest film important a fost ţinta unor atacuri mai mult politice, decît artistice. Poate uşor inegal ca naraţiune, filmul conţine totuşi secvenţe deosebit de frumoase : deşteptarea lui Ludovic XVI la Versailles, ziua de 15 iulie 1789, maquizarzii din Provenţa, o şedinţă la un club din Marsilia, marşul Voluntarilor marsiliezi spre Paris, o întrunire a emigranţilor la Koblenz, luarea Tuileriilor şi plecarea familiei regale, începutul bătăliei de la Valmy. Ludovic XVI, aşa cum l-au conceput Jean şi Pierre Renoir, nu e cîtuşi de puţin (la modul tradiţional) un imbecil lipsit de vlagă, ci un bărbat inteligent şi sensibil, păstrînd însuşirile unui monarh absolut, dar depăşit de istorie şi de evenimentele acesteia. Marsiliezii (actori meridionali formaţi de Pagnol şi 'caf'con' / café-concert /) alcătuiesc, pe de altă parte, un personaj colectiv foarte veridic ».

Şi în cazul *Marsiliezei* avem, natural, o tensiune dialectică dictată de însuşi evenimentul istorico-social dat. Numai că Renoir, dotat cu un organic « ésprit de finesse », refuză să accepte interpretarea manicheistă a trecutului, interpretare pe care o socoteşte generatoare de *clişee* (aş zice : de *locutions figées*). În ciuda reproşului aceluiaşi Chardère de a rămîne prizonierul strict al « istoriei ca pură anecdotică », autorul *Marsiliezei* înţelege să restituie imaginii despre revoluţia franceză componenta dialectică, întregitoare, a elementului « reacţionar şi anacronic », tocmai pentru a aşeza sub ochii spectatorului un mai « veridic » tablou al « *tuturor* forţelor şi elementelor în contradicţie şi luptă, adică cel care reprezintă contradicţiile ansamblului istorico-social ». În bătălia artei filmului împotriva clişeelor, a prejudecăţilor, a gîndurilor gata mestecate şi digerate, filmul lui Renoir şi viziunea acestui mare regizor francez pot să constituie şi azi un loc de referinţă, mai cu seamă că ele anticipează o tendinţă şi o operaţiune cît se poate

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

de actuale în producţia cineaştilor de şi din avangaradă: « recuperarea spectacolului », adică atingerea unui limbaj expresiv de ţinută intelectuală superioară şi în acelaşi timp accesibil celor mai largi pături ale publicului.

O asemenea operaţiune de recuperare, la nivelul anului 1974 şi la un mod dacă nu antihollywoodian, cel puţin non-hollywoodian, este întreprinsă de fraţii Paolo şi Vittorio Taviani în *Allonsanfàn*, despre care Guido Aristarco scria, la puţin timp după premieră: « *Allonsanfàn* vrea să reprezinte . . . o « convertire la filmul spectacular » în scopul de a ajunge la acel public, la acele straturi largi de spectatori la care, pînă la *San Michele aveva un gallo*, şi nu doar datorită rigorii stilistice, Tavianii nu ajunseseră încă. Alegerea unui actor de succes ca Mastroianni . . . e semnificativă pentru o asemenea convertire; ca şi apelul la Morricone în locul lui Gelmetti» (compozitori de muzică pentru film). O dată cu Aristarco sau chiar înaintea acestuia, Tavianii confirmă: « În 1968 am vrut să experimentăm forme expresive noi, teoriile filmului « sărac » şi coral, un raport cu publicul realizat prin provocare. Acum e momentul răzgîndirii, al reflecţiei critice: poate că am renunţat la prea multe lucruri, poate că am azvîrlit prea multe idei încă viabile. Nu ne castrăm, nu ne renegăm: şi Picasso s-a întors la pictura figurativă după cubism, şi Stravinsky a redevenit armonios după *Sacre de printemps*, toate avangardele au făcut, întotdeauna, cîte doi paşi înainte şi unul înapoi. În acest film, recuperăm spectacolul, personajul. De altminteri, ne-a plăcut mereu spectacolul, unul dintre autorii noştri predilecţi este Shakespeare, părinţii noştri cinematografici sunt Rossellini şi Visconti». Şi, din nou, Aristarco: «Într-adevăr, « spectacolul » în *Allonsanfàn* tinde spre Shakespeare, în sensul că filmul e construit pe diferite niveluri de lectură, de la cele mai uşor accesibile, la cele mai dificile (cum ar fi montajul intelectual al culorilor şi al sunetelor), aşa încît să poată pătrunde, tocmai, pînă la cele mai numeroase şi diversificate straturi de spectatori, potrivit capacităţii de receptare, de conştientizare, a fiecărui strat ».

Allonsanfàn mi se pare, în acest sens, un film exemplar, cu deosebire prin forţa dialectică a « montajului intelectual al culorilor şi al sunetelor », pe care fragmentul de scenariu ales aici o demonstrează, cred, strălucit. De o particulară expresivitate se arată a fi « dialectica » sau, dacă preferăm, « contrapunctul » culorilor din toate secvenţele legate de vila Imbriani, despre care acelaşi Aristarco afirmă: «Tavianii urmează un principiu indicat de Eisenstein à propos de culori şi de raporturile lor cu sunetele: cei doi regizori nu ascultă de legea « inevitabilă a unor semnificaţii şi corespondenţe absolute între culori şi sunete, şi a unor corespondenţe absolute între acestea şi anumite emoţii specifice », ci hotărăsc « care culori şi sunete anume sunt mai potrivite în rezolvarea treptată a unei anumite nevoi şi în determinarea unei anumite emoţii », pe care ei înşişi le doresc. E vorba, fireşte, chiar de tema, adică de ideea centrală a operei Tavianilor, astfel formulată cu fermitate de aceştia: « Cine sparge bariera propriei clase de origine spre a se închina revoluţiei, apucă un drum fără întoarcere, iar cazul în care o asemenea întoarcere ar avea totuşi loc, nu poate constitui decît o ulterioară, funestă trădare. Nu e posibil, de fapt, să-ţi trădezi propria clasă şi totodată opţiunea revoluţionară, decît cu preţul celei mai radicale abdicări de la demnitatea de om sau chiar de la viaţa însăşi».

Astfel, de la un film la celălalt—filme care fac parte, repet, dintr-o înseriere mult mai compactă — cineaştii dovedesc capacitatea cinematografului de a deveni din ce în ce mai apt şi mai rafinat întru medierile unei dialectici paradoxale şi revoluţionare, explicite şi implicite, sau, în alţi termeni, de a-şi respecta statutul de posibilă operă de artă, îndreptăţită să tindă în direcţia exprimării «omului total », a «totalităţii lucrurilor», pe scurt a «ansamblului istorico-social».

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

PAOLO ŞI VITTORIO TAVIANI

ALLONSANFÀN

(Scenariu dedus de Salvatore Piscicelli din copia standard a filmului)

SCENA 1

Chestura poliţiei. Interior. Zi.

Plan total al unei scări monumentale, masivă şi întunecată, încadrată de jos. Apărînd de pe palierul de sus, un grup de poliţişti în civil se aliniază grăbiţi de-a lungul celor doi pereţi ai scării. PP [prim plan] al Prefectului (un om bătrîn, cu perucă) şi al Secretarului.

SECRETARUL: Putem începe, Excelenţă?

PREFECTUL: Da, mai citeşte-mi o dată procesul verbal.

SECRETARUL: Raport către Excelenţa Sa Ministrul....

PREFECTUL: Destul, destul. Vorbeşte-mi de prizonier.

SECRETARUL: Imbriani Fulvio, de familie nobilă....

Secretarul face un semn cuiva din off [din afara cadrului].

SECRETARUL: Aduceţi-l.

Continuă lectura raportului.

SECRETARUL:... ofiţer sub Robespierre, exilat, iacobin, acuzat că intenţionează să reorganizeze destrămata sectă a Fraţilor Sublimi, împreună cu un oarecare Govoni Filippo, Mare Maestru al sus-numitei secte... [Una dintre numeroasele societăţi secrete, inspirate de principiile originare ale revoluţiei franceze şi de primele experienţe de politică democrat-burgheză trăite în timpul scurtei vieţi a Republicii Cisalpine, instituite de francezi din 1797 pînă în 1802.]

Plan total al scării. În timp ce secretarul îşi continuă lectura, îl vedem apărînd, la rîndul său, pe Fulvio [Marcello Mastroianni], care începe să coboare treptele. Poliţiştii în civil

---

Notă a traducătorului: În prima versiune a scenariului scris de fraţii Taviani era prevăzută următoarea « legendă », care nu a mai fost introdusă în filmul finit: 1816. *Imperiul napoleonian s-a prăbuşit. În Italia, ca şi în întreaga Europă, vlăguită de douăzeci de ani de războaie, regii alungaţi se întorc pe tronurile lor. Ultimele cuceriri ale revoluţiei franceze sunt lichidate, ultimii revoluţionari — împrăştiaţi.*

@Asociaţia Ziariştilor Independenţi din România

— rînd pe rînd, cu lovituri seci, repezi, sigure — îl izbesc în timp ce el înaintează silindu-l, zadarnic, să se apere.

SECRETARUL *(din off)*:. . . supus interogatoriului, nu a vrut să dezvăluie unde se ascunde Govoni Filippo. Se consideră a fi mai util ca prizonierul să fie repus în libertate şi supravegheat, în speranţa că ne va conduce la ultimii membri ai sectei. S-au luat măsuri, de asemenea, de a se răspîndi zvonul că Imbriani a mărturisit totul, denunţîndu-şi Marele Maestru.

Între timp, Fulvio a ajuns la baza scării. E buimăcit şi ameţit de loviturile primite şi din cauza febrei care-l mistuie. Aparatul îl urmăreşte, panoramînd spre stînga, pînă cînd îl încadrează în plan mediu, în faţa Prefectului şi a Secretarului, care-i adresează cuvîntul.

SECRETARUL: Sunteţi liber.

Fulvio nu înţelege. Se întoarce înapoi.

SECRETARUL: Treziţi-vă, Imbriani Fulvio, sunteţi liber.

FULVIO: Eu?

SECRETARUL: Cu ocazia zilei de Te Deum, Excelenţa Sa Prefectul a vrut să-şi arate bunătatea. Mulţumiţi-i şi cinstiţi sărbătoarea în rînd cu toată lumea.

Secretarul face un semn cu mîna. Un poliţist intră în cadru şi azvîrle o manta [roşie] *pe umerii prizonierului.*

SECRETARUL *(rîzînd)*: Plecaţi, plecaţi.

Fulvio pleacă, ieşind în off. Prefectul îl urmăreşte cu privirea şi îi spune fără ironie:

PREFECTUL: Hai, fiule, bucură-te.

PP al lui Fulvio. Muzică. Plan total al intrării în chestură. Fulvio coboară grăbit puţinele trepte şi porneşte spre dreapta, ieşind în off. Intră în cadru doi poliţişti în civil. Zoriţi, aranjîndu-şi mantalele pe umeri, se îndreaptă în aceeaşi direcţie.

SCENA 2

Străzi. Milano. Exterior. Zi.

Plan total al unei piaţete în care converg două străzi. Pe cea din stînga, ştergînd zidurile, înaintează Fulvio. Pe cea din dreapta înaintează un grup de bărbaţi — rasă călugărească albă şi glugă albă coborîtă pe faţă — care împing un cărucior pentru răniţi.

Plan mai apropiat. Oamenii cu glugă, ajunşi la răscrucea celor două străzi, îl blochează pe Fulvio. Repede, îi scot mantaua şi-l saltă în spinarea unuia dintre ei, care se îndepărtează în fugă. Din nou plan total al piaţetei. Oamenii îl urcă pe Fulvio în cărucior şi pleacă.

Căruciorul împins de oamenii cu glugă (văzuţi din spate).

PP a doi dintre cei cu glugă, văzuţi parcă de Fulvio prin geamul verde al căruciorului. Unul dintre cei doi îşi scoate gluga.

PP al lui Fulvio, închis în cărucior. Îl recunoaşte. O clipă de buimăceală. Apoi, vorbeşte, emoţionat.

FULVIO: Tu eşti, Lionello, voi sunteţi! Ce prost sunt. . . de trei zile am febră.

Trei oameni cu glugă, văzuţi de Fulvio prin geamul verde.

PP al lui Fulvio. Vorbeşte, ca şi cum celălalt i-ar fi dat un răspuns, de fapt, solicitîndu-l el însuşi.

FULVIO: Mai tare, nu te-aud. Nu te-aud de-aici, mai tare!

PP al lui Lionello, care îi răspunde cu un singur cuvînt.

LIONELLO: Trădătorule!

Îşi trage din nou gluga pe faţă.

Plan ansamblu al oamenilor cu glugă, împingînd căruciorul.

PP al lui Fulvio, închis în cărucior. Se jeluieşte, acum, copleşit de febră.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

Văzute, parcă, de Fulvio prin geamul verde, « gugliile » și crenelurile Domului din Milano. Muzică.
Din nou PP al lui Fulvio.
Şi tot parcă văzută de el, prin geam: o femeie care urcă treptele bisericii... apoi, vîrfurile arborilor aplecate de vînt. Sfîrşit muzică.

SCENA 3

Ruine romane. Exterior. Zi.

Aparatul trece de pe arbori pe un ansamblu de ruine romane, în timp ce se aude, din off, vocea lui Tito [Bruno Cirino].
TITO *(off)*: În ziua aceasta, 23 brumar, a celui de-al douăzeci și șaptelea an al Marii Revoluții a lui Robespierre, a lui Marat, a lui Babeuf, tribunalul Fraților Sublimi a fost convocat aici.
Pe fundalul ruinelor, Tito, în PM [plan mediu], *continuă...*
TITO: Tu, Fulvio, Fulvio Imbriani, ai fost arestat în ziua de 7 a lunii curente. Arestarea ta l-a cufundat pe Marele nostru Maestru într-o ciudată tulburare, aproape o presimțire a propriului său sfîrșit. De atunci, nu mai am aflat nimic despre el. Am aflat, ar fi aflat unii dintre noi, că tu, sub tortură...
Acum e încadrat Fulvio, care ascultă rechizitoriul, așezat între doi frați, încă îmbrăcați în rasa albă.
FULVIO: Mie îmi vorbești, mie? Mie, care.. Am febră mare: am să închid ochii și cînd am să-i deschid, visul ăsta urît are să se sfîrșească.
Grupul, în PD [plan depărtat], *pe fundalul ruinelor. S-a iscat vîntul. Fulvio, tot așezat, în PM, ridică fruntea, deschide ochii.*
FULVIO: Iată...
Lionello, care se află lîngă el, se apleacă, exasperat.
LIONELLO: Termină cu mofturile astea de copil smiorcăit...
Fulvio se uită la el, reacționează.
FULVIO: Copil smiorcăit, eu, care v-am fost dădacă la toți?
PP al lui Lionello. Privește în direcția unuia dintre Frați, apoi se adresează lui Fulvio
LIONELLO: Am aflat că tocmai tu ai vorbit.
Schimbă tonul. Țipă la Fulvio, cu furie:
LIONELLO: Ce-ai spus?
Fulvio are o izbucnire violentă. Îl înșfacă pe Lionello de păr, îl tîrăște pe jos, urlă la el:
FULVIO: Ai aflat: de la cine?
Apoi i se adresează lui Tito care e în off.
FULVIO: Facem jocul poliției. Explică-i tu, imbecilului ăstuia!
Dar Frații îl apucă de umeri și-l tîrăsc după ei.
În PD, piscina mare a ruinelor romane. Frații îl tîrăsc pe Fulvio și-l aruncă în apă.
PP al lui Tito, care se apleacă asupra lui Fulvio [în off].
TITO: Sunt și eu pe-aici, Fulvio. Eu nu cred că tu ai vorbit.
Se ridică. Aparatul îl urmărește pînă cînd îl încadrează între tovarășii săi.
TITO: Să respectăm regulile procesului.
Frații izbucnesc toți deodată.
CORUL FRAȚILOR: Ce proces!?
Apoi, urlă, cu violență, fraze neînțelese.
În PD, grupul Fraților continuă să urle.
Fulvio, ieșit din piscină, e întins pe jos. În cacofonia generală, se impune o voce.
TITO: Lăsați-l să vorbească.
Fulvio își ridică obosit capul, îl apleacă din nou, vorbește încet.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

FULVIO: V-aţi uitat sub glicină?

Fraţii se agită nerăbdători în jurul lui Fulvio, care repetă mai tare.

FULVIO: V-aţi uitat sub glicină?

PPP [prim prim-plan] al lui Tito şi al altor doi Fraţi.

TITO: Care glicină?

FULVIO *(off)*: Sub glicină stătea Filippo...

PP al lui Fulvio, mereu întins pe jos.

FULVIO:... singur, ceasuri întregi!

Glicina. Bate din nou vîntul. Începe muzica. Travelling spre dreapta pentru a descoperi în PM, pe Filippo, spînzurat.

Plan ansamblu. Cadavrul lui Filippo atîrnă sub glicină. Un mic grup de persoane — vizitatori ai ruinelor — se uită la el de la distanţă. Un turist englez arată cu bastonul o foaie de hîrtie vîrîtă în buzunarul hainei lui Filippo.

UN TURIST ENGLEZ: What is this?

Unul dintre cei de faţă se apropie de cadavru, ia foaia de hîrtie.

UN VIZITATOR: N-am ochelarii.

Cheamă o fetiţă care se aţine prin apropiere.

UN VIZITATOR: Giovanna, vino-aici!

Se adresează turistului englez.

UN VIZITATOR: Aşteptaţi, vă rog.

Apoi, adresîndu-se fetiţei care a venit într-o fugă:

UN VIZITATOR: Giovanna, citeşte.

Îi întinde foaia.

FETIŢA: Eu?

UN VIZITATOR: Citeşte.

PP al fetiţei care continuă lectura scrisorii.

FETIŢA: «... cel de-al patruzeci şi cincilea an al meu. Se încheie în pierdere şi nu reuşesc să găsesc idei pentru a îndrepta lucrurile. Îmi mai rămîne doar un pic de curaj. Atît cît îmi trebuie pentru a nu mai face umbră pămîntului».

În PM cadavrul lui Filippo, atîrnînd de glicină.

FETIŢA *(off)*: « Nu iert nimănui nimic şi nimănui nu-i cer iertare. Dacă o fi cumva o lume altfel alcătuită, paşnică şi fericită... »

Din nou PP al fetiţei care citeşte.

FETIŢA: «... ce va gîndi, oare, de toate lucrurile acestea? Poate ceea ce noi gîndim despre canibali, despre vînătoarea de vrăjitoare... »

Fetiţa întrerupe o clipă lectua, izbită de acest cuvînt.

FETIŢA: Vrăjitoare?

Apoi, reia lectura.

FETIŢA: «... despre jertfele omeneşti... »

PP al unui mic grup de Fraţi, printre care Fulvio.

FETIŢA *(off)*: «... Adio pentru totdeauna. Filippo ».

Fulvio face un semn negativ cu capul.

FULVIO: Ăsta nu e Filippo...

PP al unuia dintre Fraţi. Pe faţa lui se citeşte spaima.

FULVIO *(off)*:... Nu-i el. Filippo are vîrsta mea şi ăsta-i un moşneag.

TITO: Ba el e!

Plan ansamblu în jurul spînzuratului, cu vizitatorii care au urmărit lectura scrisorii. Turistul englez, care i-a văzut pe Fraţi, strigă din off:

UN TURIST ENGLEZ: Ei, voi! Please, just a moment. Voi...

PPP al lui Fulvio şi Tito.

@Asociaţia Ziariştilor Independenţi din România

FETIŢA *(off)*: «Sublimilor mei Fraţi...
Între timp, vizitatorul îi vorbeşte în şoaptă fetiţei.
UN VIZITATOR: Fugi şi cheamă poliţia.
Fetiţa fuge şi iese în off.
Fraţii, în loc să riposteze turistului, îi întorc spatele şi o rup la fugă.
TITO: Nu e nevoie să fugim.
Apoi, îl ia de braţ pe Fulvio, care s-a întors să privească în direcţia cadavrului lui Filippo (off).
TITO: Nu te uita la el.
În PD, pe fondul unui zid, fetiţa aleargă. Se opreşte dintr-o dată, îşi scoate pantofii şi începe din nou să alerge.
Fraţii se îndepărtează cu paşi mari. Lionello îl ajunge din urmă pe Fulvio, care merge la braţ cu Tito.
LIONELLO: N-ai să mă ierţi că te-am acuzat, ştiu.
TITO: Lasă-l în pace.
LIONELLO: Nu. Nu te las să pleci dacă nu mă ierţi.
Tito îl tîrăşte, cu violenţă, urlînd.
TITO: Pleacă!
Aparatul execută un travelling în urmărirea Fraţilor, care continuă să se îndepărteze. Fulvio e tăcut şi pare buimac.
TITO: Trebuie să ne despărţim. Cîteva zile nu mai trebuie să ne arătăm pe-aici.
Se aude vocea unuia dintre Fraţi.
VOCEA UNUI FRATE SUBLIM: Nu conta pe mine.
Pare semnul unei noi explozii, violentă şi cacofonică. Fraţii urlă, împotriva lui Tito, împotriva lor înşile, fraze de neînţeles. Se simt pierduţi. Cîţiva îşi smulg de pe ei rasa albă. Numai Fulvio rămîne tăcut. Plan total, de sus. Fraţii fug, acum, în toate direcţiile. Fulvio face paşi lenţi. Tito îl ajunge din urmă, îi cuprinde mijlocul cu braţul.

SCENA 4

Vila Imbriani. Exterior. Amurg.

Un parc. Aparatul execută un travelling peste copaci, în spatele cărora se întrezăreşte vila.
FULVIO *(off)*: Eu am ajuns, te salut.
TITO *(off)*: Vrei să te laşi arestat?
FULVIO *(off)*: Soră-mea mi-a scris să mă întorc. Asta e, totuşi, casa mea.
TITO *(off)*: Mă înşel eu, sau taică-tău te-a dezmoştenit, încă de cînd ai fugit la Paris?
FULVIO *(off)*: A murit de şapte ani.
TITO *(off)*: Iar fratele tău ţi-a luat locul în fruntea bucatelor.
PP al lui Fulvio.
FULVIO: Prostule. Tocmai de aceea poliţia n-o să mă caute aici. Iartă-mă, dar am nevoie imediat de un pat, iartă-mă.
PP al lui Tito.
TITO: Nu te încrede în ei. Au să te denunţe.
Figură întreagă a celor doi. Fulvio îşi scoate haina, o aruncă lui Tito şi îmbracă o rasă călugărească.
FULVIO: Cine se încrede? Mă prezint drept un călugăr prieten al lui Fulvio. O să-mi dau seama.
TITO: Crezi că n-o să te recunoască?
FULVIO: Nu. Au trecut prea mulţi ani de cînd nu m-au văzut...

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

PP al lui Fulvio.
FULVIO:...Iar eu sunt un bun actor.
Surîde. O voce de femeie, însă, îl ia prin surprindere.
ESTHER *(off):* Fulvio !
O fereastră a vilei. E deschisă. Perdelele flutură în vînt.
TITO *(off):* E soră-ta.
FULVIO *(off):* Nu...nu e vocea lui Esther...
O femeie apare la fereastră şi strînge perdelele, dintre care i se vede chipul. E chiar Esther, sora lui Fulvio, care murmură, dintr-o suflare:
FULVIO *(off):* Ea e.
Plan ansamblu al scării de acces în vilă. Constantino [Renato De Carmine], *fratele lui Fulvio, şi soţia sa, Fiorella, urcă treptele. Se uită spre parc.*
FIORELLA: Fulvio !... Fulvio !
Bărbatul îi aşează pe umeri o haină, pentru a o apăra de vînt.
COSTANTINO: Fulvio !
Terasa vilei, încadrată de jos. Concetta, guvernanta, păşeşte de-a lungul balustradei cu nişte perne în braţe şi strigă:
CONCETTA: Fulvietto !... Cintezoiule !
Vila, în PD, văzută din parc.
VOCI: Fulvio !... Fulvietto !
Din nou, Esther [Laura Betti], *la fereastră, strigă cu o anumită nerăbdare în voce.*
ESTHER: Fulvio !
PP Fulvio, chemat de vocea aceea, de vocile acelea, murmură instinctiv.
FULVIO: Sunt aici, Esther....
Dar o altă voce, foarte apropiată, se suprapune vocii sale. E aceea a unui copil, pe care-l vedem dîndu-se în leagăn sub un copac.
FULVIO JUNIOR: Sunt aici, mamă.
PP al copilului.
FULVIO: Ăsta-i nepotul meu, prin urmare. I-au dat numele meu.
CONCETTA *(off).* Fulvio, hai, vino !
FULVIO JUNIOR: Am venit !
Copilul se află tot în leagăn, dar nu se mai balansează. Se ridică brusc şi fuge, ieşind din cadru. Travelling şi panoramare pentru a-l redescoperi pe copil, care fuge spre vilă. PP al lui Fulvio, din ceafă. Se întoarce spre aparat, cu spatele la vilă, ca dintr-o reacţie.
FULVIO: Nu. Plec cu tine, e mai bine.
Se aude lătratul unui cîine.
FULVIO: E cîinele meu. Mai trăieşte. M-a simţit, jur că m-a simţit !
PP al lui Tito. Se uită la el cu blîndeţe.
TITO: Ba da, hai, du-te !
PP al lui Fulvio. Tito, văzut din spate, îi aranjează gluga rasei călugăreşti.
TITO: Să nu-ţi scoţi deloc gluga, altfel au să te recunoască.
PP al lui Tito.
TITO: Şi spune-le că ai febră.
FULVIO *(off):* Dacă peste un ceas vezi că nu mă întorc, înseamnă că pot să rămîn.
Travelling optic înapoi, pînă la PA [Plan American], *al lui Tito, care se uită după Fulvio, off, care se îndepărtează.*
Pe terasă, bătrînul cîine schelălăie la trecerea lui Fulvio, travestit în călugăr. Fulvio se întoarce, reintrînd în cadru, se apleacă deasupra cîinelui, îi prinde capul în mîini, îl mîngîie.
În parc, Tito şade pe un trunchi de copac, se uită spre vilă. Apoi, se ghemuieşte jos, ca un prunc în pîntecul mamei, vrînd să se odihnească.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

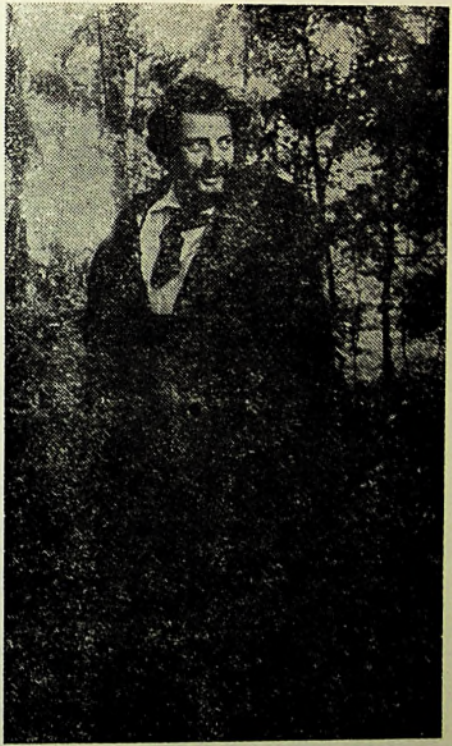

Fulvio (Marcello Mastroiani) înainte de a « reintra » în familie

SCENA 5

Salonul vilei. Interior. Amurg/Noapte.

PP al lui Esther. Chipul ei, luminat de o ciudată lumină portocalie, iese din penumbră. O masă, bogat aranjată, în salonul scufundat în penumbra amurgului. Fulvio, văzut din spate, şade în capul mesei, îşi ţine capul jos, aplecat deasupra farfuriei. La celălalt capăt al mesei, Fulvio Junior. În partea dreaptă, Esther. Pe partea stîngă, Costantino şi Fiorella. Micul Fulvio, ca vrăjit, cu furculiţa în mînă, îşi priveşte mama, pe Esther, toată portocalie în lama luminii. Costantino îşi priveşte nepotul şi-l aduce la ordine.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

COSTANTINO: Fulvio !
Detaliu al mîinii lui Fulvio junior, care, aproape automat, auzindu-se strigat, apucă cuţitul. Din nou, plan de ansamblu.
COSTINATINO: Mănîncă, aşa, cuminte, bravo !
Travelling pînă în plan apropiat al lui Costantino, printre ceilalţi membri ai familiei.
COSTANTINO: Iertaţi-mă, părinte, dar nu vi se pare şi dumneavoastră că copiii ăştia din ziua de azi nu ştiu să stea la masă? Nu-i aşa?
Se întoarce apoi spre copil.
COSTANTINO: Poftim, Fulvio, hai, să auzim la ce te uitai?
FULVIO JUNIOR: La mama. E portocalie.
Costantino se uită în direcţia ferestrelor, apoi se adresează surorii sale.
COSTANTINO: Să închidem ferestrele, Esther?
ESTHER: Nu, apune soarele. Nu mă deranjează.
Adresîndu-se falsului călugăr, femeia continuă:
ESTHER: Oricum, culoarea mea nu e portocaliul, zicea Fulvio.
FIORELLA: Cum adică, nu-nţeleg, culoarea ta?
ESTHER: Cînd era copil, Fulvio zicea: să închidem ochii şi să ne gîndim la fiecare din noi ca la o culoare.
PP al lui Esther.
ESTHER: Pe mine mă vedea violetă. Pe tata, negru. Tu, Costantino, ce culoare aveai?
Plan de ansamblu al mesei.
COSTANTINO: Nu-mi aduc aminte.
Se adresează călugărului.
COSTANTINO: Aş vrea, în schimb, să aflu, părinte, dacă el era...
ESTHER: Imposibil să nu-ţi aduci aminte.
FIORELLA: Albastru ca cerul ! Pentru mine, Costantino e albastru ca cerul.
ESTHER: Nu !
PP al Fiorellei, peste care se aude, aspră, vocea lui Esther:
ESTHER *(off)*: Albastru, nu !
Plan de ansamblu al mesei. Esther vorbeşte în direcţia falsului călugăr.
ESTHER: Albastru ca cerul e culoarea fericirii, zicea Fulvio. El, însă, nu izbutea să vadă pe nimeni de culoarea aceasta. Pe Costantino îl vedea verde, verde ca varza.
Rîde copilăreşte.
FULVIO JUNIOR: Dar el, mamă, unchiul, de ce culoare se vedea?
ESTHER: De aur. Totdeauna s-a ţinut măreţ.
FIORELLA: Galben, vrei să zici.
ESTHER: Nu, aur.
Un servitor aşează pe masă un sfeşnic cu mai multe braţe, luminînd mai bine scena. PP al lui Esther. Se uită la Fulvio, care e în off. Vocea ei înfiorează.
ESTHER: Îl vreau înapoi pe fratele meu.
Detaliu al mîinii lui Fulvio, întinsă, pe faţa de masă. Plan de ansamblu al mesei. Costantino îi vorbeşte lui Fulvio, văzut mereu din spate, cu capul aplecat deasupra mesei, tăcut.
COSTANTINO: Spuneţi-i să se întoarcă, avem noi grijă de anularea pedepsei. Avem nevoie de toţi, acum, spre a reconstrui pacea. Şi de muzicieni avem nevoie, iar Fulvio era un bun violonist, aşa se spunea. Poate că în felul acesta, cîntînd la vioară, o să aibă succes !
FIORELLA: O să-şi poată aduce aici şi copilul, nu?
ESTHER: Şi pe el îl vreau.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

FULVIO JUNIOR: Păi, atunci, înseamnă că eu am un văr?! De ce nu mi-aţi spus niciodată? Unde stă?
COSTANTINO: Departe de aici.
FULVIO JUNIOR: Cu unchiul?
ESTHER: Departe şi de el.
Travelling înainte, spre a-i izola pe Esther şi Fulvio junior.
ESTHER: Vezi, Fulvio. Oamenii ca unchiul tău au trebuit să renunţe, pentru ideile lor — cînd vei creşte mare le vei cunoaşte şi le vei judeca —, şi la bucuria de a fi împreună cu proprii lor copii.
Detaliu. Flăcările sfeşnicelor pîlpîie dintr-o dată, datorită unei pale de vînt.
PP. Nemişcată, abia conturîndu-se în penumbră, cu ochii lucitori şi uşor obsceni, bătrîna guvernantă stă lîngă uşa-fereastră, prin care intră vîntul. Se uită spre casă, făcînd cu ochiul.
Plan de ansamblu al mesei, cuprinzînd-o şi pe guvernantă.
ESTHER: Ce-i, Concetta? Spune, nu te codi. Dar închide uşa.
CONCETTA: Dacă reverendul prieten al lui Fulvio al meu are febră, trebuie să bea din licoarea asta.
Întinde o sticlă unui servitor.
CONCETTA: Toarnă.
Servitorul ia sticala şi se îndreaptă spre Fulvio.
CONCETTA: E din anul în care s-a născut Fulvio.
Servitorul toarnă.
CONCETTA: Beţi, beţi, părinte.
Detaliu. Mîna servitorului ţine sticla şi umple paharul.
PP al Concettei. Murmură încet:
CONCETTA: Bea, bea, cintezoiule!
Plan de ansamblu. Toţi au paharul plin. Îl ridică spre Fulvio, deopotrivă stingheriţi şi tulburaţi.
ESTHER, COSTANTINO, FIORELLA: În sănătatea lui Fulvio!
Începe muzica. PP al Concettei. Bea şi se uită spre Fulvio, care, în PP, soarbe o înghiţitură de vin. PP al lui Esther care se uită la Fulvio cu tandreţe. Culoarea feţei sale, a părului, a rochiei e, acum, violetă. PPP al lui Fulvio. Ţine paharul suspendat dinaintea buzelor. PP al lui Costantino. Acum, peruca şi haina sa au culoarea verde a unei verze. Face un semn cu ochiul, ridică paharul, bea, zîmbeşte.
PP al lui Fulvio junior. Părul şi haina de culoarea aurului. Schiţează un surîs.
PP al lui Fulvio. Îşi acoperă ochii cu mîna. Muzica încetează.
Plan de ansamblu al mesei.
FIORELLA (*sottovoce*): Ce faceţi, vă rugaţi?
ESTHER: Părinte, sunteţi obosit, aveţi febră. Veţi fi condus imediat în camera dumneavoastră.

SCENA 6

Vestibulul vilei. Interior. Noapte.

În picioare, în mijlocul vestibulului, Remigio, soţul lui Esther. Un servitor aşteaptă lîngă el. Remigio, în uniformă de ofiţer, îşi scoate casca. PP al lui Remigio care azvîrle casca...
REMIGIO: Hop!
...servitorului, care o prinde din zbor. Apoi îşi deschide pelerina, o dă servitorului şi iese din cadru.

@Asociaţia Ziariştilor Independenţi din România

La picioarele scării ample care duce spre camerele de locuit, Esther iese în întîmpinarea soțului ei, care îi sărută mîna și, privind în direcția scării, întreabă (întîi în nemțește, apoi în italiană):

REMIGIO: Cine-i ăsta?

Fulvio, suferind, urcă treptele, însoțit de Fiorella.

FIORELLA: E soțul lui Esther.

ESTHER *(off)*: Părintele e un prieten al lui Fulvio. Fulvio poate se întoarce la noi.

REMIGIO *(off)*: Îi vine mintea la cap și lui! Mai bine mai tîrziu, decît niciodată. Te bucuri? Mă bucur și eu pentru tine.

Fulvio și Fiorella au ajuns sus, pe palierul din capul scărilor. Un servitor vine și întinde o ceașcă.

FIORELLA: Poftim, luați, părinte.

REMIGIO *(off)*: Și frate-tău începe să învețe că-i ușor la douăzeci de ani să-i lași pe toți și să-ți iei lumea în cap...

Fulvio îl întrerupe, în timp ce Fiorella dă să-i ofere ceașca, și strigă:

FULVIO: Să învețe... să învețe de la cine? De la un zevzec ca tine?

Remigio, descumpănit, răspunde și el pe un ton răstit, în nemțește, apoi traduce în italiană.

REMIGIO: Pardon, domnule, vorbiți cu mine?

În loc de răspuns, Fulvio înșfacă ceașca și-i aruncă, în fața lui Remigio, cu furie, conținutul. Contraplan. Fulvio — sprijinit de balustradă — aruncă și ceașca în fața lui Remigio, care se află la picioarele scării, cu Esther și Costantino.

ESTHER: Nu, iertați-mă, părinte! Nimeni nu v-a insultat, de ce insultați dumneavoastră pe soțul meu?

Între timp, Remigio se îndreaptă hotărît spre scară, dar e oprit de cuvintele lui Fulvio.

FULVIO: Pentru că e prea ușor, prea comod, să vă amintiți abia acum de Fulvio.

COSTANTINO: Ne-am adus aminte de el și în trecut, cînd tatăl nostru a dat în mintea copiilor de rușine și ani de zile am fost nevoiți să...

Esther intervine, făcîndu-i semn să tacă.

ESTHER: Nu, asemenea lucruri nu se spun, nu se spun...

Fulvio se îndepărtează (ieșind din cadru), ca și cum nu ar vrea să-i asculte. Ocărăște, dar fără să strige, adresîndu-se cumva sieși.

FULVIO: Lașilor!...

Fulvio se îndepărtează de balustradă. Dispare. Apare din nou. Ochii îi sticlesc a mînie.

FULVIO *(cu o voce surdă, dar limpede)*: Am uitat un lucru, de care vouă nici că vă pasă. Am venit să vă înștiințez că fratele vostru Fulvio a murit... acum trei zile, nu prea departe de locul acesta. S-a spînzurat de un copac, de disperare.

Schimbă dintr-o dată tonul. Urlă, acum.

FULVIO: Pentru că a fost părăsit de toți... singur ca un cîine... ca un cîine.

Esther, în PM, se apropie de soțul ei, se repede asupra lui, țipă la el (întîi în nemțește apoi în italiană):

ESTHER: Netrebnic de neamț ce ești!... Netrebnicule!... Tu l-ai insultat.

PM al Fiorellei și al lui Constantino, care se uită în direcția lui Fulvio.

COSTANTINO: Întreabă-l unde se află.

FIORELLA: Da.

Costantino face cîțiva pași, o ocolește pe soția sa. Aparatul îl urmărește pînă în PP lateral.

COSTANTINO *(adresîndu-se lui Fulvio)*: Domnule, te rog, unde se află corpul lui? Te rog, domnule, spune-mi unde e.

PM. Remigio, care nu a reacționat la asaltul soției sale, își aranjează uniforma cu gesturi oarecum stingherite.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

REMIGIO: Mă duc să pregătesc trăsura.
PP. Esther, din spate, îl îmbrățișează pe Fulvio junior, care a apărut pe o ușă, îl stringe la sine.
ESTHER: Fulvio, unchiul tău nu mai este...
PP al lui Costantino, care s-a așezat pe un scaun, zdrobit.
ESTHER *(off)*: ... nu mai este.
Costantino își scoate peruca. Plînge. Își sprijină capul pe pieptul soției sale, care stă lîngă el și-i mingîie cu blîndețe capul. PP al lui Fulvio. Dintr-o suflare, șoptește:
FULVIO: Eu sunt, copii... eu sunt... Esther, sunt eu...
PP al lui Esther. Continuă să-și stringă copilul la sine și plînge.
PP al lui Fulvio, care acum începe să coboare scările.
FULVIO: Esther! Costantino! Eu sunt...
PP Costantino se uită la el. Se ridică.
PP Fulvio, cu ochii împăienjeniți de lacrimi, își coboară gluga, continuînd să coboare treptele.
FULVIO: Sunt eu, copii!...
PP Esther, mecanic, urcă scările, în întîmpinarea lui.
ESTHER: Bineînțeles că ești tu!
PP Fulvio e copleșit de emoție. Respiră puternic. Scara văzută de jos. Costantino, Esther și Fulvio se întîlnesc. Se îmbrățișează. PP al lui Fulvio. Își strînge cu putere frații. Dar simte că leșină, se prăbușește, murmură:
FULVIO: Copii, mor...
Lent fondu încrucișat.

SCENA 7

Cameră Fulvio. Interior. Noapte.

În jurul patului lui Fulvio, Esther și ceilalți membri ai familiei. Preotul. Luminări aprinse.
PREOTUL: Trageți-l în sus. Deschideți-i gura.
Plan apropiat. Frații îl ridică pe Fulvio, aflat în nesimțire. Cu greu, mîna preotului vîră ostia în gura umedă a lui Fulvio. Fondu încrucișat.

SCENA 8

Vila Imbriani. Exterior. În zori.

Plan total: vila în lumina zorilor. În coloana sonoră se aude cîntec de cocoș. Cocoșul. O cuvertură roșie cade deasupra lui. Cineva îl împachetează. În PA, Concetta întinde cocoșul învelit în cuvertură unui țăran.
CONCETTA: Ia-l, du-l departe de-aici. E nevoie de liniște, acum.
Fondu încrucișat.

SCENA 9

Cameră Fulvio. Zi/Noapte/Zi.

Plan total al camerei. Fulvio doarme. E noapte. Luna, trecînd printre nori, luminează patul, parcă ar fi ziua. Iar noapte. Fondu încrucișat.
Detaliu. Un cărăbuș nemișcat pe perdeaua vaporoasă a camerei... în care pătrunde, filtrată, lumina, slabă. Fulvio doarme. Cărăbușul s-a așezat pe cămașa lui albă ca laptele. Detaliu. Cărăbușul. Fondu încrucișat. O pisică. PP Fulvio a deschis ochii. Se uită la pisică; aceasta toarce. Fondu încrucișat.
Plafonul camerei frumos ornat în stucatură. Trece o umbră. Fulvio, care s-a trezit, se uită în plafon, apoi spre fereastra întredeschisă.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

Pan [panoramare] în sus și travelling optic înapoi pentru a încadra plafonul. Proiectate de lumina intrată pe fereastră, curg umbre colorate. Voci nedeslușite care vin de afară. Fondu încrucișat.
Acum e noapte. Fulvio, tot în pat, ia de pe o noptieră un sfeșnic și luminează . . . Început muzică . . . un mic teatru în miniatură.
Din nou Fulvio, care, cu sfeșnicul în mînă, luminează cîteva viori, atîrnate de perete. Fulvio continuă să exploreze încăperea cu sfeșnicul. De data aceasta luminează un tablou. O corabie cu pînze, navigînd. Travelling optic înainte pînă la detaliul unei inscripții: « Spre America ». Fondu încrucișat.
Flăcările unui cuptor. Se scoate pîinea rumenă și aburindă. Fondu încrucișat.
Fulvio, așezat în pat, în camera încă în penumbră: se apleacă înainte, spre aromele cuptorului. Adulmecînd îndelung, dilatîndu-și nările, cu voluptate. Fondu încrucișat. PP al chipului guvernantei: o față îmbătrînită și largă, cîrnă și maternă. Femeia e aplecată asupra lui Fulvio, întins pe pat. Îl spală cu o cîrpă, muind-o în apa dintr-un lighenaș. Îi spală grumazul, umerii; dă la o parte cearșaful, dezvelind trupul gol al lui Fulvio. Sfîrșit muzică.

Fulvio bolnav

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

PP Coborînd în jos, chipul femeii se însufleţeşte cu un surîs, aproape obscen, de admiraţie între maternă şi feminină. Face un semn cu ochiul spre coapsele lui Fulvio.
CONCETTA: Oh! Eşti pe vindecate, cintezoiule!
Fulvio se întoarce acum pe burtă, lăsîndu-se, în continuare, pradă mîinilor femeii, care-l spală. Fondu încrucişat.
Fulvio, văzut din spate, se sprijină pe pervazul ferestrei, inundată acum de o lumină foarte limpede, orbitoare. Fondu încrucişat.
Fulvio aşezat în faţa oglinzii, aşteptînd să se dea pe mîinile bărbierului. PP Fulvio se priveşte în oglindă. Îşi vede părul încîlcit, barba lungă. Se adresează bărbierului, pe un ton de complicitate.
FULVIO: Fă-mă frumos...
Vocea lui e alta, mai tainică. Bărbierul se învîrte în jurul lui. Îi studiază părul. Începe să taie.

SCENA 10

Terasă parc vilă. Exterior. Amurg.

Pe veranda vilei, Esther dormitează întinsă într-un fotoliu. Aşezată în faţa ei, o fetiţă. Îşi scutură torpoarea, se întinde...
ESTHER: Dirin din din... Îţi aduci aminte? Dirin din din...
Fulvio — în PP — întins şi el într-un fotoliu. Boala l-a transformat: fără barbă, fără mustăţi, e un alt om: mai slab, mai tînăr, mai frumos.
ESTHER *(off)*: *Dirin din din din din*
O, ce frumos e strugurele de foc
O, ce frumos e să-l culegi...
(...) Fulvio, întins în fotoliu, cîntă fericit cu ceilalţi. Epuizat, întrerupe cîntecul şi se uită spre parc.
Plan total vilă. În timp ce, în coloana sonoră, continuă cîntecul, travelling care lasă afară vila şi încadrează un colţ al parcului, de unde înaintează două figuri. PP Fulvio îşi ascute privirea în efortul de a-i recunoaşte pe cei doi intruşi.
Dinspre parc se apropie două siluete. E vorba de un ţăran şi de un străin.
ŢĂRANUL: Doamnă stăpînă, să fie cu iertare, dar străinul aista o vrut să treacă, şi n-o vrut să stea la tocmeală.
PP Fulvio se uită cu un interes mereu crescînd. Apoi, îşi îndreaptă privirile spre Esther, în PP, care pare interzisă.
Plan total al terasei. Străinul se află nemişcat, în picioare, pe scări. Toţi se ridică. Fulvio coboară treptele, iese în întîmpinarea noului venit, care îi cuprinde grumazul cu mîinile şi îl sărută îndelung pe gură.
PP Cei doi stau încă îmbrăţişaţi. Văzut, acum din faţă, descoperim că străinul e o femeie.
PP Fulvio se adresează alor săi.
FULVIO: E Charlotte [Lea Massari].
Apoi, încet, femeii.
FULVIO: Vino să te prezint.
CHARLOTTE: E neapărat nevoie?
Charlotte îşi descoperă, vorbind, un marcat accent străin.
FULVIO: Da.
Plan total terasă. Fulvio şi Charlotte, la picioarele scării, schimbă între ei două replici în ungureşte.
CHARLOTTE: Ăştia ştiu ungureşte?
FULVIO: Nu.
Charlotte îşi scoate pălăria. Părul lung îi curge pe spate.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

CHARLOTTE: Atunci, spune-le că nu știu să vorbesc decît limba mea, da? !
Se îndreaptă spre scară.
PP Esther și Remigio.
FULVIO *(off)*: Charlotte se scuză, nu știe italienește.
Panoramare spre stînga, excluzîndu-l pe Remigio din cadru și descoperind-o pe Charlotte, din spate, care ajunge pe terasă.
CHARLOTTE: Faimoasa ta soră . . .
Fulvio și Charlotte, care surîde și o salută pe Esther, văzută din spate, ținînd-o de mînă.
CHARLOTTE: . . . îmbrăcată, toată, în floricele !
Charlotte e, acum, încadrată din spate. Esther nu înțelege, surîde, continuă s-o țină de mînă.
CHARLOTTE *(în ungurește)*: Nostimă !
Toți surîd, ca pentru a ascunde stinghereala situației.
CHARLOTTE *(în ungurește)*: Îi asudă mîinile. Mi-o udă și pe-a mea.
Contraplan. Charlotte reușește să-și retragă mîna.
Din nou CC [contracîmp sau contraplan] *Fulvio, care încearcă să atenueze atitudinea provocatoare a Charlottei, schițînd o traducere aproximativă.*
FULVIO: Zice că a trecut clandestin frontiera.
PP al lui Fulvio junior. PP Charlotte și Fulvio.
CHARLOTTE *(în italiană)*: Acesta e moștenitorul?
Plan apropiat. Remigio ia brusc poziție de drepți, bătînd din călcîie și salutînd milităreşte. PP Charlotte și Fulvio.
CHARLOTTE *(ungurește)*:. . . iar ăsta-i armăsarul familiei.
Remigio, care nu înțelege, zîmbește. Intră în cadru Esther, care face cu demnitate un semn de aprobare.
ESTHER: Soțul meu.
Fulvio o ajută pe Charlotte să se elibereze de raniță.
CHARLOTTE *(ungurește)*: Tocmai . . . armăsarul.
PP Costantino, care e în spatele soției sale, face cîțiva pași înainte.
CHARLOTTE *(off, ungurește)*: Cu ce căutătură mă primește fratele tău în familia voastră de rahat !
Plan de ansamblu al grupului. Charlotte nu renunță la atitudinea sa. De data aceasta, se referă la Fiorella.
CHARLOTTE *(ungurește)*: Ea e o tîmpită simpatică.
Esther intervine, spre a pune capăt, într-un fel, situației.
ESTHER: Îmi închipui că vreți să vă schimbați, să vă odihniți după oboseala drumului.
CHARLOTTE *(ungurește)*: la mai cară-te de-aici !
Fulvio intervine între cele două femei.
FULVIO: Zice că ești frumoasă și amabilă, Esther.
Charlotte se înăsprește brusc, neînțelegînd parcă menajamentele lui Fulvio cu privire la sora sa.
CHARLOTTE *(ungurește)*: Să mergem în camera ta, sunt obosită.
PP Charlotte se uită, decisă, în interior.

SCENA 11

Cameră Fulvio. Interior. Noapte.

Fulvio, în cămașă de noapte, șezînd pe pat, se uită la Charlotte, care e în afara cadrului. Dar privirea lui e rece, străină. Femeia i se adresează în ungurește.
FULVIO: Scuză-mi, vorbește italienește, nu te înțeleg prea bine.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

Charlotte suride, oarecum mirată şi totodată stingherită de reacţia lui Fulvio. Repetă replica în italiană.

CHARLOTTE: Ziceam că locul ăsta e cel mai bun pentru a-i aduna pe toţi Fraţii din regiune.

FULVIO *(off)*: Aici?

CHARLOTTE: Aici.

Rîde.

CHARLOTTE: De-ar şti soră-ta!

Iese din cadru şi intră apoi din nou cu un sfeşnic, pe care-l aşează pe şemineu, deasupra căruia e atîrnată o oglindă.

CHARLOTTE: Tito mi-a scris că a reuşit să-i adune din nou pe toţi.

Începe să se dezbrace.

CHARLOTTE: Ştii ce am descoperit? Că Tito a fost din totdeauna îndrăgostit de mine, preacucernicul!

PP Fulvio n-o ascultă. Îşi urmăreşte gîndurile.

CHARLOTTE *(off)*: Din sud au sosit veşti despre răzmeriţe ale unor ţărani, din cauza holerei. Ăsta-i momentul de-a organiza expediţia. Tu ce zici?

Fulvio, mereu absent, întreabă brusc:

FULVIO: Trecase e lîngă Como, nu?

PP Charlotte se uită la el, nu înţelege.

CHARLOTE: Trecase?

PP Fulvio.

FULVIO: Da, da, Trecase, nu locuiesc acolo ţăranii la care e găzduit băiatul nostru?

PP Charlotte.

CHARLOTTE: Massimiliano? Da, de ce întrebi?

PP Fulvio.

FULVIO: Cîţi ani are, acum?

PP Chipul Charlottei devine aspru.

CHARLOTTE: Massimiliano are acum şase ani.

PP Privirea lui Fulvio e din nou absentă.

CHARLOTTE *(off)* De ce întrebi?

Fulvio dă din cap. Detaliu. Mîna lui Fulvio ciupeşte o coardă de vioară.

CHARLOTTE *(off)* Ce-o fi aşteptînd «dirindindin» de nu ne trimite ceva de mîncare?

Charlotte îşi scoate haina şi o azvîrle într-un colţ. Fulvio nu înţelege sau se preface că nu înţelege.

FULVIO *(off)* Cine?

CHARLOTTE: «Dirindindin», sor-ta. Crezi că n-am văzut cum se bîţîia?

Charlotte se dezlănţuie, mişcîndu-şi mîinile şi şoldurile, ceva între obscen şi comic.

CHARLOTTE: Dirin din din...

PP Fulvio. În coloana sonoră se aude rîsul puternic şi vesel al Charlottei. Charlotte rîde. Se lasă pe pat. Travelling optic înainte pînă la PP.

CHARLOTTE: Vrei să spui că nu făcea aşa? Nu?

PP Fulvio încuviinţează abia perceptibil, distant, PP Charlotte se uită, acum, la el, cu alţi ochi, aprinşi.

CHARLOTTE: Ştii că ţi-a priit boala?... eşti mai... mai...

Se ridică de pe pat. E în plan apropiat. Încearcă să interpreteze tăcerea de gheaţă a lui Fulvio.

CHARLOTTE: Credeai că m-am îngrăşat, nu?

Spunînd acestea, scoate din corset o bijuterie splendidă şi o aruncă pe pat.

CHARLOTTE: Astea-s fondurile adunate în Anglia.

@Asociaţia Ziariştilor Independenţi din România

Apoi descheie un fel de brîu care-i încinge mijlocul, şi-l aruncă de asemenea pe pat; e plin de monede.
CHARLOTTE: Am fost vrednici, ce zici? !
Detaliu. Bijuteriile şi monedele stau răsfirate pe pat.
CHARLOTTE *(off)*: Sunt şi multe sterline.
PP Fulvio se uită la Charlotte fără să reacţioneze. Mut. Plan apropiat al Charlottei, care, văzută din spate, îşi scoate corsetul.
CHARLOTTE: Peste o săptămînă, Fraţii vor fi aici cu pretextul unei partide de vînătoare. Ai tăi n-o să-şi dea seama de nimic.
Continuă să se dezbrace. Acum e complet goală.
CHARLOTTE: Hai!
FULVIO *(off)*: Acoperă-te!
CHARLOTTE: De ce?
PP Cu voce hotărîtă, ca pentru a reacţiona la porunca absurdă a lui Fulvio, Charlotte repetă:
CHARLOTTE: Hai!
Plan de ansamblu. Patul, uşa. Fulvio acoperă bijuteriile cu plapuma. Intră Concetta cu o tavă. PP Guvernanta se retrage, zicînd cu maliţie:
CONCETTA: Noapte bună, cintezoilor . . .
FULVIO: Iartă-mă, dar am fost foarte bolnav . . .
Charlotte se ridică în capul oaselor, duşmănoasă.
FULVIO: Nu trebuie să te superi.
CHARLOTTE: Dar cine se supără!?
Plan apropiat, Charlotte îşi îmbracă, nervos, cămaşa de noapte.
CHARLOTTE: Dacă după trei luni nu eşti în stare să faci dragoste, cu atît mai rău pentru tine . . . Mi-e foame.
Patul încadrat de sus. Charlotte ia tava cu mîncare. O aşează pe genunchi. Molfăie un miez de pîine. Fulvio îi toarnă un pahar de vin.
CHARLOTTE: Dacă e pentru mine, ştii doar că eu nu beau vin.
Fulvio rămîne interzis, descumpănit de faptul că a uitat.
FULVIO: Iartă-mă.
Pune sticla pe noptiera sa. Charlotte continuă să mănînce în tăcere. Dintr-o dată, se întoarce spre Fulvio, aproape implorîndu-l, ca şi cum el i-ar fi spus ceva,
CHARLOTTE: Cum? . . . Ce-ai zis? . . .
FULVIO: Eu . . . nimic . . .
Se privesc o clipă, apoi Fulvio spune repede:
FULVIO: Să mergem să-l luăm.
CHARLOTTE: Pe cine?
FULVIO: Pe Massimiliano. Am putea să-l aducem aici.
CHARLOTTE: Massimiliano? . . . aici?
FULVIO: Aici sau . . . în America.
CHARLOTTE: Eu, cu tine şi cu Massimiliano . . . în America? . . .
FULVIO: Da.
Charlotte, fără să-şi dea seama, bea o gură de vin din pahar. Strîmbătură de scîrbă. Furioasă, aruncă tava departe, izbind-o de şemineu.
CHARLOTTE: Am . . .
Camera lui Esther. Sora lui Fulvio e aşezată lîngă şemineu. Remigio, lîngă ea, în picioare. Din şemineu răzbate vocea Charlottei.
CHARLOTTE *(off)*: . . . am făcut o învoială să nu rostim niciodată numele lui. Duminică vin Tito şi Fraţii. Ne vom duce cu ei.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

PP Fulvio. Capul pe pernă, ochii închişi. În spatele lui, Charlotte îşi lasă capul să cadă pe pernă. Fulvio deschide ochii. (. . .)

SCENA 12

Parc şi sală vilă. Exterior/Interior. Zi.

O imagine unşarf care se precizează cu încetul.

FULVIO *(off)*: De ce ai venit să mă iei din nou cu tine?

Imaginea e citeaţă, acum. E grupul Fraţilor Sublimi. Îmbrăcaţi, pitoresc, ca vînători, înaintează dinspre parc.

FULVIO *(off)*: De ce veniţi să mă luaţi iar cu voi? Încotro credeţi că vă îndreptaţi, aşa mascaţi? De douăzeci de ani veniţi, vă duceţi, vă mascaţi, alergăm nebuneşte după scîntei ce nu sunt decît cenuşă. Doamne, ce silă mi s-a făcut de voi! Aţi devenit şi voi nişte biete, teribile obişnuinţe!

PP Fulvio. Unul dintre Fraţi înaintează călare pe un catîr.

FULVIO *(off)*: Te recunosc, Gioacchino, după cum călăreşti acest « pur sînge »!

Panoramarea de încadrare a unui alt Frate.

FULVIO *(off)*: După cum umbli, Ugo . . . cu artrita ta. După cum ţopăi, Lionello.

Panoramare pe Lionello, care aleargă.

FULVIO *(off)*: Ştiu de ce ţopăi.

Lionello face un salt şi înşfacă un fruct dintr-un pom.

FULVIO *(off)*: Încerci să-ţi ascunzi vocaţia morţii, pe care o porţi cu tine.

Lionello face un alt salt spre un alt pom.

FULVIO *(off)*: Idiotule! Dacă mai sari o dată te împuşc!

Lionello rămîne o clipă cu braţul suspendat în aer. Apoi, îşi reia marşul alături de tovarăşii săi.

FULVIO *(off)*: Trebuia să mă îneci, Lionello. Trebuia să mă lăsaţi să mor de febră, aţi greşit lăsîndu-mă să mă vindec. M-am vindecat. M-am schimbat. Mă simt bine aici, unde toţi mă iubesc.

Panoramare rapidă pentru a o încadra pe Concetta, care, într-un alt colţ al parcului, se apleacă să adune iarbă.

PP al lui Fulvio.

VOCEA LUI FULVIO: Tito, Tito, dragul meu . . . mi-am pierdut credinţa . . .

Tito înaintează în mijlocul celorlalţi.

FULVIO *(off)*: . . . şi nici nu încerca să mă consolezi, pentru că eu sunt cel căruia îi e milă de tine. Tu nu trăieşti, Tito, dragul meu. Supravieţuieşti unui lucru care s-a terminat de mult şi care poate că va începe din nou cînd eu şi cu tine vom fi bătrîni. Nu mă întreba ce vreau, ştiu doar ceea ce nu mai vreau.

Panoramare pentru a încadra unul dintre Fraţi, care merge uitîndu-se, parcă năuc, spre cer.

FULVIO *(off)*: Şi tu, încotro te uiţi, Massimo? Pleacă-ţi privirea, altfel te poticneşti. Nu suport ochii voştri îndreptaţi mereu spre viitor. Mie viaţa mi-a fost oferită o singură dată şi nu vreau să aştept fericirea universală. Care dintre voi mă iubeşte atît, încît să mă apere de moarte?

Panoramare pentru a încadra din nou pe Tito, care se uită în aparat, cu o privire deopotrivă severă şi penibilă.

FULVIO *(off)*: Nu te uita aşa. Dacă ceva trebuie să te înspăimînte, nu e disperarea mea, ci veselia mea. Tu nici nu-ţi închipui ce altceva se poate cere vieţii.

Fulvio stă la o fereastră a vilei. Dă să se întoarcă în încăpere, dar se mai uită spre parc, unde grupul Fraţilor, în plan îndepărtat, înaintează mereu. Panoramare spre a descoperi, în spatele unui desiş de arbori, un grup de soldaţi la pîndă.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

ESTHER *(off)*: Eu am fost cea care . . .
O sală a vilei. Fereastra la care stă Fulvio. Esther e în picioare, lîngă fratele ei. Se uită unul la altul.
ESTHER: Eu am fost cea care i-a denunțat. Am făcut-o pentru tine.
FULVIO: Cum, adică, pentru mine?
ESTHER: E tocmai ceea ce vrei, eu știu asta.
Închide fereastra.
ESTHER: Te eliberez o dată pentru totdeauna.
Fulvio redeschide fereastra, dar Esther îl trage spre sine. Se așează pe lăvicioara de lîngă pervazul ferestrei.
ESTHER: Dacă ratezi ocazia asta, ești pierdut, Fulvio. Nu trebuie să faci nimic. E de ajuns ca tu să nu faci nimic.
Fulvio se ridică, face cîțiva pași, se întoarce, încearcă să-i vadă pe Frații de dincolo de fereastră.
ESTHER: Nu te uita la ei, să nu ne uităm la ei. Și mie mi-e frică, află . . .
Tonul lui Esther devine mai slab, mai jos. Se ridică.
ESTHER: Ajută-mă . . .
Fulvio la fereastră (încadrat din afară). Mîna lui Esther îi acoperă ochii. Insert. Rapid travelling optic înainte spre tabloul care reprezintă corabia cu pînze: «Spre America». Fulvio la fereastră. Esther își ia mîna de pe fața lui Fulvio. O clipă, Fulvio rămîne cu ochii închiși. Îi redeschide și vede soldații, postați în spatele pîlcului de arbori; ei se pregătesc să intre în acțiune. Fulvio din nou la fereastră.
FULVIO: Număr pînă la zece, dacă pînă la zece nu se întîmplă nimic, îi opresc . . .
Interiorul sălii. Fereastra. Esther e așezată. Fulvio, în picioare, începe să numere, încet.
FULVIO: Unu . . . doi . . . trei . . .
În parc, fără să bănuiască nimic, Frații înaintează.
FULVIO *(off)*: . . . patru . . .
Din nou, interiorul sălii, fereastra.
FULVIO *(off)*: . . . cinci . . . șase . . . șapte . . .
Dintr-o dată, intră în cadru, ca o furie, Charlotte. Poartă o lungă cămașă albă. Se aruncă spre fereastră. Urlă.
CHARLOTTE: Tito ! Tito !
Se întoarce, dar Esther o înșfacă, încearcă să o rețină. Charlotte se eliberează cu violență. Fuge. Fulvio aleargă după Charlotte, dar Esther și Costantino — care a intrat în cadru — îl opresc.
FULVIO: Oprește-te ! Așteaptă !
Și Remigio a intrat în cadru.
ESTHER: Eu i-am denunțat . . .
PP al celor patru.
COSTANTINO: Am priceput . . . ce rușine ! . . .

SCENA 13

Parc. Vilă. Exterior. Zi.

Plan total al vilei. Charlotte aleargă în direcția parcului. E foarte iute.
CHARLOTTE: Tito !
O salvă de puști o lovește în plin. Cade. PP Charlotte pare a nu-și crede ochilor, îngrozită. Plan total. Un soldat se îndreaptă spre Charlotte, apoi schimbă direcția și o ia spre parc. Charlotte se prăbușește.
PP Charlotte se cutremură, auzind alte detunături. Scoate un geamăt.
CHARLOTTE: Oh ! . . .

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

Fulvio, Esther şi Charlotte privind de la fereastră sosirea « Fraţilor Sublimi »

Plan total. Soldaţii trag acum în Fraţii care se retrag. Din partea opusă îi atacă un alt pluton de soldaţi. Fraţii se risipesc. Doi cîini latră şi se fugăresc, în timp ce împrejur bătălia e în toi.

SCENA 14

Sală. Vilă. Interior. Zi.

Sala vilei care dă spre scara de la intrare şi, de acolo, în parc. Fulvio e aşezat. Esther şi Costantino stau lîngă el. Ceva mai departe, pe un divan, Remigio. Fiorella închide uşa-fereastră care dă spre grădină. Apoi, închide şi uşa care dă în camera de alături. Semiîntuneric. Zgomotele bătăliei răzbat vătuite.

PP Fulvio, nemişcat în semiîntuneric. În faţa lui, Esther.

VOCE FULVIO: Trebuia s-o faci, Esther, dar nu trebuia să mi-o spui !

Esther îşi sprijină capul pe piept. Scufundat în părul lung al surorii sale, Fulvio face un gest de repulsie. Contraplan. PP Esther se retrage. Înmărmurită, îl priveşte în ochi.

@Asociaţia Ziariştilor Independenţi din România

SCENA 15

Vila Imbriani. Exterior. Zi.

Doi Frați fug de-a lungul unei laturi a vilei. Se încrucișează cu Lionello. Unul dintre ei îi strigă:
FRATE SUBLIM: Pleacă!... Pleacă!... S-a sfîrșit!
Se îndepărtează alergînd, ieșind din cadru. Se aude o detunătură de pușcă. Panoramare pentru a-l exclude pe Lionello și a-i încadra pe cei doi care fug. Alte focuri de armă. Un soldat intră în cadru, îngenunchează, ridică pușca, țintește. Dar Lionello, intrînd din nou în cadru, se aruncă asupra lui, îl lovește cu un pietroi. Se apropie, în fugă, alți soldați. Dar Lionello a dispărut.

SCENA 19

Parc vilă. Exterior. Zi.

Unul dintre Frați încearcă să se apere, rotind o pușcă deasupra capului. Polițiștii sar asupra lui, îl doboară, îl acoperă literalmente cu trupurile lor.

SCENA 20

Sală vilă. Interior. Zi.

Sala care dă spre parc cufundată în semiîntuneric. Fulvio s-a ridicat. Deschide ușa-fereastră. Lumina irumpe în sală și-i descoperă pe Costantino, Esther și Remigio, în picioare, lîngă un fotoliu gol.

SCENA 21

Vila Imbriani. Exterior. Zi.

Plan total. Scara de la intrare. Fulvio a ieșit afară. O cabrioletă e acolo, nemișcată. Charlotte, rănită, se străduiește zadarnic să se urce în cabrioletă.
PP Charlotte l-a văzut pe Fulvio, îl imploră.
CHARLOTTE: Fulvio, te rog, ajută-mă! Nu mă lăsa pe mîna ăstora...
Se întoarce spre soldații și polițiștii care, în PD, înaintează. Plan total. Scara. Charlotte continuă să încerce să se urce în cabrioletă.
CHARLOTTE: Ajută-mă!
Fulvio se repede de pe trepte. Ajunge lîngă ea. O ajută.
CHARLOTTE: Ajută-mă!
FULVIO: Urcă!
Între timp, și Costantino, Fiorella și Remigio s-au precipitat în afara vilei. De asemenea, Fulvio junior, apărînd din spatele scării, face cîțiva pași, neîncrezător, în direcția cabrioletei. MPP Fulvio o ajută pe Charlotte să se urce în cabrioletă. Femeia îi dă o servietă.
CHARLOTTE: Ia-o, sunt banii grupului.
Figură medie. Cu un efort, Charlotte se așează în cabrioletă. Soldații au ajuns aproape. PP Fulvio i-a văzut. Se uită împrejur. Nu știe cum să-i oprească. Apoi, îl vede pe Fulvio junior, care face cîțiva pași în spatele leului de marmoră al scării.
Plan total. Fulvio aleargă spre copil. Îl ia în brațe. Remigio se repede înăuntru, scoțîndu-și halatul.
MPP Charlotte, în cabrioletă, scoate un sunet răgușit de aprobare.
CHARLOTTE: Așa!
Plan total. Fulvio îl ridică pe copil și-l urcă în cabrioletă. Remigio s-a precipitat din nou afară, urmat de Costantino. MP Un soldat înaintează cu arma în mînă. Trage un foc. MPP Fulvio îl înalță în aer pe copil, urlînd.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

FULVIO: Remigio, Costantino! Opriți soldații!
PP Costantino nu ezită.
COSTANTINO: Opriți-vă! Opriți-vă!
VOCE SOLDAT *(off)*: Stai!
COSTANTINO *(mai încet)*: Stați pe loc!...
Soldații, foarte aproape, se opresc. Puștile rămîn ațintite spre cabrioletă. MPP Remigio plînge, isteric, cu mîinile pe gură.
Plan total. Esther iese în goană afară, se precipită pe trepte, se azvîrle asupra cabrioletei, urlînd. Muzica îi acoperă vocea. Început muzică și corn. Dirin din din... etc. PD Fulvio, în picioare, în cabrioletă, o îndepărtează pe Esther cu o lovitură de picior. Aceasta cade. Fulvio îi strigă:
FULVIO: Proasto!
PM Esther apucă un bici. Ca o ieșită din minți, începe să izbească în cabrioletă, în Fulvio.
FULVIO *(off)*: Înapoi! Pleacă de-aici!
Plan total. Esther continuă să izbească în cabrioleta încă nemișcată. Pe trepte, imobili, incapabili să reacționeze, ceilalți membri ai familiei. MPP Charlotte pornește cabrioleta, urlînd, plină de furie.
CHARLOTTE: Trădătorule! Trădătorule!
PP Fulvio junior, văzut din spate, în cabrioleta care și-a început goana. Se întoarce spre aparat. Privește în direcția vilei, a mamei care-l strigă disperată:
ESTHER *(off)*: Fulvio! Fulvio!

SCENA 22

Drum de țară. Exterior. Seară.

PP al lui Fulvio junior, care e dat jos din cabrioletă. Mîna lui Fulvio intră în cadru și-i pune o eșarfă în jurul gîtului. Aparatul (pe cabrioletă) se îndepărtează rapid de copil. Brusc, Fulvio junior întoarce spatele cabrioletei și începe să fugă.
Fondu lent în roșu.

În românește de FLORIAN POTRA

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

JEAN RENOIR

MARSILIEZA sau filmul unei idei

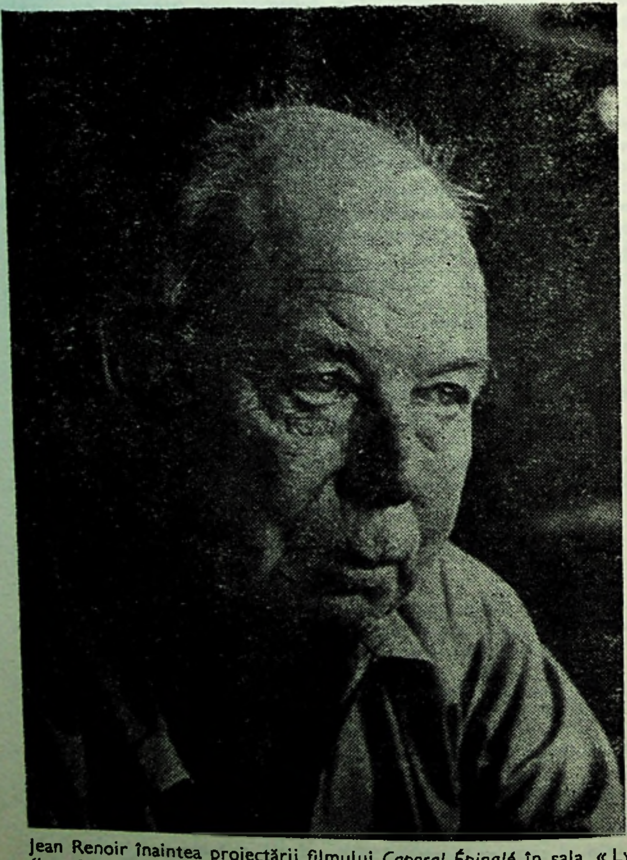

Jean Renoir înaintea proiectării filmului *Caporal Épinglé* în sala « Lytton Savings » (Los Angeles, 1963)

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

Un film are succes atunci cînd coincide în anumite puncte — nu neapărat în punctele principale — cu un anumit gust, cu o anumită dorinţă a publicului. Este evident că *La Marseillaise* nu coincidea cu dorinţa publicului. Multor spectatori le-a plăcut, unii au fost chiar entuziasmaţi, dar marele public nu s-a arătat interesat. Am impresia că publicul de astăzi s-ar arăta mult mai interesat . . . Am impresia că oamenii simt, astăzi, un anumit interes pentru lucrurile legate de Revoluţia franceză. Oamenii de dinainte de 1939 erau mai indiferenţi decît cei de acum. De atunci, însă, s-au petrecut numeroase evenimente care au trezit sentimentul naţional . . .

Faptul că, în film, Marsiliezii vorbesc cu accentul lor a şocat, probabil, şi . . . Fără îndoială, a provocat un decalaj. Dar eu am vrut acest decalaj, şi-l mai vreau şi astăzi. Eu cred că în această poveste a Marsiliezilor care pleacă la Paris pentru a impune voinţa poporului şi a îndrepta strîmbătăţile monarhiei, accentul dialectal este foarte important. Căci pentru a face o asemenea ispravă trebuia să fii un pic Don Quijote; or, Don Quijote vorbea în mod sigur cu accent . . .

. . . Mie nu-mi place cîtuşi de puţin cuvîntul « artă », ba e chiar un cuvînt care-mi trezeşte frica. Fiindcă, pe măsură ce înaintez în vîrstă, mă simt tot mai influenţat de formele literare şi de limbajul secolului al XVIII-lea. Or, pînă la epoca romantică, Arta însemna pur şi simplu *a face*, modul de a face. Exista o *ştiinţă* a medicinei, ceea ce însemna că un domn citea toate cărţile de medicină, că era un profund cunoscător al tuturor problemelor medicale; după cum exista şi *arta* medicinei, ceea ce însemna, pentru un medic, faptul de a îngriji un bolnav, adică *practica* acestei ştiinţe. Găsesc că această idee de practică, aplicată artei, înnobilează cuvîntul. Or, în ziua de azi, cuvîntul Artă e foarte adesea folosit de persoane care îi dau un înţeles destul de vag: ceva ce are legătură cu visul, cu creaţia sublimă şi neterminată, totul adăugat la o anumită atitudine în viaţă, la un anume ton, pe care-l auzi cîteodată rostit despre cineva: « Ah ! E un artist ! . . . »

Dar nu eşti artist decît *après coup / a posteriori*, după încheierea operei, dar chiar şi atunci, uneori, lumea nu observă; ei bine, zău, nimic nu se schimbă din cauza asta ! În *Marsilieza*, lumea a vrut, probabil, să dau mai multă solemnitate Revoluţiei. În schimb, dinadins şi din răsputeri, am făcut totul pentru a evita ceea ce ar fi putut să apară solemn. Cred, de asemenea, că devii solemn doar *après coup*.

Prin urmare, cu Marsiliezii se petrece acelaşi lucru. Ei pleacă de-acasă cu anumite idei, dar nu-şi dau deloc seama că vor provoca, pînă la urmă, căderea monarhiei. Ba, dimpotrivă, ei sunt perfect convinşi că vin doar să-l elibereze pe rege de sfetnicii săi cei răi, şi prin urmare sunt departe, la o sută de poşte, de a-şi închipui că îl vor conduce la ghilotină. Aşa se întîmplă toate în viaţă. Mi s-a întîmplat, în viaţa mea, să întîlnesc cîţiva eroi, eroi într-o bătălie sau ai unui ideal. Nu i-am văzut niciodată adoptînd o atitudine care să-i facă să apară umflaţi de importanţa misiunii.

Circula, odinioară, în teatrul francez, înaintea lui Copeau, în teatrul bulevardier, o vorbă folosită tot timpul. Se spunea aşa: « Ah ! ce autor ! . . . Nu e un poet, nu e un filosof, nu e un gînditor, ceea ce scrie e cît se poate de banal, dar . . . *dar* e un bun dulgher, ştie să facă grinzi bune ». Ei, bine !, sunt obligat să mărturisesc că grinzile bine făcute nu mă atrag nicidecum şi nicidecît.

De aceea, în *Marsilieza* mea nu există nici o grindă de felul acesta. Am urmărit o idee care creşte, care creşte şi tot creşte . . . Am vrut să încerc să exprim nu naşterea — căci ea exista de mult în stare latentă —, ci, dacă preferaţi, a doua naştere, dezvoltarea şi lărgirea ideii de Naţiune, opusă ideii de feudalitate, adică de putere personală. S-ar putea spune că era vorba de a depăşi o stare de lucruri în care oamenii se supuneau unui domn, unui senior — eventual pentru că îl iubeau şi pentru că era bun — dar, oricum, se supuneau unui domn. Întrucît ceea ce în

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

teresa era *persoana* acestui domn, a acestui stăpîn, ceea ce interesa ansamblul Națiunii era *persoana* Regelui. Astfel, în mod progresiv — căci a fost nevoie de timp pentru ca acest sentiment să se dezvolte — de la atașamentul personal față de un individ, s-a trecut la atașamentul personal față de ansamblul cetățenilor, adică față de Națiune. Iată, aceasta este povestea *Marsiliezei*.

E vorba, așadar, de dezvoltarea unei idei. Eu am urmărit mai curînd o idee generală, decît dezvoltarea unei idei particulare, dar am încercat s-o fac prin mici tușeuri și prin scene cît se poate de particulare.

La o conferință de presă, un critic a spus : « De ce l-ați înfățișat pe Ludovic al XVI-lea ca pe o persoană simpatică, în timp ce toată lumea știe că a fost un tiran ? » Am ajuns, astfel, la eterna problemă a cinematografului, care se cheamă lupta împotriva clișeelor. În realitate, filmele cu adevărat interesante sunt acelea care au dărîmat, au sfărîmat cîte un clișeu.

S-a întîmplat ca eu să cunosc bine această concepție despre Ludovic al XVI-lea și ca eu să vreau, aproape dinadins, să arăt contrariul. Întîi, pentru că faptul corespundea rezultatului unor cercetări făcute de mine, apoi, pentru că îmi făcea plăcere să pornesc la asaltul unui clișeu. Mi-a fost totdeauna groază de ideea după care, pe de o parte, există oameni cu totul negri, și, pe de alta, oameni cu totul albi. Nu există alb. Nu există negru. E o poveste veche. (. . .)

Ca să revenim la Ludovic al XVI-lea, am tratat personajul, înainte de orice, în funcție de ceea ce știam despre el. Sau, mai curînd, de tot ceea ce am aflat. Căci vedeți dumneavoastră, *La Marseillaise* este poate singurul film din cariera mea căruia i-am scris scenariul bazîndu-mă pe o documentație foarte precisă și foarte extinsă. De obicei, scriu despre lucruri pe care le cunosc, despre mediile pe care le cunosc sau în care am trăit, iar documentația, în consecință, se află în mine însumi. Dar pentru *Marsilieza*, fiind un film istoric, m-am simțit obligat să mă familiarizez cu stilul, cu manierele, cu vorbele, cu moravurile oamenilor din acea epocă. Pînă într-atît, încît să se poată spune că, pentru *Marsilieza*, n-am scris, ca să zic așa, dialogurile. Deoarece aproape toate dialogurile sunt luate din documentele existente. Astfel, povestea de la începutul filmului, aceea a porumbelului și a traiului în vîrful muntelui, este luată din « Cahiers de Revendications » (Caietele-jalbe) ale Stărilor Generale. Ceva mai departe, conversațiile sunt extrase din dările de seamă ale cluburilor publicate în ziarele vremii. Iar în ceea ce privește faptele de la curte, n-am avut decît să mă inspir din diferitele cronici existente.

Astfel, documentîndu-mă, am ajuns la concluzia că Ludovic al XVI-lea era un personaj, întîi de toate, de o mare bunătate, și-apoi de o foarte mare distincție. Un om cu totul distins. Înțeleg, prin aceasta, că nu era vulgar. Adică, nu avea vulgaritatea aristocrației epocii, care ajunsese la un nivel de decadență atît de avansat, încît era bîntuită de ideile cele mai absurde. Ideea de castă, bunăoară, pe care începuse s-o cultive. De aceea, eu cred că revoluțiile sunt făcute, înainte de toate, de înșiși oamenii pe care revoluționarii vor să-i răstoarne : greșelile acestora sunt cele care deschid larg poarta în fața celorlalți. Bineînțeles, e necesar ca și ceilalți să se miște, să se agite un pic, dar eu cred că revoluțiile nu reușesc decît atunci cînd obiectul de răsturnat se clatină dinainte. În orice caz, am citit numeroase documente despre Ludovic al XVI-lea și am ajuns la concluzia că era un personaj deosebit de simpatic și, dat fiind că așa l-am întîlnit în cercetările întreprinse, am ținut să-l arăt ca atare.

Am avut chiar impresia — și lucrul acesta a fost redat admirabil, cred, de fratele meu Pierre, — am avut impresia, zic, că acest om se știa victimă a destinului și mai știa și că nu avea de ce și cum să lupte. Am vrut să dau impresia unui personaj care *știe*. Toate acestea, în condițiile în care acest personaj regal are alături

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

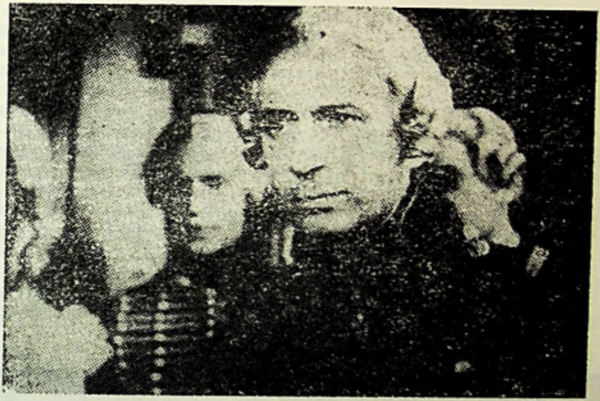

Aimé Clariond în *La Marseillaise*

de el o femeie flecară și agresivă. Căci, în pofida nobleței sale prin naștere, Maria Antoaneta a fost o femeie extrem de vulgară. Faptul de a juca pe păstorița la Trianon, de exemplu: ei, bine, asta înseamnă vulgaritate! Și Maria-Antoaneta e bine definită prin asemenea episoade. Tot ce am aflat despre ea îmi displace. Nu avea deloc gust. În timp ce Ludovic avea. Precum și luciditate. Am impresia că Ludovic al XVI-lea *știa* că i-a venit sfîrșitul, și că-și spunea sieși: a face un lucru sau a face altul, e totuna, nu va schimba prin nimic destinul. Am impresia că era o victimă conștientă a destinului.

Cum s-a descurcat Lise Delmare în rolul Mariei-Antoaneta? Există ceva care marchează cu precizie personajul Mariei-Antoaneta în filmul meu: i-am cerut să dea «ideea» unui ușor accent, ceea ce imprimă o mare răceală personajului. Am vrut să se simtă că Maria-Antoaneta s-a născut în Austria . . . Dacă mă gîndesc la întreaga documentație pe care am citit-o înainte de a face *La Marseillaise*, am senzația că Maria-Antoaneta era, mai presus de orice, pur și simplu foarte tîmpită. Cu adevărat o idioată. Toate aventurile ei sunt aventuri grotești. Permanentele compromisuri, un soi de romantism *avant la lettre*, risipa fără margini, aventura colierului, faptul de a-i fi ruinat pe fabricanții de mătase lionezi. Căci ei nu-i plăcea decît lenjeria de in scump, ea spunea asta, o proclama, și organiza campanii împotriva folosirii mătăsii. Eu nu mă prea omor după mătase, dar, oricum, multă lume trăia de pe urma ei și avea nevoie de publicitatea regală ca să poată trăi . . .

Mi-ar fi plăcut să tratez multe alte lucruri în jurul Mariei-Antoaneta, dar subiectul era prea vast. Am marcat, totuși, un mic punct: în momentul în care totul merge prost și poporul ia cu asalt castelul, ea își ceartă fiul pentru că se tîrăște pe jos! Dar toate acestea reprezentau tentativa de a aborda evenimente imense din latura lor măruntă, fără ca prin aceasta, și în pofida atașamentului meu față de amănunte, să uit importanța Revoluției. (. . .)

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

De altfel, am impresia că Revoluţia continuă, şi că această idee de Naţiune, pe care am expus-o încă la începutul filmului, această idee pe care o datorăm Revoluţiei, e pe punctul de a cuceri teren, în mod fulgerător, în întreaga lume. Oamenii care se aseamănă, care vorbesc aceeaşi limbă, se adună şi cer ca această adunare să fie recunoscută.

Ceea ce frapează în filmul lui Renoir este latura sa « didactică »; mulţimea lucrurilor, a informaţiilor furnizate, de la « emigrarea » pătlăgelelor roşii la încărcarea în doisprezece timpi a puştilor. Cercetările mele — ceea ce numesc, în mod ambiţios, astfel — să zicem, lecturile mele, m-au condus la o bună cunoaştere a tot ceea ce privea epoca şi la fabricarea dialogului, cum aminteam adineaori, aproape în întregime, prin extragerea sa din documente. Pînă şi în cele mai neînsemnate mărunţişuri. Atunci cînd, de exemplu, Jouvet îi spune lui Pierre-Ludovic al XVI-lea:

Léon Larive şi Pierre Renoir în *La Marseillaise*

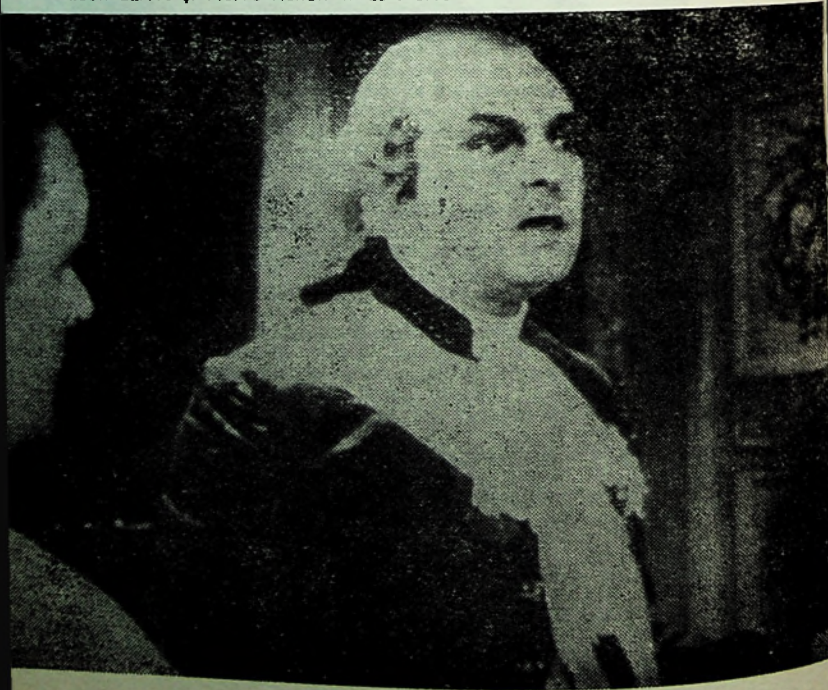

@Asociaţia Ziariştilor Independenţi din România

« Trebuie să părăsim castelul », Ludovic ezită, apoi spune : « Marchons ! ». Cînd am citit aceasta în « Caietele » nu mai știu cărui martor, acest « marchons » m-a frapat. Mi-am zis : de ce nu a folosit : « Allons-y » sau : « Vous avez raison » ? În schimb, nu : « Marchons ! » Apar adeseori asemenea cuvinte la Ludovic al XVI-lea. Acest « marchons », după părerea mea, are un fel de valoare simbolică. Vrea să spună, aproximativ : « Marchons à la mort ».

. . . Am fost foarte atent la aspectul documentar. Și poate că nici nu aș fi îndrăznit să realizez acest film dacă nu aș fi avut un tovarăș alături, care să fie asistentul și sfetnicul meu. De fapt, am avut doi minunați asistenți : unul a fost Carl Koch, un german — care cunoștea bine latura germană a Mariei-Antoaneta și tot ce privea influența germană la curte —, iar celălalt a fost Corteggiani. Corteggiani era un pasionat al mecanicii de-a lungul istoriei, ca și al mișcărilor populare. De exemplu, el cunoștea perfect, fiind în stare să le descrie, să le deseneze, să le demonteze și remonteze, toate armele de foc de după Azincourt. Pe toate. El m-a ajutat să dau mișcărilor de trupe exactitatea pe care critica, probabil, a remarcat-o. De exemplu, în ceea ce privește schimbul gărzii la Versailles, lucrurile se petreceau exact așa.

Koch, la rîndul lui, m-a învățat, pentru același început al filmului, la Versailles că fanfarele trezirii de dimineață care însoțeau deșteptarea Majestății Sale se aflau de ambele părți ale canalului. Un grup de muzicanți se afla într-o parte a canalului iar celălalt îi răspundea de dincolo !

Alte « motivații profunde » ale unor episoade din Marsilieza? Mă rog, iată : un lucru neverosimil — care m-a pasionat cînd l-am citit—este cîntecul «Ô Richard ! ô mon Roi ». Cînd Ludovic acceptă să treacă în revistă garda, gentilomii care se află în vestibul îngenunchează și cîntă « Ô Richard ! ô mon Roi ! » Aceasta are aerul unui efect căutat de regizor, pentru a da un fel de ritm și de solemnitate coborîrii în curte a Regelui. Nici pomeneală ! Lucrurile se petreceau chiar așa ! Cîntecul în chestiune era extras din *Richard Coeur de Lion*, opera la modă a lui Grétry, și toate persoanele distinse cunoșteau pe dinafară aria cea mare : « Ô Ri-Richard! ô mon Roi » !, pe care o cîntau bucuros . . .

S-a spus că pînă și cîntecul « La Marseillaise » a fost inspirat lui Rouget de L'Isle de o arie de operă. Lucrul nu e imposibil, dar în ceea ce mă privește, nu am întîlnit nicăieri această informație. Poate că e exactă, deoarece sursele sunt numeroase și contradictorii. În ceea ce mă privește, m-am ținut de ceea ce e sigur, și anume : Rouget de L'Isle la Dietrich, la Strasbourg, apoi colportorul evreu care își vinde marfa la Montpellier și care face cunoscut acolo cîntecul armatei Rinului, apoi Mirer, la Montpellier, care comanda batalionul ce se îndrepta spre Paris, și care începe să-l cînte pentru că îi plăcea și pentru că avea o voce frumoasă. De acolo, a ajuns la Marsilia și s-a răspîndit în cele patru vînturi. Și încă : acest cîntec care avea să dobîndească o atît de mare importanță în viața francezilor s-a născut absolut fără nici un plan, fără « Blue Print ». Nimeni nu a zis : acum scriu un cîntec care va fi cîntecul de temelie al francezilor. Totul s-a petrecut absolut în afara autorilor. Și-apoi, autorii sunt o cohortă. Tocmai pentru a demonstra că autorii sunt o mulțime, o cohortă, am operat o oprire în marșul Marsiliezilor, o pauză, în timpul căreia se vorbește de un învățător care l-a făcut pe un elev de-al său să compună un cuplet în plus : *Nous entrerons dans la carrière . . .*

. . . Koch m-a ajutat de minune în vînătoarea împotriva clișeelor, pentru a le nimici oriunde le întîlneam. De exemplu, clișeul binecunoscut al solemnității revoluționare de care am mai vorbit. Am ajuns foarte repede, citind diferitele istorii, la concluzia că în cluburi domnea adeseori buimăceala, *la pagaye*. O buimăceală

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

amabilă şi şarmantă, dar o curată buimăceală, totuşi. Este motivul pentru care am înfăţişat dezordinea aceasta din clubul de la Marsilia . . .

În ceea ce-l priveşte pe celălalt colaborator, Corteggiani : în afară de cunoştinţele sale mecanice, cunoştinţele sale teoretice cu privire la tot ce însemna armă erau fantastice, demenţiale. Mi-a istorisit într-o zi o poveste pe care nu am putut-o insera în *Marsilieza* deoarece avusese loc înainte, dar aş vrea s-o evoc aici. Un anume gentilom era închis la Bastilia, şi cum era tare dornic să iasă de acolo, i-a venit la un moment dat ideea să-i scrie lui Ludovic al XVI-lea, zicîndu-i : dacă mă scoateţi de aici, vă voi oferi posibilitatea de a avea 100.000 de puşcaşi. Faptul l-a interesat foarte şi l-a amuzat pe rege, care a zis: de acord, veţi ieşi de la Bastilia, dacă-mi oferiţi 100.000 de puşcaşi. Omul a răspuns: n-aveţi decît să daţi cîte o puşcă sergenţilor. De fapt: sergenţii, pe vremea aceea, aveau doar lănci . . .

S-a observat că între diferite filme ale lui Renoir există o legătură, care trimite la o singură temă: diferenţele dintre clase.

. . . această problemă a castelor este efectiv o problemă care m-a preocupat îndeaproape, dintotdeauna . . . Castele apar sau reapar pretutindeni. Fie chiar şi prin simpla meserie. Îndatoririle se schimbă în funcţie de meserii, dar fiecare meserie e ca o naţiune care ne impune moravurile ei, reacţiile ei, afinităţile ei, disciplina ei. Luaţi din *Marsilieza* scena celui care porunceşte să se tragă în mulţime. Ceea ce am vrut să arăt acolo este cazul unui domn care, de o manieră perfectă, cinstită, aplică regulile castei sale: casta militarilor. Se pun nişte militari la cutare fereastră şi li se spune: trageţi în primul om care trece. Aşa se face că în primul care trece, fie el şi tată sau rudă, se trage.

Din Marsilieza *se degajă ades impresia că unele personaje nu* vorbesc *deloc acelaşi limbaj. De pildă, în scena dintre Andrex şi comandantul fortului din Marsilia: aceştia aparţin unor lumi străine.* Categoric. Ei pronunţă nişte cuvinte. Dar unul parcă vorbeşte chinezeşte, iar celălalt asiriana sau orice altceva. Avem aici marea sursă a neînţelegerii dintre oameni: limbajul, diferenţa de sens care se atribuie sunetelor . . .

Există un punct de vedere încă neabordat în legătură cu Marsilieza: *tehnica. Scena Manifestului lui Brunswick, de exemplu, e cît se poate de revelatoare prin supleţea extremă a planurilor-secvenţă turnate — precum şi acesta — cu ajutorul macaralei.* Da, l-am urmărit pe Ludovic al XVI-lea, deoarece ceea ce mi se părea important era reacţia lui. Am rămas, deci, lîngă el, nu am trecut la planul de ansamblu decît tîrziu. N-am vrut să distrag atenţia publicului de la conţinutul Manifestului şi de la reacţiile regelui, arătînd prea devreme decorul, miniştrii, anturajul. Nevoia de fluiditate a scenei mi-a impus folosirea macaralei. Cerusem şi obţinusem ca o macara să rămînă permanent la dispoziţia mea, cel puţin pentru acest gen de scene. Astfel, cînd am descoperit că scena trebuia să fie fluidă, cuvîntul e excelent găsit, m-am gîndit că macaraua mi-ar fi de mare ajutor. Prin contrast, dacă-mi amintesc bine, există în această scenă un plan al Mariei-Antoaneta, care o taie: am lăsat planul acesta foarte fix . . .

Mai sunt şi alte două mişcări ample, de remarcat în film: plecarea Marsiliezilor şi intrarea mulţimii în Tuileries. Două mişcări care pendulează între ansamblu şi detaliu, mişcări atît de dragi lui Renoir. Da, desigur. Dar ar fi fost greu să procedăm altfel, deoarece, în realitate, dărîmarea acelei porţi era legată de sentimentul tuturor oamenilor care se aflau în piaţă. Era necesar, de aceea, să fie arătate cele două lucruri, în acelaşi plan. Este foarte important pentru mine ca anumite planuri să conţină totdeodată amănuntul care hrăneşte ansamblul, şi ansamblul care îşi împrumută sensul — detaliului . . .

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

Cartoanele de la începutul şi de la sfîrşitul filmului existau în varianta originară? Nu. Le-am adăugat. Am preferat lucrul acesta deoarece m-am gîndit că era bine să facem aluzie la latura universală a Revoluţiei. Cartonul final mai are un avantaj: acela de a preciza mai bine ce a fost şi ce a însemnat bătălia de la Valmy. M-am îngrijit riguros să statornicesc, în film, numele locului: Valmy, şi să indic moara, dar mi-am dat seama că pentru anumiţi spectatori aceste lucruri erau destul de vagi. Unii se gîndeau de-a dreptul la Valmy ca la o bătălie din războiul de la 1870. Atunci m-am gîndit că fraza lui Goethe prezenta avantajul de a rezuma totul.

Este curios să ne gîndim că filmul acesta începe cu 14 iulie 1789, zi care reprezintă pentru cei mai mulţi dintre oameni momentul în care totul s-a schimbat, în timp ce, de fapt, îşi dau seama că de abia cu 1792 lucrurile se schimbă. E vorba, mereu, de aceeaşi luptă împotriva clişeelor. Clişeul principal, pentru toate evenimentele din viaţă, este acela de a crede că se întoarce o pagină, că înainte era negru, şi după aceea alb. Nu-i adevărat. Viaţa nu e alcătuită din tăieturi nete, într-un film care se derulează, ci din fonduuri-înlănţuiri. De fapt, pentru majoritatea nobililor provinciali, şi chiar parizieni, căderea Bastiliei n-a schimbat absolut nimic. Ba chiar era o întîmplare pe care nici nu au conştientizat-o. Tot aşa, la 6 februarie 1934, ziua în care au avut loc ciocnirile din Place de la Concorde, luam masa într-un mic restaurant, nici la cincizeci de metri de locul cu pricina. Ei bine, abia întorcîndu-mă acasă, am aflat, de la un prieten întîlnit pe stradă, ceea ce avusese loc în timp ce eu prînzeam! Credem, întotdeauna, că un eveniment este imediat şi universalmente perceput. Ba credem că e şi imediat şi universalmente înţeles. Nu-i adevărat. Evenimentul rămîne subteran şi izolat, vreme îndelungată. Abia treptat-treptat se ridică la suprafaţă, şi doar mai tîrziu îşi dobîndeşte semnificaţia. Istoria cu I mare e fabricată de istorici. Care sunt foarte folositori, deoarece pre-

Scena finală (Valmy) din *La Marseillaise*

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

zintă o sinteză fără de care nu s-ar înțelege nimic. Dar într-un film putem încerca să se facă înțeleasă această latură fragmentată, neregulată, neprevăzută a vieții, în timpul marilor evenimente.

Dar în filmele istorice, pe bună dreptate, pe evenimente se plachează « sentimentul istoriei ». În Marsilieza, *dimpotrivă, avem mereu sentimentul unei istorii ce se face în prezent. Este ceea ce-l determina pe Truffaut să spună că filmul dă impresia unui montaj de actualități ale epocii.* Este exact ceea ce am și încercat: să las tot timpul personajelor înfățișarea lor exterioară-istorică și pe cea interioară-istorică, dar să și găsesc în acești oameni, ai unei alte epoci, ceea ce aveau în comun cu noi, cu epoca noastră. Adică, să nu le atribuim sentimentele noastre, de astăzi, ci să căutăm, printre sentimentele care aparțin evident epocii descrise, pe cele apropiate de mentalitatea noastră.

Există în Marsilieza *o scenă ce pare profetică: aceea a emigraților în Germania, care ne duce cu gîndul la ceea ce avea să se petreacă în 1940 cu colaboraționiștii, în timp ce alții, chiar de dreapta fiind, s-au dus să moară în rîndurile Rezistenței.* Este, într-adevăr, *avant la lettre*, o aluzie la acest fapt. Cînd am realizat *Marsilieza*, știam foarte bine că o parte a burgheziei franceze dorea victoria lui Hitler. Era o chestiune flagrantă. Există, de altfel, în această scenă un detaliu amuzant: mica melodie cîntată acolo a fost compusă efectiv în timpul emigrației — dar, probabil, nu la Koblenz — de către Chateaubriand, pe vremea aceea tînăr emigrat. De asemenea, am ținut să atrag atenția, în aceeași scenă, asupra unui alt aspect al realității de care vorbiți, prin personajul bătrînului comandant al fortului Marsiliei jucat de Aimé Clariond: Monsieur de Saint-Laurent. Este motivul pentru care i-am indicat o atitudine ce lasă să se ghicească faptul că, probabil, îi va părăsi pe emigrați, pentru a se alătura, într-o bună zi, armatei revoluționare. Căci, această armată, pentru el, este înainte de toate o armată franceză. Se întîmplă, de asemenea, că în străfundul conștiinței sale, el e deja influențat de ideea de Națiune (amintiți-vă definiția Națiunii dată de Arnaud), deoarece îi spune celuilalt emigrant, care face elogiul regelui Prusiei: « Amintește-ți că francezii nu au fost totdeauna bătuți ». E o frază ciudată, o frază care nu mai e modernă. Am găsit-o, și pe aceasta, într-o dare de seamă.

Nu apare în filmul dumneavoastră niciunul dintre personajele importante ale Revoluției, precum Robespierre, Marat, Danton . . . În filmul meu, urmăresc ideea de Națiune simbolizată de un cîntec. Căci, în fond, aceasta e *Marsilieza*: filmul unei idei, și, din acest punct de vedere, este eminamente un film de idei. Dat fiind că urmăream această linie, dacă aș fi început să vorbesc despre Marat, de pildă, m-aș fi lansat într-o acțiune menită să ducă la un film despre el. Or, acțiunea în care mă angajasem era alta. De altminteri, cred că filmele despre el abundă. Nu lipsesc nici Charlottele Corday. (. . .)

Iată, de altfel, întreaga problemă a cinematografului. Scriindu-vă scenariul, pregătindu-vă filmul, nu stabiliți decît pilonii viitorului dumneavoastră pod. Dacă ați statornicit bine ideea de ansamblu, știți că podul, puntea dumneavoastră, va răspunde acestei idei, dar ce anume va fi, cu exactitate, filmul, nu puteți ști dinainte.

Convorbire înregistrată la magnetofon de
MICHEL DELAHAYE și JEAN NARBONI
Selecție și traducere din Cahiers du Cinema *de* FLORIAN POTRA

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

LIGIA MACOVEI

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

DAN HĂULICĂ

Ligia Macovei

le pathétique de la vitalité

« Manier des couleurs et des lignes, n'est-ce pas une vraie diplomatie? » s'interrogeait une fois Dufy. Diplomatie qui peut être souriante, faite de notations alertes et de couleur impondérable, de tons qui effleurent allègrement les contours, comme le ferait l'aile d'un Ariel de la peinture moderne. Je me suis souvenu de cet adage du maître espiègle que les jeunes redécouvrent de nos jours comme une référence plausible — sacré depuis peu, et solennellement, patron à une édition du prestigieux Salon de Montrouge. Mais je m'en suis souvenu par contraste, car Ligia Macovei, qui a pourtant passé de longues années dans les milieux diplomatiques, ne semble pas en avoir accepté les conventions avec complaisance. Au contraire, loin de s'y identifier, ses œuvres défient la diplomatie; de même que la réplique de l'artiste cingle, non sans une certaine franchise plébéienne; plus même, elle cultive, avec un accent peuple inimitable, une sorte de contrition, entre le badin et le plaintif. Elle est trop intelligente, pour ne pas être, avant tout, sarcastique à l'égard de soi-même. L'est-elle afin d'exorciser par là les faveurs aisées et les dons funestes de la présomption? Quoi qu'il en soit, la lucidité lui convient, elle s'en sert comme d'un vêtement commode, pour parler de l'art sans façon: comme d'un labeur trop intimement assumé qui se refuse aux déclarations de parade.

Rien de plus étranger à Ligia Macovei que l'affectation intellectuelle. Elle repousse, lorsqu'elle intitule ses œuvres, tout ce qui évoque la pose et l'apprêt, tout ce qui est suspect de cérébralisme emphatique; elle supporte plutôt les titres plats qu'indigestement démonstratifs. Toujours en alerte devant les grimaces de la fatuité velléitère, il arrive que son agitation tourne à son désavantage, — dans un autoportrait plus ancien, elle passe la main sur son visage, comme pour écarter ses traits et, ce faisant, tord douloureusement son nez: mais ce camouflet qu'elle s'inflige ainsi est le fait d'une amertume authentique, son geste impitoyable visant justement à balayer les ménagements et les prétentions « artistes ».

Et cependant, c'est de cette artiste que Ion Frunzetti écrivait en 1943 qu'elle « souffre d'une fièvre de l'esprit ». Il ne la connaissait pas à l'époque, mais sa chronique de *Vremea* témoigne nettement de l'intérêt que la découverte des dessins de « Mademoiselle ou Madame Macovei » au Salon Officiel avait éveillé en lui. « Le Salon du noir et blanc comporte, néanmoins, une révélation », consta-

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

Desen pentru « Ed è subito sera » de Salvatore Quasimodo (1962)

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

tait également, en paroles catégoriques, un confrère féminin, aussi imposant que sagace, Lucia Demetriade Bălăcescu. « Il semble que ce soit une toute jeune fille », cette Ligia Macovei, ajoutait-elle, la désignant comme auteur d'« excellents » dessins marquant l'apparition d'un talent destiné à forcer l'attention.

La « toute jeune fille » d'alors, devint, de par la grâce de son talent et l'envergure de son travail, une véritable *grande dame* des arts roumains. Présence seigneuriale à tant de nos expositions de marque, dans notre pays et à l'étranger, Ligia Macovei oubliait les libertés incisives qui nourrissaient ses œuvres de début. Sinon toujours à valeur polémique — comme dans l'autoportrait cité — le geste méditatif, celui de la main soutenant le visage, souvent repris, par exemple dans la série de gouaches de 1941—1945, n'y fonctionne pas en tant que signal pour un pathétisme sécurisant, où l'artiste installerait ses personnages en guise de consolation. Au-delà des langueurs d'une noble tradition, propre surtout à la fin du siècle, les personnages perdus dans leur méditation ne cessent d'appartenir, chez Ligia Macovei, à un règne dédaigneux du poncif et laborieux. Brutal, leur fardeau d'affliction récuse le décor, demeure rebelle aux mélancolies stylisées. Irrémédiablement dénudé, semblerait-il — jusqu'à la racine de la condition existentielle ce que le geste méditatif de ces figures signifie ne s'intègre pas parmi les attributs accessoires bénins.

Tout aussi dépouillés, les arbres de cet ancien cycle de peintures et de gouaches pourraient être pris pour support d'attente par n'importe quel Godot beckettien. Ce qui signifie que l'œuvre de Ligia Macovei, dans sa première phase, traduit bien plus que le sarcasme d'une connivence avec l'expressionnisme: l'angoisse qui la peuple, jamais apaisée, laisse prévoir une ambiance de type existentialiste.

Cette vision, radicale et imprévisible, cette force dépourvue de préjugés, d'une vigueur où le tendre s'allie au féroce, doit être redécouverte dans la rétrospective de la salle Dalles, tout un versant inconnu à notre public, hypostase aurorale aiguë de la création de Ligia Macovei, devant y être révélé à travers les cycles d'œuvres encore jamais exposées, dessins, gouaches, encres de Chine colorées, aquarelles et laques. En partant justement de son premier et précoce tableau à l'huile, de 1936, placé sur un chevalet et ainsi offert à l'attention — avec la déformation en raccourci de la pose du modèle, son exaspération suave de rouges, la sensualité picturale de la pâte, pétrie avec véhémence, véritable gage des tempêtes futures: car, au-delà des rencontres plausibles avec les expressionnistes allemands et avec Pascin, il évoque à l'esprit, hypothétiquement, une série alors encore inédite de Fautrier.

C'est pourquoi je ne me suis pas arrêté, invoquant la « fièvre de l'esprit », aux antécédants provenant encore du symbolisme, d'une eau-forte telle que la *Nuit* de Kluger, ou de l'expressionnisme, de la *Mélancolie* de Munch. Je ne vois point Ligia Macovei patrouillant méthodiquement, dans l'espace du chapitre de l'histoire de l'art qui lui est conservé, afin d'accueillir la panoplie de ses devanciers. Loin de provoquer des dérivatifs armoriaux, le goût du concret, la joie d'en embrasser les richesses, pousse ici la rétrospective vers l'effervescence et les ouvertures inattendues. L'événement — car c'en est un — est dû au désir manifeste de contrarier le prototype usé de tant de rétrospectives conventionnelles; et aussi au fait que le retour sur son propre passé, ainsi entendu, permet une nouvelle

Femeie stînd (1941), tuşuri colorate

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

« Stă singuratic » de Tudor Arghezi (1967), tuş peniţă

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

Goana (1980), tuş peniţă

@Asociaţia Ziariştilor Independenţi din România

définition, rajeunie, de l'artiste. Paradoxalement, l'exposition permet la rencontre, telles les deux mâchoires d'une tenaille, de l'œuvre la plus récente du peintre avec celle de ses débuts. Non pas pour un *Look back in anger* mais, bien au contraire, pour détecter une unité sous-jacente, tenace dans ses profondeurs. Cette confrontation, se produisant sur un arc d'une cinquantaine d'années, permet de capter les réserves d'imprévu d'une carrière artistique comme l'est celle de Ligia Macovei — ne craignant pas les ruptures, les retours ou les contradictions, généreusement communicative même lorsqu'elle atteint des performances de pureté linéaire; ne perdant pas la vivacité de l'impact, même lorsqu'elle assume, vitalement, le poids agressif d'une quelconque promiscuité.

Il y a, chez Ligia Macovei, dans ses forces latentes, une dimension indomptée, de kermesse héroïque, un côté Rubens, que n'effraient pas les inégalités, que ne mortifie aucun fanatisme du style. Auprès de la peinture la plus percutante de la salle principale — véritable manifeste de la solitude, d'une mélancolie vaste et radieuse, *Ed è subito sera*, s'élevant, monumentale, d'un vers pensif de Quasimodo, — nous apercevons, vibrante et tonique, une idylle d'accent quotidien, vulnérable et vivace avec entêtement. Du climat de la synthèse poétique serions-nous passés dans le registre de la narration mineure? Mais le talent de Ligia Macovei cache une griffe qui déchire la mièvrerie: une sorte de colère, d'élargissement intempestif dans le dessin, qui rend l'image plus âprement vitale, presque sanguinolente; qui saisit aussi ce couple modeste, s'étreignant sur un banc, sur un fond mouvant de feuillage, si bien que nous pouvons le voir dans le prolongement d'un Renoir ou d'un Manet. Je ne sais quel épos expressif se développe donc, dans l'insignifiance du transitoire, qui montre — et pas seulement lui, — la raison pour laquelle l'art de Ligia Macovei ne saurait être placée sous l'étiquette paresseusement délicate d'« art féminin ».

Elle ne se place pas sous l'incidence de cette fausse conception, — logogriphe formé de doux tics manipulés selon les règles permissives d'une loi débile. « Féminine », la prolifération abrupte, dans le dessin, de ces études incommodément expressives, où les genoux pointent sans modestie, où les doigts des pieds, tentaculaires, bourgeonnent? Dans la robuste provocation d'une étude anatomique de ce genre, on sent passer le souffle d'une polémique à long écho, celle des combats anti-académistes que les grands peintres livrent depuis longtemps, — en fait, depuis le Caravage, dont les Apôtres, offrant aux regards indignés des spectateurs leurs pieds tannés, durcis, scandalisaient. Dans le cas de la célèbre *Olympia* de Manet aussi, c'est l'immédiat anguleux du genou, l'innocente ostentation qui permet de distinguer « l'arrondi de la rotule » qui étaient énumérés parmi les causes d'outrage. Il ne s'agit certainement pas, pour Ligia Macovei, de refaire le procès du classicisme bâtard qui censurait de tels détails; mais elle mettait déjà en jeu son option spontanément anticonformiste, son goût du détail saisissant et sa vocation de vérité.

Ce qu'aucun Roumain n'avait fait avant elle, Ligia Macovei a trouvé les points d'appui de cette vocation dans l'œuvre de Picasso, celle d'avant et celle d'après le cubisme. Non pas dans la méthodologie constituée d'un mouvement d'art, mais

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

« Noaptea nopţilor fără dragoste » de Robert Desnos (1946/50), tuş peniţă

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

dans les preuves de radicalisme morphologique de la figuration de Picasso. Cette forme d'interférence me semble typique pour la démarche de l'artiste, pour une certaine impulsion discriminatoire, de réflexion devant les modèles, avec un penchant pour le dialogue concret, — justement pour éviter l'emprisonnement dans des formules méthodiques réductrices, la coercition exercée par les programmes. L'artiste semble pratiquer une sorte d'« empirisme hérétique » — pour utiliser une expression de Pasolini — naviguant comme elle le fait à travers les *ismes*, étrangère aux affiliations bruyantes, conservant avec efficacité sa flamme personnelle.

Des fulgurations qui se croisèrent dans son horizon aux années décisives des premières manifestations, il faudrait mentionner, pensons-nous, les trajectoires douloureusement, prématurément, brisées de quelques grands sensibles — existentialistes avant la lettre — atteignant des zones d'exaspération, baroquement enflammées, chez Scipion, sévèrement décharnées, chez Francis Gruber. Et, bien plus tard, lorsqu'augmentent les variations qui ne cessent de diversifier le trajet de l'artiste, lorsque une luxuriance de la nature l'envahit de plus en plus, notons la profusion explosive qu'acquiert l'expressionnisme de Ligia Macovei, sous le soleil cruel de Sicile. « Chez nous, peut-on dire, il neige des flammes, comme sur les villes maudites de la Bible » — écrivait Lampedusa. Un embrasement qui magnifie et dévore le paysage, pour se convertir ensuite, en Espagne, à l'occasion de sa dernière expérience méridionale, en un plaisir irrépétable de la terre et du soleil.

Comme l'avait fait aussi André Masson, l'un des artistes les plus divers et insaisissables du siècle, qui après avoir traversé le surréalisme et le maëlstrom de l'expérimentation véhémente, eut le courage de s'administrer une forte dose d'expérience ibérique, Ligia Macovei s'est imposé, dans cette péninsule une confrontation essentielle: non seulement avec l'esprit de certains spectacles de nature mais aussi avec les œuvres très anciennes qui les reflètent — des célèbres *Beatos*, surtout les peintures d'Apocalypse du roman catalan. Émerveillée par les exercices *d'après*, exécutés avec un œil ravi et neuf, alle rapporta la dot magistrale de son dessin aux ferveurs de l'intention médiévale. Et tandis qu'elle se dirigeait ainsi vers les sens éternels de l'univers méditerranéen, une autre incandescence, intérieurement plus équilibrée, lui fut offerte, telle une dimension du dialogue concret entre le créateur et le monde. Le bleu, qui « suscite l'inquiétude et la nostalgie » — comme le statuait Gœthe, — devint, toujours plus fréquemment, l'accompagnement d'un *Jeu* flottant à travers de tendres jardins veloutés.

Carrefour de l'âge et ardeur dominée, — la rétrospective de la salle Dalles me remet en mémoire un jeu de mots de Matta qui avait intitulé *Carré-four* une toile récente: à la fois four et bureau de commandes pour une sorte de laboratoire cosmique. N'est-ce pas toujours ainsi, ouverte à l'infini des horizons mais aussi saturée de toute une alchimie de la mémoire, que se présente cette œuvre multiple qui compte 489 titres? Faisant jouer sa diversité, Ligia Macovei semble nous avoir convoqué à un rite propitiatoire, de plénitude.

En français par MICAELA SLĂVESCU

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

Geo Bogza, « Ani şi vîrste » (1987)

Geo Bogza, « Poem petrolifer » (1987). Desene pentru Secolul 20

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

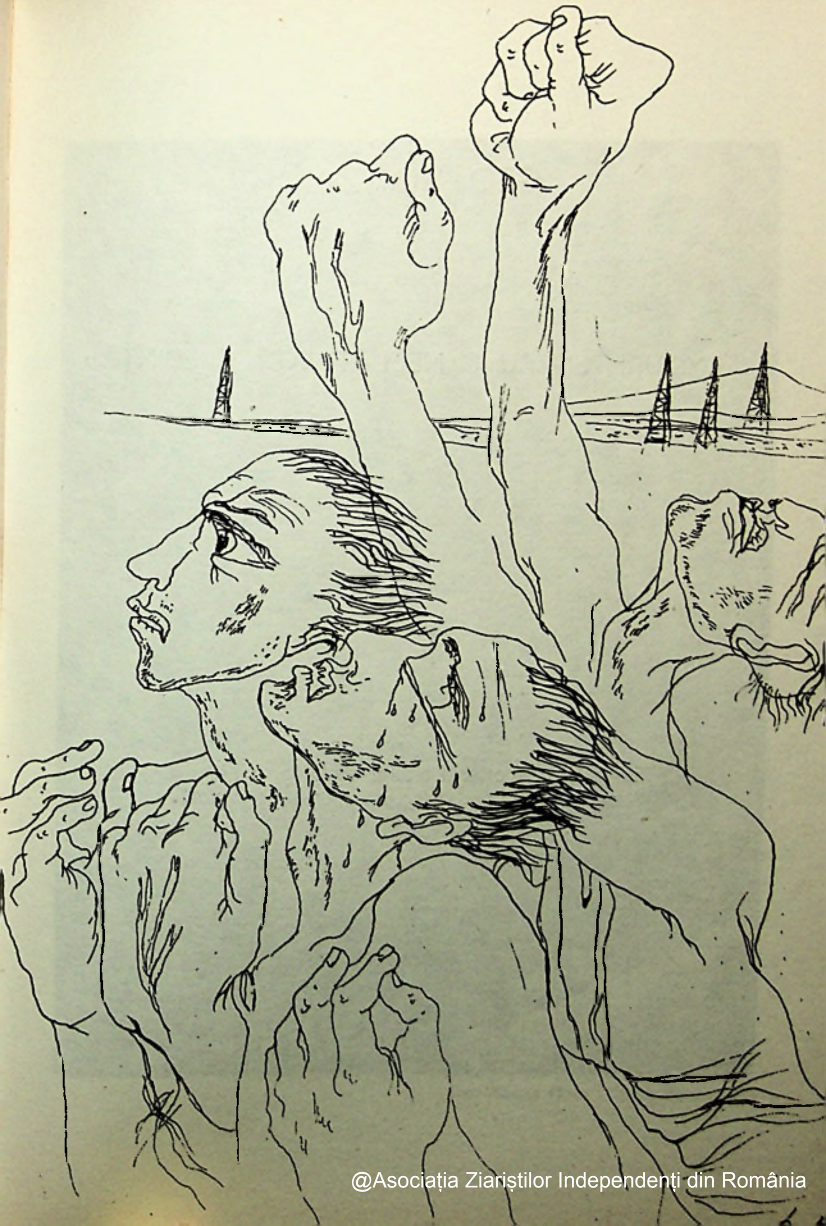

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

GEO BOGZA

«TEMEIURI PENTRU O NECLĂTINATĂ CREDINȚĂ»

Eu am ținut socoteala tuturor corăbiilor lumii
Paznic de far cu sprînceana mereu încruntată.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

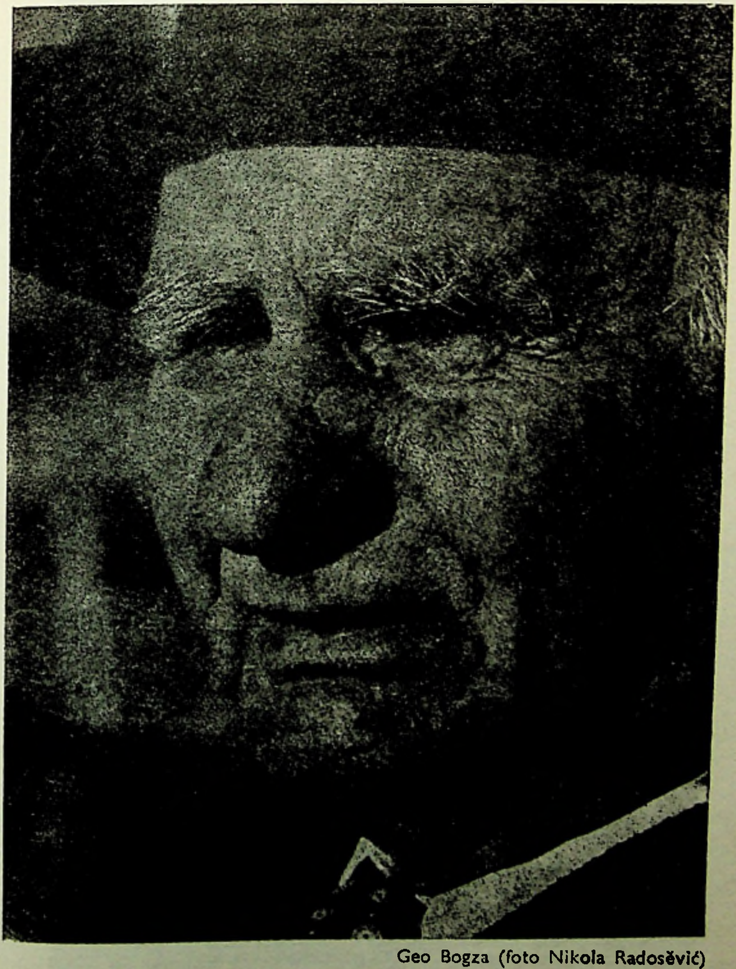

Geo Bogza (foto Nikola Radosěvič)

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

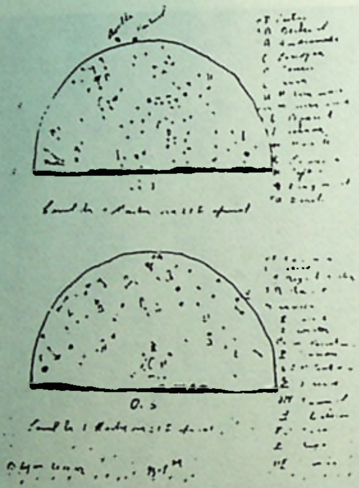

ORION

Jamais, nul navire de retour en rade
— Soit des mers du Sud, soit du Capricorne —
Ne fut si pure et si élégante frégate
Tel Orion quand il revient en automne.

Au-dessus des bois reverdis, jamais ne brillèrent les feux
De sa blanche lumière. Et non plus sur les prés.
En avril, les montagnes le voient qui s'en va silencieux
Et le ciel, tout l'été, plus ne trouve son seul maître après.

De nouveau, au-dessus des jardins, Octobre le fier
Ses hauts mâts aux pointes de platine il arbore
Et, ensuite, la nef de clartés, tout l'hiver,
Au-dessus du monde ébloui se balance encore.

Roi de toutes les étoiles du Septentrion,
Glissant sans arrêt sur des mondes de glace,
Ainsi parcourt le temps ce Grand Orion,
Navire tanguant dans l'Eternité de l'espace.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

Nici o corabie nu s-a întors vreodată,
Din mările Sudului sau de la Capricorn,
Atît de pură și elegantă fregată
Cum se întoarce toamna Orion.

Peste păduri înverzite n-a strălucit nicicînd
Lumina lui albă. Nici peste pajiști de fîn.
Aceea și noaptea îl văd primăvara plecînd,
Și cerul nu-și mai află multă vreme stăpîn.

Octombrie urcă din nou peste grădini
Înaltele-i catarge cu vîrfuri de platină,
Și toată iarna, apoi, corabia de lumini
Deasupra lumii uimite se clătină.

Rege al constelațiilor din septentrion,
Mereu lunecînd peste lumi înghețate,
Așa străbate noaptea Marele Orion,
Corabie legănată în Eternitate.

Geo Bogza

[illegible] al lui februarie
[illegible] al lui 1984

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

MARIA BANUȘ

« Aventura de a fi om »

Într-o zi de noiembrie, am primit, pe pagina de gardă a volumului *Jurnal de copilărie și adolescență*, o mișcătoare dedicație — cizelată cu artă de orfevru, ca tot ce iese de sub condeiul lui Geo Bogza — și încheiată cu « omagiul unui adolescent octogenar ». Am citit cartea. Așa se spune: am citit. M-am cufundat vertiginos în hiperrealitatea, în irealitatea timpului nostru de început, cînd s-a amorsat « aventura de a fi om ».

Începutul mohorît, rece și ploios al acestui decembrie 1987, l-am petrecut, înfășurată în șaluri de lînă, cu teancul de cărți scrise de Geo Bogza, alături de mine, pe masă.

În prima tinerețe s-ar fi vrut Rimbaud; la o vîrstă înaintată: Bernard Shaw. Slavă Domnului — Domnului subversiv pe care-l căuta, în criza mistică trăită la 19—20 de ani — că a fost, s-a schimbat, a devenit, mereu, Geo Bogza.

Omul fluviu, între « noi, oamenii fluvii,/ entuziaști și triști/ și plini de contradicții. »

La paisprezece ani, cobora pe străzile murdare ale portului « printre marinari, hamali și prostituate », în bocancii mari și grei sub care visa să strivească « toată urîțenia lumii ».

La 21 Februarie 1927 notează în *Jurnal*: « Mă zbucium mereu în căutarea unei mătci personale în poezie. »

. . . Acum știu că pentru ceea ce vreau să scriu am să-mi atrag ironia, disprețul, poate chiar ura celor din jur, și că s-ar putea să mor de foame. »

Vineri 1 Aprilie: « . . . Ce bine ar fi să existe Dumnezeu. M-aș face călugăr. Trec printr-o gravă criză sufletească. Gîndesc intens despre poezie . . . »

Joi 9 Iunie: « Îmi dau jos pletele și mă rad în cap.

Se miră toți, n-au mai văzut așa ceva. »

Sîmbătă 18 Iunie: « . . . Să nu uit că mi-am propus ca în trecerea mea prin viață să o *zgîrii*. Și o voi face, chiar cu riscul de a înnebuni. »

Luni 3 Octombrie: . . . « Existența mea mă agasează. Niciodată nu mi-au trecut prin mine mai temeinic atîtea gînduri de sinucidere. »

Duminecă 30 Octombrie: « Creierul meu plin de gînduri *otrăvite*, dar nu dureroase. Viața interioară o trăiesc cu nările larg deschise. »

Stop. Ce-i această iluzie naivă? Nu transcriind pasaje trunchiate, contradictorii, din *Jurnal*, voi putea învedera ceea ce pentru mine e clar și tulburător: aici, în adolescența furioasă, revoltată, entuziastă, infantilă și matură,a fost izvorul. În disperare. În vertijul existențial, în dezgustul social, în stările limită, în impulsurile ce se loveau, se-ncăierau. De aici a pornit vîrtejul literar modernist, de aici « despărțirea » de modernism, cu declarația « nici o părere de rău pentru ruperea de el ». . . . « Sub noua formă de manifestare găsesc destule posibilități de a-mi afirma îndrăzneala, răzvrătirea și mult mai drastic decît pînă acum. » « Să pătrund în turburarea lumii, dar mintea mea să nu fie turburată. » . . .

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

Din revolta împotriva « urîțeniei lumii », a bestialității, a violenței, a pornit ura lui nestinsă contra fascismului. La începutul deceniului patru, teribilele semne premonitorii apăruseră pentru cine avea antene să le perceapă.
Foarte tînărul Geo Bogza le avea.

Era prin '34, '35. Mă aflam în « sala pașilor pierduți » din Palatul de Justiție O proaspătă, foarte speriată secretară de avocat. Cineva mi-a arătat grupul de bărbați care aștepta în fața unei masive uși închise.
A țintit degetul către un tînăr lung, deșirat, cu cap de pasăre: « Îl vezi? E Geo Bogza »
Venea pentru nu știu ce procedură juridică. Se desfășura procesul *Poemului Invectivă* (dacă nu mă înșel).
Acum cînd, incitată de *Jurnal*, reconstitui drumul lui spiritual, Bildungsromanul scriitorului, realizez cît de departe se afla, în anii aceia, de formula incendiar-subiectivă a *Poemului Invectivă*. Dar justiția e justiție. Procedura își urma cursul.
Cînd « am făcut cunoștință » nu ne amintim, nici el, nici eu.
Cert e însă că în 1937 ne cunoașteam. Mergeam alături, pe cheiul Dîmboviței, pe lîngă Morga, pe Căuzași, pe Văcărești, intram într-o cofetărie, într-un magazin unde se vindeau plăci de patefon . . . Am semnele mele, după care știu precis anul. Mîna nu-mi tremură și notez: o jumătate de secol.

Ce poate fi mai diametral opus, ca personalitate, umană, artistică, decît Geo Bogza și Marin Preda?
Pentru mine ei se întîlnesc în emoția, în pulsația spirituală, în uluirea pe care mi-o stîrneau convorbirile cu ei. În timpul unor lungi plimbări. Mulți ani mai tîrziu, după război, la Sinaia — cu Marin Preda, la București, deobicei, cu Geo Bogza.
Construcțiile mele mintale, convenționale, se clătinau din temelii. Ochiul lor ciclopic oglindea lumea *altfel*.
Sub privirea promițătoare, care « zgîria » pojghița locurilor comune, platitudinile făceau fîss, baloane dezumflate. Lamentabile, se lăsau mototolite pe treapta cea mai de jos a dialogului . . .
Turnura convorbirilor cu Marin Preda era socratică, propedeutică: « Ia să vedem noi, Marioaro, pe ce bază Faust al dumitale (vai, al lui Goethe, nu al meu, Nota mea) ar fi o capodoperă . . . ? » Nici vorbă de așa ceva la Geo. În jurul nostru se țesea o fină, arahneeană atmosferă, din imponderabile particule de lirism, umor, ironie tandră sau crudă, joacă și poftă de rîs, haz negru, suprarealist. Interogații, da, multe. Nu indiscrete, dar acute, mergînd la detaliul concret, revelator. Ochi de reporter al înaltului trimis pe pămînt să vadă cum stau lucrurile și să le consemneze. Cum știe el mai bine. Lucrurile pe pămînt stăteau cît se poate de prost. El știa foarte bine să le consemneze, să le atace coroziv, la cel mai înalt voltaj artistic.
Trebuie să fii trăit în anii sălbăticiei fasciste, în România antebelică, pentru ca să realizezi impactul pe care-l aveau asupra opiniei publice pamfletele lui Bogza împotriva celor ce pregăteau uriașul masacru. Cu cîtă poftă și ură trebuie să fi scris el rîndurile care-l nemureau pe Hermann Göring, în chip de porumbel al păcii, ceva mai gras decît un porumbel obișnuit, cîntărind vreo 120 kg. și zburînd spre Veneția, spre a se întîlni cu alt mesager al păcii, Mussolini. Cu ce poftă și ură trebuie să fi scris epistola duioasă de amor, de ziua nunții domnișoarei Krupp, fiica lui « dicke Berta » — « jumătate femeie, jumătate tun », dacă și azi, cînd le citim, rîdem cu pofta pe care va fi avut-o cînd le-a scris și cu același scrîșnet din dinți . . . Trebuie să fi trăit în 1939, anul cînd, în librăriile din

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

România, a apărut *Țări de piatră, de foc și de pămînt* pentru a ști cum circula această carte, din om în om, tulburîndu-ne prin puternica ei frumusețe, zguduindu-ne conștiința prin stările de lucruri pe care le desvăluia. Am fost și eu în infernul minei de la Lupeni, încă din 1940, flămîndă să cunosc straturile cele mai adînci ale edificiului social; m-am tîrît și eu pe brînci, la orizontul șapte, de nu mă înșel, făcîndu-mi drum spre abataj . . . Am fost, și eu, în casa și la masa, cu piine și cîteva mere, a multor mineri. În ființa mea a rămas scrijelată, pentru toată viața, urma ochilor albi, strălucind nefiresc în fața de zgură, amintirea haldelor de steril care ne-ntîmpinau pretutindeni, în Valea Jiului, tumuli, încorporînd vechi existențe... Ce-a dat această crucială experiență în scrisul meu? Cîteva palide poeme. Multe pagini de jurnal intim, nepublicate. Cînd recitesc *Oameni și cărbuni în Valea Jiului* am, după mai bine de 40 de ani, același șoc ca la prima întîlnire, cu cealaltă față, nebănuită, a muncii umane. Vatră etimologică: muncă, mucenicie . . . Pamflete, reportaje, poeme, tablete — radiu. Forță a conștiinței. Atacă. Vindecă. Întunecă. Înseninează.

Izvorul: 14 ani. Visa să strivească sub bocanii mari și grei « toată urîțenia lumii ».

Multe s-au schimbat în Anglia, și în lume, din secolul cînd Swift își lansa diatribele, pamfletele, parabolele. Multe s-au schimbat în bine și în rău.

Radiul swiftian continuă și va continua să fie activ, să ardă, să agreseze.

Și *Corabia beată* rimbaudiană va da mereu vertijul clipei repezi, clipei veșnice.

Geo Bogza ne-a lăsat, nu o dată, impresia poetului conștient de forța sa, de *Exigi monumentum* . . . exprimată într-un chip poate prea solemn. Cu atît mai sensibili sîntem la momentele de îndoială, puține (dacă facem abstracție de jurnalul adolescenței) dar pornind din adîncul unui suflet « chinuit toată viața de grija frumosului expresiv și-a adevărului fără fard. « Pornind de la acele pagini (de *Jurnal*, nota mea) mă pot întreba — nostalgică și complexă întrebare — ce fel de scriitor aș fi devenit dacă aș fi putut continua, fără să fiu supus vreunei presiuni, în afară de aceea a propriei conștiințe? »

Într-adevăr, complexă, nostalgică întrebare, pe care unii din artiștii generației noastre și-o pun, mai ales în goluri de noapte fără somn. Întrebare fără răspuns.

Dacă am pomenit de Swift și de Rimbaud, e că există, pentru mine, și întrebări esențiale, cu răspuns. Generate nu de ce ar fi fost « dacă », ci de opera existentă, așa cum e, născută în împrejurări tragice, apăsătoare, mutilante.

Am pe masă un teanc de cărți. O operă antologică. Aceste giuvaeruri de artă și de conștiință există, iradiază, în prezent, și în durata nedefinită, numită veșnicie. Așa cum există Swift, cum există Rimbaud.

Ce-mi place la omul fluviu, trist și contradictoriu, e că are din plin și harul umorului.

Cu încredere în simțul bogzian al glumei (ce nu exclude gravitatea unui adevăr și contrabalansează fericit patima solemnității), îmi iau inima în dinți, spre a termina însemnările de față cu o adeverință, parafrază respectuoasă la ADEVERINȚA căpătată, cu ani în urmă, pe pagina de gardă a volumului *Orion*. « Prin prezenta se adeverește că, începînd din anul 1937, tovarășa Maria Banuș are asigurat domiciliu în spațiul locativ din inima lui Geo Bogza. »

Atențiune! Decembrie 1987: « . . . se adeverește că, începînd din anul 1931, POETUL GEO BOGZA are asigurat domiciliu în spațiul locativ din inima poporului român. Prin prezenta se precizează că i se atribuie camera cea bună, de zestre, cu fereastră la strada mare a lumii, cu vedere spre Calea Lactee. »

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

Cu Victor Brauner la Buştenari, 1936

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

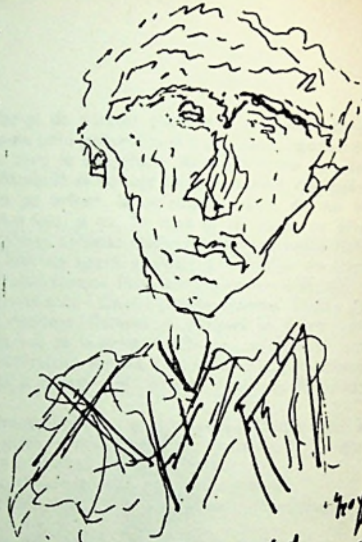

[illegible]
6.5.[illegible]

VAGABOND

[illegible] să-i [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] să termin [illegible]
[illegible] [illegible]. —
timpul e [illegible] [illegible] [illegible]

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

= JOC DE CĂȚI =

Vreau să fug...

lucrez la palat

... primăvara. intenționez să ... la un atelier pentru a fi renovat

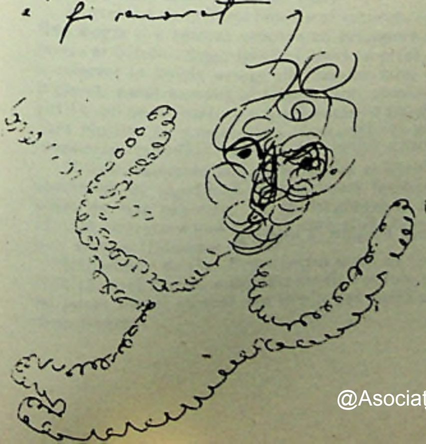

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

Desen de Victor Brauner

◀ Pagini de jurnal: « sînt ca într-un vis »
« încep să-i scriu lui Ny . . . »
« Lucrez la fabrică » (vineri 26 august 1927)

◀ Exerciţii grafice în anul în care era pregătit « *Urmuz* »

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

MIRCEA DINESCU

Ochii lui Geo Bogza

Lăsîndu-mă furat de poveste, mi-am amintit cum un pictor încîntat de cartea unui poet la modă a dorit să-l vadă în carne şi oase. Fiindu-i adus la ceas de seară în atelier de către un amic, pictorul aşezat la şevalet, privindu-l profesionist, cu un ochi micşorat şi mahmur, nemulţumit de înfăţişarea caraghioasă şi de zîmbetul cam negustoresc al poetului, s-a adresat însoţitorului: «*Adu altu'. Asta nu-i ăla pe care l-am citit eu*».

Nu întotdeauna conţinutul sticlei rimează cu ambalajul. Ar trebui să facem recurs la Geneză întru asamblarea sufletului potrivit în oasele potrivite, dar cum dialogul nostru cu geneza şi arhitectul ei s-a întrerupt cam de multişor, nu ne rămîne decît să degustăm realitatea natur.

Geo Bogza e un caz fericit. Vreau să spun că în locul lui Geo Bogza nu doreşti un alt Geo Bogza. Aşa mi l-am închipuit încă de pe cînd buchiseam pe băncile şcolii, cu alura sa de turn mişcător (fiindcă, deşi se consideră « paznic de far », are mai degrabă trăsăturile farului decît ale paznicului), cu luminile înalte ale ochilor răzbătînd parcă dincolo de învelişul efemer al obiectelor din preajmă, luminînd calea acelor naufragiaţi în propria lor existenţă, din pricina furtunilor interioare sau sociale.

Poate şi de aceea Geo Bogza n-a insistat prea mult în meseria de marinar, fiindcă şi-a dat seama că mult mai multe suflete sînt de salvat pe valurile de piatră, de foc şi de pămînt decît pe apele mării.

Moştenind de la Tatăl Nostru al tuturor, I. L. Caragiale, o monstruoasă simţire, Geo Bogza şi-a aplecat urechea cu pricepere de ceasornicar celest pe ticăitul misterios al Oltului, deşurubîndu-l piesă cu piesă pe parcursul a cîtorva sute de pagini, a colectat în fiolele uriaşe ale frazelor sale, pentru nările răsfăţate de o estetică jugănită, aerul cumplit al tăbăcăriilor, reuşind în acelaşi timp să parfumeze cerul gurii a mii de cititori, cu o biată bucăţică de măr, tăiată cu briceagul de o femeie din Ţara Moţilor în « mocăniţa », trenuleţul ce polemizează în felul său înţelepţit cu monoraiul japonez.

Şi-apoi, tabletele sale de farmacist al bunului simţ şi al vorbei de duh, pe care săptămînă de săptămînă le consumăm fericiţi întreţinîndu-ne *geobogzia*, starea aceea de mac exploziv, ce ne droghează şi ne întăreşte totodată, iluzionîndu-ne că, iată, literatura încă mai are curajul să înfrunte cornul rinocerului, că două fraze pot arunca Universul în aer.

Intîlnindu-l pe Geo Bogza într-o seară pe Calea Victoriei am avut deodată revelaţia că, dacă Parisul e vegheat de silueta luminoasă a Turnului Eifel, şi Bucureştiul îşi poate dormi somnul său liniştit sau neliniştit sub veghea înaltă a ochilor lui Geo Bogza.

@Asociaţia Ziariştilor Independenţi din România

FLORIN MUGUR

O sută șaptezeci și cinci de minute la Geo Bogza

Nu am cîtuși de puțin intenția să glumesc, atunci cînd voi afirma că una din marile dorințe ale vieții mele a fost să-l vizitez pe Geo Bogza. Dorința aceasta mi s-a împlinit, în fine, în primăvara anului 1983.

Cu mulți ani în urmă, cînd am adoptat, pentru prima oară în viața mea, o meserie și am început să o practic aproximativ, aceea de redactor al unei edituri, m-am tot gîndit că ea îmi va îngădui să-l cunosc pe Geo Bogza, într-un mod mai profund și cu rezultate mai substanțiale decît s-ar fi petrecut pînă atunci. În tot acest răstimp, de cîte ori directorii editurilor la care am lucrat, văzînd că activitatea mea începe să devină vagă, mă întrebau ce carte nouă a unui scriitor celebru am de gînd să propun pentru a fi publicată, le răspundeam cu un surîs nostalgic, care părea să păstreze în el un secret superior:

— Există un autor pe care-l iubesc din copilărie: Geo Bogza. Sînt sigur că, dacă-l voi vizita, voi obține de la el manuscrisul unei cărți excepționale. Poate continuarea minunatelor *Țări de piatră, de foc și de pămînt*.

Mărturisesc că gîndul acesta m-a făcut în nenumărate rînduri fericit. Mă vedeam dîndu-i un telefon, primind invitația de a-l vizita acasă și compuneam în minte scenariul unei discuții ce se termina stereotipic cu o propunere a sa, aceea de a-mi înmîna, spre publicare, manuscrisul la care visam.

. . . În acest punct al narațiunii, despărțindu-mă cu profund regret de superbul reportaj *O sută șaptezeci și cinci de minute la Mizil* — ale cărui fraze de început le-am transcris mai sus, cu unele modificări — să fac destăinuirea că aștept dintotdeauna de la Geo Bogza o (nu utopică, ci de fapt realizată în mai multe cărți) continuare a capodoperei sale *Țări de piatră, de foc și de pămînt*. E scrierea sa pentru care nutresc o dragoste neatinsă de colțul umbrit al unei cît de slabe îndoieli, una dintre cele zece cărți din literatura universală pe care le-aș lua cu mine dacă aș fi obligat (lucru pe care sînt departe de a-l dori) să plec în Lună.

Cum spuneam, pe Geo Bogza l-am vizitat prima oară în 1983 și, pentru a șaptea sau a opta oară, în 1986. Voi descrie, pentru că așa mi se pare mai potrivit, ultima vizită pe care i-am făcut-o (pînă acum). Întîmplător, întîlnirile au durat între două și trei ore; pentru plăcerea noastră, să spunem că fiecare dintre ele a ținut fix o sută șaptezeci și cinci de minute și să acceptăm că această dulce minciună, fiind absolut neverosimilă, nu are nimic primejdios.

În cele ce urmează voi povesti tot ce am făcut la Geo Bogza, într-o zi din iarna lui 1986, cam între orele 11 și 14; rog a nu fi crezut pe deplin deoarece, memoria mea nefiind prea bună, s-ar putea ca unele din faptele pe care le voi consemna să se fi petrecut în întîlnirile anterioare.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

Minutul 1

Apăs pe butonul ascensorului. Nu se aprinde nici o lumină. Nu se percepe nici o mişcare. Sînt pregătit pentru tot ce e mai rău, întrucît Geo Bogza m-a prevenit că de la o vreme liftul are toane. Deci, probabil, mă aşteaptă cele vreo sută şi ceva de trepte. Lîngă mine, în vestibulul de la intrarea blocului, doi locatari se ceartă. Nu trag cu urechea. Nu voi fi niciodată un adevărat reporter. Nici nu doresc.

Minutul 2

Încă o apăsare prelungită. Inutil. Mă hotărăsc s-o iau pe scări, dar am o clipă de ezitare. Poate nu e acasă şi urc degeaba. Dar ştiu prea bine că e sus: am vorbit la telefon în urmă cu jumătate de oră.

Minutul 3

Ultima încercare. Se aprinde lumina. Ascensorul a fost acolo tot timpul, în faţa mea. Duşmănos? Deschid portiera, intru, o închid, maşinăria funcţionează. M-aş lăsa copleşit de bucurie, dar e prezentă vechea, familiara senzaţie de oboseală. Dacă voi întîlni un Geo Bogza indispus, gata să-mi spună că nu schimbă nici o virgulă? Nu de certuri în genere mă tem, ele pot fi şi amicale, ci de un tip anume de ceartă, de cearta seacă, marcată de « nu »-uri şi de « imposibil ». Iar pe dactilograma *Jurnalului de copilărie şi adolescenţă* — pe care o port în servietă — se află cîteva sute de semne redacţionale. Lucruri mărunte, aproape toate, dar puzderie.

Minutul 4

Ascensorul urcă. Sigur: o să protesteze. La cartea anterioară, la *Ca să fii om întreg*, n-au existat nici un fel de aşa-zise probleme. Dar acum e vorba de transcrierea unui jurnal, ale cărui prime pagini sînt scrise acum peste şaizeci de ani, de un băieţandru. Ar vrea să păstreze greşelile de ortografie (ca în prima scrisoare din corespondenţa editată a lui Flaubert); da, dar aci greşelile apar în zeci de file. Ar avea într-adevăr, cum spune, « o anumită savoare », dar patruzeci-cincizeci de pagini cu greşeli juvenile sînt prea mult. La început amuză, apoi irită.

Minutul 5

La uşa lui Geo Bogza.

Minutul 6

Îmi deschide. Mişcări greoaie, de om care cîndva îşi stăpînea anevoie forţele. Puţin aplecat. Amabil ca întotdeauna.

Minutul 7

Îmi scot pălăria, îmi şterg îndelung picioarele. Vestiarul dă într-o cameră nu prea mare, pe care o ştiu: un pat, o măsuţă cu cîteva scaune tapisate, fotolii incomode, o fereastră largă cît un ecran. Alte uşi: una dă spre bucătărie, cealaltă spre camera a doua, de taină. O pendulă cît un şifonier zvelt, graţioasă, feminină. Mă îndeamnă să-mi arunc paltonul pe pat şi-mi amintesc o admirabilă adnotare din *Trapez*: cum se pregătise, cu un costum nou, bine călcat, june fiind, pentru întîlnirea cu o jună, cum, în ultimul moment, înainte de a pleca, s-a tăvălit îndelung în pat, mototolindu-şi hainele, şi cum a părăsit camera eliberat, zburînd. Comentez în gînd: nu mai purta costumul făcut de croitorul cutare, ci cel al lui Geo Bogza.

Minutele 8—20

Ce-aţi mai făcut, ce-ai mai făcut, cum se simte cutare, iarnă, cum stăm cu sănătatea, ar putea fi şi mai bine, ar putea fi şi mai rău.

Minutul 21

Îmi amintesc ziua cînd l-am văzut pentru prima oară. Era prin 1954, în faţa Casei Scînteii. L-am salutat, recunoscîndu-l după poză. Mi-a răspuns ca englezii « Ce mai faci? », deşi aproape sigur nu mă văzuse niciodată.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

Minutul 22

Îi spun ce mi-am amintit şi urmez. În loc să-l întreb, tot ca englezii, « ce mai faci? » (la ei nu există pronume de reverenţă sau, dacă o luăm altfel, toate pronumele de persoana a doua sînt de reverenţă) i-am răspuns: « Bine, domnule Bogza, mulţumesc ». « Mergi spre oraş? » m-a întrebat: într-acolo se îndrepta. « Da ». « Atunci, hai! » Mi se părea extrem de înalt şi se grăbea — după vreo zece paşi m-a pierdut pe drum, iar mie mi-a fost ruşine să alerg după el. Te pomeneşti că nu-mi observase absenţa şi-mi punea cine ştie ce întrebări capitale! (Azi, cînd îl ştiu ceva mai bine, am altă părere: nu e chiar atît de naiv şi se vede că nu-i făcea nici o plăcere să fie întovărăşit de un necunoscut; aşa că iuţise pasul dinadins. Deşi Geo Bogza a mers întotdeauna repede. Într-un fel anume, inimitabil: repede şi, în acelaşi timp, tacticos. — *Notă din 1987, noiembrie, duminică, ora 5 şi 18 minute*).

Minutul 23

Declară că nu-şi aminteşte nimic cu privire la respectiva întîlnire.

Minutul 24

Îl cred. (Un minut întreg — 24! — nu fac altceva decît să-l cred pe Geo Bogza; cunosc o mulţime de oameni care fac lucrul acesta de o viaţă întreagă).

Minutul 25

Îmi trece prin cap gîndul, fără nici o legătură cu cele de pînă acum, că-l iubesc pe Geo Bogza pentru că a fost dintotdeauna, este şi va fi pururi un om care destestă fascismul şi tot ce seamănă cu acesta.

Minutul 26

Îmi aşez pe genunchi servieta în care se află dactilograma cu pricina. Se încruntă şi plescăie nemulţumit.

Minutul 27

Scot din servietă paginile. Nu-mi găsesc pixul. Normal.

Minutul 28

Găsesc un pix. E al meu. Ce să caute în servieta mea propriul meu pix?

Minutul 29

« Nu vrei mai bine să ascultăm pendula? » N-aş prea vrea dar, fireşte, accept. Mă gîndesc, urmărind neatent melodia suavă, la bătrîna mea pendulă de acasă şi la zgomotul neplăcut pe care-l scoate, de parcă ar pili timpul. Cît despre pendula lui Geo Bogza, care mă impresionează cu mult mai puţin decît posesorul ei, n-am de gînd s-o descriu. Cei ce vor să afle amănunte despre dînsa le pot găsi cu uşurinţă în diferite volume ale confraţilor. — *Notă din 1987, am uitat ziua, iar ora poate fi citită pe cadranul pendulei mele, dar eu nu mă uit la el. Nu-mi vine.*

Minutul 30

Îmi evocă începutul: mica noastră întîlnire « istorică » din 1983. În faţa blocului în care locuieşte, eu oprindu-mă cu un carton de pişcoturi cu stafide în mînă, Geo Bogza răspunzîndu-mi la salut. Discuţie. Propunerea mea de a încredinţa un manuscris editurii în redacţia căreia lucrez: « Cartea românească ». Eu, bine dispus: primăvară. Geo Bogza sceptic, dar cu măsură. Spune că dansam în jurul lui, dînd din mîini, şi că semănam cu un pinguin. Nu semăn deloc, dar absolut deloc, cu un pinguin. Punctul în care cădem imediat de acord: pişcoturile cu stafide de la cofetăria Athénée Palace ne plac la amîndoi, sînt (erau) delicioase. Trec zile întregi în care nu bea decît ceai şi nu mănîncă altceva decît pişcoturi cu stafide. Proaspete, crocante. (Zile întregi? Poate că mă înşeală memoria; în fond, numai ea mă înşeală? Îi acord şi memoriei dreptul acesta; doar

@Asociaţia Ziariştilor Independenţi din România

sînt atîtea lucruri şi ființe care altceva decît să mă înşele nu fac, neobosite. Ş folosesc prilejul de a spune că Geo Bogza e unul dintre acei mari autori care, în scrierile lor, s-au străduit să nu înşele niciodată pe nimeni. Să fi reuşit? Mi s-ar părea o ispravă supraomenească, deci antipatică. Dar că a dorit acest lucru fără încetare, că a urmărit şi urmăreşte înfăptuirea lui cu cerbicie, sînt absolut sigur).

Minutul 31

Îi spun că *Jurnal de copilărie şi adolescență* e — va fi ! — o carte admirabilă, unică în felul ei. Dar mai avem de lucru. Într-adevăr, cu volumul acesta a mers greu. Din mai multe motive, dintre care nu voi pomeni decît unul, şi acela fără a călca pe pămîntul mîlos al indiscreției. Amănuntul (semnificativ, cred eu) este că Geo Bogza vede perfect la depărtare; prea puțin, de aproape. Deci, pentru a scrie şi pentru a citi, foloseşte de la o vreme o lupă cît fața unui prunc dolofan. Nu puteam să-i cer, în aceste condiții, să definitiveze, folosind semnele ortografiei actuale, cele vreo cinci sute de pagini din caietele juneții, pe care le bătuseră la maşină trei dactilografe diferite, fiecare dintre ele aducînd « la zi » scrierea după criterii personale, ori lăsînd-o cum era. Fireşte, a trebuit să citesc întreaga dactilogramă şi să corectez textul folosind aceleaşi criterii ortografice; iată munca plăcută ce mi-a revenit. (Plăcută şi nu prea : în loc să mă pot bucura în linişte de patetismul şi de sinceritatea mărturisirilcr făcute de atît de talentatul adolescent, trebuia să mă opresc în mijlocul cîte unei fraze fantastice pentru a-l schimba pe un « într'un » în « într-un »;, pe un « s'a dus » într-un cumințe « s-a dus »; se ducea încîntarea, care a revenit abia cînd am citit cartea tipărită. A citi neatent sau a citi prea atent înseamnă acelaşi lucru : a nu citi. Orice scriere pretinde o lectură *normală*. Cine stabileşte *norma ?* Plăcerea, bineînțeles).

Minutul 32

Îl rog pe Geo Bogza să nu se bizuie prea mult pe opinia mea, care este aceea a unui cititor ce nu citeşte ci corectează.

Minutul 33

Are bunăvoința să mă contrazică. Nu aş fi, spune, doar atît. Hai să-l cred.

Minutele 34—140

Începem să ne uităm la semne : propuneri pentru foarte mărunte modificări, unele aparținîndu-mi, altele făcute de poetul Liviu Călin, redactorul-şef al editurii. « Păi bine, domnule, semnul ăsta de întrebare ce rost are? » Rîdem. Autorul acceptă adesea sugestiile şi schimbă cîte un cuvînt, apoi rîdem iarăşi de naivitatea unor însemnări; pînă cînd, jenat, îmi dau seama că rîd de propriile-mi semne, pe care nu le mai recunosc.

Minutul 141

Am ajuns abia la pagina optzeci. Oboseală. Geo Bogza îmi propune să-i las paginile şi, într-o săptămînă, va face singur ceea ce a mai rămas de făcut. Important este că acum înțelege ce vor să zică diferitele semne.

Minutul 142

Accept fericit. (Peste exact o săptămînă aveam să primesc dactilograma cu îndreptările efectuate. Împreună cu ea, cîteva pagini scrise de mînă, cu o trecere în revistă amănunțită a tuturor corectărilor, filă cu filă, cu indicații precise şi cu explicarea motivelor pentru care nu dă curs cîtorva sugestii, foarte puține).

Minutul 143

« Lasă, domnule, manuscrisul aşa cum e, nu-l mai tot aranja. Vrei să-ți citesc o poezie? »

Minutul 144

Se ridică, dispare în camera misterioasă şi se întoarce cu cîteva pagini.

@Asociația Ziariştilor Independenți din România

Minutele 145—150

O superbă poemă despre (între altele) poluarea oceanelor. Dar eu nu știu să laud. Cînd termină, tac. Cum să aduci elogii unui om care e de față? «Stimate domnule Geo Bogza, poema dumneavoastră e magnifică!» Asemenea vorbe nu se spun (și nu le rostesc), ci se scriu. Și totuși, atît de des ar trebui să dau glas normalului «da» și nu izbutesc! Dar e multă vreme de cînd m-am împăcat cu gîndul că există lucruri pe care s-ar cuveni să le fac și nu-s în stare.

Minutul 151

Pauză. E nevoie de cuvinte. «Știți, domnule Geo Bogza, cum o cheamă pe vînzătoarea de nasturi care lucrează la merceria de pe strada mea?»

Minutul 152

Nu știe.

Minutul 153

«Pe vînzătoare o cheamă Incorecta Augustina Bruderschaft. Vă propun să scriem o poezie despre doamna Incorecta și despre nasturii pe care-i vinde. Eu îmi iau partea cu nasturii vernil. Da, poema despre oceane e foarte frumoasă, dar ar trebui să rămîn cîndva singur cu ea; nu i se pot face complimente unei poeme decît între patru ochi.»

Minutul 154

Geo Bogza se amuză, dar e limpede că s-ar fi așteptat la altceva — și pe drept cuvînt. Îi fac mărturisirea că mă pricep să laud numai în scris.

Minutul 155

«Foarte bine. Atunci o să-ți dăruiesc o carte a unui scriitor de care n-ai auzit niciodată. Citește-o și, dacă-ți place, laud-o. Îți spune ceva numele Horia Bottea?»

Minutul 156

«Cum să nu! Lui Horia Bottea i-ați trimis o telegramă din Mizil. Cu salutări emoționate. Și ați iscălit Caragealis.»

Minutul 157

«Te pomenești că știi și în ce minut am expediat telegrama!»

Minutul 158

«Afirmativ. A se citi *O sută șaptezeci și cinci de minute la Mizil*. Minutul 48.»

Minutul 159

«For-mi-da-bil, domnule, for-mi-da-bil!»

(Cititorul e rugat să mă ierte: cele patru replici de mai sus sînt inventate. Mă poate scuza doar scopul nevinovat al acestei scorneli: voiam să-i dau ocazia lui Geo Bogza să spună «for-mi-da-bil!» Fără acest cuvînt, narațiunea mea n-ar fi avut nici un haz.)

Minutul 160

Îmi dăruiește cartea defunctului Horia Bottea, *Game și pendulări*, tipărită de editura «Dacia». Textele, versuri și proză, sînt însoțite de o savuroasă prefață semnată de Geo Bogza. Nu m-am învrednicit să scriu despre inteligența vie a lui Horia Bottea; din păcate, n-au făcut-o, mi se pare, nici criticii profesioniști.

Minutul 161

Îi propun să alcătuiesc o carte numită *Geobogzia*: patru sute de pagini, alese dintre cele mai frumoase pe care le-a publicat. «Bine, dar știi că vorba asta, Geobogzia, n-ai scornit-o dumneata, ci criticul Cornel Regman.» Îi răspund că știu și că mai bine de două sute de pagini, peste jumătate din volum, vor fi destinate retipăririi integrale a *Țărilor de piatră, de foc și de pămînt*. Apoi poeme — șaizeci de pagini.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

Minutul 162

« Și cu *Cartea Oltului* ce faci? »

Minutul 163

« Un fragment », îi răspund și aștept. Sămînță de vrajbă.

Minutul 164

« Mă rog, ridică din umeri. Antologia dumneata o semnezi, nu eu. »

Minutul 165

Simțim amîndoi că, dacă *Geobogzia* se va face cîndva, nu eu voi fi autorul. Ca să spun ceva, îl întreb dacă a citit un articol peste măsură de stupid care a apărut în ajun. L-a citit. Scurtă convorbire, pornind de la faptul că autorul stupidităților e departe de a fi un neghiob. Sigur, artă fără prostie nu se poate: prostia crează golul necesar punerii în valoare a plinurilor. Dacă ești un artist adevărat, ea face parte din personalitatea ta (naivitate, candoare, neștiință, orbiri de moment etc.). Dar să faci strădanii vizibile pentru a fi prost? Să-ți baţi capul, să te chinuiești, să te sforțezi numai pentru atîta lucru? Să pari cu tot dinadinsul mai prost decît ești? Inutile — zbateri, căutări, invocări: în privința prostiei, zeii sînt oricum nespus de darnici și nu refuză niciodată să te sprijine.

Minutul 166

Pregătiri de plecare. Mă ajută să-mi pun fularul. Îmi spun: « Iată ce politicos e, delicat, atent, plin de simpatie. De ce n-o fi ținînd mai mult la mine? A rostit vorbe frumoase despre ultima mea carte de versuri. De ce l-am crezut numai pe jumătate? Doar e un om care spune adevărul! Și atunci? »

Minutul 167

Îmi răspund singur, zăbovind în vestiar (am uitat că mi-am aruncat paltonul pe pat): « Ne-am cunoscut îndeaproape mult prea tîrziu. Acceleratul București-Breslau a oprit în gara Mizil a unei colaborări cu mari întreruperi în timp, și nu esențială. E bine. Stă un minut (« un minut fericit ») în Mizil. Nu se întîmplă în acest răstimp nimic extraordinar. Cu o excepție: urcă într-un vagon de clasa a doua domnișoara Cucu. Deschide larg fereastra, trăgînd-o în jos cu o putere nebănuită, și îi strigă tîrgului rămas în urmă: Cu-cu. »

Minutele 168—173

« Nu ieșiți cu mine? » « Nu sînt pregătit. Alaltăieri am făcut o plimbare pînă în grădina Ateneului. Mai departe nu mi-am propus să ajung. » E bucuros, e trist. A fost o plimbare de o sută de metri. Un gînd: « Din locuința lui de aici, de pe Știrbei Vodă colț cu Calea Victoriei, nu se zărește statuia lui Eminescu? » Intru din nou în cameră (iată și paltonul!) și arunc o privire pe geamul cît o vitrină. N-o văd. Poate n-am eu privirea lui Geo Bogza.

Minutul 174

Salutări. Plec. O nouă întrebare: « Oare din camera cealaltă, cea secretă, nu s-o zări? » Cobor cu ascensorul. Dar de ce să se zărească acea frumoasă statuie din camera tainică, de vreme ce ea, statuia — sau « dublul » ei — se află chiar acolo? Înăuntru. Cu florile pe care, în fiecare zi de 15 ianuarie a fiecărui an i le așează la poale Geo Bogza. Marele poet Geo Bogza și idolul său, Eminescu cel Tînăr, domnitorul . . .

Minutul 175

Eminescu — singurul idol? Dar Caragiale? Caragiale îl înțelege pe Geo Bogza și înțelege această iubire a sa. Îi trimite o telegramă: « Mizil. Ave Geo Bogza. Tîrgoveții te salută. » Și semnează « Un amploaiat ».

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

RADU COSAŞU

Nedespărţirea de Bogza

Prietenul meu pianistul *, — al cărui humor straniu mi s-a făcut cunoscut uneori cum a fost atunci cînd, în '936, a asistat la discuţia dintre doi distinşi lăutari despre scufundarea Americii ca o ingenioasă stratagemă pentru a « scăpa de jidani », sau cînd a propus, tot în '36, ca termenul de « ministru » să fie înlocuit cu acela de « făcăleţ » pentru a se schimba climatul moral al ţării, şi ia să vezi dumneata cum alta ar fi situaţia dacă ai citi că « făcăleţul de interne » l-ar interpela pe « făcăleţul de finanţe », sau, tot el, în '37, cînd a descoperit, într-o vitrină de pe Calea Victoriei, un aparat pentru tăierea părului din nas,

prietenul meu pianistul, al cărui humor straniu mi s-a părut de cîtva timp că a încetat să funcţioneze, mi-a spus aseară:

Ca şi Oltul, pentru a fi cunoscut, Bogza cere cîteva trepte; n-ar fi şapte, cîte a stabilit bicicleta lui Bunty, dar cel puţin trei sînt, fără îndoială; ţi le voi enumera pe rînd, cum de am ajuns să le urc şi să mă încurc. Căci, slavă Domnului, Aceluia care, cînd un Moţotoc îl prinde de un picior, nu trebuie să uite că are, ca tot omul, două — Bogza, de unde era exegeţilor săi limpede ca un cvartet al păstrăvilor, a devenit, în sfîrşit, un mister. Precum atîţia actori care vor să-l joace pe Hamlet fără să-şi fi văzut tatăl asasinat şi mama părtaşă la crimă, am fost, prin anii '50 (o, acei complicaţi ani '50 cu prea crud adevăr priviţi prin ochiul unora, ca acolo, în acel ochi — vorba lui Dostoievski —, să nu descoperi nedreptatea), dintre acei tineri reporteri « harnici şi talentaţi » nevoie mare, care voiau să-l joace pe Bogza, să scrie ca Bogza, fără să ne fi mirat vreodată de ce ne salută sergentul. Noi îl salutam afabil pe toţi sergenţii, toţi sergenţii ne salutau amabil şi consideram firesc ca toţi sergenţii să-l salute pe Geo Bogza, el însuşi acceptînd să fie salutat de toţi sergenţii, fără să mai dea semn de perplexitate, ci doar de tăcere tot mai apăsată. Ori, ştii, trebuie să ştii, nu te preface că ai uitat-o, căci, ca şi mine, ai citit pînă la « nebunie » *Meditaţia asupra unui sergent care mă salută*, din urmă cu exact 50 de ani, că prima oară cînd Bogza — proaspăt mutat într-un cartier înlesnit al Bucureştiului, putînd vedea pe fereastră monumentul unui fost ministru de domenii căruia intimii îi ziceau « Porcu » — a fost salutat de sergentul de noapte, înţepenit în faţa lui cu mîna la chipiu, a izbucnit atunci un strigăt cum nu sînt două în literatura română, doar pe măsura vedeniei trăite în *Grand Hotel Victoria* de acela care avea să-şi recunoască o simţire enormă şi o privire monstruoasă. Cum scrie la *Meditaţie?* « Pe cînd înaintam cu paşi şovăielnici spre poarta casei în faţa căreia sergentul se postase, aţinîndu-mi calea, s-a petrecut un fapt uluitor, la care nu m-aş fi aşteptat în ruptul capului: sergentul m-a salutat. Vă rog să citiţi bine: sergentul m-a salutat. . . Dacă aş putea să descriu perplexitatea care m-a cuprins, aş fi fără îndoială unul din marii

---

* personaj bogzian nu mai puţin important decît Iacob Onisia, dar pe care exegeţii operei, spre uimirea mea, îl ignoră . . .

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

scriitori al lumii ». Sînt aici patru expresii şi un gînd pe care dacă le-aş pune pe hîrtie mi-ar fi uşor să le subliniez, dar aşa, oral, caut doar să le dau o apăsare vocală. Fiindcă ele, cu toatele, formează prima treaptă a cunoaşterii de Bogza: e adjectivul « uluitor », e sintagma « ruptul capului », e rugămintea de intimitate marţială în cazul unui eveniment marţian: « vă rog să citiţi bine... », e substantivul « perplexitate » în funcţie de care se înalţă această supremă idee la 30 de ani: dacă aş descrie perplexităţile mele în faţa lumii, fie ea şi întruchipată într-o poziţie de drepţi şi o mînă la chipiu, aş fi fără îndoială (te rog să reţii şi acest bogzism: fără îndoială) unul din marii scriitori ai lumii. Fără îndoială, absolut fără îndoială, nimic nu se poate pricepe din Bogza, dacă n-ai în minte dorinţa lui de a fi scriitor, şi anume unul din marii scriitori ai lumii. E Haşmaşul lui cel Mare. Restul, ca şi Oltul, de-curge. Dară noi, noi epigonii, simţiri deloc reci, dar nu enorme şi cît mai puţin monstruoase, harfe în niciun caz deşarte ci doar, la ora aceea, fără suficiente arte, fără arta lui Bacovia, a lui Blaga, a lui Barbu (Ion !), a lui Arghezi, a lui Rebreanu, noi din toate acestea am luat adjectivul « uluitor », deoarece nimic nu se ia mai uşor decît adjectivele (poate doar lipsa de talent, cum observa Stancu...), am luat acel « fără îndoială », am ignorat « ruptul capului » implicat în orice uluială valabilă, despre perplexitate n-am auzit că n-aveam la ce şi de ce, iar gîndul de a deveni mari scriitori ai lumii — cine naiba scrie fără el? — îl tratam cu acea modestie care era « podoaba cea mai de preţ » ce ne silea să-l tăinuim ca un individualism intelectualist opus devotamentului, precum idealismul aflat în opoziţie cruntă cu materialismul. Noi eram uimiţi de drumul molifţului pînă să devină vioară. Noi descriam aventura cărbunelui transformat în oţel. Noi mergeam de-a lungul unui rîu, căutînd musai a-l face statule, adică Olt, şi metamorfozam, din treaptă în treaptă, orice fluviu de oţel într-o întîmplare miraculoasă. Eram perpetuu uluiţi, tulburaţi, solari — « soarele din cerneala cu care scriem » — solidari, grandilocvenţi în gesticulaţii generoase, într-un cuvînt: adjectivaţi, celebrele adjective bogziene, potrivindu-le la sonde care nu luau niciodată foc, la tăbăcării care nu mai puţeau ca în '33, la ţărănci care mîncau în cofetării savarine (în opoziţie cu ţăranii lui din '33, care lingeau, sărmanii, o îngheţată), la turnătorii din siderurgie care se mutau în case noi şi la minieri care vedeau, prima oară, marea. Nimic nu era neadevărat, te rog să auzi bine: nimic nu era neadevărat, ci doar inadecvat — şi te-aş ruga să auzi ghilimelele din jurul acestui *doar*. Nimic nu minţea, ci doar nu vedea integral întregul — « Integral », revista aceea de care auzisem într-o doară că ar fi fost suprarealistă, în anii împotrivirii. Ştiam pe dinafară *Anii împotrivirii* (Editura Tineretului, 1953) — cu profetica « Introducere în reportaj », « reportajul ca vast complot pentru binele omenirii » — şi trăiam pe dinăuntru anii potrivirii la propria noastră orînduire care vedea în Bogza unul din steagurile ei fîlfîind în vîntul eliberator. Inadecvarea, asta era: să fii uimit fără a fi perplex, să fii entuziast fără să simţi ce înseamnă a-ţi crăpa capul, a-ţi lua capul foc cînd vezi o pată de sînge intelectual, o nedreptate, o contradicţie, fie ea şi neantagonistă, dar devenind dramă, comedie, pamflet, de e contradicţie sănătoasă, cu globule roşii. Eram bogzieni, fără a fi bogzieni. El însuşi poate că era din ce în ce mai puţin bogzian — ceea ce îţi pot spune cu certitudine este că lui nu-i plăcea de fel bogzismul anilor potrivirii. Am fost martor, parte şi obiect. Redactorul nostru şef avea orgoliul de a trimite în piaţa Lahovari (apoi a Cosmonauţilor) reportajele noastre « din beton, ciment şi avînt », cadenţate cu acel « nimic nu a putut să ne dea o mai gravă... », « nimic nu se putea compara cu... » etc., etc., iar dînsul — omul care se hotărîse, în '38, să scrie despre nimic ca « bruscă redresare a conştiinţei » — le trata ca pe persoane *non grata*. Pînă am ajuns, în sfîrşit, în faţa lui şi nici unul din fundamentalele curente de simpatie umană nu a trecut prin acea cameră luminată feeric de un glob pămîntesc şi un măr, pe

@Asociaţia Ziariştilor Independenţi din România

masă. Am plecat perplex (şi niciodată n-am îndrăznit să-i mai calc pragul, descoperind între timp acea lege care cere ca idolilor literari să le stai cît mai puţin în casă şi cît mai departe de persoană. . . .), apoi am urcat pe această primă treaptă a bogzismului în ziua cînd m-am ridicat, într-o adunare, argumentînd că nu mai pot scrie fără să văd contradicţiile realităţii. Am fost dat — la figurat — cu capul de toţi cei patru pereţi. Am simţit cîte ceva din ce înseamnă « ruptul capului », auzind că aş fi cerut « adevărul integral » — integral, integral, ce bizar. . . Dacă ţi-aş putea descrie perplexitatea care m-a cuprins atunci cînd am fost scos din presă de către « ai mei » fiindcă voiam « o literatură a noastră », aş fi fără îndoială unul din marii scriitori ai lumii. M-am dus acasă, şi, fără să mă simt erou, martir sau mistic, am recitat « Ne mai rămîne ceva. » Îl mai suporţi, după 50 de ani de la tipărire? «Nouă, cei cărora ne-a fost interzis ceea ce ne interesa cel mai mult în viaţă, ne mai rămîne totuşi ceva foarte important, pe care nimeni nu ni-l poate interzice. Ne mai rămîne să scriem, să devenim scriitori. . . Cînd totul părea că ne e interzis, ne mai rămîne să devenim scriitori». Mai ştii ce urma — mai ştii ultima pagină din *Anii împotrivirii?* După acest « Ne mai rămîne ceva » urma « Cei care au rămas », un poem — ca orice articol înalt al lui, degeaba avea el să ne precizeze evidenţa că n-a fost niciodată altceva decît poet — despre cei care nu treceau de partea fascismului, nu se alăturau celor care « în cadenţă de bocanci, aduceau pe pămînt întunericul ». Aceste capitulări erau socotite drept « cel mai chinuitor episod al vieţii noastre », ţin foarte bine minte termenul, « un blestem, un vis urît în care îţi mor toţi prietenii capabili să se opună răstălmăcirii barbare ce se dă rostului nostru de pe pămînt ». După perplexitate — capitularea şi răstălmăcirea intelectualului în faţa barbarilor aveau să-mi rămînă obsesiile noului meu bogzism în care, renunţînd la adjective, la cadenţa frazei, i-am păstrat scara de valori pe care şi el o apăra, treaptă cu treaptă, nu o dată cu greu, cu icnet, cu dubii, cu groaza de a nu fi răstălmăcit. « Sînt nopţi. . . » — cunoşti melodia acestei fraze de tip bogzian — sînt nopţi în care l-am auzit gemînd de frica răstălmăcirii, a frîngerii acestei scări de valori. În acele nopţi, am ajuns pe a doua treaptă a cunoaşterii de Bogza: exasperarea morală (şi dacă aş minţi scriind că n-a ajuns pînă la mine, aş fi un ordinar susţinînd că mi-a dat cele mai curate inspiraţii). Dar « rămîne » că scara de valori, morale şi intelectuale, e mai importantă decît orice problemă stilistică, decît orice influenţă transmisă de un scriitor la care te uiţi ca la un Orion al nopţilor tale în care te zbaţi (cu cît succes?) pentru a disocia compromisul de capitulare, viclenia de cinstea curată a supravieţuirii, simţindu-te cînd vulnerabil, cînd necesar, decis să nu te lauzi nici cu una, nici cu alta, ci doar mulţumit că te pui în discuţie, uitîndu-te în ochii unor « ai tăi ». Absolut toţi cei la care Bogza ţine, sînt şi ai mei: de la Eminescu la Malraux, de la Camil la Călinescu, de la Caragiale la Vianu, de la Bacovia la Sebastian, de la Blecher la Saint-Ex., de la Labiş la Nichita, de la Philippide la Blandiana, de la popoarele de tipografi şi corectori la oamenii care ştiu să creeze o revistă, ca Ivaşcu şi Roger. Să nu-ţi mai spun — aici e obligatorie stricta concizie — că tot ce detestă, toţi cei la care nu se poate uita, îmi sînt şi mie detestabili. Şi de cîte ori l-am văzut răstălmăcit, m-am revoltat. De cîte ori l-am simţit derutat sau ostatec în deturnări de zbor, n-am dormit. Fireşte, fără să i-o comunic altfel decît scriind despre altceva, uneori despre nimic în comparaţie cu încercările prin care trecea(m). M-a interesat şi mă interesează prea puţin că nu mi-a transmis imediat un semn la semnele mele. Am şi în acest domeniu o resemnare tenace, alimentată de o convingere care răscumpără absenţa oricărei comunicări: Bogza e scriitorul despre care pot spune că îi cunosc opera pe cît îmi cunosc viaţa şi o iubesc pe cît îmi iubesc manuscrisele. (Despre scriitorii cu care trăiesc în acelaşi oraş, numai despre Mazilu, Preda şi Paul Georgescu mai pot formula o asemenea frază, cu un

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

asemenea adevăr decisiv). Celor care nu o dată îmi impută că « prea te referi la Bogza în tot ce scrii... », nu le răspund, fiindcă măcar aici nu simt nevoia unei disculpări. Detest convențiile simpatiei literare, zgomotele lor, telefoanele lor, obligațiile lor inutile și reciproc avantajoase, prefer tăcerea care nu cere duioșie, ci o vitală răceală, singura care conservă un spirit. Îți spun toate aceste povești care merg pînă la jumătăți sau sferturi de veac — sînt mai mult de 25 de ani de cînd pentru prima și ultima oară am simțit mîna lui pe umărul meu, trăgîndu-mă spre el, să nu mă ude o stropitoare a I.C.A.B.-ului, sermonîndu-mă să nu mă las vreodată « spălat » cînd are loc curățirea orașului —, fiindcă ieri am terminat *Jurnalul de copilărie și adolescență*. E, după degetele mele care abia mai pot atinge un pian, opera lui de maturitate rotundă, aceea în care perplexitatea și exasperarea produc mortalul « dacă », învăluindu-ni-l în enigma care ține întotdeauna de cei care au devenit poeți ai lumii. (M.R.P. m-a învățat odată să nu mai pun adjectivul « mare » lîngă « poet »). Nu mulți au înțeles acest jurnal, din cîte mi-am dat seama. Strict realist, el ține de încărcarea unui enorm șlep, cu cuvinte; e stupefiant — lasă-mi acest adjectiv de altădată ! — să-l vezi pe Bogza sărac în adjective. Zile și zile, pe pagini întregi, el stă în fața unor priveliști sistematic « mărețe » sau obstinat « mizerabile ». Din cînd în cînd, parcă începe ceva să miște pe punte, în cală. Gîndul spre o confesiune numită — auzi ? — « Exasperarea creatoare ». O reabilitare a visului. Un conflict cu « aventura terestră ». Preferința pentru dl. Liviu Rebreanu în concurența cu Minulescu. Ideea unei « poezii penetrantiste », avînd în vedere că arta n-are nevoie de mituri ! Sonde care iau foc împreună cu capul declarat « în flăcări ». Frînturi de melodii pe care ca pianist le voi recunoaște în orchestrările de invectivă, dragoste și moarte. Dar Bogza nu are încă *les mots, les mots de Bogza*. E fascinant, e pasionant, e dezamăgitor, e humoristic, e ireal. Numai dacă — acest « dacă » explicat foarte tîrziu, în al 862-lea vers al *Trapezului*: « nu cuvintele mari, reclamate de spectacolul lumii, m-au făcut să mă întreb cum de le-au venit oamenilor în minte, ci unul ca « dacă »; nimic în univers nu-l sugerează » — numai dacă ai citit prefața și sfaturile pentru manipularea *Jurnalului*. În acele sfaturi ți se cere să iei *Jurnalul* cu bună credință și precauțiune (să le tot găsești în lumea de azi, l-am replicat), să nu tragi nici o concluzie, să nu iei *mot-à-mot* nici un cuvînt, nici o afirmație, totul fiind o pendulare între contrarii (« măreț » și « mizerabil », l-am confirmat). Toate acestea după o prefață care constituie pagina cea mai răscolitoare — așa se spune? mai pot spune așa? — din cîte ne-a dat cel înspăimîntat pînă la sarcasm de salutul unui sergent în urmă cu 50 de ani. Ea ne lasă perplecși. Suporți? « În paginile scrise atunci, în nopți de halucinantă trezie, cînd de pe tot pămîntul toți cîinii urlau la lună, am fost foarte eu însumi, cum mai apoi nu mi-am mai îngăduit să fiu. Pornind de la acele pagini, mă pot întreba ce fel de scriitor aș fi devenit dacă aș fi putut continua, fără să fiu supus vreunei presiuni, în afară de aceea a propriei conștiințe ». Ea ne lasă exasperați — asculți? « Luînd în mînă condeiul impotrivirii, de care nu aveam să mai mă despart, ființa umană fiind mereu și în noi chipuri amenințată, întreaga-mi viață s-a schimbat... » Nu mai pot continua, nu-ți mai recitesc ultimele rînduri — le știu pe dinafară, ca *Meditația despre Danzig*. Humorul meu straniu se întreabă dacă Bogza nu e la ora (probabil inevitabilă, dar nu inexorabilă) despărțirii de Bogza, cum se practică azi atîtea despărțiri, de idei, de concepte, de femei, de Goethe, de Lethe; humorul meu straniu îmi mai șoptește să nu mă despart niciodată de un Bogza care încă se mai întreabă, după atîția « fără îndoială », ce fel de scriitor ar fi devenit dacă... Cît timp un scriitor se întreabă ce fel de scriitor ar fi fost dacă — ne mai rămîne ceva și eu mă număr printre cei care rămîn cu el. Cu mine.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

STRUCTURES
STRUCTURI

Un brin d'herbe, lorsque le vent souffle, peut se pencher d'un côté et de l'autre, jusqu'à terre.

Un peuplier, s'il s'éloigne trop de la verticale, risque d'être abattu.

Et le brin d'herbe et le peuplier poussent vers le ciel, mais le peuplier ne peut pas se permettre les mêmes écarts à la verticale que le brin d'herbe.

L'hirondelle vole en éclair et, quand elle le veut, change de direction dans une fraction de seconde, jaillissant ailleurs.

L'aigle, pour virer de vol, doit faire un large détour.

Et l'hirondelle et l'aigle sont des oiseaux, mais l'aigle ne peut pas jaillir avec chaque battement d'ailes, tantôt d'un côté, tantôt de l'autre.

La biche, quand elle sent le danger, court à toute allure vers des endroits où les chasseurs ne peuvent plus l'atteindre.

Le cerf fuit lui-aussi devant le danger, mais ses bois l'empêchent de pénétrer dans des taillis où il pourrait être à l'abri.

De tous les habitants de la forêt, il paie le plus cher sa fierté.

27 octobre 1967

LES DEMOISELLES
FETELE

Lorsqu'elles arrivaient au bout du bassin, elles sortaient leur tête de l'eau, regardaient émerveillées le monde, respiraient profondément et, un instant après, reprenaient leur course. Cet instant-là j'avais le temps de les regarder: elle étaient délicates, exubérantes, ravissantes. Tout dans leur être exprimait une grande pureté. Et, en même temps, elles étaient turbulentes.

Elles allaient jusqu'à l'autre bout du bassin, restaient là un instant, puis revenaient nageant l'une près de l'autre, avec désinvolture et frénésie. Je les regardais depuis une heure, et elles continuaient à nager, sans le moindre signe d'en avoir assez, allant toujours et revenant toujours aussi joyeuses, aussi heureuses. Tout le monde était à elles, et le monde était eau et eurythmie.

Ce que je voyais n'aurait pas eu de quoi m'étonner, dans un monde des ondines, de ces filles souples qui passent leur été dans l'eau des nombreux lacs de leur pays. Mais celles de maintenant paraissaient tout simplement folles.

Combien de temps allaient-elles nager ainsi? Elles s'arrêtaient juste pour tirer de l'air dans la poitrine et, avec un soupir délicat comme elles-mêmes, s'abandonnaient de nouveau à l'eau. Elles ne voulaient savoir rien d'autre, elles n'avaient de temps pour rien d'autre que pour cette nage à elles qui les rendait tellement heureuses.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

Elles étaient trois, l'une plus gracieuse que l'autre, et toutes les trois faisaient un groupe, homogène en aspirations et en volupté. Quand elles atteignaient le bord du bassin, comme si elles s'étaient réveillées d'un songe, ouvraient les yeux: leurs paupières se tiraient d'un côté et de l'autre, comme des rideaux, laissant voir des prunelles pleines d'une immense candeur. Une fraction de seconde elles me regardaient et je me demandais troublé comment je me réfléchissais dans leur tête.

Et je pensais, en même temps, qu'elles étaient, peut-être, les plus parfaites et les plus troublantes adolescentes que j'eusse vues le long et le large du monde.

C'étaient, dans un parc de Stockholm, trois jeunes demoiselles-phoques.

17 novembre 1967

LE FRONT

FRUNTEA

Il y a une heure du front baissé à terre. Et il y a une heure du front levé vers le ciel. Il y a une heure où le front se courbe vers la terre à cause de sa propre honte. Et il y a une heure ou le front se courbe vers la terre à cause de la honte des autres. Il y a une heure, la plus amère entre toutes, où le front se courbe vers la terre à cause de la trop grande honte du temps.

Il y a une heure du front baissé. Et il y a une heure du front levé vers le ciel.

Il a y une heure où le front se courbe vers la terre de honte. Et il y a une heure où il se lève vers le ciel, contre la honte.

Il y a une heure de la honte et une heure de la dignité. Et l'une vient de l'autre.

Il y a une heure où, à cause de la trop grande honte du temps, le front se courbe vers la terre. Et il y a une heure où, à cause de la trop grande honte du temps, il se lève vers le ciel.

Quels que soient les éclairs qui sillonnent le ciel, quels que soient les dangers qui le menacent, le front se lève vers le ciel.

10 août 1968

LE MARTYRE

MARTIRIUL

Quand ils sentirent la pointe du diamant, il se mirent à crier.

Ils avaient été emballés dans des caisses en bois, entre des couches de paille. Ils gisaient dans un noir profond, ils s'y sentaient bien, ils n'aspiraient à rien.

Puis, tout à coup, la lumière lancinante, aveuglante, et la pointe impitoyable. Ils pensèrent que c'était la fin.

Souffrant affreusement, ils se virent montés à des centaines de fenêtres.

C'est ainsi que les trouva le couchant et puis l'océan des lumières de la ville.

Ils se regardaient les uns les autres et ne pouvaient pas y croire.

Alors, ils se rendirent compte qu'ils étaient devenus les yeux du plus grand être qui eût jamais existé sur terre.

4 octobre 1968

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

LES SAULES
SĂLCIILE

Parfois, je reviens dans le règne végétal — et alors mes grandes amours sont les saules.

Du temps que je vis dans ce monde et que je le contemple, et que j'entre en relations avec lui, je n'ai jamais connu d'autres êtres plus romantiques qu'eux, dévorés par de grandes nostalgies, animés d'une tendresse sans fin, se donnant avec une grâce du don, qui change l'eurythmie de l'univers tout entier. Lesquelles des grandes amantes du monde, et combien ne furent-elles, ont su défaire leur chevelure — geste où réside l'essence de la féminité — d'une manière tellement symphonique? Comme ces êtres savent, filles et femmes, remplir le monde de leur harmonieux ondoiement. Je les vois de loin, et mon être tout entier frémit sous la plus musicale des caresses.

Si les reines ont appris tant bien que mal à se tenir devant une glace, nouant et dénouant leurs cheveux, c'est de ces branches, leurs sœurs végétales, qu'elles l'ont appris. Elles sont les premières à avoir longuement contemplé leur propre image, se rendant compte de sa splendeur et décidant de vivre dans la splendeur.

Filles et femmes, impératrices et reines, leur vie est splendeur et volupté. Le tronc couvert d'une riche chevelure, fantastiquement défaite, les saulaies sont des symphonies du regard, harmonieuse multitude de rythmes, et jamais, comme dans leur être, la féminité n'atteint un plus haut degré. Je les vois, je les entends et les sens, comme si Çiva lui-même me caressait de ses multiples bras, me portant du néant dans le cercle de feu de la connaissance et du bonheur.

Je pénètre sous leur feuillage et l'univers tout entier change son rythme et son contenu. Je me laisse envelopper dans leur caresse infinie, dont je me sens naître comme le son naît de la vibration de la matière.

De très loin, d'un autre monde descend en moi le souvenir de Cléôpatre, celui de Nefertiti, celui de tant d'autres femmes. Elles ont été mes grandes amantes, mais dans un monde plein d'amertumes et de déceptions.

Et je reviens dans le règne végétal, et je me laisse caresser par les branches des saules, comme si du ciel retombaient sur moi, m'enveloppant tout entier, la Chevelure de Bérénice.

1er novembre 1968

LE SABLE
NISIPUL

Tu me dis que ce n'est qu'un grain de sable, qu'un grain de sable ne peut rien faire.

Et moi je te dis qu'un grain de sable peut beaucoup faire, quand il se détache des myriades de grains de sable du fond de l'océan, quand, par un acte de volonté, il décide son destin singulier et tragique.

Tu me dis que ce n'est qu'un grain de sable, seul dans une immensité de grains de sable, qu'un grain de sable ne peut rien faire.

Et moi je te dis qu'un grain de sable peut beaucoup faire quand il renonce au fond paisible de l'océan et pénètre dans les entrailles d'une huître.

Alors, l'huître tombe malade, il n'est pas possible qu'elle ne tombe pas malade et, ensuite, apparaît l'incroyable perle.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

Tu me dis que ce n'est qu'un grain de sable, moi je sais que ce n'est qu'un grain de sable, mais je ne peux pas m'empêcher de rêver de l'incroyable perle.

24 Janvier 1969

MARTIN *

MARTIN

L'ours Martin est revenu à la forêt. Celui que les bohémiens avaient traîné dans des villages, celui qui depuis nombre d'années avait dansé dans le roulement des tambours, celui auquel des générations et des générations d'enfants avaient crié excités par le spectacle :

Danse bien, Papa Martin,
Pour des oliv's et du pain.

Personne ne lui avait donné ni olives, ni pain. Mais quant à la danse, il avait dansé, il avait toujours dansé au terrible roulement des tambours, se tenant debout sur deux pattes, frappé au bâton pour se lever, les tympans crevés par l'horrible roulement des tambours, il avait toujours dansé, jusqu'à n'en plus pouvoir, et jusqu'à tomber par terre, d'où il était de nouveau levé par les cris, par les tambours, par le bâton, par l'anneau qui ensanglantait ses narines. Dans les villages, dans les foires, dans les banlieues, partout où il était mené, il dansait : il n'y pouvait rien, donc il dansait. Et maintenant, il était revenu à la forêt. Quelqu'un de grand, au-dessus des hommes et des ours, ordonna qu'il ne fût plus traîné par les villages. On enleva l'anneau de son nez et on le mit en liberté. Et lui, vieux et fatigué, revint à la forêt où, jadis, il avait été jeune et libre. À l'horizon il voyait les montagnes comme à travers un brouillard, il se rappelait tous ces paysages-là comme dans un rêve. Maintenant, il était libre, mais brisé. Si une branche craquait, il lui semblait entendre de nouveau le tambour et, pris de frayeur, tentait de se lever sur deux pattes.

Il sentit dans les narines le parfum des touffes de framboisiers. Il voulut le renifler plus profondément, en remplir ses narines, mais la trace de l'anneau lui fit mal et il se souvint des temps de la honte :

Danse bien, Papa Martin,
Pour des oliv's et du pain.

Personne ne lui avait jamais donné pain et olives et personne, dans les bourgades par où il était allé, ne lui avait donné une seule framboise.

Soupirant profondément, il se dirigea vers l'endroit d'où venait le doux parfum. Et là il rencontra les ours jeunes. Les voyant, il pensa ne pas tout leur raconter, pour ne pas trop les effrayer, mais il n'eut le temps de dévider aucun de ses souvenirs, que les ours jeunes se ruèrent sur lui.

— C'était bon le pain et les olives, Papa Martin? Comment as-tu pu danser selon le tambour des bohémiens?

Déconcerté, il se demanda lui-même, désespéré :

— Comment ai-je pu?

Alors, de très loin, commença à monter en lui l'effroyable souvenir. On avait troué ses narines, on lui avait mis l'anneau au museau, on le frappait incessamment du bâton et on battait horriblement des tambours. Mais tout cela n'aurait été finalement — oui, finalement — rien, si les démons n'avaient pas apporté les tôles brûlantes.

---

* Nom propre qui, en roumain, est devenu surnom courant pour l'ours.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

Alors, se rappelle-t-il, commença ce qui allait le mener à « danse bien, Papa Martin ». Mais qui avait jamais senti des tôles brûlantes sous les pattes pour pouvoir le juger? C'était les ours jeunes qui le jugeaient.

— Comment as-tu pu danser, Papa Martin?

Ils étaient hargneux et impitoyables.

Un instant, pour toute réponse, il les imagina à sa place, pendant l'effroyable pédagogie. Et il ne leur répondit rien, mais leva sa pensée vers le ciel:

— Pardonne-leur, mon Dieu, et épargne leur de jamais se trouver les pattes sur la tôle brûlante.

21 mars 1969

LE BALANCIER

CUMPĂNA

Des générations entières l'ont connu, y ont eu affaire, ont senti dans leur paume sa réalité matérielle. Cela n'aurait-il laissé aucune trace dans leur structure intérieure?

Et aujourd'hui, presque tout le monde boit l'eau du robinet.

Des générations entières l'ont connu, ont vécu toute leur vie sous son signe. Sur le poteau qui l'élevait vers le ciel, entre des horizons infinis, il révélait à tous une des grandes lois du monde.

Et aujourd hui, presque tout le monde boit l'eau du robinet. Cela ne laisserait-il aucune trace dans notre structure intérieure?

Des générations entières l'ont connu, l'on senti dans leur paume, découvrant immédiatement l'une des grandes lois du monde. Quiconque avait soif, quiconque voulait apaiser sa soif, devait d'abord avoir affaire à lui.

Et aujourd'hui, presque tout le monde boit l'eau du robinet.

Des générations entières l'ont connu, ont vécu toute leur vie sous son signe. Pendant qu'elles apaisaient leur soif, sous la lumière brûlante du soleil, sous le ciel parsemé d'étoiles, elles ont eu le temps de l'observer, de méditer là-dessus. Entre des villages et des forêts, il s'élevait dans l'étendue de la plaine, énigmatique et pénétré de force, tel un signe du zodiaque, révélant à tous le principe universel de l'équilibre.

Et aujourd'hui, presque tout le monde boit l'eau du robinet.

Pour qu'on soit un homme accompli, tant de choses sont nécessaires... Avoir soif et puiser tout seul l'eau de la fontaine.

11 avril 1969

INITIATION

INIŢIERE

Le détenteur des grands mystères m'a dit:

— Il y a un rapport entre la vitesse avec laquelle on dépense sa vie et son degré d'intensité.

Le détenteur des grands mystères m'a dit:

— Si vous êtes décidé de vivre dans un seul jour toute une année de votre vie, alors, ce jour-là, vous sentirez le monde et vous jouirez de son existence autant que mille hommes à la fois.

Belgrad, 1986, în redacţia ziarului « Borba » ▶

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

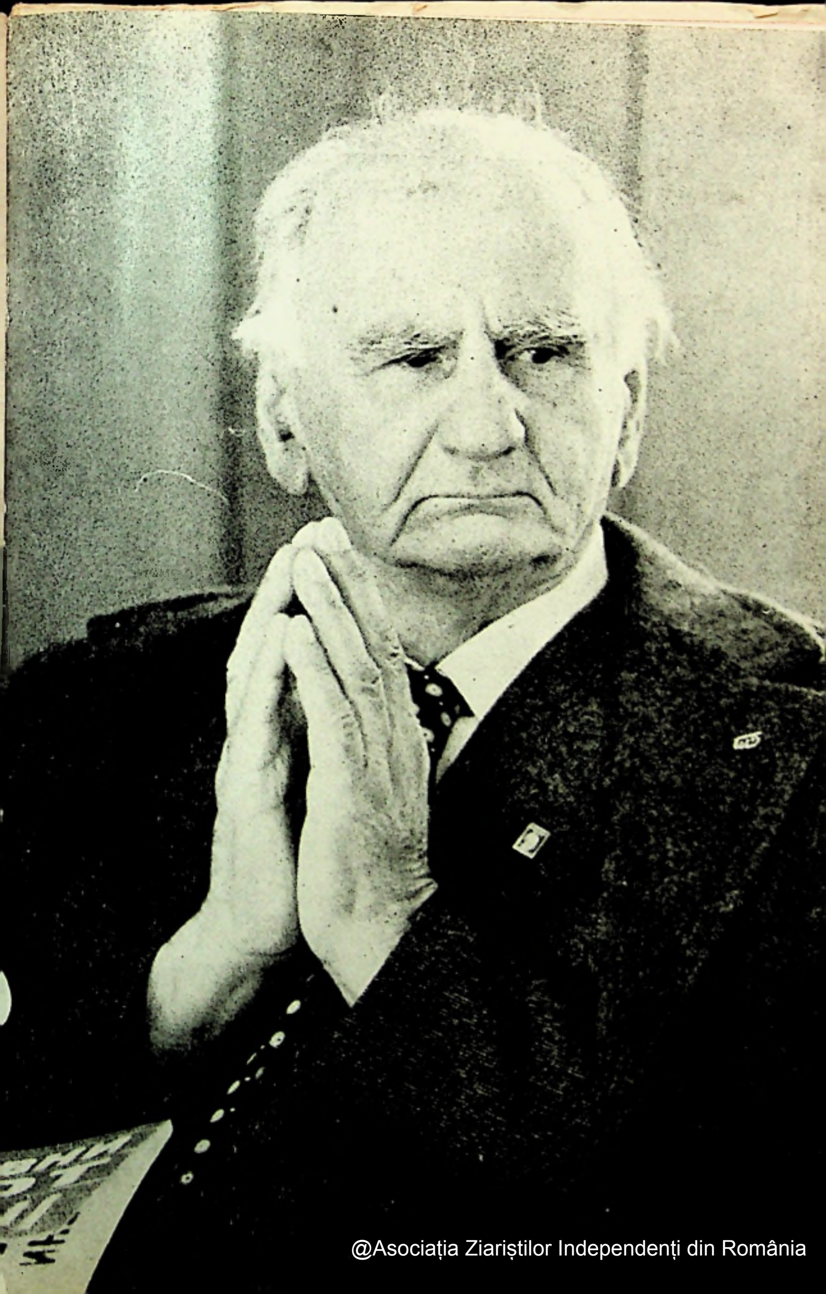

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

Părinţii: Alexandru şi Silvia Bogza

Ploieşti, 1912: în[illegible] mare şi viitorul Radu Tudoran ►

@Asociaţia Ziariştilor Independenţi din România

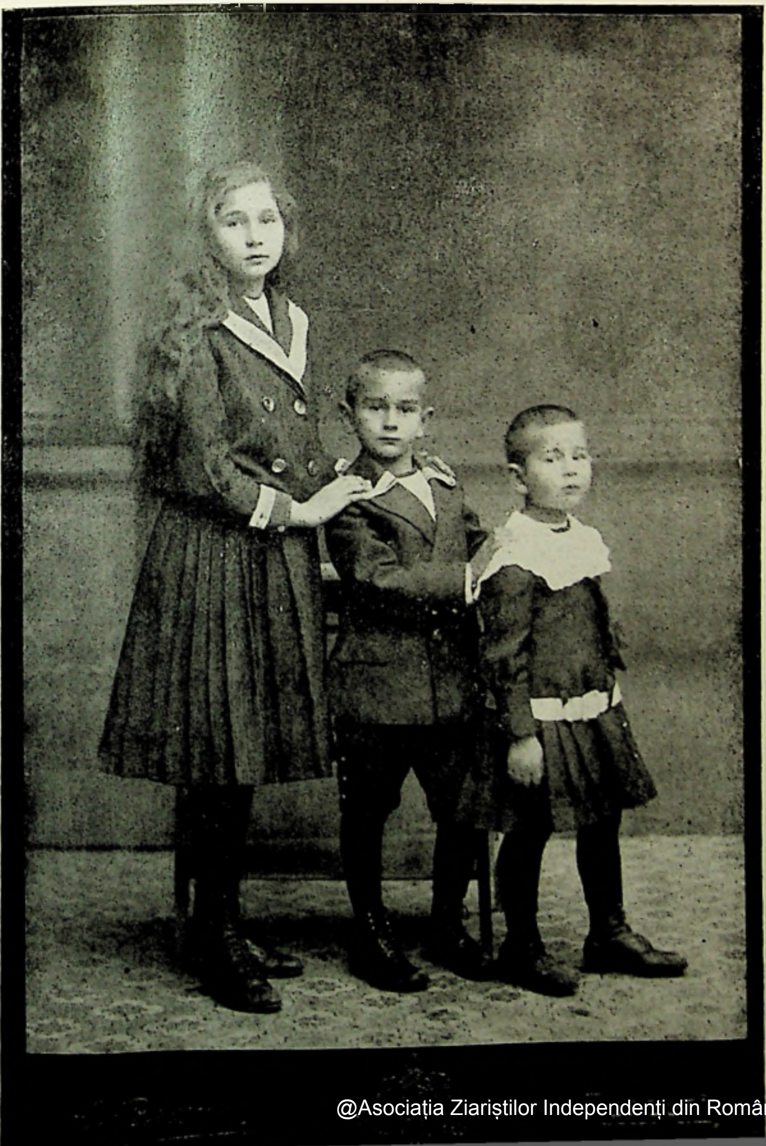

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

Buştenari, 1927: prima întîlnire cu bicicleta

@Asociaţia Ziariştilor Independenţi din România

Bicicleta lui Bunty

Buştenari, 1928: cu personalul «fabricii de sifoane»

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

Galați 1924; în vremea *Jurnalului de copilărie*

În Valea Jiului, 1945 (foto Aurel Bauh) ▶

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

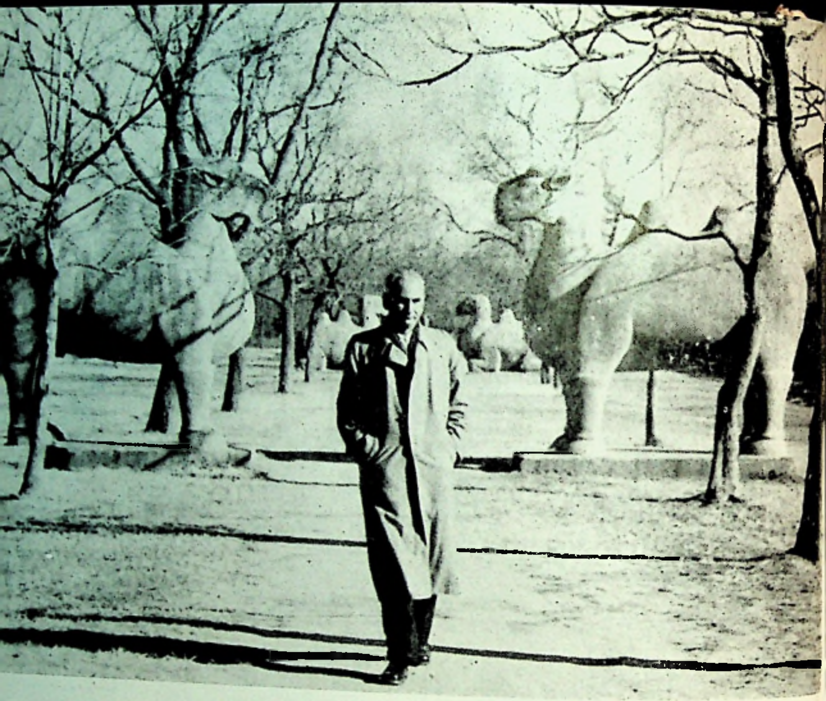

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

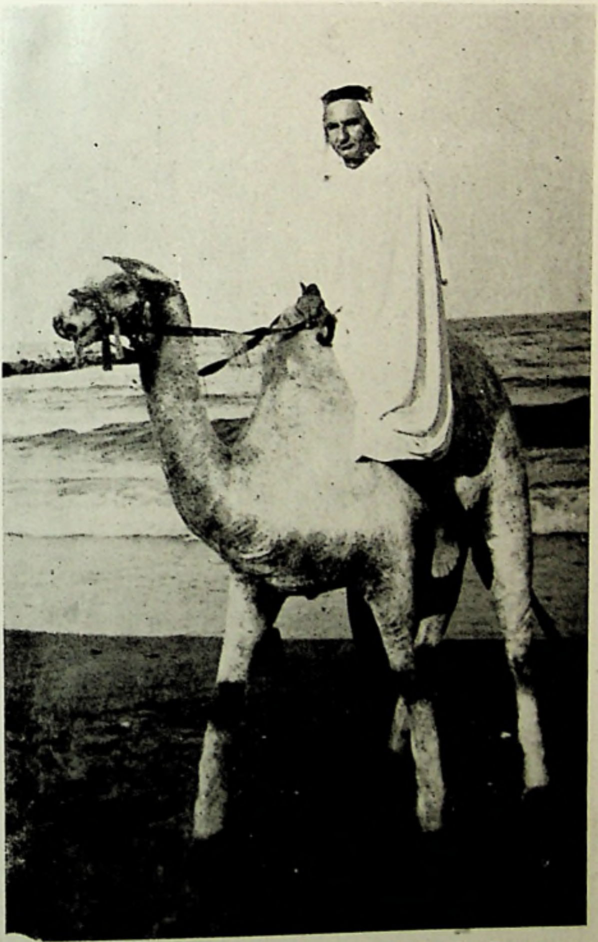

Cu gîndul la Th. E. Lawrence

◀ În China, 1955

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

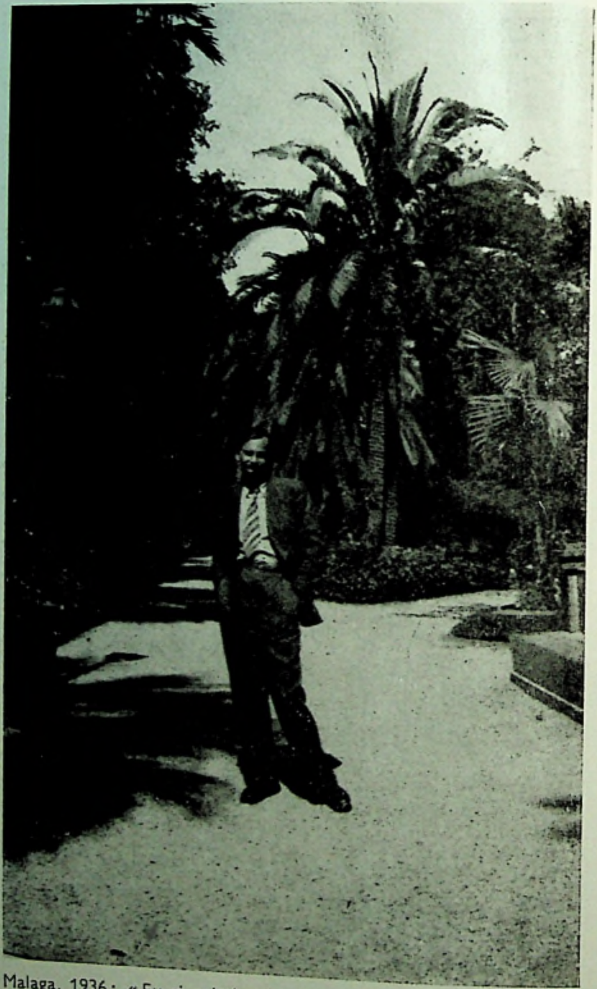

Malaga, 1936: « Eu și palmierul »

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

Cu Florica și Marcela Cordescu

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

«De, Stancule, știu eu?!»
Cu Zaharia Stancu pe Calea Victoriei (1943)

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

Cu Cezar Baltag, Nichita Stănescu şi Nicolae Velea (1965)

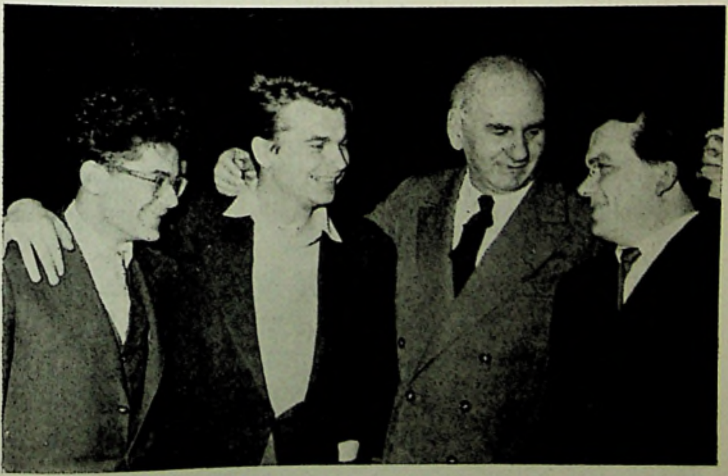

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

Cu Bunty (Bucureşti, Piaţa Cosmonauţilor)

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

În rol de mohican

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

Le détenteur des grands mystères m'a dit :
— Si vous êtes décidé de vivre dans une seule heure dix ans de votre vie, alors, en cette heure-là resplendira en vous toute la beauté et toute la sagesse du monde.
Le détenteur des grands mystères m'a dit :
— Si vous êtes décidé de vivre, dans un seul instant, toute votre vie, alors — surtout si par ce geste vous rétablissez le sublime dans l'univers — vous avez toutes les chances de devenir immortel.

10 Juillet 1970

L'OISEAU

PASĂREA

Quelle sorte d'oiseau serais-tu, car tu n'es pas de la famille des grands ailés, mais tu ne peux vivre non plus parmi les couveuses?

Tu traînes les ailes et le bec dans la poussière, et quand ceux qui traînent comme toi commencent à te croire des leurs, tu pousses un cri et tu te lances soudain en haut. Tu laisses derrière toi hirondelles, rossignols et cygnes et tu t'élèves jusque là où s'élève le vol des aigles.

Mais à peine te reçoivent-ils entre eux, dans l'azur le plus haut, que tu tombes à terre, dans la poussière d'où tu es parti.

Quelle sorte d'oiseau serais-tu, mon âme, envahie par de si grands élans et par de si mortelles fatigues?

1er janvier 1971

CONTE BLEU

BASM

Du temps que Dieu et Saint Pierre allaient sur terre, sous l'image de deux vieillards courbés, appuyés au bâton et portant des chaussures trouées, et que sur la brune cognaient aux portes des gens, et que souvent il leur arrivait d'être chassés, une fois, la nuit les surprit en plein champ en même temps qu'une pluie qui mouilla leurs vêtements et qui les couvrit de boue; et tout en errant dans le noir, très tard seulement ils arrivèrent aux abords d'un village et à peine osèrent-ils frapper du bâton à la première porte.

De gros chiens se ruèrent sur eux prêts à les mettre en pièces, mais bientôt on entendit une voix d'homme demandant qui frappait et ils répondirent :

— Braves gens !

Alors l'homme, apaisant les chiens, les invita dedans où la femme et les enfants venaient à peine de se réveiller, et il commença à donner des ordres, mais avec douceur.

— Marie, jette quelques brindilles dans le feu. Tudor, va à la fontaine et apporte une seille d'eau fraîche. Ileana, toi apporte un pot de lait . . .

Et ils leur donnèrent de quoi se laver et des serviettes blanches pour s'essuyer, et ils leur offrirent à manger, et les firent dormir dans une pièce qui sentait les coings et le basilic.

Le lendemain matin, ils leur donnèrent de nouveau de quoi se laver, les firent de nouveau manger, leur mirent encore dans la besace quelques pommes comme ils n'en avaient jamais vues, et leur souhaitèrent bon voyage.

Dès qu'ils sortirent du village, Saint Pierre se mit à prier le Seigneur :

◀ Belgrad, 1986 : în redacţia ziarului « Borba »

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

— Bon Dieu, faites quelque chose pour ces gens, car ils nous ont si gentiment reçus !

— Que voudrais-tu, Saint Pierre, que je fasse? car tu l'as vu, ils ne sont pas miséreux.

— Mon Dieu, faites quelque chose, faites qu'ils voient au moins une seule fois leur âme !

— Qu'ils voient leur âme, dis-tu, Saint Pierre?

— Oui, mon Dieu, qu'ils puisseut voir leur âme, comme nous voyons ce peuplier-là . . .

— Très bien, Saint Pierre, répondit le bon Dieu, regardant tout pensif le village de la vallée.

Et après un temps, de la famille de ces gens naquit Mihai Eminescu.

*15 Janvier * 1971*

LES PAILLES

PAIELE

Dans l'au-delà, plusieurs pailles causaient.

— Pauvre de moi, disait l'une d'elles, quel destin que le mien ! Après avoir vécu tout un été à la lumière du soleil, en écoutant les alouettes, il me fut donné d'être mangée par un âne.

— Moi, se plaignit une autre, après avoir ondoyé au souffle du vent, telle les vagues de la mer, je suis devenue couche dans l'étable à cochons.

— Notre destin est triste, sanglotèrent plusieurs.

— Je ne sais pas ce que c'est que d'être mangé par les cochons, fit alors la dernière, mais je crois qu'il ne peut y avoir rien de pire que de voir le naufragé s'accrocher à toi, une lueur d'espoir dans les yeux, et puis couler. Non, il n'y a rien de plus triste que d'être la paille qui éveille l'illusion de celui qui se noie.

14 avril 1972

L'ÂTRE

VATRA

Réalité fondamentale de l'enfance de notre peuple, l'âtre a été la réalité fondamentale de mon enfance.

Il pouvait mettre un terme à la faim et au froid, les deux sensations impitoyables qui m'ont dévoilé la dureté de la vie et du monde. J'errais le long des rivières, dans l'étendue de la plaine, entre des horizons infinis, auprès d'autres hommes qui erraient également, jusqu'à ce que nous fussions tous rassemblés autour d'un endroit plat, parfois de la largeur d'une main seulement, où ils allumaient le feu. À sa flamme, ils réchauffaient leurs mains, y passaient des tranches de pain ou de lard et racontaient des histoires. Je les écoutais, cherchant à être leur semblable, à m'intégrer à l'anneau de corps humains, rassemblé autour de la braise brûlante. Dans ce temps, très lointain, et dans ces circonstances épiques, est apparue dans ma pensée la notion d'âtre.

* Naissance de Mihai Eminescu (1850—1889).

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

Maintenant, le pays tout entier est un âtre, où brûlent des milliers de feux, autour d'un grand et incorruptible feu.

21 Juillet 1972

LE SOMMET

PISCUL

De la lisière d'une forêt on apercevait les épaules de la montagne, et ensuite, plus haut encore, sa tête, un sommet de pierre inaccessible.

Cet été-là, montant et montant, grimpant de rocher en rocher, ensanglantant leurs pattes et leurs genoux, rongés par une ambition suprême, quelques ours réussirent à arriver jusqu'en haut. L'exaltation qui les prit ne connaissait plus de limites : ils se prenaient dans les bras les uns les autres, ils se tapaient les épaules avec les pattes, et leurs yeux brillaient de joie et de triomphe. Une seule chose les contrariait : un aigle.

Celui-ci, les serres cramponnées à un rocher, regardait autour de lui, crêtes et vallées, pris d'une profonde mélancolie.

— Être bizarre, lui crièrent les ours, comment ne te réjouis-tu pas d'être si haut ?

— Vous, tourna la tête l'aigle, vous êtes arrivés ici en montant. Moi, en descendant.

Et il plongea de nouveau dans sa profonde mélancolie.

3 novembre 1972

LA CONSTELLATION

CONSTELAŢIA

Celui-là est Orion, ma constellation bien-aimée, la plus grandiose de celles qui existent dans le ciel, d'une noble architecture, autour de laquelle les Grecs, la tête à jamais baignée dans le fleuve infini des mythes, ont imaginé une légende si troublante et si claire : celle du Chasseur qui, osant regarder Diane au bain, fut jeté au ciel par la déesse, où il resta à jamais.

Voir dans le plus grandiose des rectangles qui existent au ciel la silhouette d'un chasseur, l'épée à la cuisse telle que les Grecs l'ont vue, c'est donner un charme de plus — et la dimension de l'éternité — à tout ce que nous ont laissé Aristote, Platon et Homère.

J'ai été souvent surpris de me rendre compte que tant de gens aux vastes horizons intérieurs, et avec une infinité de connaissances des civilisations du monde ne connaissaient que par des références littéraires l'existence d'Orion, ne pouvant pas l'identifier dans le ciel, ou — certains d'entre eux — croyant que c'étai une étoile.

C'est pourquoi, reprenant un vieux geste — celui de montrer, de diriger les regards de tous vers ce qui mérite d'être vu — je veux le montrer, encore une fois, cet automne, lorsqu'il revient après une longue absence, le montrer de nouveau, à mes contemporains, autrement que je ne l'ai fait jusqu'à présent, à quelques-uns seulement, la main tendue, de sur d'immenses neiges, sous les cieux d'hiver.

Pour ceux qui veulent le découvrir et, voyant sa magnificence, sentir un instant son frémissement, je dirai seulement que, promenant leurs yeux sur le firmament — vers le levant au début de l'automne : vers le sud au cœur de l'hiver : et,

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

aux approches du printemps, seulement à la première heure du soir, vers le couchant — il leur sera impossible de ne pas être frappés par l'éclat tout à fait exceptionnel, de grains de diamant, des trois étoiles qui forment la ceinture d'Orion. Il y en a beaucoup qui l'ont vue, mais qui en sont restés là, sans en reconstituer la stature.

On devra donc, partant de ces trois étoiles tellement vives, découvrir — au-dessus, puis au-dessous d'elles — les quatre étoiles très grandes qui forment les épaules et les jambes d'Orion, le grandiose rectangle de lumière qui — tout l'hiver — glisse au-dessus de nos têtes.

2 octobre 1970

AUX PORTES DU PARADIS / LA POARTA RAIULUI

— Je t'y vois inscrit, dit Saint Pierre, feuilletant un gros registre, avec toute sorte de péchés.

— Oui, Saint Pierre, balbutia celui qui se présentait aux portes du paradis, ma pauvre âme regorge pleine de péchés.

— Quand tu as été petit, tu n'as pas trop obéi à tes parents.

— Je ne leur ai pas obéi, Saint Pierre, j'ai été un garnement.

— À l'école, tu ne t'es pas tué à apprendre.

— Je ne me suis pas trop tué, Saint Pierre.

— Et je vois, qu'à ton âge viril, tu as menti à sept filles, tu leur a dit que tu les épouserais . . .

— À six, Saint Pierre, la septième je l'ai épousée.

— Mais tu l'as abandonnée.

— On ne s'entendait pas, Saint Pierre.

— À la guerre tu n'as pas été trop vaillant.

— Je ne l'ai pas été, je ne puis me vanter de ma vaillance.

— En échange tu as aimé boire.

— Quant à boire, j'ai bu quelque peu.

— Et médire, tu as aimé aussi.

— Tous médisaient, Saint Pierre.

— Oh, mais je vois à ton compte un crime aussi.

— Par imprudence.

— Imprudence ou non-imprudence, c'est toujours un crime. Dis-moi : sur quoi comptes-tu pour comparaître aux portes du paradis?

— Saint Pierre, j'ai été acteur. Et je veux vous dire que je n'ai jamais récité des vers comme un m'as-tu-vu.

— C'est-à-dire tu n'as pas tiré l'air par les narines comme un cheval?

— Non, Saint Pierre.

— Tu n'as pas fait des yeux de merlan frit?

— Non, Saint Pierre.

— Tu n'as pas grincé des dents non plus?

— Non, Saint Pierre.

— Bon, dit alors Saint Pierre, arrêtant sur lui un œil où se lisait une agréable surprise. Bon, tu peux entrer.

Et il chercha lui-même dans la chaîne à clefs et lui ouvrit les portes.

6 avril 1973

Version française par ILEANA VULPESCU

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

MIHAI ZAMFIR

Căutàtorul de simboluri

Toată viaţa sa Geo Bogza a căutat simboluri. În tinereţe, a făcut-o instinctiv, din pornirea oricărui tînăr spre ceea ce el crede că ar fi esenţa lucrurilor; mai tîrziu, cînd relaţia dintre scris şi realitatea înconjurătoare s-a stabilizat, a început să caute simboluri cu din ce în ce mai mare dezinvoltură şi să le identifice fără greş, ca un vînător iscusit. În ultimele sale volume ce cuprind poeme în proză, vînătoarea de simboluri s-a transformat într-o artă perfecţionată: de la primele cuvinte bănuim finalul, iar dulcea incertitudine textuală care ne conduce pînă la el provoacă farmecul intrinsec al poemului.

De-a lungul unei prodigioase activităţi începute în urmă cu şase decenii, Geo Bogza a mai ajuns şi la o altă concluzie: pentru a fi eficace, simbolul trebuie concentrat la maximum. Diluat pe sute de pagini, acelaşi simbol îşi pulverizează semnificaţiile şi sfîrşeşte prin a fi pus în chestiune. Concluzia stilistică: poemul de scurte dimensiuni rămîne forma cea mai fericită de cuprindere a simbolului şi de transformare a ocazionalului în memorabil. Din mariajul perfect al simbolului cu poemul în proză poate izvorî astfel o mare artă.

Dar înainte ca acest simplu adevăr să capete corp, cîte şovăieli, cîte cărări înfundate şi cîte tatonări oarbe ! Astăzi vedem clar că forma epigramatic-concentrată a convenit de la început tînărului scriitor, incapabil să se decidă între poezie şi proză. Cele mai atractive pasaje din recentul *Jurnal de copilărie şi adolescenţă* sînt tocmai viziunile fulgurante prinse întîmplător într-o unică formulă, lumea în expansiune a unui copil ivindu-se pe fondul unei fraze neaşteptate. Vrînd să scrie despre *tot*, adolescentul Geo Bogza a scris despre un singur lucru — despre felul în care se naşte o vocaţie.

Drumul spre poemul în proză s-a împletit, la Geo Bogza, cu avatarurile unei arte a prozei ce poartă semn poetic şi cu cele ale unei poezii intenţionat prozaice. Chiar şi mult polisatul *Orion*, volum în care fiecare piesă a fost reformulată, adusă pe cît posibil la sensibilitatea vremii noastre, cuprinde anumite « poeme » ce nu sînt altceva decît o poezie *sui generis*, care pluteşte veşnic între vers şi reportaj. Compuneri publicate în extrema tinereţe în revista « Urmuz» sau fragmente din *Poemul petrolifer* şovăie între proza realist-violentă şi tentaţia de a face din aceeaşi proză, împinsă pînă la desperare, o poezie *à rebours*. Autorul a presupus, desigur, că esenţa poeziei iese la iveală pînă şi din cele mai nepoetice contexte. *Poemul petrolifer* şi întîmplările din lumea Buştenarilor sînt poezie sau proză? Poezie, fără îndoială, nu prin dispunere tipografică, ci prin răsturnarea ordinii presupuse a lumii. În asemenea momente de cotitură a istoriei formelor cum a fost deceniul al patrulea, alunecarea spre poezie sau proză — domenii disjuncte şi deodată apropiate pînă la identificare — a depins de o nuanţă infinitesimală şi de o umoare momentană în viaţa unui scriitor anumit.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

Dar pînă la urmă opera lui Geo Bogza va înclina de partea prozei, a unei proze cu totul speciale. Dacă a produs poezie în prozaicizare conştientă, Geo Bogza va face proză din apropierea de poezie, adică o proză ce nu mai are nimic din naraţiunea închegată şi din obsesia epică. Nu este un caz unic şi analogiile survin de la sine, pentru că aceeaşi problemă a chinuit o întreagă generaţie. Experimentele lui Henri Michaux sau ale lui Francis Ponge au avut la bază raţiuni mai degrabă metafizice, dar s-au oprit la acelaşi nivel al frazei. În cele mai bune dintre volumele lor, atît Michaux cît şi Ponge optează pentru o proză miniaturală, în care fiecare frază cheamă altă frază, iar frazele se adună pînă la sfîrşit, toate, în jurul unui punct central, care le justifică pe fiecare în parte. În această situaţie, apelativul de *poem în proză*, singurul adecvat, poate crea confuzii: el ne duce cu gîndul la experimentele simboliste şi la toată literatura « decadentă » de la sfîrşitul secolului cînd, de fapt, resorturile acestei literaturi rămîn cu totul altele. Hiperpoezie de frontieră, aflată egal în dispută cu poezia tradiţională şi cu proza tradiţională, poemul lui Bogza a luat naştere printr-o mişcare simetrică faţă de poemele lui Michaux sau Ponge, dovedind — dacă mai era nevoie — că Europa este una singură şi că mişcările ei fundamentale de geologie spirituală dau, în diferite puncte, rezultate înrudite.

Dacă rezolvarea « stării de poezie » difuză şi acută în toate paginile confesive din *Jurnal . . .* s-a făcut în favoarea prozei — de fapt, a poemului în proză — drumul ulterior n-a fost nici lin, nici simplu. Poezie, uneori extrem de subtilă şi de delicată, va mai scrie autorul pînă astăzi, fără a avea altă pretenţie decît aceea că exersează un *violon d'Ingres*. Însă pentru oricare scriitor din deceniul al patrulea, *proză* însemna încă masivitate, lecţie rebreniană, construcţie solidă etc. Pînă cînd poemul în proză va cîştiga autonomie şi, mai ales, strălucire, Geo Bogza parcurge un drum dificil, mînat, fără îndoială, de instinctul obscur ce-l avertiza că nu-şi găsise încă forma convenabilă. *Cartea Oltului*, cu toată spectaculozitatea ei, este în parte o concesie făcută ideii tradiţionale de proză. Au urmat alte opuri masive, poetizări de multe ori diluate ale aceloraşi idei, şi care au luat de-a lungul anilor forma unor « Porţi » ale « măreţiei », a unor « Meridiane » precis orientate, palide cópii ale formulei din *Ţara de piatră* sau din *Cartea Oltului*. Cred că trebuie amintite aceste tatonări pentru a măsura contrastul cu poemele în proză de astăzi: forţa de a renaşte prin identificarea veritabilei vocaţii aparţine, oricum, unei personalităţi ieşite din comun.

Paznic de far (1974) şi *Ca să fii om întreg* (1984) cuprind esenţa prozei miniaturale. Aici, poemul în proză ne întîmpină cu toată structurarea sa internă perfectă, cu aceeaşi sintaxă interioară repetitivă, însă niciodată obositoare — pentru că lumea ce-l inspiră pe autor poartă semnul varietăţii programate.

L-am numit de la început pe Bogza *căutătorul de simboluri* şi cred că această formulă epuizează semnificaţia celei mai interesante părţi din opera sa. În ce crede un « căutător de simboluri »? Evident, într-o ordine ocultă a lumii, ordine ce răzbate rareori la suprafaţă şi pe care numai iniţiatul o poate descifra. Ordinea ocultă este mascată de varietatea delirantă a lumii fenomenale; ca un hermeneut al sensului vieţii, scriitorul trece dincolo de aparenţe, surprinde desenul coerent şi ascuns, la care privirea comună nu va avea niciodată acces.

Dacă ar fi să găsim un numitor comun tuturor stărilor ascunse pe care poemul în proză le descoperă dincolo de aparenţe, atunci am observa că toate aceste stări poartă un semn *etic*. Un elogiu permanent şi pasionat al eticii fundamentale unifică poemele în proză ale lui Geo Bogza pînă la nivelul de la care le putem considera fragmente aleatorii ale aceluiaşi Text. La interval de două luni şi ceva, în vara lui 1969, săptămînă de săptămînă, Geo Bogza va scrie despre Teatrul Naţional abia clădit, despre Eminescu, despre mare şi despre crabi, despre virtuţile bici-

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

cietei, despre Prometeu, despre Ardeal, etc., etc. Temele poemelor sale par a asculta de o ordine suprarealistă! Dar este suficient să treci de primele fraze pentru ca textul comun să ni se releve cu toată claritatea: același ideal etic unifică semnificațiile. Ceea ce părea o varietate provocatoare se reduce, ca prin farmec, la o unică obsesie, la obsesia armoniei morale pe care individul și umanitatea în ansamblul ei sînt gata să o piardă sau să o distrugă în fiecare clipă.

Clădirea, lanul de porumb, bicicleta, o carte sau un fruct devin instantaneu simboluri explicite ale unei stări inexplicabile, ce justifică existența scriitorului. Cînd vorbește despre artiști (Eminescu, Whitman, Lorca, Enescu sau Luchian), prozatorul se arată frapat mai ales de ținuta lor morală; cînd vorbește despre oamenii simpli, îi transformă de obicei în personaje statuare, deodată celebre; cînd vorbește despre sine, alege dintr-o biografie agitată ceea ce i se pare a ilustra un adevăr moral universal, o lege a spiritului pe care pînă atunci nu o știusem. La prima lectură, poemele lui Bogza par a se cufunda cu voluptate în fenomenal, doar pentru a sărbători varietatea existenței; la o a doua lectură, substratul lor numenal extrem de coerent ne acaparează.

În desfășurarea pur frastică, poemele par a oferi aceeași varietate: scene trăite, povestiri auzite, peisaje surprinse în cîteva rînduri, glosări pe marginea evenimentelor curente, meditații la aniversări etc.; există poeme care se încheagă în jurul unui vers, de obicei al unui vers eminescian, sau în jurul unei sintagme, după cea mai pură rețetă a secolului XIX. Dar și aici obsesia modelului unic ghidează structurile vizibile: în prima lui parte, fiecare dintre poeme propune un adevăr (aparent) pe care cea de a doua parte trebuie să-l demaște; sau înfățișează de la început adevărul final, pe care a doua parte, prin dezvoltare melodică, îl ridică pe culmile hiperbolei. În această veșnică structură binară, rezidă o altă explicație pentru încintarea lecturii: unitatea de fond a poemelor este slujită de o la fel de consecventă unitate stilistică. E reconfortant să întîlnești același model generativ într-o lume alcătuită sub semnul pitorescului.

Cadențarea ritmică a frazei, împărțirea textului pe « strofe » marcate prin repetiții anaforice, poantele de încheiere îndelung pregătite sînt procedee străvechi, legate de istoria speciei. Însă și aici domnește o discreție demnă de reținut: în sintagmatica vastă a unei cărți precum *Paznic de far*, niciodată aceleași procedee nu revin în poeme succesive sau apropiate. Ca și pretextele de la care pleacă, poemele lui Bogza utilizează aceeași varietate de procedee, adîncindu-se de data aceasta cu voluptate în lumea stilului.

Orice obsesie etică rămîne puțin suspectă în ochii cititorului prevenit: etica autentică presupune obligatoriu o parte de umbră iar prea multă rigoare morală sugerează involuntar o doză de *mauvaise conscience*, o vină de ispășit. Nu ne mai întrebăm, inutil, care ar fi în ocurență această vină, deoarece bănuim ușor. Probabil că poemele în proză care ne stîrnesc admirația provin dintr-o lungă meditație culpabilizată — și ne felicităm că ea a produs asemenea rezultate. Etic, forma cea mai productivă rămîne cea concentrată, apoftegma și apologul, în fond, variante ale rugăciunii, care niciodată nu poate fi prea lungă. Prin fiecare dintre poemele sale în proză, Geo Bogza răscumpără un capitol dintr-o carte voluminoasă, produsă sub semnul disponibilității.

Nu trebuie să ne închipuim totuși că poemele în proză ale autorului ar fi un fel de concentrate conceptuale: lumea lui Geo Bogza, concretă și plină de sevă, aderă spontan la realitate; peste ani și peste felurite avatarii, reporterul rămîne treaz. Din aceste poeme, un viitor cititor își va putea imagina coordonatele zilnice ale existenței din România în deceniile șapte și opt. Un întreg decor material (școli, aeroporturi, mijloace de transport), un decor natural (lanuri de grîu,

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

marea, rîurile), o suită de aniversări și de obsesii aniversare, o anumită stare de spirit. Dacă sîntem atenți și la data scrierii fiecărui poem, coroborînd-o cu evenimentele istorice, atunci vom avea, în filigran, istoria contemporană a României, filtrată de o conștiință artistă. E necesar oarecare efort pentru a descifra pădurea de simboluri, dar în cele din urmă ești răsplătit. Reporterul care, în anii '30, făcea impenitent fotografii crude ale realității curente face, în anii '70, crochiuri alegorice ale aceleiași realități. Schimbarea epocii a antrenat o schimbare de manieră culturală.

Poezie, proză directă, proză poetică, poem în proză: traseul literar al lui Geo Bogza e puțin comun; dar nici epoca pe care a străbătut-o n-a fost o epocă obișnuită. Este meritul autorului acela de a fi răspuns circumstanțelor de o manieră mereu originală. Iar la zenit, o formă prozodică perfectă, poemul în proză, a întîlnit firesc și o conștiință, lucru extrem de rar și extrem de fast în oricare literatură.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

ION BOGDAN LEFTER

« Modelele » operei

Desfăşurată pînă azi de-a lungul a şase decenii, opera lui Geo Bogza pare să-şi fi copleşit exegeţii, resemnaţi sub sentimentul unei teribile « monumentalităţi ». Imaginea ei curentă e de omogenitate în grandoare: Bogza — reporter frenetic şi solemn, captînd ritmurile naturale şi cosmice, gesticulînd whitmanian, poet al prozei... Fără să merg pînă la a face (deşi ar merita) o interpretare propriu-zis sociologică a acestei imagini, voi spune doar că ea s-a impus în deceniile cinci şi şase ale secolului, cînd autorul ajunsese la o mare suprafaţă socială, impunînd publicului un anumit standard al textelor sale. Modurile de atitudine şi stilistice anterioare şi ulterioare s-au văzut absorbite în tiparul astfel « instituţionalizat », transformate în variante ale unei matrici unice. Drept urmare, presupusa omogenitate a fost de cele mai multe ori pur şi simplu proclamată, fără probe, nu tocmai des adăugîndu-se argumente mai subtile. Mircea Martin — ca să dau un exemplu pentru cazul al doilea — a aşezat diversitatea creaţiei autorului sub semnul unei aparte « atemporalităţi »: « Opera lui Geo Bogza arată o mare unitate indiferent de sacadarea ei pe volume şi în ciuda diferenţierii ei tematice sau generice », încît alternanţele « pe ansamblul operei se rezolvă în simultaneitate », cu numitorul comun al « poeziei dincolo de zăgazurile generice » (*Identificări*, Ed. Cartea Românească, 1977, p. 144—6), deci în numele unui soi de « pan-poeticitate » triumfătoare, atestată cu infatigabilă tenacitate de comentatorii scrierilor bogziene, inclusiv — ori mai ales! — al celor în proză...

Ipoteza e firească dacă luăm în considerare că întotdeauna constantele de personalitate ale unui autor (dintre cei valoroşi, evident!) conferă operei o convergenţă implacabilă, însă mai greu de acceptat dacă ne gîndim că unul şi acelaşi Geo Bogza a lansat în tinereţe manifeste avangardiste şi produce la senectute calme tablete de omagiere a valorilor clasice. « Unul şi acelaşi »? Doar — va trebui să răspundem — dacă privim opera sa într-o perspectivă a « temporalităţii », a evoluţiei, a *schimbării*. Altfel, primul sacrificat ar fi tînărul Geo Bogza, avangardistul, faţă de care autorul celebrării din *Cartea Oltului* s-a îndepărtat mult. Însă perioada începuturilor e esenţială pentru înţelegerea literaturii sale ulterioare. Nucleii ei generatori se află în anii Buştenarilor (unde se stabilise către sfîrşitul adolescenţei, după părăsirea marinei), ani în care editează revista *Urmuz*, colaborează la *Câmpina* scoasă de Al. Tudor-Miu şi la *unu* a lui Saşa Pană, publică *Jurnal de sex* (1929) şi *Poemul invectivă* (1933), leagă prietenie cu Voronca, Virgil Gheorghiu şi cu întreg grupul «lăptăriei» lui Roll. De la acest Geo Bogza şi pînă la autorul *Ţării de piatră, de foc şi de pămînt* (1939), după aceea al *Cărţii Oltului* (1945) şi al *Meridianelor sovietice* (1953), după aceea al *Paznicului de far* (1974) sînt distanţe greu de acoperit cu o formulă-tip. Distanţe, adică *schimbări*. Faţă de începuturile suprarealiste, opera lui Bogza poate fi privită ca o metamorfoză în trepte. Lucru adevărat pentru toţi autorii importanţi porniţi din suprarealism. Pe ceilalţi, rămaşi pentru totdeauna credincioşi crezului

@Asociaţia Ziariştilor Independenţi din România

inițial, istoria literară îi înregistrează în dreptul curentelor și mișcărilor respective, desemnate generic, în legătură cu care numele apar mai ales cînd se trece la exemplificări. Într-un anume sens, aceștia din urmă sînt niște « anonimi », truditori la o operă comună, aparținînd unui nou « folclor », de speță cultă. În schimb, un Aragon, un Queneau ori un Prévért — ca să invoc cîteva cazuri de personalități care au evitat acest tip de « anonimizare » — s-au salvat tocmai prin evadarea din suprarealism, prin delimitare, prin *schimbare*. Literatura lor, vastă, ilustrează aventura căutării de soluții independente, de unde impresia de mare mobilitate a spiritului creator. La fel s-a întîmplat și cu Geo Bogza, în circumstanțele proprii culturii române. Avangardist în anii debutului, el a părăsit curînd modelul inițial, deplasîndu-se spre zone noi, mai mult sau mai puțin « învecinate ». Ceea ce înseamnă un traseu creator accidentat, presărat cu « borne » din perspectiva cărora experiența suprarealistă a primei tinereți și-a dezvăluit fațete diferite și a fost integrată în chipuri diverse (funcție de moment) în ecuații retrospective de evoluție. Așa privind lucrurile, îmi propun să trec în continuare în revistă modelele literare ale căror teritorii le-a traversat Geo Bogza de-a lungul anilor, abia după aceea urmînd să trag pe scurt o concluzie despre « constantele personalității ».

Mai întîi, cel avangardist. Bogza l-a urmat o vreme cu însuflețire, devenind un personaj de frunte al mișcării. Vedea în căile ei o șansă de exprimare a nonconformismului său structural. Drept pentru care se lansează cu poeme de aspect dadaist: « Hau ! Hau ! Hau ! / rota dria dau / sino selvo valen / fată cu păr galben / vermo sisla dur / aici împrejur / Klimer zebra tren / nici tu / nici eu / rugări lui Dumnezeu » etc. (*Descîntec*, în revista *Urmuz*, 1928; citez, aici și în continuare, după *Avangarda literară românească*, antologie de Marin Mincu, Ed. Minerva, 1983); îl pastișează pe Urmuz: « Este o bucată de os cu măduva pietrificată. Dacă îl apeși pe ceva plînge cu linii zgîriate. A fost născocit pentru a se găsi de lucru spațiului dintre ureche și țeastă. Servește și de higrometru: se încearcă cu el umiditatea limbei ». etc. (*Creionul*, în *Urmuz*, 1928); compune versuri « cuminte » — suprarealiste: și produce imagini în maniera Voronca et comp.: « Toamna aceasta lungă e ca o coadă de cometă . . . / [. . .] / Vai, toamna are dantură de aur. N-o să uit niciodată / zîmbetele ei galbene ca dovlecii pe care îi mîncam în copilărie ». (*Piatră cubică. Toamna*, în *unu*, 1929). Manifestele pe care le semnează sînt în stilul grupului, violente, incendiare. Bogza îl vedea pe atunci pe Urmuz alături de fiul divin, « apostolii unor lumi ce au să vină » (*Urmuz*, text inaugural al publicației omonime, 1928) și îl așeza pe aceeași treaptă cu Eminescu (*Urmuz premergătorul*.) A lansat și el embleme programatice, precum « exasperarea creatoare » (în *unu*, 1931) și « poezia penetrantistă » sau « penetrantismul », prin care înțelegea scrisul apt să pătrundă în conștiințe, să impresioneze, să agite (cf. *Jurnal de copilărie și adolescență*, Ed. Cartea Românească, 1987, p. 113, 137—69). Că nu ocolea și alte posibile semnificații « penetrante » o dovedesc sugestiile grafice ale poemului *Atențiune !* (în *Urmuz*, 1928).

În același ani se constituie și o a doua « manieră Bogza », abia ea cea dintîi cu adevărat personală, coexistînd la început cu cea avangardistă și apoi eliminînd-o progresiv, în urma unui extrem de interesant proces de clarificare teoretică, înregistrat în însemnările *Jurnalului*. Înainte de a descrie acest al doilea model literar, e de remarcat că — oricum — din « suprarealismul » lui Geo Bogza fuseseră receptate mai curînd unele trăsături ținînd de frondă în general și mai puțin de viziunea și stilistica mișcării. Poemele cu care i-a scandalizat pe unii la culme și pentru care a fost acuzat de « pornografie » nu erau nici scrise sub dicteu, nici risipite în imagini incongruente, absurde, nonreferențiale (Călinescu a avut umorul de a le aprecia drept « brutal priapice » ! — în *Istoria* sa, F.R.L.A., 1941, p. 807 —, iar Eugen Simion

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

le-a numit mai încoace « poeme de dragoste de o vigoare barbară » — în *Scriitori român' de azi*, vol. I, ed. a II-a, Ed. Cartea Românească, 1978, p. 363). Se îndreptase către un soi de poezie « prozaică », portretistică şi narativă, compatibilă în anumite privinţe — nonconformismul, democratismul, tonul violent-programatic — cu suprarealismul, dar despărţit de el într-un punct-cheie: Bogza începea să refuze proiectarea iconoclastiei în planul limbajului, nu se mai mulţumea cu o revoluţie de cuvinte, de imagini poetice şocante, şi opta pentru scrisul direct, transparent, referenţial, care să exprime « neliterar », deschis, brutal o atitudine. Era făcut astfel implicit procesul modernismului românesc şi european, poetul situîndu-se prin asta în . . . « avangarda » unei noi concepţii despre literatură şi premergînd cu mult ceea ce avea să devină la noi fenomen de amploare abia după cîteva decenii postbelice. « Pentru mine arta nouă nu este o simplă formulă ci o formă de viaţă, avîntîndu-mă în ea nu mă mai sufoc », îi scrie el cînd încă nu împlinise 19 ani lui Vinea (*Jurnal* . . . , ed. cit., 15 decembrie 1926, p. 89) şi mai tîrziu notează: « Scriu simplu şi firesc despre Anica Nebuna, bizară mesalină a Buştenarilor. Va face parte din *Poemul invectivă* » (idem, 26 ianuarie 1931, p. 330). În această proaspătă deschidere către realitate, către realitatea concretă, către contactul brutal cu lucrurile, se află marea descoperire a lui Geo Bogza şi de aici avea să pornească literatura lui cea mai bună. În materie de poezie, recolta «modelului » al doilea avea să fie strînsă (în formă revăzută şi adăugită) abia în 1978, (în culegerea *Orion*, (Ed. Minerva). Se apropie—probabil — momentul cînd va fi analizată din unghiul evoluţiei actuale a genului la noi — şi atunci va oferi surpriza unui remarcabil poet «realist », narativ, anti-liric, de o forţă impresionantă. Etapa în cauză a fost — pe de altă parte — mai bogată în materie de proză, către care Bogza trecuse cu arme şi bagaje, producînd abundent în deceniul patru şi pînă la sfîrşitul ultimului război serii ample de texte, risipite în reviste şi culese mai tîrziu în diverse ediţii de « scrieri », în cicluri precum *Periferie*, *Fişe de copilărie*, *Fişe de închisoare*, *Fişe de provincie*, *Pamflete*, *Timpuri întunecate*, *Condeie în lanţuri* ş.a.m.d. Ele cuprind pagini de extraordinară plasticitate a « prizei directe », captînd realul cu o « fidelitate » violentă şi amară, de mare proză realistă. Doar un eşantion: « Cel mai trist moment la Văcăreşti e acela în care bate clopotul pentru masă. De prin camere, de prin ateliere, puşcăriaşii ies în curte şi, aşezîndu-se pe două rînduri, aşteaptă cu strachina în mînă să li se împartă *mîncarea*. Nu pot să spun cîtă amară ironie cuprinde cuvîntul acesta faţă de ceea ce capătă puşcăriaşii la Văcăreşti. N-am văzut niciodată ceva mai îngrozitor./Am ştiut că prin orice împrejurări voi trece, îmi vor fi de folos, şi nu m-am dat în lături de la nici una din probele la care te poate supune închisoarea. Am călătorit în dubă, treizeci de oameni într-un spaţiu în care oricine ar fi jurat că nu pot încape mai mult de zece. Am dormit la etuvă, pe rogojini putrede, alături de puşcăriaşi pe care se plimbau ploşniţe enorme, pline de sînge, înaintînd pe trupurile omeneşti asemeni unor tancuri. Odată, în timpul nopţii, pe umărul meu şi-a pus capul, ca pe o pernă, un copilandru de la care a doua zi am aflat că şi-a ucis tatăl. Şi atîtea altele». (*Mîncarea*, 1937, din ciclul *Fişe de închisoare*, în *O sută şaptezeci şi cinci de minute la Mizil*, Fişe literare, povestiri, pamflete, Editura pentru literatură, 1968, p. 85—6). În atenţia prozatorului stă banalul, cotidianul şters, mizeria claselor « joase », dar dintr-o perspectivă care să le resuscite, să le dezvăluie forţa de impact emoţional. Poate că textul programatic al etapei e *O sută şaptezeci şi cinci de minute la Mizil* (1940), în care sînt consemnate « întîmplări ce vor putea fi considerate de o banalitate ucigătoare, sau aventuri cu adevărat senzaţionale, după cum vor fi cititorii obişnuiţi să privească şi să judece lumea » (idem, p. 135). În trecere fie spus, cred că nu întîmplător gîndul îl duce la un moment dat pe călătorul prin urbea Mizilului la . . . Caragiale (cf. idem, p. 143—6). Între « al doilea »

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

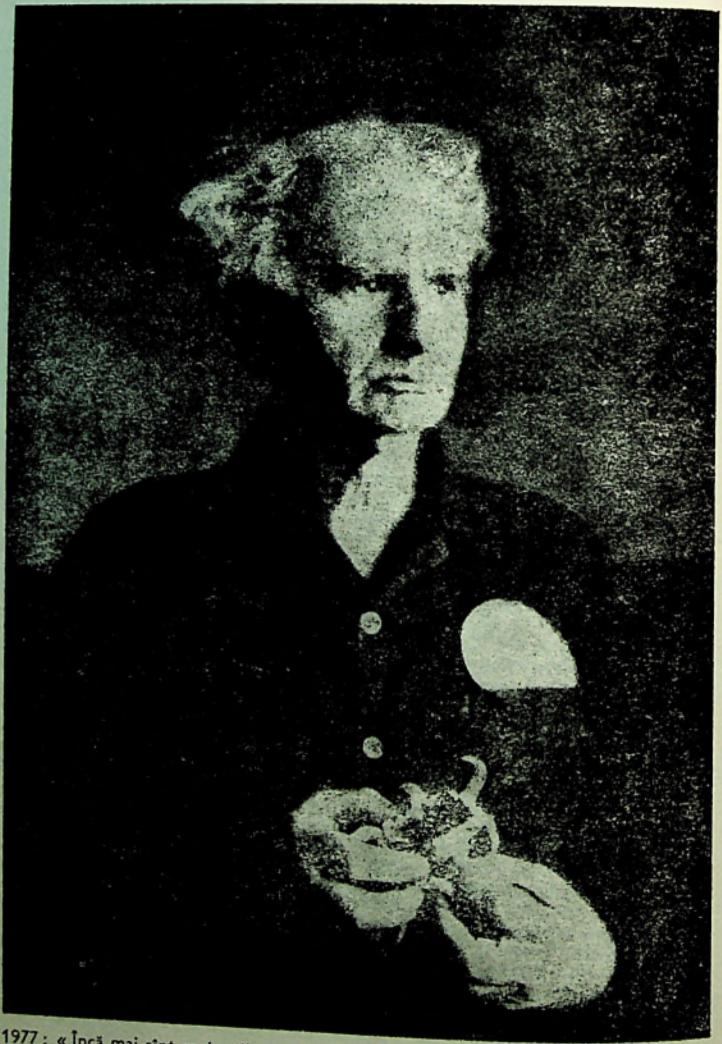

1977 : « Încă mai sînt cerb sălbatic, puternic şi nebun »

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

Geo Bogza și autorul *Momentelor și schițelor* se pot descoperi legături cu atît mai interesante cu cît acesta din urmă a redevenit pentru literatura română a anilor '80 un model productiv . . .

« Al treilea » Geo Bogza se desprinde din precedentul în același mod ca la tranziția dintre primele două modele. Atenția la faptul comun și la oamenii sărmani îl poartă pe autor către o atitudine angajată, tot mai clar orientată spre stînga, militantă în favoarea umiliților și obidiților, pregătindu-l pentru cariera de reporter al realităților comuniste din anii '50. Transformarea « banalității ucigătoare » în « aventură senzațională » devine regulă și proza lui Bogza (poezie nu va mai da la iveală decît sporadic în tabletele de după 1966 și în *Orion)* se deplasează spre modelul grandios căruia i se datorează acea imagine unilateralizantă indusă publicului și în bună măsură și criticii. Se traducea — de fapt — în text altă predispoziție inițială a « avangardistului », care scria încă din 1932 în *jurnal* despre « Gîndul unei viitoare și intense activități literare, violent de stînga » (ed. cit., 19 februarie 1932, p. 410). Combativ pe de o parte, « reporterul » se specializează — pe de alta — în descripția perpetuu-hiperbolizantă a naturii și a înfrățirii ei cu oamenii, a muncii și a vieții noi. « Capul de afiș» al acestui al treilea model e *Cartea Oltului* (1945), socotită unanim de către critica postbelică drept capodopera bogziană. Același G. Călinescu (tocmai el !) constata într-o propoziție adăugată în vederea ediției a doua din *Istoria literaturii:* « *Cartea Oltului* face monografia unui rîu uriaș himeric în stil cam bombastic. » *(Istoria* . . . , ed. a II-a, Ed. Minerva, 1982, p. 892). Autorul a remaniat « Statuia unui rîu » (așa se subintitulează cartea) în alte trei ediții, ultima din 1985 (Ed. Minerva). În ordine stilistică, făcea un pas înapoi către retorica podoabelor tropice și a simbolismelor cutremurătoare, în maniera știută.

Din aceeași perioadă sînt *Oameni și cărbuni în Valea Jiului* (1947), *Începutul epopeii* (1950), *Porțile măreției* (1951) ș.a.m.d. *Meridiane sovietice* (1953) e cartea unui periplu entuziast, elocvente fiind — între altele — interludiile despre Maiakovski și Gorki, văzuți din unghi estetico-politic. De altfel, credința lui Bogza se leagă la data respectivă de o « estetică a revoluției » : «Există un humor al Marii Revoluții, ca și un patos și o estetică a ei./ Ciorchinii de oameni îngrămădiți pe garduri și felinare, pe botul și tenderul locomotivelor în uzinele în care vorbea Lenin, fac parte din estetica Marii Revoluții. » (idem, p. 55) . . .

Iar al patrulea model e cel fixat de tabletele săptămînale din *Contemporanul* (1966—1974) și din *România literară* (din 1974 încoace). Geo Bogza ajunge acum la o manieră de meditație mai abstrasă, trăsăturile de directețe, fermitate, grandoare filtrîndu-se în masca unei demne senectuți sapiențiale, adeseori coagulînd aforistic. Plină de tîlc e constanta revenire la primele două modele, « recapitulate » în *Orion* și cărora le-a fost restituit contextul « viu » al epocii prin *Jurnalul de copilărie și adolescență.*

În ele, în « modelele » de tinerețe, trebuie că căutăm « constantele de personalitate » ale creației lui Geo Bogza. Imaginea-standard se cuvine retușată, în conformitate cu aventura constituirii unei opere și cu posibilele, realele ei șanse actuale de productivitate . . .

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

Belgrad, 1986

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

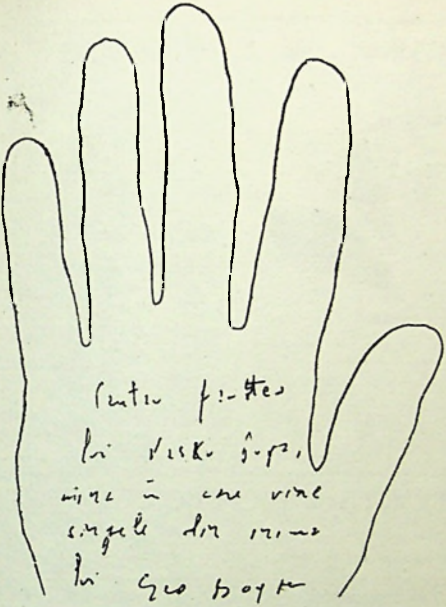

BIBLIOTEKA
ZLATNI
KLJUČ

Dedicație
pe *Poemul invectivă*

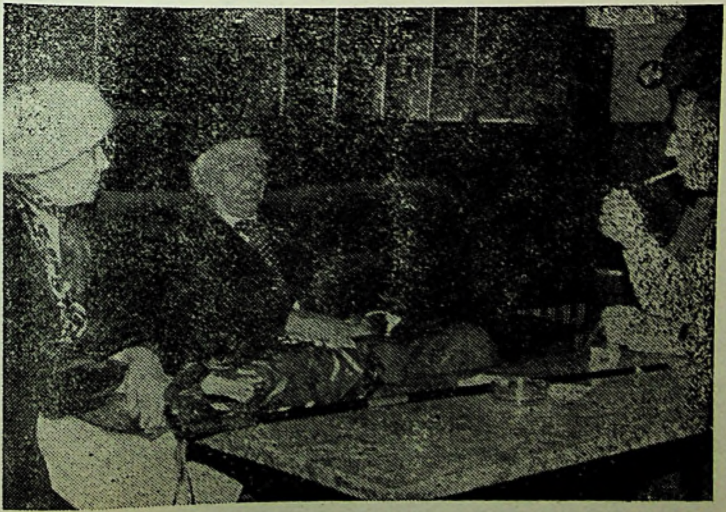

Belgrad, 1986: între Bunty și Vasko Popa (foto Đorđo Vokoje)

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

Скептични оптимизам Ћеа Богзе

О, Гвада

Ствари тако постају јасније

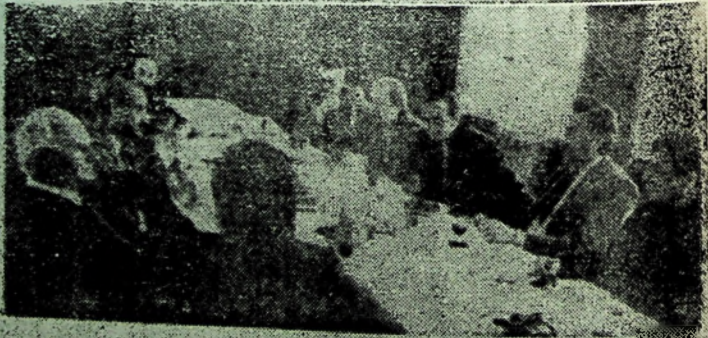

Ћео Богза у „Борби"

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

Песма слуге Теофила

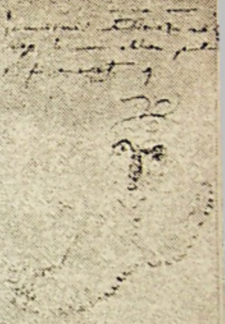

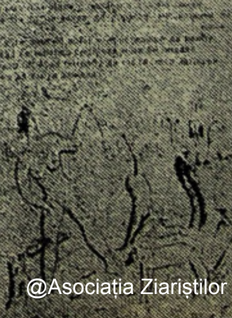

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

Cu regizorul Mircea Daneliuc în timpul filmărilor la *Iacob*

◀ Belgrad, 1986: «Cheia de aur de la Smederevo» în presa iugoslavă

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

MIRCEA DANELIUC

Iacob

« D-le D., eu n-am văzut decît trei filme în viața mea . . . » Mă privea. Ochii lui Bogza — două puncte în echilibru : A și A' în geometria unghiulară a feței lui întoarsă spre mine . . . Venisem cu îndoiala în suflet să-i cer acceptul de ecranizare pentru *Iacob Onisia*. « *Un om pentru eternitate*, *Călina Roșie* și *Călăuza* » . . . Exagerare, sau modestie? Dar ce-i modestia dacă nu o formă a exagerării? Oricum, bine alese, nu m-am putut opri să remarc, putea să nimerească mai rău. « Tot Blandiana m-a transportat să le văd. Și Romi . . . » (R. Rusan, n.n.)

Același providențial Romulus Rusan mă întîlnise cu cîteva săptămîni înainte pe Calea Victoriei, pe la Scriitori. Prelungeam de cîțiva ani o deziluzie socio-cinematografică și eram cam acru. « De ce nu faci *Iacob Onisia*? » Mă privea concluziv, ca și cum simplitatea soluției se impunea existențial. Eu mă codeam . . . Profesional vorbind, prefer ca amorul să vină din direcția ideii, deși în trei dintre filmele mele, inclusiv debutul, am iubit sub semnul Necesității muze ai căror nume îl ascund cu discreție.

Despre *Moartea lui Iacob Onisia* păstram o amintire vagă, legată de manualul de literatură a unei clase de liceu, nu mai știu care. « Lectură particulară » năclăită alandala în performanțe istorice cu mineri ce biruiau sisific, oprind cu picioarele căderea tonelor de metal ale utilajelor, mă rog, etc. Am citit-o din obligație și, dat fiind contextul, nu-mi pricinuise o mare impresie. Cîtă nedreptate! Celui care-mi spune că nu contextul, ci textul impune valoarea, îi răspund cu toată amărăciunea: ba și contextul, domnule, din păcate și contextul! . . .

Bref, am recitit povestea. Stare confuză. Mă chema în bună măsură, dar nu total, cu iubire. N-avea, sau nu-i găseam eu un meta-mesaj. Era o povestire tristă, e drept, dar încă nu tragică; istoria unuia care n-a avut *fatum*, ci ghinion. Reportajul care se ghicea în ființa narațiunii o împiedica să decanteze o semnificație existențială. Dar poate fi încărcat cu *hybris* cel mai comun dintre oameni? . . . Acesta a fost, de fapt, pariul. Dacă culpabilă este amînarea unei acțiuni în raport cu momentul ei optim, de saturație, de la *imediat* către *prea tîrziu*, atunci culpabilă este însăși complacerea, complacerea fără bucurie, complacerea pur și simplu, acceptarea subliminală a lumii ca definitiv rostuită. Abia în felul acesta cel mai comun dintre pămînteni participă sigur cu setul lui de acțiuni la banca marii culpabilități. Și nouă generații după el.

Nu vreau să intru într-o exegeză de intenții, izbutite sau nu, dar efortul meu în ecranizare către asta a tins și încerc să-mi reamintesc, atît cît pot de limpede, o stare de început. Dacă Bogza ar fi scris-o astăzi, cu siguranță că ar fi arătat altfel. Nu numai formal. M-a cîștigat însă printr-o *stare latentă de tragic*, care nu aplica literal legea triplei unități a grecului, dar era cumva îmbibată de asta. Apoi, am găsit acolo o structură elementală izbitoare: aer — pămînt — foc — apă, trimițînd la celălalt grec, fascinantă în decodificări. Amintiți-vă locul stării de existență al lui Iacob — subsolul, amintiți-vă cum și unde moare. Focul și Apa întru-

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

Dorel Vişan (Iacob Onisia) în filmul *Iacob*, scenariul Geo Bogza, regia Mircea Daneliuc

pează pulsiuni sufleteşti atît de vii, încît chiar şi efectul contrar, al absenţei lor, după stabilirea cheii, golul deci, funcţionează cu aceeaşi forţă expresivă.

În general, în materie de ecranizări, e preferabil să nu lucrezi cu autori vii. Am mai avut o astfel de experienţă şi cel în cauză mi s-a părut excesiv de viu pentru gustul meu. Dar Bogza a fost admirabil, deşi contam pe faptul că va fi surprins. Întorsesem destul de mult lucrurile, adusesem personaje noi, dar a privit filmul detaşat, cu încîntare. S-a ridicat la sfîrşit, aşa cum e el, ca turnul din Pisa, şi mi-a spus foarte de aproape: « Dragă d-le D. sînt fericit c-a dat Dumnezeu şi-am apucat să văd şi asta. Vezi cum faci . . . »

Am mai spus-o pe undeva, nu văd în ecranizare un act de vulgarizare a literaturii prin intermediul ecranului. O carte tipărită este şi o restituţie a lumii

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

obiectuale, un dat obiectiv. Mă poate stîrni prin parte sau prin întreg, așa cum mă poate inspira un peisaj, un eveniment, un om, un obiect, sau orice altceva. Din această lume obiectuală filmul își ia ce îi este necesar. Nu e un act de impietate față de autor (lucru ce a supărat pe mulți), ci prefacere. Pentru durata acestui act osmotic, autorul încetează temporar să existe. Nu am de la bun început năzuința de a-i fi fidel, pentru că nu-mi propun să-i restitui opera. Vreau să plec din ea. Odată născută ca justificare culturală, are repetiția operei fidelitatea transpunerii în alți termeni? Și cine e acela cu reputația acestei fidelități imposibile? Care e numele lui? Cinematograful a avut nenorocul de a fi fost asistat la naștere de către Parce mature: literatura, muzica, fotografia . . . Ca orice odraslă răsfățată, a luat-o pe unde i-a fost drumul mai bătut și mai lesnicios. Citește, *avantajos*. De aici și servitutea lui față de moașe și aporia lui de azi. Ar fi putut să evolueze fabulos, nu-i trebuia decît o altă pornire. Nu e ciudat că ori de cîte ori cineva a luat-o alături, sau a ridicat neprofesionalismul la pretenția artei au răsunat trîmbițele snobismului? Vă mai amintiți de vechiul Nou Val francez?

De aceea, închizînd paranteza, înțeleg că trebuie să fie stressant pentru un scriitor a-și vedea opera ecranizată, adică citită de altul; punct de vedere singular incluzînd și infirmitatea identității. Nici eu nu voi ști niciodată cum e receptat un film al meu în alteritate. Dar nici o suferință în asta . . . Deocamdată, prin *Iacob* ating mult așteptata clipă a desprinderii de *Glissando*. Abia acum îl resimt în afara mea, în trecutul meu, obiect.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

O LECŢIE PERENĂ

ENESCU

ANGAJARE CIVICĂ ŞI ARTISTICĂ

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

Am remarcat . . . că viața oricărui om e ca o coardă de arc care, întinsă, oscilează și revine încet la poziția simplă și dreaptă de la care a plecat. Eu revin de unde am luat-o, la acei care au prezidat primii mei pași și au dispărut; asta mă îndurerează dar nu mă înstrăinează de locul meu natal unde vreau să mă întorc odată pentru odihna cea mare

George Enescu, 1929

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

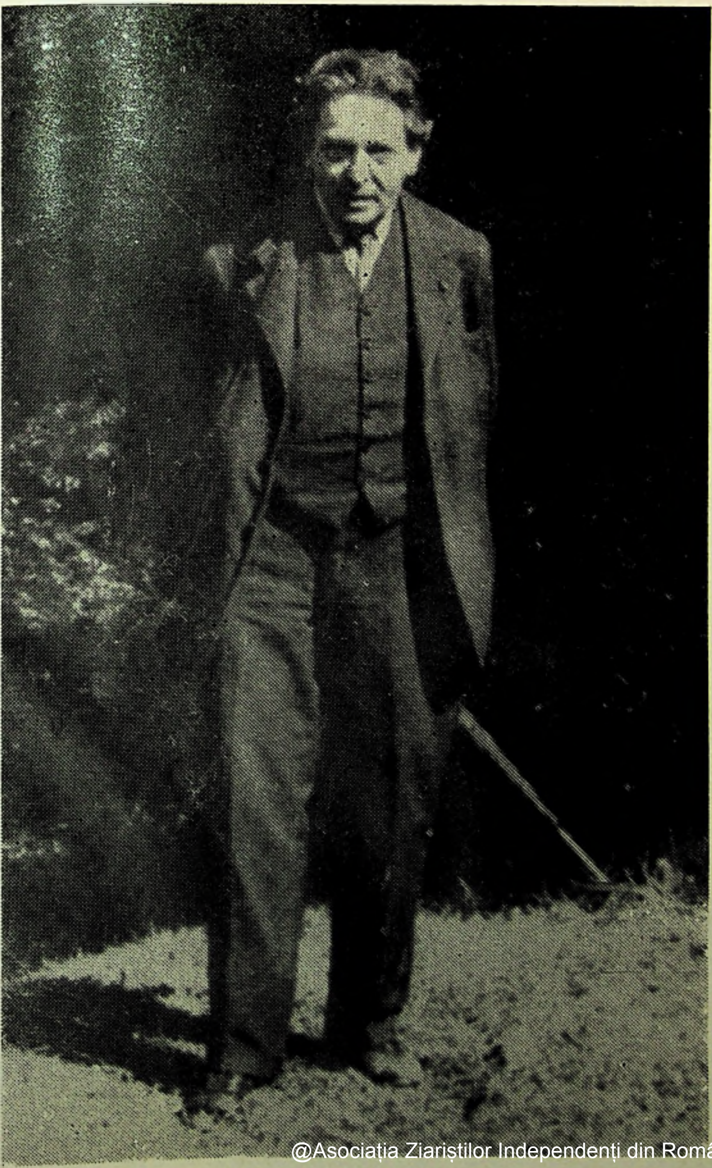

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

ALEXANDRU POPOVICI

Doi Rosetteşti de la Tescani

Cel mai marcant membru al familiei a fost, fără îndoială, *Costache Rosetti-Tescanu* (1814—1879). Boier iluminist, cărturar, patriot, este conducătorul « Unirii » în ţinutul Bacăului, fruntaş unionist din Moldova. A înfiinţat la Tescani, în 1842, prima şcoală rurală din judeţ, fiind şi întîiul ei dascăl. A dezrobit ţiganii de pe moşie, înainte de a se hotărî oficial dezrobirea lor. E primul boier din Moldova care a desfiinţat « boierescul » şi a susţinut cu consecvenţă pînă la reforma agrară realizarea acestui act de libertate a ţăranilor. A colaborat strîns cu Vasile Alecsandri, Mihail Kogălniceanu, Costache Negri, V. Sturza, D. A. Sturza, Costache Epureanu, între anii 1855—1859, pentru pregătirea Unirii. Vechea casă de la Tescani (« Casa unioniştilor ») a fost unul din centrele de pregătire a Unirii, în condiţiile în care guvernul antiunionist reprima această mişcare.

În vremea domniei lui Cuza, ca deputat, Costache Rosetti-Tescanu a elaborat un program de reformare a ţării, cuprinzind idei îndrăzneţe şi profunde: industrializarea, controlul obştesc, dezvoltarea ţării în cadrul unui « plan măreţ de zece ani », etc. Aplicînd în practică ideile industrializării, obţine în 1867 la Paris un premiu pentru produsele (prelucrate) din petrol din puţurile de la Tescani.

Va elabora şi tipări o serie de lucrări, dintre care amintim, mai ales « Trecutul, relele ţării şi lecuirea lor », Iaşi, 1859 [1], unde, folosind o limbă vie, un stil limpede,

[1] Lucrare ce a format obiectul unei comunicări a lui N. Iorga, în şedinţa din 9 VII 1932, *Un memoriu politic către Cuza Vodă*,

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

Familia Rosetti-Tescanu, cu rude şi prieteni

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

Familia Rosetti-Tescanu, cu rude şi prieteni

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

Familia Rosetti-Tescanu

« Manifestarea dorinţelor noastre nu se încheie nicicum numai în Unirea Principatelor; ci şi în altele cu care s-ar putea lua tăria dorită atît înlăuntru cît şi pe dinafară. Ce ni-ar folosi Unirea Principatelor dacă ar fi să fim tot cum am fost? Nimic alta, socot eu, decît că în loc că eram două ţărişoare mici nenorocite, am fi una mai mărişoară. » . . .

C. ROSET-TEŢCANU.
Fragment din scrisoarea către « Steaua Dunării », nr. 39 din 28 iunie 1856

Iubite vere, Cucoane Costache,

Iată-ne ajunşi la un alt an peste toţi ceilalţi. Deie Domnul ca în cursul lui să fim în viaţă şi sănătate, cu fraţii şi prietenii noştri împreună. Să putem vide despre ţara noastră că cei care o cîrmuiesc ş-au mai plecat capul din 'nalta politică de pen vîrful norilor către pămînt jos, unde se mai vede ce ne mai trebuie şi pe-aicea. Să avem deci nădejde şi răbdare.

Cînd voi mai putea, iar vin să mai răsuflu vreo două trei zile la Tescani, iar pînă atunci, îmbrăţişîndu-te, îţi rămîn ca totdeauna, bun şi sincer amic.

COSTACHE NEGRI

Cuconului Costache Rosetti, la Tescani.
Tg. Ocna, 2 genar 1869

@Asociaţia Ziariştilor Independenţi din România

Este cert că scenele ce se petrec la această oră la Paris sînt teribile, insuportabile, hidoase și chiar înfiorătoare pentru oamenii care nu vor să vadă decît suprafața lucrurilor. Examinînd mai în fond chestiunea și eliberîndu-ne de limitele înguste ale prezentului, se observă un orizont nou și tabloul grandios care se desfășoară este cu totul altul decît se putea crede.

Acești oameni care se ucid, acești frați care se sfîșie acționează pentru viitor, se sacrifică pentru generațiile viitoare și suferințele lor vor face fericirea celor ce vor veni. Ei ară, seamănă, udă pămîntul cu sîngele lor, alții vor culege roadele. Această revoluție, acest război civil este atroce pentru că momentul în care a izbucnit este din cele mai triste. Există deja destule ruine pentru a nu se mai greși să se adune și altele. Din acest punct de vedere el este condamnabil, este chiar nedemn.

Dar cînd s-a spus despre această revoluție că este hidoasă și desgustătoare ca rațiune sau ca principiu, că este o probă de decadență: oh ! asta nu ! Departe de aceasta, este o probă a renașterii gîndirii.

Morții nu se bat, indiferenții rămîn în umbră și nu se arată falnici și hotărîți ca acești revoluționari.

Este ca și cum ai condamna revoluția de la 1789 pentru că a vărsat atîta sînge francez, ca și cum ai nega tot ce ea conține măreț și sublim. Ori astăzi, afară de tirani și de cei care trăiesc din oasele pe care acești monștri le aruncă lor, afară de aceste două categorii, nu există nici un om care să nu admire și să nu respecte opera ce a văzut-o născînd în secolul trecut.

Acești francezi care se lovesc între ei dovedesc că există brațe care acționează, inteligențe care gîndesc și care vor; voința, acțiunea și gîndirea ni se par a dezvălui viața, mai curînd decît somnolența.

Și se știe, de asemenea, că atunci cînd poporul francez face să curgă propriul sînge, aceasta nu este pentru ceva mic, egoist, ci într-adevăr pentru ceva măreț, universal, fiind vorba totdeauna de unul din drepturile omului pe care vrea să-l cucerească.

Ceea ce pare rușinos este deci admirabil, din moment ce această națiune nu mai ține cont de ea însăși, se uită pe sine și își sfîșie inima pentru a împărți din ea surorilor sale.

Condamnăm acest război civil pentru că el a urmat războiului internațional, îl condamnăm pentru că el face victime în momentul în care trebuia maximum de unitate și fraternitate pentru a reclădi Franța; dar ne vom opri aici; a vrea să-i defaimi cauza și principiile ar însemna să nu-i recunoști menirea.

De ce să strigi împotriva acestor oameni, pentru că ei își zic socialiști, de ce să calificî drept himeră, tîlhărie, ceea ce într-o zi va fi starea normală a societății ?

Întreabă mai bine istoria. Acum un secol cîți oameni îndrăzneau să pronunțe cuvîntul libertate și înțelegeau frumusețea acestei vorbe ? Erau trei: Voltaire, Montesquieu, Rousseau. Aceste trei genii au adus marea revoluție și aceasta au făcut ca azi să nu se mai socotească oamenii, ci națiile care se bucură de binefacerile libertății.

La fel acești socialiști, care ne înfricoșează acum, vor alcătui mîine majoritatea. Pentru ei de asemenea va veni un timp în care nu vor mai fi doar cîțiva indivizi socialiști, ci țări întregi.

Acest sistem care ne pare monstruos va fi atunci tot atît de natural ca și cel care ne guvernează actualmente și pe care nobilimea secolului XVIII l-ar fi numit demagogie, terorism, jaf.

DUMITRU ROSETTI TESCANU,
La nuit, l'Aurore et le Jour ou L'empire, la Dictature et la Nation, *Lausanne, mai* 1871, pp. 39—42

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

Horă la Tescani

Maria Cantacuzino ▶

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

Tescani: la treierat

O . . . melancolie nesfîrşită a drumurilor româneşti pustii şi desfundate, căptuşite cu colb gros, din care se ridică, în marile călduri ale verilor toride, o aromă de vanilie. Nici un copac, nici un tufiş, nici o piatră. Ici-colea, cîte un puţ cu cumpănă pierdut în cîmpie, evocînd vremurile preistorice, cu ghizdurile sale rustice de lemn sau de pămînt bătut. Cîteodată, un iepure trezit în zvîcnet traversează ca o săgeată şoseaua. Şirul fără sfîrşit al carelor româneşti la care sînt înjugaţi boi somnoroşi. Şi de foarte departe, fluierul unui păstor singuratic.

MARIA G. ENESCU,
text reluat în B. Gavoty, Entretiens avec Georges Enesco

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

Valea Tazlăului

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

E-atîta liniştire-n cîte sînt
Şi-mpăciuire îngăduitoare

IOAN ALEXANDRU

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

Spunem despre un loc că este un personaj, atunci cînd, în absenţa lui, memoria noastră îl poate recompune prompt, cristalizînd în jurul unei impresii centrale, dominante. Un loc ales e un loc memorabil. Cum sînt Tescanii prin drumul lor cu plopi, de pildă, sau prin livada cu meri, sau prin perspectiva satului din vale, cu cimitirul vechi în dreapta şi cu construcţia de peste Tazlău a lui G. M. Cantacuzino . . . Orice ctitorie a prezentului ar trebui gîndită şi din perspectiva amintirii . . . Nu mică trebuie să fi fost harisma locului de care vorbim dacă un englez, Alga St. John, venit la conac, la începutul veacului, pentru o scurtă vacanţă, n-a mai putut pleca ani în şir şi s-a îngropat, pînă la urmă, în 1919, în pămîntul din lunca Tazlăului, cerîndu-şi acolo azilul etern . . . Şi apoi, la Tescani a ascultat şi a făcut muzică Enescu, au aterizat aventuros avioanele precare ale lui Bizu Cantacuzino şi s-au consumat multe alte episoade pitoreşti şi durabile ale istoriei româneşti.

ANDREI PLEŞU

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

Domoală se lasă prin văi înserarea,
Alene prin ramuri se-nşiruie fumul,
Talanga cirezii își plînge chemarea . . .

PINTILIE RADU, « *Tescani* » (Poezii, *Bacău*, 1940)

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

Un plai cu analogie doar în ritmul țesăturilor ieșite din atelierele voevodale ale secolului al XV-lea . . .

RADU PETRESCU

Nu exsistă vreo lucrare a mea, pînă mai anii trecuți, care să nu cuprindă măcar cîteva măsuri scrise la Tescani. Multe le-am început acolo, multe le-am încheiat în liniștea, în limpezimea văzduhului de acolo . . .

MIHAIL JORA, 1951

Pentru mine Tescanii au fost refugiul intelectual, refugiul de compozitor, de gînditor, dacă vreți.

MIHAIL JORA, 1986

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

... cea mai mare parte a lucrării (Acteon) — *şi tot ce socotesc că e mai bun într-însa — am scris-o la ţară, în Moldova. În liniştea poetică a plaiurilor moldovene, la Tescani, pe malurile şerpuitoare ale Tazlăului, am găsit locul visat pentru compoziţie.*

Aveam la dispoziţia mea o odaie enormă — biblioteca — unde, prin fereastra larg deschisă spre parc, pătrundea, o dată cu valurile de lumină şi de aer proaspăt şi înviorător, cîntecul unei mierle, prieten fidel al orelor de lucru, precum şi murmurul şoptitor al fîntînii. În acest colţ petreceam ore întregi şi cu mare greutate reuşeau prietenii să mă smulgă de la masa de lucru ...

ALFRED ALESSANDRESCU (*« Rampa », 23 mai* 1928)

Horia Bernea: *Lunca Tazlăului* (1983)

@Asociaţia Ziariştilor Independenţi din România

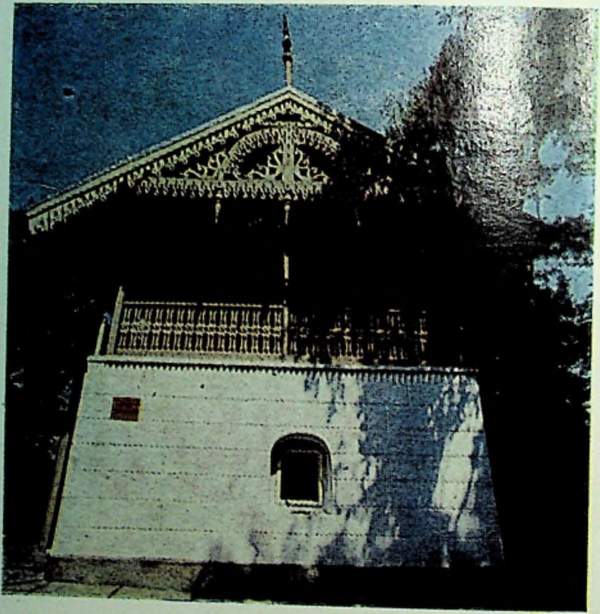

TESCANI

DUHUL ŞI BLÎNDEŢEA LOCURILOR

@Asociaţia Ziariştilor Independenţi din România

ALEXANDRU POPOVICI

Biografia unui spațiu

Părăsești drumul principal, lași în urmă satul de jos, urci curba strînsă a pantei, te afunzi în verdele aleii și, brusc, clădirea conacului ți se oferă alb-orbitoare în lumina pură de mai.

E o liniște de început de lume. În jur, pînă departe, arborii parcului respiră egal, cu frunze noi și scoarța ridată de amintiri. Lunga alee de făclii pare infinită și nu e greu să ni-l imaginăm pe Maestru îndepărtîndu-se, ușor plecat, cu mîinile la spate, printre aceste două rînduri de plopi piramidali care i-au inspirat finalul din *Oedip*. Pe nesimțite, de undeva din aer, printre crengi, se insinuează primele note ale celebrei Sonate a treia: Enescu și Lipatti. Pășim vrăjiți și intrăm. Camerele imaculate emană prospețime. Plutește prin încăperi ceva febril, sărbătoresc, ca o pregătire pascală ori de nuntă. Vechiul mobilier a întinerit, covoarele și-au derulat amețitor nesfîrșitul ornamentelor, candelabrele au urcat lin spre tavan. Pereții s-au reanimat, chipuri odată familiare casei ne cercetează din tablouri, din fotografii. În salonul cel mare domnește pianul și, ca într-o joacă, cineva alintă clapele, sunete se rostogolesc înfiorînd cristalurile și topindu-se în moleșeala fotoliilor. Ne trezim iar pe aleile înguste, acoperite cu dale, rătăcim prin labirintul pătat de soare și umbră pentru a ne îngropa apoi, cu infinite delicii, în iarba înaltă, la tulpina unui măr copleșit de flori albe, uitînd de timp și de loc . . .

Apoi ne amintim: sîntem în parcul în care sălășluiește, plină de armonie, o clădire ce evocă scene din alte vremi. Mai multe generații de boieri moldoveni din familia Rosetti-Tescanu au viețuit aici. Au înălțat conacul, au zidit bisericuța (ai cărei pereți ruinați de timp au fost restaurați astăzi), au sădit brazi și stejari, livezi și vii, au durat așezare adînc implantată în sol și în suflete. Iubind țara, Rosetteștii de la Tescani i s-au devotat. Acum un veac și mai bine se întîlneau aici unioniștii moldoveni, în frunte cu Alecsandri, Kogălniceanu, Negri, Costache Epureanu, se frămîntau mai aprig sau mai în tihnă importante chestiuni politice sau de cultură. Filosoful Vasile Conta, prieten cu Dumitru Rosetti-Tescanu, era adesea găzduit, veri întregi, și ca el mulți alții, poeți, scriitori, pictori, muzicieni. De fiica acestui

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

Dumitru Rosetti, femeie frumoasă, sensibilă, plină de spirit, avea să se apropie atît de adînc sufletește Enescu. Căsătoria celebrului muzician cu Maria (Maruca) Rosetti Tescanu avea să-l lege definitiv pe autorul « Poemei Române » de aceste binecuvîntate locuri. Cît de mult l-a fascinat pe Enescu ținutul Tescanilor avea să reiasă poate din compozițiile, din amintirile sale, dar, mai ales, iubirea pentru Tescani se degajă din ultima sa dorință, scrisă acolo, la conac, în ziua de 14 iulie 1946 : « Subsemnatul George Enescu . . . îmi exprim dorința ca să fiu înmormîntat la Tescani, județul Bacău, alături de soția mea ». Tot în consens cu Maruca va redacta un act prin care donează statului român domeniul de la Tescani (în 1947), cerînd să se realizeze acolo o « casă de odihnă, reculegere și creațiune ce va avea menirea să adăpostească temporar sau periodic artiști și intelectuali români și străini ».

În prezent, la Tescani se află, finalizat în viu, aproape întreg conținutul actelor citate. Prețuind inestimabila creație enesciană izvorîtă din miezul spiritual al patriei românești, omagiind activitatea de patrioți luminați și cărturari progresiști a celor din familia Rosetti Tescanu, statul român a organizat și inaugurat în anul 1980, la Tescani, « Așezămîntul de cultură și creație GEORGE ENESCU », instituție cultural-artistică complexă, formată dintr-un muzeu memorial, o galerie de artă și o casă de creație pentru oamenii de artă. Eforturile materiale sînt remarcabile. S-a asfaltat o mare porțiune de drum, de la șoseaua principală pînă la Așezămînt. Peste apa Tazlăului s-a ridicat un pod modern, din oțel și beton. Întreaga clădire, cu peste patruzeci de încăperi, a fost renovată, respectîndu-se pînă la detaliu arhitectura inițială. În principalele șase mari încăperi a fost reconstituită muzeistic atmosfera de altădată. În vitrine și pe panouri sînt expuse fotografii, documente, partituri, manuscrise, mici obiecte personale, reînviindu-se un cadru generos în rememorări și învățăminte. Concertele camerale, festivalul anual « Enescu-Orfeul moldav », taberele de artă plastică, întîlnirile cu oameni de artă, permanentele audiții în parc, toate fac să pulseze o viață sufletească continuă pe aceste spații enesciene. Melomanii, specialiștii, amatorii de arte pot găsi în biblioteca tot mai consistentă, în discotecă și fonotecă lucruri legate de interesul lor, surprize plăcute, sau chiar rarități. Acest « Așezămînt de cultură », integrat circuitului turistic internațional, oferă vizitatorilor momente rare, educînd și chemînd spre marea artă, vorbind de dragoste de țară. Și oamenii vin și pleacă cu sufletul îmbogățit, nu înainte de a trece, pioși și tăcuți, prin fața criptei de marmură în care, poate, cîndva, rămășițele lumești ale « Marucăi » și cele ale lui Enescu vor fi readuse în țară și depuse acolo în pămîntul moldovenesc, așa cum și-au dorit ei.

Și astfel, pe locuri de sfîntă aducere-aminte, se revarsă din nou miracolul muzicii enesciene.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

15 novembre (1947)

Je déjeune à Bellevue. Marouca Cantacuzino Enesco me lit l'acte de donation à l'Etat roumain de ses terres et de sa maison de Tescani. Elle me montre ensuite la lettre envoyée au régisseur dans laquelle elle explique aux paysans la raison de cette donation. Lettre qui m'a ému par toutes les mélancolies qu'elle éveillait en moi. Le régisseur l'a reçue, il l'a lue aux paysans, et trois jours après il est mort subitement dans son lit.

30 novembre (1947),

Au déjeuner chez Georges Enesco. Le Maître me paraît moins fatigué, moins voûté que la dernière fois. Conversation quelconque pendant le déjeuner. Ensuite, au café, dans le salon encore glacial (j'avais allumé moi-même le feu, en arrivant) les jambes étendues sur une petite chaise, le chat dans ses bras, il se permet quelques calembours et plaisantéries. Pendant la digestion, dit-il, il n'aime pas être « transcendant ». En fait, comme tout homme qui travaille et qui crée, il aime la détente « dans le monde ». Il évoque le Paris de 1910, et Vaschide qui s'est tué parce qu'il avait voulu être, en même temps, un savant et un mondain. Il n'arrivait à dormir que trois heures par jour.

Je crois que le Maître, comme Marouca d'ailleurs, est assez sobre. (. . .) Il voudrait rester chez lui le plus longtemps possible, pour travailler, pour écrire, etc.

MIRCEA ELIADE, Fragments d'un journal, *vol. I. Gallimard* 1973

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

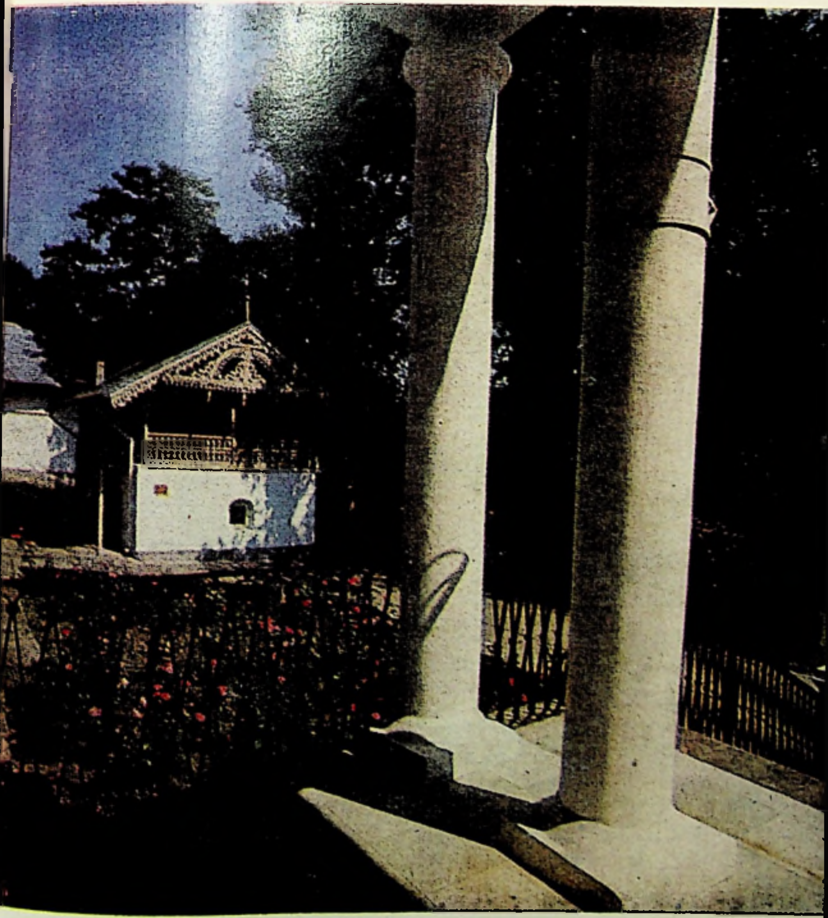

Casa de la Tescani era plină de farmec. Încăperile erau mai mult întunecate. Cînd intrai în hol mirosea a ceai, flori şi covor impregnat cu miros de tutun. Casa şi tot parcul de la Tescani erau bijuterii frumos montate. Singurul neschimbat în toate timpurile şi anotimpurile vieţii era Maestrul. Mare cinste a fost omul acesta pentru familia Tescanilor şi pentru prietenii acestora.

GEORGETA MIRCEA CANCICOV

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

Imagini color de
MIHAI OROVEANU

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

ALEXANDRU RĂDULESCU

Despre cvartetele beethoveniene

dialog realizat de IOSIF SAVA

— Stimate profesore, am avut bucuria să notez, în două volume publicate de Editura Muzicală pentru iubitorii de artă dar şi pentru istoria vieţii noastre culturale, amintirile ce vă leagă de unul dintre cele mai mari spirite ale contemporaneităţii — George Enescu.

Opera muzicianului rămîne infinită în semnificaţii şi impunătorul volum al lui Pascal Bentoiu, *Capodopere enesciene*, ne-a demonstrat necesitatea unei continue relecturări a operei lui Enescu, necesitatea sublinierii actelor de unică amplitudine culturală pe care le-a semnat în Bucureşti şi în toate marile centre culturale ale lumii contemporane.

Din acest punct de vedere aş vrea să insistăm asupra unui copleşitor moment din istoria culturală: anii în care George Enescu a dăruit Bucureştiului Integrala Cvartetelor lui Beethoven.

— Este cred într-adevăr acum momentul de a sublinia valoarea moral-intelectuală, sensul politic al Integralei beethoveniene, act de profundă semnificaţie al Rezistenţei româneşti. Enescu a revenit în Bucureşti în 1940, deşi putea foarte uşor să se retragă în afara Europei însîngerate . . .

— « Atîta vreme cît ţara mea va suferi eu nu mă despart de ea » — declara Enescu.

— Şi-a dovedit crezul prin fapte şi în 1916, şi în 1940. L-am revăzut în 1941 gîrbovit din pricina bolii şi apăsat de vremurile aprige. Mi-a vorbit de dubla lui durere fizică şi morală şi de dorinţa de a contribui la readucerea în lume, prin înălţările artei, a unei vibraţii de omenie şi bunătate. Ca toţi marii europeni a înţeles necesitatea de a opune rezistenţă fascismului şi toate acţiunile sale din anii războiului se integrează unei asemenea concepţii.

Veneau la Bucureşti străluciţi reprezentanţi ai artei germane, cu care avusese în perioada interbelică adînci relaţii. Enescu nu şi-a permis să-i revadă din moment ce reprezentau barbaria Europei. Enescu nu a acceptat turnee în Germania sau Italia, deşi i-au fost propuse contracte tentante.

Enescu s-a retras în tăcere, dar prezenţa sa în rîndurile poporului este tonifiantă . . . A cîntat în unele din oraşele şi tîrgurile ţării. A propagat şi în aceşti ani creaţia colegilor săi. A programat, în toamna anului 1943, lucrări impresionante — *Te Deum-ul* lui Bruckner, *Recviemul* lui Fauré — afirmîndu-şi în acest chip dragostea pentru poporul francez care trecea prin clipe de maximă umilinţă şi durere.

În acest plan trebuie să înţelegem şi constituirea *Cvartetului « George Enescu »* şi, în primul rînd, Integrala Cvartetelor beethoveniene, dovedind credinţa sa în marea artă germană, o operă atît de opusă concepţiilor naziste, o artă exprimînd adevărata spiritualitate a poporului german. . .

@Asociaţia Ziariştilor Independenţi din România

Violonistul Alexandru Rădulescu

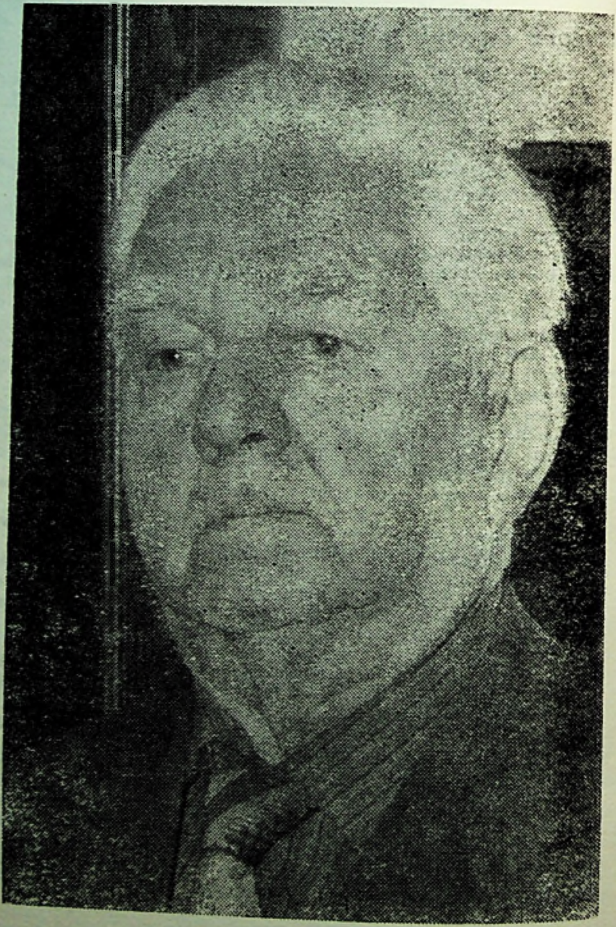

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

Integrala beethoveniană reprezenta astfel, în concepţia lui Enescu, uriaşa valoare a operei artistice germane care nu putea fi apanajul nazismului ci al marii culturi europene, operă capabilă să dea putere spirituală Europei înrobite.

— 1941. Anul debutului Integralei beethoveniene. Enescu împlinea şi 60 de ani de viaţă.

În programul de sală al « Festivalului Enescu » pe care Societatea Compozitorilor îl organiza cu acest prilej, Constantin Brăiloiu scria: « Enescu a împlinit 60 de ani. Muzica noastră cultă nu de mult a împlinit 100 . . . Odinioară Europa începea la Carpaţi. Ne-am silit, timp de un veac, să-l trecem zi de zi . . . Iar înălţarea noastră a desăvîrşit-o Enescu. El ne-a dăruit Europei. Prin el, arta unui popor mai ieri exotic priveşte în faţă arta străvechii lumi apusene. Prin fapta lui, Principatele Dunărene au ajuns trup din trupul lumii moderne ».

— Vă repet . . . Vorbeaţi de necesitatea reluării în noi semnificaţii a operei enesciene. Aşa trebuie înţeles acum Enescu. La începutul deceniului cinci, alături de marii scriitori şi gînditori ai timpului, de la Sadoveanu la Rebreanu, de la Brâncuşi la Pallady, Enescu era unul din creatorii atotputernici care semnaseră marile acte ale culturii româneşti.

— Revenind la Integrala beethoveniană. Ea venea în continuarea unor acţiuni enescience cu aceeaşi aură educativă, acţiuni ce subliniau înţelegerea adîncă a necesităţilor vieţii muzicale româneşti. Mă gîndesc la fenomenalele cicluri concertistice *Istoria viorii* şi *Istoria sonatei*.

Cînd a avut loc prima întîlnire a ansamblului?

— În toamna anului 1941, Ionel Perlea ne-a comunicat dorinţa lui Enescu de a alcătui un cvartet avîndu-i în componenţă pe Constantin Bobescu la vioara a II-a, Al. Rădulescu la violă, Theodor Lupu la violoncel. Munca de pregătire a fost deosebit de instructivă. Acum s-a dezvăluit treptat concepţia interpretativă a marelui muzician şi s-au arătat roadele metodei sale de lucru.

« Începem cu cvartetele grele — spunea Enescu. Dacă vom cuceri fortăreţele mari, cele mici vor cădea de la sine ». Şi, într-adevăr, repetiţiile au început prin abordarea celor mai grele pagini din ciclul cvartetelor beethoveniene. Ca un fel de exerciţiu zilnic, înaintea fiecărei repetiţii era cîntată « Marea fugă » opus 133, lucrare care, prin îndrăzneala concepţiei şi neobişnuita dificultate instrumentală, depăşeşte tot ce s-a realizat în această direcţie.

Urmărind stabilirea, chiar din timpul repetiţiilor, a contactului strîns cu publicul, acestea aveau loc, adeseori, în faţa unei asistenţe largi. În acest fel s-a putut dobîndi o cît mai mare pregătire în vederea concertului şi tot ceea ce este sec în desfăşurarea unor repetiţii a fost înviorat prin prezenţa unui public mai larg, care participa cu emoţie la munca interpreţilor.

Mulţi intelectuali bucureşteni s-au bucurat de acele inegalabile repetiţii.

— Printre ei?

— Cella Delavrancea, Alice Voinescu, Theodor Rogalski, Mihail Andricu, Octav Onicescu, Nicolae Missiv, Romeo Drăghici.

— Pe ce probleme insista Enescu în repetiţii?

— Punea un deosebit accent pe interpretarea propriu-zisă, urmînd ca problemele de ordin tehnic să fie rezolvate în mod individual în afara repetiţiilor de ansamblu. De aici, o neîncetată vibraţie de viaţă, o pulsaţie mereu împrospătată. Rezultatul acestui gen de repetiţii era într-adevăr pozitiv, apropiindu-i pe interpreţi de autenticul izvor al inspiraţiei muzicale. George Enescu cerea în primul rînd expresivitate; virtuozitatea sa instrumentală nu înăbuşea niciodată prospeţimea sentimentului, corzile viorii răspundeau întotdeauna corzilor sufletului.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

O altă recomandare era respectul pentru atmosfera şi tehnica epocii. Pe cînd în executarea unui *spiccato* beethovenian, şcoala violonistică aduce o rapiditate şi un ritm săltăreţ necunoscute altă dată, Enescu îl cînta aşa cum se obişnuise în trecut, lin, fără precipitări, fără încleştări. El spunea că un asemenea *spiccato* nu se poate realiza decît cu un joc al degetelor pe arcuş, al cărui neîntrecut specialist este Casals.

— « La instrumentele cu arcuş, profesorul nostru, al tuturor, este Casals » afirma mereu Enescu.

— Respectînd în lucrările compozitorilor moderni stilul fiecăruia, cu toate procedeele inedite în arta instrumentală, atunci cînd era vorba de Bach, de Beethoven sau de maeştrii preclasici, George Enescu nu înţelegea să folosească nici unul din procedeele tehnice care începuseră să fie întrebuinţate mai tîrziu, socotind că respectul pentru tradiţie rămîne, mai departe, calea cea mai bună pentru o reuşită realizare muzicală.

Punînd accentul pe interpretare, George Enescu nu neglija cîtuşi de puţin pregătirea tehnică. Timp de două săptămîni repetiţiile cvartetului au fost precedate de exerciţii de vibrato. Acestea aveau să fie de real folos la interpretarea cvartetelor, aducînd o gamă de expresie uimitor de variată, ce mergea de la elegie sau calm desăvîrşit pînă la impetuozitatea pasiunii. Datorită acestui vibrato, interpretarea enesciană cuprindea o paletă bogată în nuanţe, deosebit de sugestivă.

— Regăsesc în cuvintele Dvs. toate gîndurile lui Enescu despre arta interpretativă, despre nevoia respectării epocii, tradiţiei, textului componistic . . . Acum înţeleg visul enescian . . . Cum îi declara lui Gavoty: « . . . Dacă nu te transporţi în secolul al 18-lea cînd cînţi o sonată de Bach, dacă nu te crezi Beethoven cînd ataci *Sonata Kreutzer*, mi se pare că nu poţi cînta bine. Să ne înţelegem: le poţi cînta foarte bine din punct de vedere mecanic, dar pe planul imaginaţiei, nu cred. »

La fel de interesant, din acest punct de vedere, este şi textul publicat în 1934 de Enescu în « The Washington Star »: « In toate compoziţiile ar trebui să ni se nască în minte personalitatea şi intenţiile compozitorului. Este necesar să-i citim biografia, să notăm cu grijă trăsăturile lui de caracter, să ştim ce a însemnat opera sa pentru el, şi ce a vrut el ca ea să însemne pentru umanitate . . . Absoarbe-i ideile şi sentimentele, după ce le-ai absorbit, încearcă să le comunici auditoriului tău, în timp ce te estompezi cît mai mult, în favoarea operei reprezentate, permiţînd idealului compozitorului să vorbească singur despre el.

Fii entuziast şi lucid. Cîntă multă muzică de cameră. Păstrează în minte, în ciuda celor ce am spus, spontaneitatea care trebuie să rămînă intactă. »

●

— Cu ce cvartet aţi început?

— Repetiţiile cvartetelor de Beethoven au început nu în ordinea numerică a lurărilor ci după un plan stabilit de Enescu, astfel că iniţierea a avut loc cu *Cvartetul nr. 7 în fa major, op.* 59, primul din cvartetele pe teme ruse. Din prima zi Enescu şi-a amintit de Hellmesberger, profesorul său de la Viena, — al cărui bunic cîntase cu Beethoven — şi care îl îndrumase pe linia interpretării clasice. În redarea ciclului beethovenian, Enescu a urmărit să se identifice întru totul cu spiritul acestei interpretări.

— O mărturie a epocii: « De la început — scrie Emanoil Ciomac — George Enescu desprinde pentru colaboratorii săi marile principii de concepţie şi de execuţie. Planurile, culorile timbrale capătă viaţă organizată . . . Treptat se conturează, din dificultăţi mult mai mari decît s-ar închipui, realizarea, în spiritul şi economia ei logică, a lucrării atît de plină de substanţă, de mister.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

Reflecţiile, sugestiile, îndemnurile tehnice ale călăuzei inspirate au o preciziune şi o autoritate exprimate în termeni plastici, absolute. Caracterul şi curba expresivă a oricărei fraze melodice, funcţiunea oricărei teme sau armonii, scurt explicate, sînt subliniate nu numai prin exemplu, în conţinutul lor muzical dar şi în semnificaţia lor psihologică . . . Rolul fiecărui instrument, fie solistic, fie de ansamblu, este precis indicat — cu expresie, cu valoare, cu depărtarea planului în care evoluează . ..»

— Munca a fost grea, cvartetele beethoveniene, concentrate, lipsite de efecte retorice — ce acoperă uneori golurile inspiraţiei —, reprezentau o înaltă încercare pentru interpreţi. Datorită lipsei de sonorităţi impresionante, aceste capodopere beethoveniene cer multă pătrundere şi pregătire, chiar din partea unui auditoriu educat. Astfel — spunea Enescu — cîntîndu-le la Berlin la începutul acestui secol, marele virtuoz care a fost Joachim a fost descurajat la ultimele cvartete din pricina nepăsării publicului şi a numărului său tot mai redus.

Repetiţiile durau foarte mult fiindcă Enescu avea obiceiul să revină mereu asupra unei bucăţi. Posesor al unei uimitoare tehnici a arcuşului, el schimba mereu felul de execuţie, păstrînd totuşi linia mare a stilului. Scopul acestor repetări era ca fiecare dintre parteneri să ajungă a descoperi singur intenţia lui Beethoven, să găsească cea mai bună frazare şi să aleagă ceea ce era mai firesc şi mai desăvîrşit din această variată gamă de posibilităţi de execuţie. George Enescu nu-şi impunea personalitatea sa, înăbuşind pe aceea a partenerilor săi, ci dădea impresia unei colaborări colegiale, unei înfrăţiri în redarea spiritului operelor muzicale. El dorea ca fiecare să se convingă de rolul său în cvartet, de contribuţia ce se cere adusă în realizarea unui ansamblu cît mai omogen, de o cît mai înaltă calitate artistică.

— Aş mai reveni la o copleşitoare mărturie a epocii pe care ne-o aduce cronica lui Emanoil Ciomac inserată în ziarul *Timpul* din 3 aprilie 1942: « În privinţa unităţii, statornicul principiu, pe care l-am văzut urmărit în repetiţii şi realizat la audiţiile publice, a fost respectarea riguroasă a voinţei autorului în gîndul său intim muzical. Numai un atotştiutor iniţiat în cele din urmă taine ale marii compoziţii poate face analiza şi apoi sinteza lucrărilor de aceste proporţii, dînd fiecărui amănunt, fiecărui plan, locul ce i se cuvine în arhitectura întregului. Niciodată secundarul nu va pune în umbră principalul ; o temă va fi scoasă bunăoară în relief rînd pe rînd de instrumentul respectiv, în timp ce o voce sau un desen melodic de mai mică însemnătate va trece pe planul al doilea, iar acompaniamentul altui sau altor instrumente se va face auzit într-un chip şi mai discret. Niciodată, vreunul dintre artişti n-a făcut pe « solistul » inoportun, în dauna spiritului lucrării, a tovarăşilor uniţi în acelaşi gînd.

Egalitatea cerută a fost impusă.

E o aberaţie să presupunem numai o clipă o « les-muzicalitate » din partea lui Enescu. E adevărat că atunci cînd partitura impunea primei viori să se facă auzită în planul întîi — ca în fraza de la mijlocul *Cavatinei* sau în recitativul din *Cvartetul al 15-lea* — splendoarea acestei voci care se înălţa înaripată era de o emoţie fără pereche.

Tempii şi atîtea particularităţi ale interpretărilor cuvenite, Enescu le deţine de la cea mai autorizată tradiţie . . .

Dar toate aceste pilde nu înseamnă nimic cînd le asemănăm cu puterea de creaţie şi de asimilare a unei firi muzicale unice ca aceea a lui Enescu. El se dăruie tot — şi, precum am spus, harul lui trece în ceilalţi tovarăşi — şi tot prinosul său nu e decît în slujba muzicii pe care cu adoraţie o tălmăceşte. El nu-i aplică decît acel principiu prim, sacrosanct, care e şi al lui Toscanini: « Numai ce e în partitură, dar tot ce e în partitură ! ».

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

Mulţumită acestui principiu, realizat cu cea mai frecventă fidelitate, am auzit în cvartetele lui Beethoven lucruri pe care niciodată profesorii şi toţi interpreţii academiei nu le-au desluşit . . .

Stilul îl creează fiecare mare şi autentic artist. Avem parte de un muzician complet, cum nu au atîtea alte popoare de cea mai veche şi nobilă cultură.

Această putere de vrajă şi de înălţare a străbătut cu fiorul ei mulţimile ce au umplut sala Ateneului. Cvartetele pline de frumuseţe şi de sublim şi-au căpătat astfel, mai mult ca în alte vremuri, înţelesul lor deplin. Am avut revelaţia unei lumi superioare, dar reale, către care năzuim. O lume de pace, de lumină, de bunătate şi adevăr. O lume cîştigată prin luptă, durere şi credinţă, de un om şi de un artist întreg, care n-a fost erou numai în muzică.

Audiţiile cvartetelor acestui inspirat ce-şi trimite mereu, din sferele preacurate ale lumii lui, solia, n-au fost pentru noi un simplu eveniment cultural, ci o biruinţă binevenită a veşnicii puteri spirituale. »

•

Stimate profesore Rădulescu, v-aş propune acum ca, respectînd ordinea numerotării beethoveniene, să trecem în revistă cvartetele, oprindu-ne la pasajele în care ne puteţi împărtăşi un gînd enescian . . . Trebuiesc notate pentru viitorime . . . Iată *Cvartetul nr. 1* din ciclul *op. 18*, ciclu elaborat în perioada 1798—1800. Beethoven avea de acum în catalogul său de creaţii două concerte pentru pian, cîteva triouri şi cvintete. Ancorarea în lumea cvartetelor lui Haydn şi Mozart este evidentă, dar Beethoven nu e un simplu epigon. Simţi de la primul, la ultimul portativ, forţa expresiei compozitorului care va revoluţiona pentru toate vremurile istoria muzicii. Cea mai beethoveniană mişcare a Cvartetului rămîne *Adagio affectuoso ed appassionato* . . .

— În opinia prietenului său Amenda (într-o scrisoare către Wiedemann), Beethoven ar fi exprimat aici despărţirea a doi îndrăgostiţi, inspirat fiind de lectura scenei finale din *Romeo şi Julieta* de Shakespeare . . .

— Alţi comentatori au văzut în aceste pagini un omagiu adus iubitei acelor ani — Giulietta Guicciardi . . .

— Oricum, o adîncă pasiune se dejagă din aceste portative, din această confesiune, o adîncă pasiune este solicitată interpreţilor, primei viori în special. În căderea viorii de la *la* la *re*, de la *fa* la *do diez* din ultimele 13—14 măsuri ale *Adagio*-ului, « cădere » realizată într-un fortissimo de un efect zguduitor, Enescu se realiza cu o uimitoare putere de exteriorizare. « Aici e amprenta geniului, pecetea beethoveniană — ne spunea Enescu. Aici este ghiara leului ».

— Al doilea cvartet beethovenian, *op. 18, nr. 2*. A fost numit *Cvartetul complimentelor* sau « reverenţelor » pentru atmosfera de salon rococo ce o intuim de-a lungul acestor pagini . . .

Unui comentator, Theodor Helm, primul allegro al acestui cvartet îi evocă o sală de recepţii prin ale cărei uşi larg deschise intră oaspeţii ce salută ceremonios, pentru ca la un moment dat să-şi facă intrarea amfitrionul.

— Este o muzică ce poate sugera multe imagini, şi în acest fel o putem accepta şi pe cea a lui Helm . . .

— Oricum, tema principală a mişcării sună a . . . compliment . . . Tudor Ciortea spune că are ceva din aerul unei reverenţe cu acea plecăciune pe un şir de note coborîte în cascadă şi apoi cu redresarea pe aceeaşi formulă ritmică, arcuită în sus; structura frazelor, pe motive scurte de cîte două măsuri, întretăiate de respiraţii, este tipică gavotei . . .

— Vedeţi, aceste prime măsuri ale cvartetului « complimentelor » erau interpretate, de obicei, de unii muzicieni, printr-o mişcare mai rară, ceea ce cores-

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

pundea cu intenţia lui Beethoven care fusese departe de a urmări efecte ... mieroase. Păstrînd tempoul, Enescu îi reda vigoare originală şi, prin aceasta, cred eu, interpretarea justă ...

— La ce mişcare ne oprim trecînd în revistă al treilea *Cvartet în re major, nr. 3, op. 18* ?

— La *Final* ...

— Un *Presto* ce se scurge pe ritmul unei tarantele grăbite ... Beethoven impune un ritm ce-şi are parcă sorgintea în *Simfonia Jupiter* a lui Mozart ...

— O secundă nu voia Enescu să renunţe la un tempo extrem de rapid în derularea acestui *Presto* final ... Nici măcar la repetiţii ...

— Moment hotărîtor, dincolo de unitatea sa stilistică în ciclul *op. 18* — *Cvartetul în do minor*. S-a spus : el dă semnalul transformării cvartetului din divertisment în dramă. « *Cvartetul în do minor* — scria Wilhelm Berger — este, fără îndoială, cel mai popular cvartet beethovenian, dominat de impulsurile curentului « Sturm und Drang », de liniile de forţă ale romantismului goetheean. Să nu uităm că *Suferinţele tînărului Werther* declanşează atunci o adevărată modă, şi tocmai *Cvartetul în do minor* îşi cucerise un public şi un prestigiu fără egal. Entuziasmul publicului faţă de secţiunile pasionale ale *Cvartetului în do minor* îl făcea să treacă uşor peste capriciile de neînţeles din partea a doua, luînd aceasta cel mult drept o muzică abstractă, pigmentată, ici-colo, de jocuri tandre şi spirituale. Chiar şi pentru marii maeştri ai Vienei — îşi continuă exegetul român ideea — acest cvartet a fost un « curiosum », caracterizat printr-o muzică cu desăvîrşire lipsită de noutate stilistică, de consecvenţa necesară. În plus, această parte, excepţie vădită de la un ansamblu de reguli statornicite, mai poartă şi o derutantă denumire — *Scherzo, Andante scherzoso quasi Allegretto* — fiind vorba, în fond, de o parte lentă, concepută în formă de sonată fugară.

— Port o amintire deosebită acestei părţi ... La sfîrşitul primului concert în public (concert ce a cuprins cvartetele 1, 6 şi 10), auditorii au cerut un bis ... Cam neobişnuit un supliment la un concert de cvartete ... Atmosfera recitalului era formidabilă — Enescu ne-a solicitat să oferim drept « bis », fără să fi trecut vreo repetiţie în prealabil, această mişcare din *Cvartetul în do minor* ... tocmai pentru că era o fortăreaţă greu de cucerit ... Aici, în această mişcare, Enescu ne-a cerut să utilizăm expres tradiţia *spiccato*-ului beethovenian, un *spiccato* mai bogat în sonorităţi şi nu prea scurt în execuţie ...

— În tălmăcirea celui de al 5-lea cvartet, *Cvartetul în la major*, asupra cărei mişcări insista Enescu ?

— Partea a III-a, *Andante cantabile*..

— *Tema cu variaţiuni* ... ce reprezintă epicentrul întregului cvartet ...

— Atacînd acest opus, Enescu ne-a vorbit pe îndelete de modul în care era interpretat la Viena, în casa lui Hellmesberger, de modul în care profesorul şi violonistul vienez « ataca » *auftakt*-ul ... ridicîndu-se puţin de pe scaun şi revenind apoi molatic, cu o mişcare de senină bonomie vieneză, accentuînd prin aceasta .. şăgălnicia mişcării ...

— Cum suna « La Malinconia » din *Cvartetul op. 6* ?

— Cu adîncimi şi învăluiri de mister ... Dinamismul sufletesc al lui Enescu dezvăluia un simţ dramatic zguduitor care te ajuta să-ţi explici cum a putut da în *Oedip* rezonanţele unui destin tragic ... Formidabil ataca *subito* cu cele trei note — *fa, re, do* — *Allegretto quasi allegro* ce urmează celor 5 portative ale « Malinconiei » ... ataca cu impetuozitate dar păstra totuşi ritmul unei continuităţi lente, aş spune ... accelerînd treptat ... pentru ca, abia spre măsura a cincea, să intre în tempoul indicat. Cu ce supleţe trecea Enescu de la o mişcare la alta în acest clasicizant *Cvar-*

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

tet în si bemol major, de la o mişcare la alta, de la o simţire la alta, de la melancolie la durere şi de aici la înseninare . . .

— În ce ordine aţi abordat *Cvartetele op. 59 ?*

— Normal, cu *Fa* majorul. Dar nu cu *Allegro*-ul iniţial, ci cu mişcarea ce are indicaţia *Adagio molto* e *mesto*.

— Cu melopeea sa profundă, încărcată de durere . . .

— Enescu ne-a ajutat aici să atingem o atmosferă dominată de o adevărată vrajă poetică, ce făcea din noi o singură vibraţie. Treceam de aici la *Allegro* ce are drept subtitlu *Thème russe* . . . Sub trilurile viorii lui Enescu, ritmul se înviora deodată, redînd cu o pregnantă putere de evocare caracterul dansului popular rusesc.

— Ce dezvăluia din personalitatea enesciană versiunea celui de al 8-lea cvartet, pe care aţi oferit-o publicului?

— Extrema sa fineţe . . . Vedeţi, finalul acestui *Cvartet în mi minor*.

— *Presto, alla breve*.

— Exact . . . *Presto*-ul pare uşor de executat . . . Aparenta simplicitate cerea, dimpotrivă, o mare unitate ritmică, tocmai pentru a evita asemănarea cu un marş de cavalerie să zic . . . ce se dezlănţuie cu o irezistibilă forţă . . . Enescu ne-a atras de aceea atenţia asupra fineţei ce trebuie s-o dovedim în execuţie pentru a nu cădea în searbădul unei interpretări banale.

— Într-o cronică dedicată serialului de cvartete beethoveniene interpretate sub girul lui Enescu se vorbea de încheierea ciclului prin cel de al 9-lea cvartet . . . Cum ne explicăm o asemenea poziţie privilegiată a ultimului *cvartet Razumovski . . . ?*

— Prin consideraţii de natură psihologică. Într-adevăr, dat fiind caracterul mai închis, mai puţin accesibil al muzicii de cvartet, Enescu socotea că datorită tonalităţii ample a lui *Do* major, care, cum spunea Maestrul, « sună plin şi satisface urechea », publicul avea să rămînă cu o impresie finală de mare bogăţie de armonii, dincolo de ritmul mai stilizat, dar mai dificil, al celorlalte opusuri.

« După starea de concentrare care ia naştere prin audierea cvartetelor executate pînă acum — ne explica el — este necesar ca publicul să plece la sfîrşitul ciclului cu o senzaţie caldă, de înseninare şi de destindere. »

Enescu mărturisea astfel că acest cvartet era mai uşor de înţeles şi mai plăcut pentru public, cerînd totuşi, în *Final*, o mare virtuozitate din partea formaţiei. Într-adevăr, la *allegro molto* al finalului . . .

— Cu tema subiect atacată de violă, temă ce sintetizează motive din întregul cvartet . . .

— Exact la indicaţia *sul una corda* — pe o singură coardă.

— *sul G*, pentru vioara primă, *sul D* pentru vioara secundă, *sul C* pentru violă şi *sul G* pentru violoncel.

— Exact, trebuia executat un *spiccato* de o mare virtuozitate, depăşind indicaţia *forte* din text, dînd astfel impresia netă a unei eliberări. Să vă mai dau un amănunt. Tot în acest cvartet, ne-a întrebat ce simţim şi ce credem că ar exprima cea de-a doua mişcare *Andante con moto quasi allegretto*, cu suava sa melodie enunţată de vioara primă, la care am răspuns că din acel fragment se desprinde un sentiment de nostalgie, o mişcare sufletească intimă şi duioasă. Enescu ne-a confirmat . . . Într-adevăr, Beethoven are aici o inspiraţie lirică puţin obişnuită . . . Enescu o sublinia, dîndu-i nota unei duioşii romantice, delicate, ceva ca o prevestire sfioasă şi o gingaşă înfiorare.

— Dificil în acest plan *menuetul grazioso* . . .

— Cerea din partea noastră o deosebită măiestrie . . . Într-adevăr, sublinierea din arcuş a şaisprezecimilor, cum numai instrumentişti de tipul lui Enescu sau Casals o puteau executa, a cerut din partea noastră un efort deosebit, pentru a putea

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

răspunde cerinţelor îndrumătorului nostru în feerica lume a cvartetelor beethoveniene . . .

— V-aţi « eliberat » desigur în cvartetul ce urma . . . care de la *Adagio*-ul introductiv solicita nu un arcuş volatil, cu o apăsare puternică a degetelor pe coarde . . .

— Da . . . cvartetul al 10-lea . . . *Cvartetul op. 74 în mi bemol major*, numit şi *« Cvartetul harpelor »* din pricina pizzicatelor din prima parte . . .

— Aici, interpretarea capătă un caracter cu totul deosebit. Apăsînd pe coarde, obţinem o cît mai mare acurateţe a sunetului, executîndu-l cu o perfectă sincronizare şi totodată cu vigoare.

Într-o zi, pe cînd repetam, pentru a ne atrage atenţia asupra însemnătăţii viorii întîi în interpretarea acelei părţi şi nevrînd totodată să ne dea impresia că ne pune în umbră, la *Adagio*-ul ce urmează, la repriza temei principale, Enescu a cerut partitura şi s-a prefăcut că se adînceşte în citirea ei, ca pentru a ripisi o nelămurire, iar la urmă, restituind-o, a dat din cap: « Ce să fac . . . Tot vioara întîi e pe primul plan ».

— Şi acum cîteva amănunte despre cerinţele lui Enescu pentru interpretarea *Cvartetului op. 95* . . . cvartetul *în fa minor « serioso »*.

— În felul în care cînta prima parte, *Allegro con brio*, Enescu imprima versiunii, aş spune, o semnificaţie deschisă, eroică, de bravură.

Mişcarea în *Piu allegro*, din partea a II-a, *Allegretto ma non troppo* şi apoi *Allegro assai vivace ma serioso*, căpăta o ritmică sacadată, aproape neliniştită.

Prin felul în care era interpretată, partea a III-a, *Larghetto espresivo*, dădea impresia unui geamăt care pregăteşte cu mult patos *Allegretto agitato*, unde din primele măsuri Enescu cînta, cu arcuşul întreg, şaisprezecimile de sextolete. Ne spunea: « Aici se întîmplă o tragedie în cinci minute ». Într-adevăr, totul părea că izvorăşte dintr-o stare de agitaţie, de nelinişte, de respiraţie întretăiată. Urma apoi *Finalul*, *Allegro* uşor, inimos, în care sub conducerea lui Enescu realizam un contrast de destindere.

— Aş dori mereu amănunte despre fiecare mişcare în parte . . .

— Să deschidem partitura *Cvartetului nr. 12 în mi bemol major op. 127*, la mişcarea ce are indicaţia *Adagio ma non troppo e molto cantabile*. Enescu imprima aici o atmosferă de calm şi de concentrare interioară, de contemplaţie intimă. Dialogul pe acelaşi plan, dintre vioara întîi şi violoncel, îţi dădea impresia contopirii a două suflete. În *Adagio molto expressivo*, vioara suna graţios, arcuşul aluneca lin, spre o înaripare, pentru ca apoi, în *Final*, execuţia instrumentelor să devină catifelată, mîngîietoare, cu ton alb, lipsit de expresie personală, ceva ca o desprindere, o netezire, iar în încheiere — *Allegro con moto* — viola să redea o imitaţie de corn de vînătoare, care mă cucerea întru totul.

Mai departe. *Cvartetul nr. 13 în si bemol major op. 130*. Remarcabil modul în care Enescu realiza trecerile de la tempi la tempi, în cadrul aceleiaşi mişcări . . . cu o desăvîrşită naturaleţe, fără sforţări, cu siguranţa pe care ţi-o dă o pregătire atentă şi asiduă. Astfel, treceam de la *Presto* spumos la *Alla danza tedesca (Allegro assai)*, — dans cu caracter popular german — şi apoi la cavatina — *Adagio molto espressivo*. În interpretarea cavatinei, Enescu îşi dezvăluia tot lirismul, îşi revărsa întreaga nobleţe sufletească, toată puterea lui de simţire şi de pasiune. Să-l ascultăm era pentru noi o mare desfătare şi o înfiorare adîncă, totodată. Simţindu-i respiraţia întretăiată, care exprima clocotul interior, vîltoarea din suflet, te înfiorai.

Ultimele şase măsuri păreau adevărate suspine. Celui ce l-a auzit cîntîndu-le îi este cu neputinţă să le uite . . . E greu de exprimat prin cuvinte atmosfera ce o crea prin vioara sa . . .

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

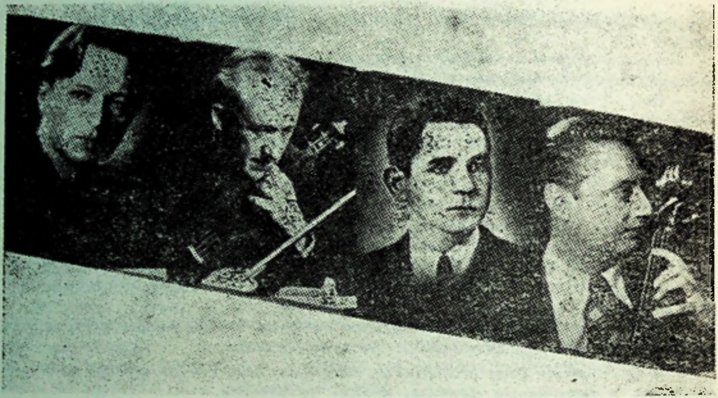

Cvartetul « George Enescu » : George Enescu (vioară I), Constantin Bobescu (vioară II), Alexandru Rădulescu (violă), Theodor Lupu (violoncel)

— Cel mai mult aţi lucrat desigur la *Cvartetul op. 131, Cvartetul nr. 14 in do diez minor . . .*

— Din pricina numeroaselor părţi ce-l compun şi a variaţiei lor, fiecare avînd specificul ei bine distinct, acest opus în 7 părţi solicită oricărui ansamblu eforturi speciale . . .

Partea întîi, *Adagio ma non troppo e molto espressivo*, începe cu senzaţie de oboseală, de mare apăsare ce-i sporeşte adîncimea.

În schimb, partea a doua, *Allegro molto vivace*, are ceva proaspăt, tineresc, primăvăratec, evocînd lumina răsăritului în freamăt de adieri.

În *Allegro moderato* — partea a treia — ritmul se aşează, se desfăşoară lin, ca o senină trecere de la nota precedentă la ceea ce are să urmeze.

Partea a patra, *Andante ma non troppo e molto cantabile*, începe cu un dialog între viori, care îşi trec motivele una alteia, asemănător cu un cîntec ce s-ar transmite din gură în gură, pentru a se extinde apoi în întreg ansamblul, în aceeaşi ţesătură. Episod dominat de o atmosferă gingaşă, delicată şi graţioasă, care se prelungeşte pînă la *Piu mosso*, unde pe un acompaniament simplu, dar strict ritmat, se dezvoltă un motiv unduitor pînă cînd atinge *Andante moderato e lusinghiero*, care nu este, în fond, decît o tranziţie pînă la *Adagio*. Enescu imprima acestui *Adagio* un caracter de seriozitate, de gravitate chiar, în care vocile capătă o importanţă oarecum egală, împletindu-se totuşi într-o deplină contopire sonoră.

Presto — partea a cincea — este o mişcare şăgalnică, foarte bine ritmată, avînd la mijloc o temă mîngîietoare şi catifelată.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

După ce se revine la mişcarea de la început, se trece apoi la partea a şasea a cvartetului — *Adagio quasi un poco andante* — care este scurtă şi în care sunetele devin anonime, iar *vibrato*-ul este « alb », impersonal.

Ca o culminaţie a întregului cvartet, urmează ultima parte — *Allegro* —, o ţesătură cvartetistică foarte strîns împletită, semănînd cu un marş plin de avînt, o lume uriaşă de idei muzicale în care Enescu ne cerea, înainte de toate, o grijă deosebită pentru înlănţuirea tiparelor în care Beethoven toarnă expresia.

În mod deosebit, pentru execuţia *Adagio*-ului din *Cvartetul op. 132 în la minor*, Enescu ne-a cerut să studiem *vibrato*. *Vibrato*-ul lui Enescu pornea din suflet, transmiţîndu-se pînă în vîrful degetelor. În acest cvartet, am ajuns să realizăm un *vibrato* care dădea adevărate sonorităţi de orgă. După primul concert cu acest cvartet, Maestrul şi-a exprimat deplina lui satisfacţie; publicul avusese într-adevăr impresia că ascultă un efect de orgă. Înaintea Finalului se dezlănţuie o cadenţă a primei viori. Cu acest prilej, Enescu ne-a vorbit de Lucien Capet, mare cvartetist şi unul dintre cei mai mari interpreţi ai concertului lui Beethoven, care introdusese acea sonoritate « albă », anonimă, pe care am amintit-o. Şi adăuga că numai în această cadenţă îşi dezvăluia Capet puterea temperamentului vulcanic.

— În sfîrşit, *Cvartetul nr. 16 op 135 în fa major*.

— Da . . . Îmi amintesc înainte de toate mişcarea *Lento assai cantante e tranquillo* . . . Ea începe cu o cantilenă căreia Enescu îi dădea un aer sumbru, reţinut, de adîncă interiorizare ce atingea, la *Più lento*, accente dramatice apăsătoare, ca ale unui suflet împovărat. În astfel de părţi, părţile lente, Enescu se identifica total cu Beethoven. Şi se concentra atît de mult asupra vibraţiei sufleteşti a marelui compozitor, încît ai fi zis că-i trăia întreaga durere. De aici, o intensitate dramatică extraordinară în interpretare, ce se transmitea în toată atitudinea sa . . .

●

— Uriaşă e lumea cvartetelor beethoveniene. Integrala oferită de Enescu a sintetizat concepţiile interpretative ale muzicianului român.

Prin Integrala beethoveniană Enescu transformase sălile de concert ale Bucureştiului într-o tribună a marilor idealuri artistice. Era răspunsul pe care marele artist îl dădea în anul 1942 celor ce scufundaseră lumea în flăcările războiului. Era modul în care Enescu îşi exprima credinţa în om, în puterile spiritualităţii umane.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

FRED POPOVICI

George Enescu și secolul (muzical) XX

Creaţia enesciană este una din marile forţe prospective ale muzicii secolului XX, dacă prin forţă prospectivă înţelegem capacitatea unor producţii estetice de a conţine structuri virtuale, pe care posteritatea le converteşte, asimptotic, în istorie a artei.

Aş începe discuţia asupra locului lui George Enescu în configurarea muzicii secolului de la datele biografice, pentru că ele sugerează — poate întîmplător, poate nu — drumul pentru aflarea acestui loc.

Compozitorul moare la 4 mai 1955; în acel moment, (cel puţin) pentru muzica europeană, dimensiunea novatoare, poziţia de avangardă le deţine serialismul integral [1]. El îşi are originea în creaţia celor trei compozitori formînd aşa-numita « nouă şcoală vieneză » (prima este, se ştie, a clasicilor Haydn, Mozart, Beethoven), respectiv Schönberg, Berg şi Webern, dar mai ales în surprinzătoarele opusuri ale acestuia din urmă.

Pierre Boulez, care, alături de Karlheinz Stockhausen şi Bruno Maderna formează — imediat după război — o nouă triadă, cea a serialismului integral, spune răspicat, într-un faimos studiu, devenit piesa fundamentală a poeticii sale, că serialismul (dodecafonismul) reprezintă singura cale pentru muzica nouă: « ... affirmons ... — à notre tour ... que tout musicien qui n'a pas ressenti — nous ne disons pas compris, mais ressenti — la nécessité du langage dodécaphonique est *INUTILE* (EVENTUELLEMENT ... «Revue musicale» 1952).

Dacă putem fi de acord — cel puţin parţial — cu Boulez că, imediat după război, cînd confuzia stilistică şi nostalgia fetişizantă a trecutului se aliau pentru a blama luciditatea în compoziţie (tot Boulez va exprima acest lucru foarte plastic: « Les basses besognes techniques ne sont pas jugées dignes de figurer dans les salles d'apparat »), serialismul integral reprezenta orizontul salvator, azi, în perspectiva cîştigată (aproape) de la sine, pot fi formulate, vis-à-vis de el, rezerve puternice.

De fapt — şi aceasta este principala idee dobîndită azi — serialismul integral a fost ultima consecinţă a unui mod (tot mai) raţional de a face muzică, specific Europei occidentale, mod ale cărui etape de cristalizare sînt: Antichitatea greacă (ce încearcă a afla un model conceptual pentru cîntarea extrem-orientală, bazată pe empatie); Evul Mediu (cu eliminarea, treptată, a cîntului liber, gregorian, şi înlocuirea sa cu structuri provenite din ritmuri numeric simple); Renaşterea (care transformă actul componistic într-unul susţinut, prioritar, de raţionalitatea văzului, prin introducerea partiturii); în sfîrşit, Barocul, cînd, ca într-un cerc ce se închide, sistemul tonal temperat statuează, modern, intonaţia precisă, dar simplificată, prepreconizată de vechii greci.

Sistemul tonal temperat introduce în muzică disponibilitatea absolută de a aluneca pe toate sunetele, pentru că fiecare poate deveni centru (tonică — de aici

---

[1] Metoda serialismului integral constă dintr-o abordare structuralistă a strategiei componistice, în care parametrii sonori sînt deduşi, determinist, dintr-un număr de reguli combinatorii, bazate pe numărul 12 (numărul de trepte diferite din scara zisă temperată a muzicii europene).

@Asociaţia Ziariştilor Independenţi din România

denumirea de tonal) pentru celelalte, nici unul neavînd o forță de iradiere mai mare, în virtutea vreunei semnificații, a unei aure ce i-ar putea fi atribuite. De aici, prin suprasaturație de transporturi de pe o treaptă pe alta, nu mai este decît un pas pînă la dodecafonism: « . . . ar trebui mers mai departe și din cele 12 trepte ale alfabetului muzical . . . să se alcătuiască cuvinte mai mari, cuvinte din 12 litere, anumite combinații și raporturi reciproce ale celor 12 semitonuri, formulări de serii, din care ar trebui să poată fi derivată riguros toată piesa . . . Nici unui sunet nu i-ar fi îngăduit să reapară pînă nu vor fi apărut și toate celelalte . . . Astfel n-ar mai exista notă liberă. Asta aș numi eu construcție riguroasă », afirmă A. Leverkühn în *Doctor Faustus*.

Critica serialismului integral a apărut aproape o dată cu el: prin arbitrariul (aleatorismul) absolut și neliniștitor al lui John Cage și prin exprimarea necesității de a privi combinațiile de voci dintr-o orchestră ca pe un rezultat global, statistic (și nu analitic, cum făceau serialiștii), de către Jannis Xenakis.

Cele două atitudini contrare serialismului (la care se va adăuga, puțin mai tîrziu, cea a lui György Ligeti pentru care — în epoca aglomerării de sunete — noțiunile clasice de contrapunct, armonie, formă etc. și-au pierdut sensul) sînt, principial, conținute în el însuși, fiind două (posibile) semne minus ale lui.

Și de o parte și de alta se ignoră un lucru (și se perpetuează starea de indiferență față de încărcătura proprie fiecărui sunet); acustica a demonstrat de mult că un sunet iradizaă alte sunete, ce se află, față de acest fundamental centru, în raporturi armonice. De fapt, prin teoriile compozitorului J. Ph. Rameau, sistemul tonal a purces tot de la această realitate, dar a aplicat-o (și încă parțial) scării temperate, impersonale (de unde consecințele pe care le-am expus mai sus).

Cu alte cuvinte, sunetul, tratat ca un grecesc, indivizibil atom, care intră în relații exterioare cu alți atomi pentru a forma moleculele substanței muzicale, a fost frustrat de realitatea sa interioară, amputîndu-i-se esența.

George Enescu — cu ultimele sale opusuri — realizate tocmai în perioada ascensiunii serialismului integral (și a perspectivelor contrare) înseamnă alternativa fertilă, prospectivă, plăsmuită în discreția și anonimatul camerei sale pariziene, la problematica muzicii contemporane.

Ideea că avangarda — ce se declară ca atare — ca și ;tradiționalismul — ce se legitimează ca atare — nu reprezintă forțele prospective ale creației artistice poate fi desprinsă dintr-o oricît de sumară parcurgere a istoriei artei în secolul XX. Robert Musil, de exemplu, este o ipostaziere concretă și puternică a acestei idei. Nimeni n-a exprimat mai bine ca el situația artistului care nici nu afișează atitudinea iconoclastă (ușor de convertit în fapte, pentru că presupune simpla punere a semnului minus în fața realităților artistice cunoscute), nici nu aderă la modul fetișizant de asumare a orgoliului culturii (la fel de ușor de abordat, pentru că presupune certitudinea modelelor ratificate), ci anvizajează forarea în adîncurile straturilor originare: « Sintaxa n-ar trebui lăsată, deci, în seama unor profesori învechiți. Punctul, punctul și virgula le facem nu numai pentru că așa am învățat, ci pentru că gîndim astfel. Aici se află, însă, și pericolul. Atîta timp cît gîndești în fraze cu punct final, o seamă de lucruri nu pot fi spuse — pot fi doar, cel mult, simțite în mod vag. Pe de altă parte, ar fi posibil să înveți a te exprima în așa fel, încît anumite perspective nelimitate, care astăzi se află încă în pragul inconștientului, să devină apoi clare și inteligibile ».

Sintaxa ! Iată un cuvînt revelator, ce trebuie luat în considerație, cu prioritate, cînd e vorba de creațiile ce modifică în profunzime materia culturală în care sînt implantate.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

În dicotomia sintaxă-paradigmă, termenul al doilea desemnează inovația unei arte ce urmărește în mod deliberat acest lucru (avangarda), dar și substratul pe care se clădește (încă) arta tradiționalistă (în sens generic). Or, tocmai paradigma este domeniul de predilecție întru exercitarea ineditului la serialismul integral. Inovația în planul sintaxei nu este eludată, dar este împinsă — conștient sau inconștient — în zonele mecanismului paratactic. Se realizează, astfel, binecunoscutul principiu structuralist de omogenizare formativă a micro și macrostructurii.

George Enescu a restructurat într-un mod extrem de propriu strategiile compoziției europene, păstrîndu-se, aproximativ, în limitele paradigmatice ale acesteia.

Marguerite Durras spune despre R. Musil că acesta « înseamnă (încă) ceva: a încerca totul, a încerca tot ce există în lume ». Exhuaustivitatea este și visul secret al lui Enescu.

Aceste două dimensiuni — inovația de adîncime, de sintaxă și proiectul atotcuprinzător incifrat în opera lui Enescu — ne interesează în continuare.

Ultimele veacuri (europene) cristalizează un mod de a gîndi muzica ce poate fi numit — printr-o analogie cu alte arte — dramaturgic.

Punctul culminant este, poate, Beethoven, sau, cel puțin, momentul de referință, spre care și de la care se merge tot mai clar în limitele acestei modalități. În muzică, dramaturgia se convertește în principiul numit al dezvoltării: o structură inițială simplă, o celulă, suferă — prin procedee sintactice și paradigmatice proprii actului sonor — un număr de schimbări (în conjuncție și cu cele ale altor celule, contrastante) care, juxtapuse, creează starea psihologică echivalentă cu cea declanșată de urmărirea unei drame (a unei trame !) ; în ambele cazuri, trecerea unidirecțională, teleologică, a timpului face ca ceea ce a fost la început să difere calitativ de rezultatul de la celălalt capăt al drumului.

Enescu, care absorbe prin venele folclorului românesc esența decantată din străvechi muzici orientale, posedă o dimensiune specială a timpului muzical și de aceea el aduce, în muzica europeană, o modalitate nouă de compoziție, al cărei principiu este nu cel al dezvoltării, ci cel al *transformării*.

Două sînt coordonatele ce separă transformarea de dezvoltare: prima, faptul că transformarea are (cu un termen luat în matematică) un caracter continuu, în timp ce dezvoltarea este discretă, discontinuă.

A doua, transformarea se bazează pe un principiu indeterminist (pentru a împrumuta, de astă dată, un concept din fizica lui Heisenberg), ce poate fi enunțat, în felul cel mai simplu, astfel: un element al macrostructurii apare cu certitudine la un moment anume, dar acest moment nu poate fi prevăzut după un algoritm deductibil din audiția unui segment anterior al acestei macrostructuri. Dezvoltarea este un principiu teleologic, în care, deci, curgerea timpului are nu numai direcție, dar și sens, metamorfozînd discursul muzical într-o cursă pentru obținerea unui scop.

Esența gîndirii transformaționale a lui Enescu se ipostaziază, din ce în ce mai manifest, pe măsură ce se apropie de opusurile finale, într-o varietate decisiv nouă a cîntului pe mai multe voci (cunoscut sub denumirea de polifonie), respectiv heterofonia. Existentă în toate culturile arhaice ale lumii, tulburător de rafinată, prin consistența sa organică, în folclorul românesc, considerată aducătoare de confuzie (pentru că e foarte greu a-i stăpîni resorturile) în cultura muzicală europeană, heterofonia constă din suprapunerea unui model—melodic, ritmic etc.— peste propriile-i variante, peste propriile-i deviații datorate distorsiunilor conștiente sau inconștiente ale acelui model. Este — cum observă cu finețe compozitorul Ștefan Niculescu — pendularea heracliteană între Unu și Multiplu. Dar cel mai

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

surprinzător aspect al heterofoniei este că, în realitate, modelul este virtual, sumă asimptotică a variantelor suprapuse.

Acest fel enescian de a concepe timpul muzical, densitatea sa evenimenţială, produce o infinită îndepărtare de modul occidental de a produce muzică în chiar inima sa. Măsura acestei îndepărtări o dă maniera în care Enescu reliefează distribuirea structurilor sonice în aparatul orchestrei simfonice.

Orchestra europeană, fruct al unor eforturi de aproape trei sute de ani, se clădeşte pe virtuala contopire, într-un conglomerat omogen, a diverselor surse sonore din care este alcătuită.

Perfecţionismul propriu culturii Europei îşi pune amprenta şi aici, anvizajîndu-se depăşirea incapacităţilor « locale » ale unui instrument sau altul, insuficienţele lui în anumite împrejurări, chiar eludarea — în calculul compozitorului — a acestor neajunsuri.

Imaginea sonoră trebuie să apară imaculată, proiectată ideal peste toate dificultăţile şi eforturile particulare din care este alcătuită cîntarea orchestrală.

G. Enescu revoluţionează această mecanică, tocmai prin luarea în consideraţie — minuţios şi sistematic, deşi niciodată conceptualizat, teoretizat ca atare — a incongruenţelor, a insuficienţelor pe care le mărturiseşte multitudinea de instrumente.

Datele fizice ale acusticii fiecărui instrument conlucrează, într-o alchimie savantă a parametrilor muzicali, la destrămarea idealităţii abstracte a sunetului european, dematerializat şi devenit — am mai spus-o — suport al relaţiilor cu alte sunete devitalizate şi descărnate.

De fapt,— şi astfel ajungem în vîrful operei lui Enescu — compozitorul se înfăţişează ca unul din marii precursori ai investigaţiilor celor mai recente care, moştenitoare ale muzicii de bandă magnetică şi concretă (din perioada imediat postbelică), se îndreaptă, din ce în ce mai sistematic, către deducerea actului artistic muzical din interioritatea sunetului, din faptul că materia primă a acestui act o reprezintă vibraţia, oscilaţia (în sensul cel mai larg al cuvîntului) ce generează, după coduri intrinseci şi omogene, totalitatea parametrilor muzicali, pe care numai o anumită configuraţie comportamentală a percepţiei noastre îi dezbină în straturi diferite.

Vorbeam, anterior, de propensiunea spre exhaustivitate a lui G. Enescu ; nimic nu este mai elocvent pentru ea decît simpla contemplare (chiar de către un neavizat în ale muzicii) a partiturilor maestrului. Este imediat perceptibilă voinţa de a nota *totul*, de a « încărca » partitura cu cele mai infinitezimale nuanţe.

Este o situaţie oarecum paradoxală: depăşirea muzicii europene — în datele ei reliefate de controlul intelectualist al văzului, exercitat prin partitură — incluzînd imponderabilul gest al improvizaţiei (care este altceva decît aleatorismul muzicii postseriale: improvizaţia emerge din existenţa, în adîncurile inconştientului a unor coduri comune compozitorului şi interpretului ; aleatorismul este simpla disponibilitate, reversibilă, a unor seturi diferite de a abstrage o aceeaşi globalitate semantică), această depăşire se face, tocmai, prin supralicitarea, prin epuizarea resurselor ei.

Destinul muzicii lui Enescu se particularizează, în posteritate, faţă de acela al altor mari creatori ai secolului, prin aceea că opusurile lui nu au creat discipoli, curent etc. Muzica sa a dat fiinţă unei şcoli de compoziţie originale, şcoala românească de după război ; aceasta printr-o infuzie discretă, dar persistentă, de sugestii (la început), apoi, asimilîndu-se datele esenţiale ale operei enesciene, prin căpătarea, de către componenţii acestei şcoli, a conştiinţei de sine.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

Bartok şi Stravinski — reprezentanţii unei alte tendinţe a secolului XX, opusă, întrucîtva, noii şcoli vieneze, tendinţă de sorginte folclorică şi de revigorare a clasicismului muzicii europene — au produs un număr foarte mare de continuatori mai mult sau mai puţin fideli, ca şi cîteva maniere de compoziţie ce au dominat copios, în deceniile cinci şi şase, creaţia în aproape toate ţările est-europene (deci şi la noi).

Enescu intră mai tîrziu (după dispariţia sa fizică) în orizontul compozitorilor români care încep să scrie după război. Aceasta nu înseamnă că marele creator nu a exercitat influenţe benefice şi asupra generaţiilor în jurul vîrstei sale biologice, dar acestea s-au rezumat (puţin simplificat spus) la indicaţii privind detectarea resurselor formative, pentru muzica cultă, ale artei populare.

Tot printr-un paradox se poate spune că substanţa, coagulantă pentru noua şcoală de compoziţie românească, a muzicii enescine a fost şi fermentul principal al diversităţii maxime a acestei şcoli, a şirului de experienţe şi reuşite — cu pondere în ideatica artei contemporane — ce jalonează istoria muzicii noastre de azi.

Enescu a fost—şi este—dimensiunea asimptotică prin care se măsoară (în forul său interior) fiecare compozitor român din contemporaneitate. Cazul este, aş spune, unic printre atîtea şcoli de compoziţie care au urmat expansiunii serialismului integral şi, mai ales, tendinţelor post-seriale, atît în Europa cît şi în America sau Asia.

În această unicitate a operei lui Enescu trebuie căutată, fără prejudecăţi, lipsa sa de popularitate şi de actualitate în peisajul muzicii contemporane universale. Ca orice energie spirituală ce posedă în adîncurile sale pecetea potenţialităţii, creaţia enesciană nu poate căpăta, niciodată, actualizarea eclatantă a unei mode, a unei tendinţe predominante, a unei cristalizări definitive. Însă, ca orice ferment prospectiv, ea se va înălţa tot mai insistent în conştiinţa muzicală — şi aceasta la modul cel mai direct, mai necesar — pe măsură ce vor fi recuperate, vor fi actualizate, în lungul drum al istoriei viitoare a muzicii, potenţialităţile sale infinite.

În fapt, George Enescu este mai puţin un compozitor, fie el şi oricît de mare într-un şir de mari compozitori, cît, mai degrabă, primordial, expresia unei *necesităţi*.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

VALERIU RÂPEANU

Cînd l-a auzit MARCEL PROUST pe violonistul GEORGE ENESCU?

Citarea lui George Enescu de Marcel Proust, în ciclul epic ce a marcat în mod crucial evoluția romanului modern, ca și indicarea interpretării pe care genialul muzician a dat-o *Sonatei* lui César Franck drept una din sursele *Sonatei* lui Vinteuil, au fost relevate, în anii dintre cele două războaie, de scriitori precum Camil Petrescu sau Felix Aderca. Reproșul pe care Felix Aderca îl aducea confraților săi care nu-l auziseră pe Enescu [1] nu corespundea realității, deoarece primele decenii ale receptării enesciene în România au fost dominate de portrete, impresii literare datorate scriitorilor și, în mai mică măsură, de exegeze și analize muzicologice. Dar să revenim la relația Proust-Enescu, amintindu-ne mai întîi contextul în care numele său figurează în opera lui Marcel Proust. În mod direct numele lui Enescu apare o singură dată, fiind așezat alături de doi mari violoniști ai epocii în romanul *Prizoniera* al amintitului ciclu: « Și l-am rugat pe Charlie (. . .) să mai cînte o dată, doar pentru noi, sublimul adagio. Nu-i așa că-i frumos acest adagio! Dar unde-i tînărul violonist? aș vrea totuși să-l felicit, e momentul înduioșărilor și al îmbrățișărilor. Mărturisește, Brichot, că au cîntat ca niște zei, Morel, mai ales. Ai remarcat momentul în care îi cade meșa. A, atunci dragul meu n-ai văzut nimic. Ne-am bucurat de un *fa* diez care-i poate face să moară de gelozie pe Enescu, Capet și Thibaud, degeaba sînt foarte calm, vă mărturisesc că, la auzul unei asemenea sonorități, inima mi se strînsese atît de tare încît abia îmi stăpîneam hohotele de plîns ». [2]

O interpretare enesciană a constituit — așa cum se știe — una din sursele de inspirație ale celebrei pagini proustiene din primul roman al ciclului *În căutarea timpului pierdut*, *Du côté de chez Swann*, și anume sonata lui Vinteuil: « Ce frumos dialogul dintre pian și vioară pe care Swann l-a ascultat la începutul ultimei părți (. . .) Mai întîi pianul solo plînge, ca o pasăre părăsită de tovarășul ei, vioara o aude și-i răspunde ca dintr-un arbore vecin.

Era ca la începutul lumii, ca și cînd n-ar fi existat decît ei doi pe pămînt sau, mai degrabă, în această lume complet închisă construită de logica unui creator și în care n-ar fi existat niciodată decît ei doi: această sonată. E o pasăre, e sufletul incomplet încă al scurtei fraze, e o zînă această ființă invizibilă și tînguitoare, al cărui geamăt este apoi reluat tandru de pian? Strigătele sale erau atît de neașteptate încît violonistul trebuia să se precipite asupra arcușului său ca să le culeagă. Minunată pasăre! Violonistul părea că vrea să o prindă ».[3]

O mărturie a lui Marcel Proust într-o scrisoare-dedicație către prozatorul Jacques de Lacretelle, cunoscută încă din anii dintre cele două războaie mondiale, face o trimitere directă la numele lui Enescu și acest text a stîrnit cea mai mare curiozitate în țara noastră: « Amintirile mele — spune Proust — sînt mai precise

---

[1] *Proust și Enescu* în « Adevărul literar și artistic », 1 XI 1931
[2] *La Prisonnière. À la recherche du temps perdu*, Bibliothèque de la Pléiade, tome III, p. 287
[3] *Du côté de chez Swann. À la recherche du temps perdu*, ibidem, tome I, p. 351—352

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

în privința *Sonatei*. În măsura în care realitatea m-a slujit, într-o măsură foarte slabă la drept vorbind, scurta frază din această *Sonată*, și n-am spus-o nimănui, este (ca să încep cu sfîrșitul), în serata de la Saint-Euverte, fraza încîntătoare dar în fond mediocră a unei *Sonate* pentru pian și vioară de Saint-Saëns, compozitor care nu-mi place. (Îți voi arăta cu precizie pasajul ce revine de mai multe ori și care provoca triumful lui Jacques Thibaud). La aceeași serată, puțin mai departe, nu m-ar mira ca, vorbind despre acea scurtă frază, să mă fi gîndit la *Farmecul Vinerei Mari*. Și tot la aceeași serată (pagina 241) cînd pianul și vioara gem ca două păsări care-și răspund una alteia, m-am gîndit la *Sonata* de Franck (mai ales așa cum o cînta Enescu), al cărui Qutuor va apărea în volumele următoare. Tremolourile care acoperă scurta frază de la familia Verdurin mi-au fost sugerate de un preludiu la *Lohengrin* și fraza însăși, de o bucată de Schubert. »[1]

Era cît se poate de firească întrebarea pusă lui George Enescu de către cei care i-au luat interviuri în anii dintre cele două războaie, și anume dacă își amintește cînd și în ce împrejurări l-a cunoscut pe Marcel Proust. Așa cum rezultă din răspunsurile la aceste întrebări, pe care le vom afla în volumul de interviuri enesciene, volum îngrijit de Laura Manolache în vederea apariției la Editura Muzicală, Enescu fie a răspuns evaziv, fie a crezut că Marcel Proust l-a ascultat în salonul Elenei Bibescu, mama lui Antoine Bibesco — cunoscutul diplomat și scriitor român (1878—1951) și a lui Emanuel Bibesco (decedat în 1917), unii din cei mai apropiați prieteni ai marelui scriitor francez. Și în anul 1951 cînd înregistrează celebrele sale convorbiri cu criticul Bernard Gavoty, Enescu avea să afirme din nou ceea ce spusese — într-un fel sau altul — în interviurile sale dintre cele două războaie: « În casa Bibescu întîlneam pe contesa de Noailles, strălucitoare și genială, pe pictorii Vuillard și Bonnard, sculptorul Maillol, scriitorul Léon Blum (pe atunci un foarte remarcabil critic literar). Bernstein, Francis de Croisset, Marcel Proust — care mi-a făcut, se pare, cinstea de a mă descrie într-unul din volumele sale. Din nefericire nu am știut precis în ce volum, și nu am putut descoperi pasajul în care vorbea despre mine ». [2]

Dar Proust nu l-a auzit pe George Enescu în salonul Elenei Bibescu, care încetează din viață la 31 octombrie 1902 în România, ci într-un concert public. Mărturisește aceasta într-o scrisoare chiar către Antoine Bibesco, publicată în 1949 în culegerea *Lettres de Marcel Proust à Bibesco, Préface de Thierry Maulnier*, Editions

---

[1] Textul din care am extras aceste rînduri a fost publicat de prozatorul și eseistul Jacques de Lacretelle în *Les aveux étudiés*, 2 édition, N. R. F., Gallimard, în cadrul capitolului *Visites à Marcel Proust*, p. 31—32. A fost republicat și în Marcel Proust: *Contre Sainte-Beuve* précédé de *Pastiches et mélanges* et suivi de *Essais et articles*, Bibliothèque de la Pléiade, 1981, p. 564—566. Jacques de Lacretelle explică faptul că după lectura primului volum al ciclului epic, îndărătul mai multor personaje, descoperise « figuri care îi erau familiare » Proust a protestat spunîndu-i că « se înșeală », povestindu-i «într-un amestec de complicații și de claritate », diferite întîmplări pentru a dovedi contrariul celor presupuse de Jacques de Lacretelle. Cîțiva ani după aceea, solicitîndu-i un autograf pe un « exemplar prețios » din *Du côté de chez Swan*, Marcel Proust, reamintindu-și de discuție, i-a scris o dedicație de trei pagini care începe astfel: « Dragă prietene, nu există chei pentru personajele acestei cărți sau mai bine zis există opt sau zece pentru fiecare ». În acest context, după ce amintește de modelele posibile ale bisericii din Combray, descrie sursele Sonatei.

[2] Bernard Gavoty *Amintirile lui George Enescu*, 1982, p. 105—106. În nota de subsol se citează aproximativ și incomplet textul lui Jacques de Lacretelle după o informație, bănuim, orală. Mai precizăm că în finalul *Amintirilor* sale George Enescu a ținut să aducă acest omagiu Elenei Bibescu: « În clipa în care urmează să apară acest volum îmi dau seama că nu am adus amintirii principesei Elena Bibescu omagiul pe care-l meritau multiplele atenții cu care nu a încetat să mă înconjoare. De aceea îmi exprim dorința ca întreaga mea operă anterioară lui *Oedip* (cu excepția pieselor ce poartă o dedicație precisă) să fie considerate ca fiind închinată nobilei sale memorii ».

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

de Clairefontaine, Paris, Laussane, p. 141—142 [1], și o introducere a lui Antoine Bibesco, carte pe care în mod cert George Enescu n-a cunoscut-o, dovadă mărturisirile pe care le va face doi ani mai tîrziu lui Bernard Gavoty, citate mai sus.

Scrisoarea a fost publicată în cadrul monumentalei ediții *Corespondența lui Marcel Proust*, text stabilit, prezentat și adnotat de Philip Kolb, ediție în curs de apariție la editura pariziană Plon. Cel ce-al XII-lea volum al acestei exemplare ediții, apărut în 1984, alcătuit după toate rigorile unei opere științifice de înaltă ținută, cuprinde corespondența trimisă în anul 1913 de Marcel Proust. La paginile 147—148 am aflat scrisoarea către Antoine Bibesco, ale cărei prime rînduri editorul le reproduce în facsimil (pag. 146) și care dezleagă întrebarea: cînd l-a auzit Marcel Proust pe violonistul George Enescu? « sîmbătă 19 aprilie 1913 »: Dragă Antoine. Mare emoție astă-seară. Aproape mort m-am dus totuși la o sală de pe strada Rocher să ascult *Sonata* de Franck, care îmi place atît de mult, și nu ca să-l ascult pe Enescu pe care nu-l auzisem niciodată (sicissime). Or l-am găsit *admirabil* (sublinierea Marcel Proust), piuiturile dureroase ale viorii sale, chemările tînguitoare răspundeau pianului, ca dintr-un copac, ca dintr-un frunziș misterios. E o impresie foarte puternică. Cred că-ți fac plăcere spunîndu-ți toate astea, căci știu că îl admiri. Redă savoarea și restructurează *rondo*-ul, care de obicei se cîrtă cu ochii dați peste cap sub pretext că este angelic; sînt prea obosit ca să-ți comentez toate astea, cu toate că ar fi lucruri importante de spus ». Philip Kolb precizează că a colaționat textul după originalul aflat în momentul respectiv la Universitatea Urbane Illinois din S.U.A. și că textul reprodus de Antoine Bibesco era un text lacunar, ceea ce, probabil, a făcut necesară și reproducerea în facsimil a unei părți din scrisoare.

Tot în eruditele note cu care însoțește fiecare scrisoare, Philip Kolb arată că George Enescu și pianistul Paul Goldschmidt au prezentat în zilele de marți 15 și sîmbătă 19 aprilie 1913 două recitaluri de sonate în sale Villiers, rue du Rocher nr. 64. Marcel Proust a asistat la cel de-al doilea concert în care Enescu și Paul Goldschmidt au interpretat *Sonata în re minor* de Brahms, *Sonata în mi bemol op.*12 *nr* 3 de Beethoven și *Sonata* de César Franck. [2]. În volumul tipărit de Antoine Bibesco scrisoarea este datată greșit 1910 și nu este însoțită de comentarii.

Scrisoarea, repusă în circulație de noua ediție a *Corespondenței* marelui scriitor, elucidează circumstanțele în care Marcel Proust l-a auzit pe George Enescu, înlăturînd ipotezele plauzibile ale memoriei enesciene dar, după cum se vede, în această privință inexacte, cît și datarea greșită a lui Antoine Bibesco. Credem că valoarea semnificativă a acestei scrisori depășește circumstanțele biografice și își află răsfrîngere în însuși laboratorul de creație al operei proustiene. În acest sens, Philip Kolb subliniază: « Proust se pare că s-a inspirat din audiția acestui *rondo* al sonatei lui César Franck, pentru a adăuga cîteva fraze la descrierea sonatei lui Vinteuil, în timpul seratei de la doamna de Saint-Euverte ». Editorul reproduce apoi fragmentul din *Du côté de chez Swann*, subliniind un fapt concludent pentru impresia pe care a făcut-o asupra lui Proust interpretarea dată de Enescu, imaginea « vioara *îi răspundea ca dintr-un arbore* » e identică în scrisoare și în roman, iar expresia *tînguitoare* se află în ambele texte. (Amintim că expresia *tînguitoare* apare și în

---

[1] Volumul se află la Biblioteca Academiei Române sub cota II 432673 dar în general această culegere de scrisori este puțin cunoscută și puțin citată, deși monografiile de specialitate (George D. Painter etc.) o folosesc drept sursă. La pag. 153—154 a acestei culegeri se află o scrisoare a lui Marcel Proust în care repetă rezumat ceea ce îi spusese și lui Jacques de Lacretelle în legătură cu sonata lui Vinteuil « care nu este cea a lui Frank ». În această scrisoare nu mai sînt citate numele lui Jacques Thibaud și George Enescu.

[2] Vezi în acest sens și *George Enescu*, Editura Muzicală, 1964, capitolul *Viața și activitatea lui George Enescu — mențiuni cronologice anul* 1913 — 15 *și* 19 *aprilie*. Două recitaluri de sonate George Enescu — Paul Goldschmidt în sala Villiers din Paris (Schumann, Brahms, Beethoven, Franck).

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

scrisoarea către Antoine Bibesco în care dă cîteva indicaţii privitoare la sursele *Sonatei* — citate de noi la p. 251, n 1.. . .. Şi tot îngrijitorul ediţiei subliniază : « În momentul în care Proust a scris această scrisoare, nu putea încă să adauge pasajul citat, deoarece noua dezvoltare nu exista în dactilograma operei lui. Cel mult redactase bruionul noului paragraf pe care îl regăsim în *Carnet* 2, folio 21, verso-22 recto, 19 şi 25 ». Şi mai departe editorul arată că, probabil, « partea inspirată de sonata lui César Franck » a fost adăugată în corectura care poartă data 13 mai. Pentru a înţelege şi mai clar modul în care audiţia sonatei lui César Franck în interpretarea lui Enescu l-a influenţat pe Proust, vom reproduce din cronologia aceluiaşi volum, p. 10—11, următoarele date : « 24 februarie, Proust scrie lui Grasset, anunţîndu-i trimiterea manuscrisului celui dintîi volum. 31 martie, sînt culese primele şpalturi din *Du côté de chez Swann*. 19 aprilie, Proust iese din casă ca să asculte *Sonata pentru pian şi vioară* de César Franck, interpretată de Paul Goldschmidt şi Enescu. Se inspiră pentru un pasaj din *sonata* lui Vinteuil la serata doamnei de Saint-Euverte. Puţin după 19 aprilie Proust creează în corecturi personajul Vindeuil-Vinteuil din fuziunea a două personaje Vington, naturalist, tatăl unei lesbiene, şi Berget, compozitor ».

Unul din biografii şi exegeţii cei mai autorizaţi ai lui Marcel Proust, anume George D. Painter [1], comparînd textele scrisorii către Antoine Bibesco din 1918 şi al scrisorii-dedicaţie către Jacques de Lacretelle din acelaşi an, spune : « Proust începuse să aibă o plăcere drăcească multiplicînd sursele minore ale sonatei ». « Dar fiecăruia din confidenţii săi îi revela care erau modelele profunde : *sonata în re minor* de Saint-Saëns pentru mica frază şi *Sonata în la major* de César Franck pentru ansamblul operei ».

Scrisoarea lui Marcel Proust, republicată integral şi încadrată în laboratorul creaţiei proustiene, atestă că Proust şi Enescu s-au întîlnit, unul în postura de meloman pasionat de opera lui César Franck, altul de interpret aflat la apogeul carierei sale. Dar această întîlnire nu se înscrie doar într-o succesiune de evenimente biografice. Ea a înrîurit structura unui moment-cheie al primului volum din ciclul *În căutarea timpului pierdut*. Sub impresia audiţiei acestei sonate interpretate de George Enescu, Marcel Proust a scris una din cele mai inspirate pagini ale capodoperei sale.

[1] George G. Painter: Marcel Proust 1904—1922: *Les années de maturité*, Mercure de France, p. 307

@Asociaţia Ziariştilor Independenţi din România

OEDIP

MITUL ÎN ORIZONTUL VEACULUI XX

ZOE DUMITRESCU BUŞULENGA

Universalitatea sintezei

Drumul lung şi anevoios, care conduce pe artiştii de primă mărime înspre dubla ipostaziere de exponenţi ai culturii naţionale şi universale, a fost parcurs de George Enescu într-un uriaş efort de muncă şi voinţă, în care geniul său specific a izbutit fuziunea rară, de mare preţ, a unei sensibilităţi impregnate de elementele structurante ale creativităţii româneşti, cu gîndirea şi simţirea umanităţii dintotdeauna, cu limbajul muzical cel mai cuprinzător al secolului XX. Iar capătul drumului de căutări şi răspunsuri dramatice, dar şi de sinteze înnoitoare, este marcat de *Oedip*, opera vieţii maestrului, gîndită în aproape un sfert de secol, lucrată în mai bine de un deceniu.

Unghiurile din care această operă grandioasă, neînţeleasă încă pe deplin de noi contemporanii, poate fi privită, sînt descumpănitor de multe şi bogăţia de sensuri nu se dezvăluie decît căutătorului pasionat care nu osteneşte să revină la sursa gravă a întrebărilor fundamentale din substanţa ei.

Izvorîtă din nevoia interioară de dramă a geniului bîntuit de astfel de întrebări, rod al unei meditaţii asidui şi al unei munci tenace, tragedia aceasta lirică a repus opera post-wagneriană pe o impresionantă culme, dîndu-i gravitatea şi solemnitatea creaţiei legate ireductibil de adevărul cutremurător al condiţiei umane. Regîndind vechiul mit grecesc al lui Oedip, Enescu schiţa un gest analog cu acela al lui Eminescu, regîndind mitul hyperionic pentru *Luceafărul*. Temerar, gestul presupune la artişti

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

de avîntate înălţimi, un moment de deplină maturitate a gîndirii creatoare, de consonanţă perfectă cu substanţa însăşi a mitului. Oprirea atît de insistentă asupra mitului Oedip a însemnat în devenirea lui George Enescu descoperirea unor ciudate valenţe care-şi cereau imperios împlinirea. Adîncimile insondabile ale fiinţei bîntuite de zbuciumul cunoaşterii, de vîrtejul pasiunilor, şi care străfulgeraseră din cînd în cînd şi pînă atunci, prin urzeala sunetelor, îşi găsiseră o turburătoare convergenţă cu Oedip, eterna paradigmă a chinuitoarei nelinişti lăuntrice, cu Oedip, frate al omului. Cum spunea, odată, Enescu însuşi lui Bernard Gavoty, accentele tragediei sale tălmăcite liric au impresionat pe aceia care au recunoscut « în plînsul lor un ecou frăţesc ».

Oedipul cel vechi îşi pierde vîrsta, şi tragedia lui, lupta, suferinţa şi apoteoza se refac în chip de mit personal şi etern uman în opera compozitorului român într-o nouă viziune asupra limitelor umanului şi asupra tragicului însuşi. Înfruntarea dintre om şi destin, împinsă pînă la limitele îndurării de către forţele obscure, ostile omului, trezeşte în erou toate furtunile sufletului, pornirile titanice spre răzvrătire şi luptă, dar, în acelaşi timp, stîrneşte în el puterile cunoscătoare şi pe cele morale, cu care el singur îşi va judeca nevinovăţia şi va depăşi neumana durere, atingînd prin jertfă şi înţelepţire absolutul, ordinea lumii eterne. Căci sfîrşitul celui ce « învins-a ursita », îl îndreaptă pe erou, cum spune versiunea românească a libretului, « spre ziua de veci ». Ca şi în folclorul nostru, moartea eroului nu produce o rupere de nivel, ci reintegrarea în armonia ordinei cosmice. Din abisurile suferinţei şi opresiunii pînă pe culmile luminoasei reconcilieri cu sine şi cu ordinea cosmică, de la întîlnirea cu monstrul beznelor iraţionale, Sfinxul, la aflarea crimelor comise fără voie şi fără ştire, la auto-pedepsire, la rătăcirea în solitudine, întuneric şi umilinţă, şi pînă la înălţarea vaticinantă spre apoteoza finală, fluviul uriaş al inspiraţiei enesciene topeşte laolaltă poezia şi muzica şi drama într-o sinteză, într-o fuziune unică a artelor în secolul nostru.

Poate şi aci, dilatate, elementele sincretice ale artei vechi româneşti să fi lucrat dinspre străfundurile matricei stilistice a compozitorului. Iar apele giganticului fluviu muzical sînt turburător de libere şi de inegale şi din punct de vedere ritmic şi din punct de vedere tonal. Enescu a dat frîu liber fanteziei sale creatoare întocmai ca rapsozii săi de acasă pe care nu-i stăvilea în revărsările lor lirice decît nedepărtarea de modùlul de aur al ondulaţiei noastre specifice. Discursul muzical enescian, slujit de tehnica desăvîrşit stăpînită a secolului XX, cu tot modernismul ei îndrăzneţ, sugerează necontenit arhaitatea lumii de acasă a artistului, a lumii româneşti, scăldate în clar-obscurul începuturilor mitice. Motive folclorice propriu-zise nu se găsesc în *Oedip*, dar totul se simte permeat de spiritul muzicii populare şi, pe alocuri, de al muzicii psaltice. Cromatismul, adîncitor al frumuseţii şi expresivităţii atît de stranii pentru occidentali, nu alcătuieşte pentru Enescu o simplă modalitate de înfloritură, o ornamentică exterioară. Cu sferturile şi treimile de ton, simfonistul descinzînd din Brahms, Frank şi Fauré înnoia scriitura muzicală construind

@Asociaţia Ziariştilor Independenţi din România

un univers sonor de noi, infinite posibilități de sugestie, edificat pe un fundament folcloric.

Motivele create de compozitor în spiritul muzicii populare abundă însă. Păstorul prezent în momentele cruciale pentru erou doinește dulce și trist cu flautul său (sugerînd anticul *aulos*). Ritmuri de joc popular răsună în actul I, însoțind defilarea și dansul păstorilor. Paznicul teban intonează în actul al II-lea un fel de cîntec vechi românesc. Inflexiuni de bocet se aud în corul tebanilor din actul III, în vreme ce corul sărbătoresc din Corint, în actul II, cîntă *Adonis pe purpură și aur culcat* cu dulceața șerpuitoare a monodiilor bizantine. Și tot de sorginte folclorică ni se pare și ideea de a face să dispară , în momentele de tensiune maximă dramatică, muzica vocală, înlocuită de o simplă, sfîșietoare rostire, în care se regăsește, parcă, *zicerea* baladescă (așa cum se întîmplă în întîlnirea cu Sfinxul sau mai ales după cumplita scenă a scoaterii ochilor). Ca să nu mai vorbim de corul bătrînilor atenieni, luminos, senin, leit-motiv al actului IV, adevărat colind de urare și împăcare menit eroului ajuns în preajma sfîrșitului: « pace blîndă, pace bună ». Și peste toate, plutind și asimilînd, un lirism al nostalgiilor transparente, al dorului ca aspirație nedeslușită spre infinit, spre absolut, sfîșiat doar de momentele grozavei suferințe, de dezlănțuirea pasiunilor, refăcîndu-și însă, mai cu seamă în actul IV, blînda, visătoarea stăpînire.

Grea de semnificații și de frumusețe, tratînd un mit universal uman, tragedia lirică *Oedip* a izbutit să iasă din timpul ei și din timpul nostru și să se înscrie în ordinea aceea care transgresează barierele necruțătoare ale lui Cronos, purtînd într-acolo mesajul spiritualității care l-a modelat pe genialul ei creator. Cum spunea muzicologul Henri Prunières, opera lui George Enescu « nu are vîrstă. Este de astăzi și din toate timpurile ».

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

MIHAI BREDICEANU

OPŢIUNEA «OEDIP»

dialog realizat de ALINA MUŞAT POPOVICI

ALINA MUŞAT POPOVICI: *Mult stimate maestre, cu toţii ştim că George Enescu a fost subjugat de subiect şi de ideea unei creaţii muzicale pe măsura acestuia. De aceea, convorbirea noastră va purta ca motto cuvintele sale: «M-am gîndit că reuşită sau nu, fiecare existenţă are aventura şi drama ei, drama ei secretă. Resortul meu, drama şi aventura mea sînt legate de trei silabe pe care Sofocle le-a făcut celebre:* Oedipos ».

După regretatul Constantin Silvestri, dumneavoastră aţi fost cel de-al doilea şef de orchestră care ne-aţi dăruit interpretarea monumentalului opus. Ce ne puteţi spune în ceea ce priveşte acest moment?

MIHAI BREDICEANU: *Oedip*-ul lui George Enescu a apărut în viaţa mea cu mult înainte de momentul în care l-am dirijat pentru prima oară; aş putea spune cu mult înainte de a fi putut bănui măcar că voi deveni dirijor.

Răscolind amintirile, mă văd, adolescent, împreună cu tatăl meu Tiberiu Brediceanu la Braşov în *1936*, ascultînd, aplecaţi asupra aparatului de radio, retransmisia de la Opera Mare din Paris a premierei absolute a capodoperei enesciene. Radiodifuziunea în România era încă la începuturile ei şi audiţia era dificil de urmărit, dar şi mai dificilă mi se părea de înţeles lucrarea de care, peste mai bine de douăzeci de ani, voi începe să mă leg atît de mult.

La scurt timp după preluarea direcţiei Operei Române din Bucureşti, Tiberiu Brediceanu a început să studieze posibilitatea montării lui *Oedip* pe prima scenă lirică a ţării. Era perioada de război a anilor *'41—'42*, ani care coincideau cu primii mei ani de studenţie; partitura pentru pian a operei, tipărită de Salabert, se putea găsi la magazinul de muzică Jean Feder de pe Calea Victoriei. . . Am cumpărat-o şi am început s-o descifrez la pian.

În acea epocă, George Enescu se afla la Bucureşti. Au avut loc o serie de convorbiri între maestrul Enescu şi Tiberiu Brediceanu, privind montarea operei, în special în legătură cu aducerea partiturii de orchestră care se afla, în manuscris, în Franţa. Enescu era de părere ca partitura să rămînă acolo, datorită războiului

@Asociaţia Ziariştilor Independenţi din România

care se desfăşura în plin. Totuşi s-a hotărît ca, prin toate mijloacele, să se învingă greutăţile şi *Oedip* să fie prezentat la Bucureşti. Această decizie s-a luat în casa lui Cornel Bediţeanu, care făcea săptămînal seri de neuitat în compania unor personalităţi ca Lipatti, Mihail Jora, tata, Silvestri, Andricu şi alţii... eu fiind cel mai tînăr, un « mînz » printre marile figuri muzicale româneşti ale vremii...

Există o scrisoare din partea lui Enescu, datată 20 dec. 1942 şi adresată lui Tiberiu Brediceanu. Citez:

« Stimate domnule Director, dacă mai este nevoie de ceva vă rog să-mi comunicaţi. Sînt viu mişcat de bunăvoinţa dumneavoastră către Oedip *al meu. Vă mulţumesc din inimă, asigurîndu-vă de cele mai devotate sentimente ale mele ».*

Ce urmare au avut convorbirile lui Enescu cu Tiberiu Brediceanu ?

S-a hotărît trimiterea la Paris, cu orice risc, a directorului administrativ al Operei, Dorin Iosof, ca să fotografieze pagină cu pagină partitura ce se afla acolo, la vila de la Meudon a lui Enescu.

A început tentativa ! Nu a fost o treabă prea lesnicioasă; o călătorie în plin război de la Bucureşti la Meudon, şi înapoi, comporta multe riscuri — riscuri pe care Dorin Iosof şi le-a asumat şi a dus la bun sfîrşit misiunea ce-i fusese încredinţată, întorcîndu-se cu filmul fotografiilor partiturilor. În tot acest timp, la Bucureşti pregătirile continuau. Emanoil Ciomac îşi termina traducerea în limba română a libretului francez datorat lui Edmond Fleg. Deşi nu se precizase o anume distribuţie şi repetiţiile la cabină nu începuseră, îmi amintesc că tatăl meu a afirmat în repetate ocazii că George Enescu ceruse ca *Oedip* să fie dirijat de George Georgescu, deşi, la acea dată, maestrul Georgescu nu făcea parte din dirijorii permanenţi ai Operei din Bucureşti (Constantin Silvestri, care a făcut premiera în *1958*, în *1942* abia îşi începea cariera de dirijor al Operei).

După cîte ştiu, evoluţia războiului a pus capăt tentativei de montare a operei la Bucureşti. Clădirea Teatrului Liric a fost distrusă în bombardamentele din 1944.

Aceste pregătiri s-au dovedit însă esenţiale în realizarea premierei ce va avea loc cu peste *16* ani mai tîrziu.

Cum s-a ajuns la premiera din 24 septembrie 1958 ?

Ulterior, cînd au început repetiţiile — prin anii *'57-'58* — se bănuia că partitura este pierdută; deci tot lucrul s-a făcut după fotocopiile aduse atunci, în anii războiului. S-a scris o partitură nouă, s-au scos « stimele » de orchestră, din păcate totul plin de greşeli. Corecturile, notă cu notă, le-am făcut eu, urmînd să ascult fiecare instrument în parte, urmărind fotocopiile plus partitura, lucru care mi-a pricinuit nişte necazuri cu ochii...

Premiera a avut loc în *1958*, în cadrul primului Festival « George Enescu ». Lucrarea a avut un succes enorm. După deschiderea stagiunii au urmat un număr restrîns de spectacole dirijate de Silvestri şi de mine. Într-o seară urma să dirijeze Silvestri; în ultimul moment s-a anunţat înlocuirea lui *Oedip* cu spectacolul *Madame Butterfly*.Din seara aceea, *Oedip* nu a mai fost programat. Cu alte cuvinte, spectacolul a fost interzis !...

Silvestri a plecat; în anul *1959*, cînd am preluat direcţia Operei, mi-am pus imediat problema reluării lui *Oedip*. Faptul că « el » — *Oedip* — nu mai era pe scenă mă tulbura teribil şi încercam cu toate mijloacele să-l repun. Îndrăznesc să spun că am avut un oarecare merit în acel moment deoarece eram singurul dirijor din ţară care cunoştea lucrarea şi eram conştient de valoarea intrinsecă, precum şi de « unealta de atac » românească ce putea să fie în viitor acest monument de artă.

Se apropia cel de-al doilea Festival Enescu (*1961*). Am făcut un memoriu — pe care îl păstrez — către forurile competente, reuşind să determin să se rediscute

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

problema. După două, trei luni am fost chemat într-o şedinţă, în faţa unei comisii compuse din cele mai importante personalităţi ce răspundeau pe vremea aceea de problemele culturale ale ţării, şi mi s-a dat cîştig de cauză. Lupta nu a fost deloc uşoară, dar am dus-o cu convingerea că lupt pentru o capodoperă a muzicii universale.

S-a hotărît atunci refacerea scenică a actului final. În versiunea iniţială, aşa cum cerea partitura, Oedip nu murea în scenă, ci se sublima într-o puternică incandescenţă. În noua versiune se cerea ca Oedip să moară efectiv în scenă. Concesia mi s-a părut insignifiantă în raport cu ideea de a putea relua opera. S-au schimbat şi cîteva cuvinte, dar minime, schimbări pe care le-a făcut Mihnea Gheorghiu. Am început imediat repetiţiile şi la începutul lui *1960* *Oedip* era din nou pe scena Operei din Bucureşti.

Parafrazînd-l pe Enescu am putea spune: « Munca poetului şi a compozitorului terminată, cea a dirijorului de-abia începe ».

Să ne oprim puţin la cîţiva dintre colaboratorii dumneavoastră. Regia lui Jean Rînzescu a fost mult apreciată !

Magistrala regie a lui Jean Rînzescu din « ediţia princeps », la Bucureşti în *1958*, este păstrată neschimbată şi astăzi pe scena Operei Române. Cu Jean Rînzescu am colaborat în modul cel mai fericit la *Oedip* cît şi în multe alte ocazii. De neuitat îmi rămîne splendida regie pe care a realizat-o în *Cavalerul Rozelor*, spectacol pe care l-am făcut împreună în *1962*. După părerea mea, în ordinea apariţiei în timp, Jean Rînzescu trebuie considerat primul regizor de operă, în sensul modern al cuvîntului, din ţara noastră. Spectacolul său de debut cu opera *Freischutz* de Weber, realizat după întoarcerea sa de la studiile făcute în Germania, a fost o piatră de hotar în dezvoltarea regiei româneşti de operă.

Desigur că Oedip *l-a creat pe David Ohanesian, dar şi marele nostru interpret a recreat* Oedip*-ul. Cum aţi colaborat cu David Ohanesian ? Dar cu ceilalţi interpreţi ?*

Am rămas aproape toţi legaţi structural de această operă. Nu pot să mă gîndesc la Iocasta fără să-mi amintesc de Elena Cernei, să mă gîndesc la Sfinx fără să aud vocea absolut zguduitoare a Zenaidei Pally. . . Fiecare personaj oedipian este legat în amintirea mea de unii din marii artişti lirici ai Operei bucureştene. În prim plan îmi apare figura lui David Ohanesian, care a creat nu numai un Oedip de neuitat, dar prin acest rol şi una din cele mai mari realizări ale carierei sale. Am avut nenumărate spectacole cu această magistrală echipă, nu numai în ţară, dar şi în turneele de la Atena, Sofia, Stockholm, Moscova, Paris, iar discul de referinţă care a rămas este dovada unei distribuţii extraordinare.

Chiar dacă ne repetăm, se cuvine să amintim pe toţi cei care s-au dăruit acestei grandioase lucrări: regizorul Jean Rînzescu, scenograful Roland Laub, autoarea costumelor Ofelia Tutoveanu, maeştrii de cor Stelian Olariu şi Gheorghe Kulibin, David Ohanesian şi Nicolae Florei (Oedip), Zenaida Pally (Sfinxul), Elena Cernei şi Dorothea Palade (Iocasta), Nicolae Secăreanu şi Jean Hvorov (Tiresias), Ionel Tudoran şi Constantin Iliescu (Laios), Valentina Creţoiu şi Maria Şindrilaru (Antigona), Maria Săndulescu (Meropa), Valentin Loghin şi Constantin Dumitru (Phorbas), Alexandru Enăceanu şi Dan Iordăchescu (Creon), Jean Bănescu şi Viorel Ban (Marele Preot), Ladislau Konya şi Octav Enigărescu (Teseu), George Mircea şi Valentin Teodorian (Păstorul) şi Constantin Gabor (Paznicul).

Am început bătălia pentru a lansa opera pe orbită internaţională.

În toamna anului *1960* s-a ivit invitaţia de a face un turneu cu Opera din Bucureşti (pe atunci Teatrul de Operă şi Balet) la Moscova. În repertoriul ce urma să fie prezentat am propus forurilor româneşti binenînţeles şi opera *Oedip*. Ideea a fost primită cu rezerve, generate probabil de caracterul muzicii şi al tex-

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

tului, oarecum neconforme cu o anumită viziune estetică curentă la acea epocă. De abia după multe insistențe am reușit să obțin aprobarea ca să fie prezentate doar unele selecțiuni din operă, și numai sub formă de concert. Am alcătuit deci o asemenea versiune care a fost prezentată la Moscova. Succesul a fost foarte mare, în special în rîndurile muzicienilor care pentru prima oară cunoșteau această față a personalității lui Enescu, pe care îl admiraseră ca interpret cu mulți ani în urmă (1946).

Dacă în acest turneu la Moscova nu am reușit să prezint *Oedip* în forma sa integrală și înscenată, am încercat să prezint cu această ocazie o operă de cu totul altă factură, dar pe care o consider de asemenea una din capodoperele lirice românești: *O noapte furtunoasă* de Paul Constantinescu.

Întrucît am considerat că ar fi fost util ca textul cîntat să fie bine înțeles, am cerut să se facă traducerea întregii lucrări în limba rusă. Grupul de cîntăreți de marcă ce interpretau lucrarea, printre care figurau Magda Ianculescu, Valentin Teodorian, Constantin Gabor, Valentin Loghin și alții, au învățat întreaga operă în limba rusă pe dinafară, în vara anului 1961, iar toamna am prezentat-o la Moscova în cadrul turneului. Succesul a fost însă mai mic decît cel pe care îl scontasem, în bună parte din cauza publicului căruia îi era greu să sesizeze spiritul caustic al lui Caragiale, de esență foarte locală, specifică Bucureștiului de altă dată, atît de perfect redat în muzica lui Paul Constantinescu, dar poate și din cauză că pronunția nu tocmai perfectă a unora dintre interpreți făcea să se înțeleagă mai greu textul, care oricum este mai dificil de urmărit, cuvînt de cuvînt, în operă, decît la teatru.

Dar să revenim la Oedip. *În cadrul Festivalului Enescu la București din 1961, noua versiune, ca și versiunea prezentată în 1958 la primul festival, s-a bucurat de același mare succes.*

Numeroși muzicieni și critici muzicali de peste hotare, veniți la festival, au scris din nou cronici în multe ziare și reviste din diferite țări. Personal am cunoscut atunci pe mulți dintre admiratorii muzicii lui Enescu care îl cunoscuseră personal și cu care am purtat lungi convorbiri asupra operei. Printre aceștia era și Georges Auric, care, în curînd, avea să joace un rol important în planurile mele de a duce *Oedip* pe marile scene internaționale.

S-a ivit, pentru Opera Română, o invitație la Paris, la « Teatrul Națiunilor » pentru primăvara anului 1963. În opoziție cu titlul său grandios, « Teatrul Națiunilor » era în fapt o manifestare anuală organizată de un animator parizian, care se ținea, cred, la Teatrul Chatelet, și unde apăreau trupe de teatru și de operă din diferite țări. Acest festival nu a avut o « longevitate » prea mare. Trebuie să recunosc însă că pentru mine invitația la « Teatru Națiunilor » a jucat un mare rol, căci mi-a trezit imediat ideea de a prezenta *Oedip* în Franța, dar nu la festivalul amintit, ci acolo unde avusese loc premiera în urmă cu 25 de ani, anume la Opera Mare din Paris.

Pe la începutul anului 1962, revenind spre țară de la o serie de concerte și spectacole susținute la Bruxelles, m-am oprit la Paris și am contactat pe Georges Auric, care era directorul Operei. I-am prezentat proiectul meu cu *Oedip*, proiect pe care l-a îmbrățișat imediat cu toată căldura, dar avînd în vedere costul foarte mare al unei astfel de deplasări, trebuia să aibe și acordul ministrului Culturii de atunci, care era scriitorul și filosoful André Malraux. După cîteva săptămîni, am primit la București confirmarea acceptării proiectului. Vestea a produs senzație în țară; era primul mare turneu al Operei în Occident.

În cursul anului 1962 m-am reîntors la Paris pentru definitivarea detaliilor care erau multiple: urma să ne instalăm propriu-zis la Opera din Paris cu un efectiv

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

de peste *300* de persoane (*314*) pentru aproape o săptămînă, timp în care erau prevăzute repetițiile și cele *2* spectacole cu *Oedip* ce urmau să aibă loc (aprilie *1963*).

O mică paranteză cu o savoare oarecum picantă dar și amară... La una din convorbirile cu Georges Auric, acesta mi-a mărturisit că, dacă nu ar fi cunoscut valoarea operei enesciene și nu ar fi apreciat în cel mai înalt grad spectacolul românesc pe care îl văzuse la București, s-ar fi ghidat după cele ce i-au fost scrise de către un funcționar al Ambasadei române din Paris, din acea perioadă, care îl sfătuia să nu prezinte *Oedip* care este « o operă plicticoasă », ci să ceară să se trimită *Bărbierul din Sevilla* care este o operă veselă... « C'est impossible », l-am spus... « C'est ce qu'on appelle une gaffe » mi-a răspuns și a dat să-mi arate scrisoarea. În ultimul moment însă, jenat și dorind să evite poate comentarii neplăcute, a renunțat. *Bărbierul din Sevilla* a fost totuși inclus în turneu: proiectul cu Teatrul Națiunilor căzînd, am obținut să prezint, în același turneu, pe lîngă *Oedip* de la Opera Mare și două alte titluri, anume: *Bărbierul din Sevilla* și *Cavalerul rozelor* la Théâtre des Champs Elysées, teatru care tocmai serba *50* de ani de existență.

După cum este lesne de înțeles, plecarea la Paris a fost precedată de o pregătire din cele mai minuțioase. Era doar vorba de primul turneu al Operei Române de o asemenea anvergură și urma să ne prezentăm, nici mai mult nici mai puțin, la Opera Mare din Paris și, în plus, cu o operă românească. Cu toate pregătirile, o situație neprevăzută era să compromită, în ultimul moment, întreaga acțiune. Ajunși la Paris, la Operă, pentru prima repetiție, constat cu stupoare că nu aveam « stimele » de orchestră. Mi-am pus imediat problema că a face « pierdute » partiturile sau a le ascunde făcea imposibilă prezentarea operei, fiind cel mai inteligent sabotaj ce se putea imagina ! ! ! Toată munca inutilă ! Eram disperat. Cineva mi-a dat ideea că am putea cînta după partiturile originale după care s-a dat premiera în *1936*, dar nu se știe unde sînt ! Și eram cu o zi și jumătate înaintea spectacolului. Am făcut prima repetiție cu pianul în loc de orchestră. Starea nervoasă a tuturor, dar în special a mea, care inițiasem și pregătisem totul și deci eram de totul responsabil, ajunsese la o tensiune extremă. Mi-amintesc cum, pe cînd luam masa de prînz, nu aveam încă partiturile pentru repetiția generală ce urma să se țină în seara aceea. În naivitatea ei, o interpretă mi-a sugerat să cîntăm opera cu acompaniament de pian !...

Printr-un miracol, partiturile s-au găsit transportate din greșeală la Théâtre des Champs Elysées. Așa am trecut cu bine printr-o întîmplare care căpătase dimensiuni de coșmar !

Succesul a fost enorm. Toate ziarele pline de articole foarte elogioase atît la adresa Oedip-*ului enescian ca lucrare în sine, cît și la adresa spectacolului, care din punct de vedere al execuției muzicale a fost considerat superior celui de la premiera din 1936.*

Jean Mistler în L'Aurore *scria:... « Execuția orchestrei și a corului, admirabil conduse de Mihai Brediceanu, mi-a părut superioară creației din Paris în 1936».*

Îmi revine plăcuta sarcină de a cita în continuare: Le Figaro... *« Mihai Brediceanu a condus magistral* Oedip de Enescu *», scria O. Alain; în* L'Humanité... *« Interpretarea trupei române atît pe plan orchestral, dramatic sau vocal, este de o clasă remarcabilă, iar în primul rînd M. Brediceanu ca șef de orchestră, al unei orchestre de cea mai frumoasă ținută. »*

Le Monde... *« Grație Operei din București am ascultat o capodoperă; excepționala valoare a trupei, corului, orchestrei și dirijorului său, Mihai Brediceanu, a convins publicul, iar succesul a fost accentuat act de act », scria marele critic René Dumesnil.*

Oedip fusese lansat pe orbita circuitului internațional... Era tot ce îmi dorisem...

A început a doua « tinerețe » a operei: mare succes la Sofia în 1965.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

A urmat invitaţia şi triumful de la Festivalul din Atena din vara anului *1966*. Am şi acum în suflet fiorul pe care l-am simţit cînd, în faţa unui public de mii de persoane, în patria lui Sofocle, la Teatrul « Herodos Atticos », *Oedip*-ul românesc se desfăşura sub razele lunii. . .

În 1974 aţi repurtat un frumos şi invidiat trofeu cu înregistrarea pe disc a operei Oedip. Marele Premiu al Academiei Franceze, *alături de alte două opere înregistrate* Turandot *de Puccini, dirijor Zubin Menta şi* Boema *dirijată de Karajan.*

Da, desigur, o mare bucurie deoarece, spre deosebire de cele două albume amintite, avînd distribuţii internaţionale, albumul nostru era realizat cu o distribuţie exclusiv românească. Tot cu opera *Oedip* am obţinut şi Marele premiu « Discul de Aur » în Japonia.

Concertul-spectacol de la Stockholm v-a pus şi în postura de regizor. . .

La sfîrşitul anului *1974* am primit un telefon de la Stockholm, de la prietenul meu Wallin, care devenise directorul Filarmonicii de acolo, invitîndu-mă să dirijez, în ianuarie *1975*, un *Oedip* sub forma concertantă obişnuită: interpreţii în frac, cu partituri, corul cu partituri etc. M-am deplasat la Stockholm pentru un prim contact cu direcţia şi în special cu maestrul de cor. Văzînd scena, care avea şi o serie de trape care permiteau denivelări la diferite înălţimi, mi-a venit ideea prezentării operei într-o formă nouă: orchestra pe scenă — cu instrumentiştii îmbrăcaţi nu în fracuri, ci în pulovere negre, cu mici lămpi la pupitre (pentru a nu fi luminaţi prea mult) —, iar corul urmînd să fie amplasat într-o semiobscuritate la balcon, unde în mod obişnuit se plasează o parte din public. În partea posterioară a scenei, se ridica un podium, luminat de reflectoare, pe care urma să cînte şi să joace, într-o formă restrînsă, simbolică, dar totuşi în costume, soliştii

În acest mod corul şi orchestra « îmbrăţişau » acţiunea, comentînd-o în sensul corului din tragediile antice. În plus, faptul că totul se petrecea pe scenă — partea superioară a unor instrumente ca de exemplu contrafagotul sau tuba erau aproape la nivelul unor personaje ca Tiresias — tindea să dea concertului nuanţa conceptului modern de teatru total.

Ideea a fost acceptată cu entuziasm de către directorul Filarmonicii din Stockholm; iar eu am păstrat-o, folosind-o şi în alte ocazii, ca de exemplu la spectacolul de mai tîrziu cu *Oedip* la Lucerna, sau atunci cînd am iniţiat seria operelor de copii şi de cameră pe scena Ateneului Filarmonicii din Bucureşti.

Concertul-spectacol urma deci să se realizeze cu orchestra şi corul din Stockholm. Garnitura de solişti trebuia să vină însă de la Bucureşti, împreună cu costumele necesare, împrumutate de Opera Română. Faptul că soliştii cîntau în româneşte, necunoscînd versiunea originală franceză, iar corul în franceză, a dat o uşoară tentă anacronică ansamblului, întrucît, de mai mulţi ani, în marile instituţii de operă se cînta întregul repertoriu în limba originală. Oricum, întrucît suedezii nu cunoşteau limba română şi probabil numai un număr restrîns cea franceză, direcţia, în meticulozitatea care caracterizează tot ce se face în acele locuri, a tradus întreg libretul operei în *suedeză* şi l-a distribuit abonaţilor, cu trei luni înaintea spectacolului.

În primăvara lui *1979*, trecînd prin Paris spre S.U.A., unde mă duceam să-mi fac obişnuitele luni de lucru ca « profesor invitat » al Universităţii din Syracuse, New York, marele muzicolog francez de origine română, Antoine Goléa, mare admirator şi susţinător al muzicii lui Enescu (datorită lui se realizase şi programarea Simfoniei a III-a de Enescu pe care am dirijat-o cu « Orchestre de Paris » în *1975*) mi-a comunicat că a propus direcţiei Festivalului din Lucerna — unul din cele mai prestigioase din lume — să prezinte *Oedip* cu ocazia ediţiei din *1981*, cînd se serba Centenarul naşterii marelui compozitor român. La întoarcerea din

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

S.U.A., trecînd prin Paris spre Istanbul, unde funcţionam la acea dată ca director general al Operei, m-am oprit la Lucerna şi am perfectat prezentarea operei. Fiind vorba de o sală de concerte, am propus o versiune similară cu cea de la Stockholm. Tot la aceeaşi ediţie a Festivalului (*1981*) urma să se serbeze şi Centenarul naşterii lui Béla Bartók. În fapt, întregul festival avea ca *motto* acest dublu centenar.

Mi s-a cerut să mă ocup de angajarea unei orchestre, a unui cor şi a unui grup de solişti, care să cînte versiunea originală în franceză. În mod firesc, gîndul meu a mers către Filarmonica « George Enescu » din Bucureşti. Cum însă nu am putut obţine adeziunea pentru acest colectiv, mi-am format o orchestră din orchestrele din Cluj-Napoca şi Satu-Mare, la care participau şi cîţiva artişti din alte orchestre din ţară. Orchestra a apărut la Lucerna sub numele de Orchestra Naţională Română. La organizarea acestei orchestre un rol de seamă a jucat Ştefan Gregoroviciu, directorul filarmonicii din Satu-Mare. Corul a fost, de asemenea, din Cluj, minunat pregătit în limba franceză de Florentin Mihăescu. Pentru solişti, întrucît trebuia neapărat cîntat în limba originală, mi-am format o echipă de tineri cîntăreţi români.

Întrucît aveam nevoie de o versiune concert-spectacol mai precis conturată decît cea oarecum improvizată (din punct de vedere regizoral) de la Stockholm, am angajat ca regizoare pe Cătălina Buzoianu, pentru costume pe Lia Manţoc, iar pentru decoruri pe Andrei Both.

Repetiţiile s-au desfăşurat la Cluj. Înspre sfîrşitul lunii iulie totul era pregătit şi avusese loc şi o vizionare care a plăcut foarte mult.

Dar, şi de data asta, ca şi cu ocazia spectacolelor de la Paris, un eveniment neprevăzut era să anuleze toată acţiunea. În timp ce mă aflam la Mamaia pentru cîteva zile de odihnă, primesc un telefon prin care mi se anunţă că spectacolul (contractat ferm prin A.R.I.A.) nu mai pleacă la Lucerna. În mod evident era rezultatul unor intrigi şi gelozii. Plec în grabă la Bucureşti. Intervenţiile mele la diferite nivele — unele foarte înalte — nu reuşesc să « deblocheze » situaţia.

În disperare de cauză, scriu o scrisoare Preşedintelui ţării, însoţită de o « expunere de motive » care demonstra gravele consecinţe artistice, morale, politice dar şi daunele materiale la care ducea neparticiparea noastră inopinată, la festival, unde toată publicitatea fusese făcută la nivel internaţional şi că peste 25 de posturi de radio fuseseră angajate să retransmită concertul.

Reacţia a fost foarte rapidă: *Oedip* va pleca la Lucerna; să se pună totul la dispoziţia lui Brediceanu.

Succesul pe care l-a avut *Oedip* de Enescu la Festivalul de la Lucerna din 1981 a fost cel mai mare pe care l-am văzut vreodată într-o sală de concert. Peste 25 de minute de aplauze, ovaţii şi rechemări la rampă. Cronicile apărute nu numai în Elveţia dar şi în multe alte ţări, scrise de cronicari veniţi din toată lumea la acest mare festival, au consemnat evenimentul. Înregistrarea pe bandă de magnetofon a concertului-spectacol, retransmisă în nenumărate ţări, există ca document la Radioteleviziunea Română.

După cîte ştiu, aplauzele au durat 26 de minute, cu cronici care consemnează că a fost culmea festivalului. Să ne uităm « compania » în care s-a prezentat opera marelui nostru Enescu: Orchestrele Filarmonice din Berlinul de Vest, Wiena, Paris, Chicago, Budapesta, sub baghetele celor mai renumiţi dirijori contemporani (Herbert von Karajan, Lorin Maazel, Georg Solti, Daniel Barenboim, Janos Ferencsik).

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

Știu că și montarea Cătălinei Buzoianu a fost un real succes. Ce ne puteți spune în legătură cu această regie ?

Cătălina Buzoianu a recurs la două procedee. Primul, ca toată lumea să stea pe scena reprezentată de podiumul amintit. Interpreții care nu aveau de cîntat stăteau într-o poziție aproape statuară, într-o imobilitate perfectă, cîteodată cîte 30 de minute: de cîte ori « reintrau în rol » începeau să se miște într-un mod original... Al doilea procedeu — modul original de mișcare de care vorbeam mai sus — consta în faptul că aceasta se făcea pe verticală. Interpreții purtau togi albe foarte lungi și stăteau pe un fel de scaune prevăzute cu trepte, partea inferioară a togilor acoperind treptele. În momentul « intrării în acțiune » personajele respective urcau și apăreau astfel supradimensionate față de celelalte care coborau, intrînd în « starea » de nemișcare. Distribuția luminii — mai luminate personajele « în acțiune » și mai puțin, aproape în umbră, personajele în nemișcare — accentua efectul — în termenii consacrați — de « on stage » și « off stage ». M-a impresionat această viziune special concepută pentru a se desfășura într-un spațiu restrîns. M-a impresionat însă mai ales modestia cu care a lucrat regizoarea: după spectacol a refuzat să iasă la aplauze. Nu pot trece cu vederea scenografia semnată de Andrei Both și costumele Liei Manțoc.

Trebuie să amintesc că atît la Stockholm cît și la Lucerna, date fiind condițiile de concert, durata generală a execuției nu putea depăși aproximativ 140 de minute, împărțită printr-o pauză. A apărut, ineluctabilă, necesitatea de a renunța la prezentarea integrală a partiturii. Am fost pus deci în fața dilemei de a prezenta o versiune redusă, sau de a nu prezenta opera deloc. Faptul că *Oedip*-ul enescian era practic necunoscut în lume m-a determinat, cu tot regretul, să-mi asum riscul și să optez pentru prima alternativă.

În istoria muzicii, la o analiză amănunțită vom întîlni opere oratoriale, statice în privința jocului de scenă, și opere care, dimpotrivă, relevă un accentuat dinamism al acțiunii. În prima categorie se înscriu, de pildă, operele lui Monteverdi, « Tristan și Isolda » *de Richard Wagner; în cea de a doua se pot cita cele mai populare creații ale lui Verdi și Puccini:* Othello, Tosca, Gianni Schicchi. *În ce categorie plasați Dv.* Oedip*-ul enescian ?.*

Această operă beneficiază de un libret extraordinar, bazat pe un subiect foarte cunoscut, și în acest sens se deosebește de alte opere ale secolului XX, cum ar fi *Wozzek* de Alban Berg sau *Moses si Aaron* de Schönberg, unde, deși subiectele sînt foarte « tari », nu au aceeași putere și generalitate. Din aceasta decurge și faptul că *Oedip* se pretează la foarte multe moduri de prezentare scenică. Practic el se plasează în ambele categorii pe care le-ați amintit; acest lucru este demonstrat prin faptul că atît montarea în stilul tradițional de operă (Paris 1936, Bruxelles 1956, București 1958) cît și stilul mai mult oratorial (Stockholm, Lucerna) s-au bucurat de același mare succes.

Ar fi interesant să ne faceți o paralelă succintă între Oedipus Rex *de Strawinski și* Oedip *de George Enescu. În opera lui Enescu, așa cum știm, libretul lui Edmond Fleg are la bază cele două tragedii ale lui Sofocle,* Oedip Rege *și* Oedip la Colona. *Acest libret a fost tradus în românește de muzicianul Emanoil Ciomac. George Enescu a intervenit în acest libret, dorind un final olimpian, mioritic, în ideea că omul este mai puternic decît destinul și în același timp împăcat cu ideea sfîrșitului — ca și ciobanul Mioriței — căci așa cum rostește Oedip* « voința mea nu a fost niciodată în faptele mele ».

La Igor Strawinski, opera Oedipus Rex *are un caracter prin excelență oratorial, iar finalul coincide cu momentul cumplit al smulgerii ochilor, sfîrșit din care înțelegem concepția autorului, aceea că destinul a înfrînt pe om.*

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

Ideea enesciană este de o mare noblețe, o idee esențială a neamului românesc. De aici, cred eu, muzica se ridică la înălţimi olimpiene, la care nu are acces Strawinski în opera sa.

Este adevărat ce spuneţi. Explozia geniului lui Enescu în *Oedip* este absolut covîrşitoare. M-a uimit întotdeauna « fiorul » dramatic de om de teatru care izbucneşte la Enescu în această lucrare. Acest fior este pe cît de puternic, pe atît de neaşteptat mai ales pentru cine-l cunoştea pe maestru ca violonist, pianist, dirijor, în fine ca muzician pur. În acest sens, la Strawinski, care era om de teatru şi care a revoluţionat într-un fel teatrul — deschizînd drumul baletului contemporan — fiorul acesta atît de necesar cuvîntului îmbrăcat în muzică într-o operă ca *Oedip* este mai puţin puternic decît la Enescu. Pare desigur paradoxal, dar nu putem neglija faptul că epoca în care a compus opera nu era marea perioadă « strawinskiană ». Este o părere personală şi vă rog s-o luaţi ca atare.

Nu socotiţi că există o legătură estetică — mă refer la raportul luptei omului cu destinul — între Simfonia a III-a, Vox Maris *şi* Oedip, *lucrări pe care le-aţi dirijat de nenumărate ori ?*

Este evident că Simfonia a III-a, concepută şi realizată în mare parte sub influenţa încleştării produse de primul război mondial, are un caracter programatic şi că pe acest criteriu se poate stabili o legătură între *Oedip* şi *Vox Maris*. Cred însă că nu trebuie să se caute numai acest aspect al ei. Mie mi se pare preponderent aspectul formal, construcţia extraordinară a edificiului sonor. « Arhitectul » Enescu atinge aici una din culmile gîndirii sale logico-muzicale. Procedee de clădire muzicală, cum ar fi suprapunerea celor două teme în repriza primei părţi a simfoniei sînt lucruri neîntîlnite în literatura simfonică pînă la Enescu. Să nu uităm uluitoarele procedee transformaţionale, Simfonia fiind generată în mare parte dintr-o celulă fundamentală.

Cred că aportul creator al lui George Enescu este substanţial în contextul artei sonore a secolului nostru. Mă gîndesc la rîndurile scrise în 1936 de H. Malherbe: « Nu trebuie să ne înşelăm, prima reprezentare a lui Oedip *va avea mai tîrziu, în istoria dezvoltării formelor muzicale, o importanţă tot atît de hotărîtoare ca şi primele reprezentaţii ale lui* Pelléas şi Mélisande » . . .

Se pare că în ultima vreme s-a discutat mult despre parlando-rubato*-ul enescian. Nu vom putea neglija niciodată acest aspect doinit al creaţiei lui George Enescu. Este seva acestui pămînt românesc ce a rodit într-un « crin de tăria parfumurilor sale » aşa cum scrie George Călinescu despre Mihai Eminescu.*

Se vorbeşte mult de melosul model-cromatic şi despre microtonie. Cum puneţi Dv. problema acestui sector al limbajului, cu densitatea armonică-polifonică timbrală ?

Există pe plan internaţional studii ale unor autori care atestă faptul că Enescu este primul care a întrebuinţat sferturile de ton în muzică în special în *Oedip*. El apare astfel un precursor al teoriilor intervalice în special la nivelul microtoniei şi al extensiei concepţiilor modale, teorii care au preocupat şi continuă să preocupe muzica ultimelor decenii. Inovaţiile lui Enescu merg însă mult mai departe; în materia aceasta trebuie să relev că studiul lui Octavian Lazăr Cosma este foarte important. Dragostea cu care el s-a aplecat asupra unei capodopere ca *Oedip* este impresionantă şi lucrarea rămîne în muzicologia românească ca o lucrare de referinţă. În acelaşi sens trebuie considerată lucrarea lui Pascal Bentoiu « *Capodopere Enesciene* ».

Interesantă este, în muzica lui Enescu, în special în *Oedip*, paleta timbrală. Anumite combinaţii de sunete la unison sau la octavă dau sonorităţi cu totul noi cel puţin pentru acea epocă. Din punct de vedere dirijoral, coordonarea în mod

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

O NOUĂ LECTURĂ A CAPODOPEREI

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

Imagini din spectacolul *Oedip* prezentat la Lucerna de către « Orchestra Națională Română » sub bagheta dirijorului Mihai Brediceanu. Regia Cătălina Buzoianu, costumele Lia Manțoc, decoruri Andrei Both.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

sincron a unor tronsoane astfel concepute creează uneori dificultăți, în special atunci cînd instrumentele respective sînt situate în fosa teatrului la distanțe prea mari unele în raport cu altele sau cu anumite personaje de pe scenă.

În materie timbrală, poate unul din lucrurile cele mai impresionante dar și mai neașteptate este Preludiul la *Oedip*. Începînd aparent tern — din nimic — el atinge apoi culori sfîșietoare pentru ca ulterior, trecînd prin zone de « noapte » sonoră, să se transfigureze în lumină. Este penelul unui incomparabil maestru al culorii.

Ca arhitect propriu-zis în lumea sonoră a geniului liric, Enescu apare, de asemenea, un inovator. Așa cum sublinia și Albin Jaquier în cronica sa din *La Suisse* (29.08.1981) după spectacolul de la Lucerna, « această tragedie lirică Enescu a gîndit-o ca mișcările care compun o mare simfonie: fantezie dramatică primul act, formă de sonată și lied pentru actul al II-lea, temă cu variațiuni pentru actul al III-lea și formă de rondo pentru final ».

Enescu a fost un mare inovator și în ceea ce privește ritmica creației de care ne ocupăm, dar și în ansamblul operei sale. Se vorbește mult, și pe drept cuvînt, despre preocupările și realizările dumneavoastră în domeniul politempiei, un subiect care a interesat pe compozitori încă de la începutul acestui secol și căruia i-ați dat prin teoria matematică a « timpului polimodular » — de concepție proprie — o rezolvare teoretică. Prin invenția polytimer*-ului ați creat posibilitatea ca muzici concepute în politempie structurală să poată fi executate . . . Se pot găsi la Enescu momente care să dovedească că a fost preocupat de această problemă de organizare a timpului muzical?*

În primul rînd trebuie remarcat că Enescu este tipul de compozitor care tinde permanent să scape de senzația unei pulsații fundamentale obsesive. De aceea se și vorbește de acel *parlando-rubato*, caracteristic discursului său muzical. În *Oedip*, cu greu găsim segmente mai lungi pe parcursul cărora tempo-ul să rămînă constant, fenomen pe care — în stare limită — îl găsim la preclasici; de exemplu Bach într-o anumită mișcare — *Allegro* — păstrează același tempo invariabil pînă la sfîrșitul mișcării.

Preocupările lui Enescu în domeniul timpului muzical au mers mai departe; în dorința de a evita în anumite fragmente senzația unui tempo unic în toate componentele structurii muzicale, el creează în Simfonia I, în prima mișcare înainte de repriză pe parcursul unui număr de măsuri, efecte de politempie. Spun efecte pentru că pe aceste segmente Enescu nu definește mai multe sisteme de referință de timp, mai mulți « metri » simultani, dar obține pulsații cu tempi diferiți, în cadrul aceluiași sistem de referință, prin următorul procedeu: un interval de timp de 3 bătăi (o măsură) este divizat în mod diferențiat, pentru diferite grupe de instrumente, cu 4,5 și 9; de asemenea, un interval definit de 6 bătăi ale dirijorului (două măsuri) este divizat cu 3. Pe acest scurt segment se obține astfel o suprapunere, o simultanei- tate de pulsații care se desfășoară cu tempi diferiți. Acest exemplu l-am citat într-un studiu al meu despre aplicarea timpului polimodular în muzică, considerîndu-l printre alte exemple (Mahler, Ives, Stockhausen) un moment premergător politempiei structurale propriu-zise.

Pe Enescu nu l-a preocupat însă niciodată explicitarea unor procedee pe care le-a folosit. El le-a întrebuințat mai mult firesc, instinctiv, fără să le prezinte într-o formă teoretică.

Ca toți marii compozitori.

În general, aveți dreptate; Sînt totuși și cazuri izolate cum ar fi Bach în *Arta Fugii* (un veritabil tratat de compoziție în acest domeniu), Rameau în lucrările

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

sale teoretice, sau, în epoca modernă Arnold Schönberg, atunci cînd își prezintă teoria serială.

În epoca contemporană însă, lucrurile se schimbă... Compozitorii căutîndu-și drumul propriu, caută să-și expună procedeele care stau la baza compozițiilor. Este suficient să amintim în acest sens pe Boulez, Xenakis sau Stockhausen. În acest domeniu, țara noastră se poate mîndri cu lucrările teoretice ale unor compozitori ca: Berger, Bentoiu, Niculescu, Stroe, Vieru și alții din generațiile mai tinere.

Referitor la George Enescu putem spune că preocupările sale muzicologice sînt singura fațetă ce-i lipsește fiindcă, el era un mare interpret, dirijor, compozitor și pedagog.

În materie de pedagogie, se pare că lucrurile au început să aibă o cristalizare pe care o transmitea elevilor săi la «Accademia Chigiana» din Siena în sensul unei metode bine definite. Dacă înglobăm în termenul de «muzicologie» preocupările teoretice de orice tip în legătură cu fenomenul muzical, deci nu numai cele legate de actul creator dar și cele privind execuția, respectiv tehnica instrumentală și interpretarea textului, elevii lui Enescu, în special cei din ultima perioadă, confirmă că metodele sale pedagogice aveau un caracter riguros științific. Este regretabil că aceste preocupări muzicologice nu au rămas explicitate într-o lucrare scrisă de mîna lui Enescu.

Dar, să ne reîntoarcem la Oedip. *Ca interpret, dirijor, care ar fi după dumneavoastră cele mai semnificative momente ale tragediei Orfeului moldav?*

Desigur, aș putea imediat numi cîteva puncte ale operei, care mă impresionează atunci cînd dirijez lucrarea și pe care aș putea să le consider, din punctul meu de vedere, «momentele semnificative». Răspunsul însă mi s-ar părea nu numai pripit, dar întrebarea ascunde o serie de «hățișuri» în care acest răspuns ar putea cădea. Întrebarea mă face să mă gîndesc la acel «întreg», acel «tot» al operei, întreg luat în sensul hegelian, un caz particular în care această categorie și-ar putea avea deplina sa aplicare — spre deosebire de gradul de generalizare pe care Hegel însuși și unii continuatori ai săi au încercat să i-l dea prin prefigurarea «Ideii Absolute». *Oedip* (și orice operă de artă autentică, nu numai din domeniul muzical) ar putea evident fi considerat ca fiind compus dintr-un număr de părți circumscrise mai mult sau mai puțin arbitrar — dar aceste «părți» își pierd orice semnificație, orice sens odată extrase din contextul «întregului».

În cazul în care am vrea totuși să încercăm să definim aceste momente semnificative, ar trebui în primul rînd să ne stabilim un criteriu cu care operăm și care, chiar dacă incomplet, ar justifica alegerea pe care o facem. Să încercăm...

Dacă am imagina fluxul muzical analog reprezentării grafice a unei funcții într-un spațiu bidimensional ale cărei dimensiuni ar fi *tensiunea emoțională* și *timpul* — prin «tensiune emoțională» înțelegînd reacția psihologică în fața percepției sonore a partiturii — curba ar ilustra valorile prin care trece, funcție de timp, această tensiune emoțională. Tabloul ar fi asemănător reprezentării grafice a variației temperaturii în imaginile așezate la paturile bolnavilor. Valorile maxime ale acestei funcții ar reprezenta momentele semnificative ale unei lucrări în accepțiunea pe care cred că o dați Dv. termenului, adică în sensul unor fragmente deosebite prin emoția artistică pe care o produc ascultătorului.

Funcția s-ar putea scrie sub forma uzuală matematică și ușor s-ar putea crede că printr-o asemenea expresie s-a deschis o poartă de analiză în estetica muzicală. Din nefericire, posibilitatea unei formulări riguroase a unei astfel de funcții se lovește de la început de cel puțin două mari dificultăți: (1) definirea factorilor care contribuie la crearea tensiunii emoționale — respectiv definirea tuturor para-

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

metrilor obiectivi — fizici (acustici, vizuali, mediu ambiant sau altă natură), dar şi a celor subiectivi strict psihologici: sensibilitatea, experienţa anterioară a receptorului, conotaţiile către care îl conduc audiţia partiturii etc. şi (2) definirea unei scări obiective de valori cu care să se poată măsura această tensiune. Speranţele că orice situaţie poate fi exprimată printr-un model matematic s-au dovedit adesea irealizabile, cel puţin la nivelul actual al cunoştinţelor, la fel ca speranţele filosofilor secolului XIX care credeau că orice problemă are o soluţie...

Chiar dacă nu reuşim să dăm unor fenomene psihologice o descriere riguros formală, încercarea ne poate totuşi ajuta să ne apropiem mai mult de esenţa unor probleme. Acesta este, cred, şi cazul nostru...

Consideraţi că putem defini elementele tensiunii emoţionale în creaţia marelui nostru compozitor?

Într-un articol pe care l-am publicat cu ani în urmă (1972) în revista *Revue roumaine d'histoire de l'art* şi ulterior în alte articole privind Topologia formelor sonore si muzicale, am încercat să pun în evidenţă importanţa pe care o induce schimbarea valorilor parametrilor sonori în transmiterea şi transformarea informaţiei în limbajul natural vorbit, prin « modularea emoţională » pe care o operează asupra informaţiei raţionale conţinută în « forma sonoră » reprezentată de un cuvînt, o frază sau un text vorbit. Prin formă sonoră înţelegem mulţimea relaţiilor pe care conştiinţa le stabileşte între valorile parametrilor unui număr finit de evenimente sonore.

Modulaţia emoţională, realizată prin modificarea înălţimii, intensităţii şi vitezei de desfăşurare în timp a sunetelor sau silabelor, oferă posibilitatea de a da diferite sensuri informaţiei raţionale conţinute într-un text vorbit, implicînd punctul de vedere subiectiv, emoţional al emiţătorului. De la nemulţumirea citadinului care îşi vede plimbarea ameninţată pînă la bucuria celui ce îşi vede recolta salvată, există o infinitate de moduri de a spune « plouă... ».

Cu ajutorul conceptului de modulaţie emoţională se poate stabili o legătură între limbajul vorbit şi muzică. În acest sens, într-o primă etapă precizarea, stabilizarea valorilor parametrilor sonori, în primul rînd a înălţimii şi duratei silabelor induc *cîntecul*.

Această legătură dintre muzică şi limbajul vorbit ne poate permite să emitem ipoteza că limitele muzicii — muzicii în sensul uzual acceptat — se găsesc la nivelul la care pe dimensiunea orizontală a unei structuri muzicale se pot imagina cuvinte. Îmi amintesc cum, la repetiţii, marele dirijor Mengelberg, pentru a putea induce o frazare cît mai naturală instrumentiştilor, le « cînta » anumite pasagii din simfoniile clasice, aplicînd liniilor melodice cuvinte pe care le inventa.

Admiţînd existenţa acestei limite s-ar putea explica de ce muzicile ultimelor decenii, atunci cînd au fost construite pe structuri algebrice sau aleatorii, nu au putut găsi aderenţă la public, tocmai pentru că plasau domeniul muzical în afara legăturii lui fireşti cu limbajele naturale vorbite. Poate că poporul român a simţit această legătură dintre limbajul vorbit şi muzica instrumentală atunci cînd, în mod cu totul singular, spune: cînt la vioară, cînt la flaut etc. şi nu foloseşte cuvinte sinonime cu *jouer*, *spielen*, *play* pentru cîntatul la instrumente aşa cum folosesc unele popoare pentru care cîntatul propriu-zis, din voce, are altă accepţiune: *chanter*, *singen*, *to sing*...

Ca şi în cazul limbajului vorbit, există o infinitate de moduri în care un cuvînt sau un şir de cuvinte poate fi « îmbrăcat în muzică », respectiv modulat emoţional prin stabilirea valorilor parametrilor sonori. Este domeniul cîntecului, liedului şi, în ceea ce ne priveşte, al operei...

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

Pentru a limita cît mai mult problema, să ne referim strict la un singur parametru sonor: intensitatea. Să luăm, de exemplu, un fragment din Simfonia a V-a de Beethoven, considerat unanim ca un moment semnificativ al simfoniei, respectiv fragmentul care constituie tranziția de la mișcarea a treia la *Allegro*-ul final. Muzicologii au scris nenumărate pagini analizînd, comentînd starea *subiectivă*, psihică care este indusă la audiția acestui fragment, starea de așteptare încordată pe care o provoacă, în termenii noștri o stare de maximă tensiune emoțională. Căutînd să analizăm *obiectiv*, rațional prin instrumentele pe care ni le-am creat, modul în care acestă tensiune formidabilă este realizată, constatăm că — în principal — ea este indusă de *raportul* pe care conștiința îl stabilește între valoarea parametrului intensitate, respectiv între *pianissimo*-ul cu care se inițiază fragmentul de care vorbim și *fortissimo*-ul care declanșează finalul simfoniei. Geniul beethovenian amplifică puterea acestei stări de vîrf emoționale prin introducerea foarte treptată în conștiință a valorii acestui raport, raport care atinge valoarea maximă, considerată pe întreaga simfonie, o dată cu explozia alămurilor în final.

Din motive de metodologie am considerat un singur parametru, desigur, la realizarea acestui « moment semnificativ » contribuie și alți parametri.

În consecință, să căutăm să definim, pe baza criteriilor și metodelor pe care ni le-am propus, « momentul semnificativ » din Oedip-*ul enescian.*

Pentru a dispune de o putere mai mare de analiză, să considerăm doi parametri obiectivi: respectiv intensitatea și timbrul. O parcurgere integrală a partiturii demonstrează că nici o « scenă » a operei, nici emoționantul final al prologului, nici extraordinara trezire a Sfinxului, nici scena încoronării, nici teribilul episod al smulgerii ochilor sau extazul iluminat al ultimilor pagini, nu prezintă, din punctul de vedere al raportului dintre parametrii selecționați, valori atît de mari ca momentul în care, în cursul « procesului » în care interogînd pe păstor pentru a afla cine e ucigașul lui Laios — deci cine e « după răspunsul zeiesc » vinovat de dezastrul cetății măcinate de ciumă — Oedip află că cel căutat este el însuși.

Tensiunea emoțională care se descarcă în acea clipă în sală este colosală și fiorul pe care îl simt de cîte ori, dirijînd, ating acest « moment » al spectacolului, este de nedescris. Conform instrumentului de analiză logică, pe care am încercat să-l stabilim (chiar dacă acest instrument este incomplet), ceea ce determină această creștere paroxistică a tensiunii emoționale este tocmai intensificarea raportului valorilor parametrilor intensitate și timbru, respectiv între cuvintele Păstorului, abia șoptite, sugrumate de groaza adevărului pe care îl rostește: « . . . era fiu al lui Laios » și strigătul sfîșietor, țipătul cumplit al lui Oedip « Ah . . . acum văd . . . acum văd ».

Spre deosebire de procedeul beethovenian menționat, Enescu obține maxima tensiunii emoționale printr-un procedeu opus, prin schimbarea bruscă, nemijlocită a raportului de valori al parametrilor considerați, introducerea prin « salt » a acestei maxime fiind cerută de motive dramaturgice. Este ușor de demonstrat că, din punct de vedere dramaturgic, momentul de maximă al tensiunii emoționale, care pentru mine constituie, din punctul de vedere al parametrilor considerați, momentul semnificativ *muzical* al lucrării, coincide cu momentul semnificativ *dramaturgic* al piesei lui Sofocle, întrucît acest moment declanșează desfășurarea propriu-zisă a tragediei. George Enescu a simțit el însuși nevoia de a da acestui moment valoarea emoțională maximă introducînd — singura dată pe tot parcursul *Oedip*-ului și singura dată pe parcursul întregii sale creații, precum și pentru prima, cred unica oară în istoria literaturii muzicale — sunetul provocat de descărcarea unui pistol, sunet menit să crească brusc intensitatea orchestrei, dublată de apariția

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

unui timbru cu totul neașteptat — mai cu seamă în cazul unei tragedii antice — cel al detunăturii unei arme de foc.

Iată dar că răspunsul meu la întrebarea dumneavoastră a devenit în fapt o lungă căutare a unui criteriu care să-mi permită să circumscriu un fragment din *Oedip*-ul lui George Enescu — « Orfeul Moldav » cum atît de sugestiv îl denumiți — fragment pe care, în raport de criteriu introdus, să-l pot numi « momentul semnificativ » al acestei geniale lucrări.

Am încercat să fac această lungă călătorie în lumea analizei — folosind poate mijloace mai puțin obișnuite — , tocmai pentru a demonstra că în domeniul inefabil al fiorului transmis de opera de artă putem totuși prin rațiune, prin metode formale, matematice, introduce *cîteva* criterii care să ne conducă pașii spre o judecată de valoare. Spun cîteva criterii, întrucît în cazul nostru, chiar dacă am extinde metoda implicînd toți parametrii cunoscuți, analiza ar cîștiga firește în finețe, dar puterea ei ar fi departe de a fi exhaustivă; niciodată nu vom putea defini *totalitatea* factorilor, în special ai celor subiectivi, care sînt implicați în generarea emoției artistice și nu vom putea stabili în ce măsură această emoție este intrinsecă, înglobată strict în opera de artă, în cazul muzicii în « litera » partiturii și în ce măsură interpretul, atunci cînd este chemat să-i dea viață, poate să-i modifice dimensiunile afective . . .

La începutul conversației despre Oedip *mi-ați mărturisit un lucru emoționant, ce putea să constituie un al doilea motto al convorbirii noastre:*

« Ori faptul că « el » — Oedip *— nu mai era pe scenă mă tulbura teribil și încercam cu toate mijloacele să-l repun . . . »*

Ce simte interpretul Mihai Brediceanu la pupitrul dirijoral, cu partitura în față, cu acea încărcătură pe care o are din ani și ani către Oedip, cu ochii la ceea ce se petrece pe scenă și cu creația pe care o face în acel moment ?

Este sigur că, privind în urmă la multa vreme în care am încercat să slujesc muzica, *Oedip*-ul lui Enescu îmi apare ca « dragostea cea mare » . . . Dar, ca orice mare dragoste, cu cît este mai puternică, cu atît tinde să nu se dezvăluie, să rămînă o taină pentru cel ce o poartă. Gîndindu-mă la întrebarea dumneavoastră, mi-e teamă că analizînd prea mult, prea obiectiv, vraja care mă înconjoară atunci cînd « îl » dirijez s-ar destrăma . . . De aceea vă rog să-mi permiteți ca la această ultimă întrebare, să nu vă răspund . . .

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

CARNET
CARNET
CARNET
CARNET

ION BOGDAN LEFTER

Despre spații radiofonice și situări în context

Aflat în 1945 în situația de a susține cronica literară la Radio București, Pompiliu Constantinescu a început prin a-și pune problema specificului acestui « gen » aparte de critică. Deși veneau din perspectiva profesionistului literaturii, cuvintele sale de atunci spun ceva și despre statutul mai general al unui tip — cel radiofonic — de activitate umană. Să le « ascultăm », așa cum le-au fost ele adresate radioascultătorilor de acum mai bine de patru decenii: « radio-critica se deosebește de critica făcută în reviste și gazete, de studiul amplu și amănunțit pe care cititorul îl parcurge în liniște și uneori cu creionul în mînă, reacționînd astfel în chipul lui particular la judecățile criticului; radio-critica este o critică vorbită, rapidă, prin însuși timpul mărginit pe care-l are la dispoziție » . . . « radio-critica trebuie să-și reprime orice pornire polemică, orice accent negativ prea apăsat » . . . « Radio-critica trebuie să fie cît mai variată, ca să aibă ecou în cît mai multe spirite și ca să nu fie ucisă de monotonie » (« *Perpessicius eminescolog* », text publicat prima dată în *Caleidoscop*, Editura Cartea Românească, 1974 și reluat în *O catedră Eminescu*, Editura Junimea, 1987, p. 203—4). Ce concluzii s-ar putea trage — prin extrapolare — de aici cu privire la emisiunile culturale radiofonice? Potrivit ideilor lui Pompiliu Constantinescu, ele trebuie să nu uite că ilustrează o situație specială de comunicare și — în consecință — să adopte o anumită alertețe, să se mențină într-o zonă de obiectivitate, înțeleasă ca medie a opțiunilor unui public larg, să fie variată și să aibă cu adevărat « ecou ».

Cu atari observații, ne aflăm într-un cîmp problematic vast și extrem de interesant, deși prea puțin frecventat la noi. Spun *la noi* pentru că, așa cum putem afla — de pildă — din interviul acordat de Georges Godebert lui Constantin Vișan (în volumul acestuia din urmă *Semnături în contemporaneitate*, Editura Cartea Românească, 1986), în Franța există astăzi o Societate *(Espaces radiophoniques)* preocupată « să resuscite interesul pentru creația sonoră, radiofonică » (vol. cit., p. 306) și s-a organizat acum cîțiva ani un Colocviu internațional dedicat radiofoniei (cf. p. 307). Domnul Godebert e secretarul general al acelei Societăți, a fost organizatorul principal al acelui Colocviu și lucra (pe cînd se afla intervievat în România) la o carte

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

despre « civilizaţia sonoră » (p. 308). Trebuie adăugat că Domnia-Sa e şi preşedinte al Asociaţiei *Les amis de Panait Istrati*. Îndrăgostit de domeniul său de lucru, Domnul Godebert îşi precizează poziţia folosind sintagme precum « dialog viu între oameni » (p. 307), « vocaţia confesivă a radioului » (ibid.), « perfecţionare a specificului creaţiei radiofonice » (p. 308), nesfiindu-se să « emită » asemenea afirmaţii programatice: « vrem să recîştigăm terenul pierdut de radioul de creaţie în folosul radioului de informaţie » (p. 306), « Radioul este o artă, o creaţie sonoră », «Vrem ca radioul de cultură, de creaţie să trăiască independent de reclamă, de publicitate » (p. 308).

Avem astfel exprimată mica utopie a unei activităţi orientate cultural, în a cărei « regie » componenta intelectuală şi cea creatoare ar ocupa poziţii centrale. Nu e — se înţelege — doar visul Domnului Godebert, ci şi al lui Constantin Vişan, care se referă la aceste lucruri ca la (oaspetele nefiind în România pentru prima oară) « un punct preferat în dialogurile noastre » (p. 306). Putem — chiar — vedea în convorbirea consacrată « radioul de creaţie » un proiect teoretic al întregii cărţi în care se află cuprinsă. Căci e vorba despre un volum — cred că s-a înţeles deja — de interviuri radiofonice, ceea ce dă un tîlc în plus întrebărilor adresate Domnului Godebert şi răspunsurilor sale . . .

Nefiind aici locul să discut cît de fidel se şi concretizează proiectul în interviurile din *Semnături în contemporaneitate*, mă opresc asupra unei singure dimensiuni, esenţiale pentru situarea într-un orizont cuprinzător de spiritualitate: deschiderea către cultura universală. Voi face un scurt şi selectiv inventar al numelor invocate într-o parte din interviuri, adunînd astfel date privitoare la felul cum se situează creatorul român în context. Un psiholog sau sociolog al cîmpului cultural le-ar putea interpreta cu folos. Iată-le:

● Marin Preda se referă la Balzac (p. 11—2, 13), Márquez şi Zola (p. 13);

● Edgar Papu divaghează în stilul său lejer printre literaturi, re-etalîndu-şi descoperirea « protocronismului » şi trimiţînd la Sartre (p. 26), Faulkner (p. 27), Ariosto (p. 29);

● Ion Pacea se gîndeşte la Bosch, Goya şi Daumier (p. 49);

● Ecaterina Oproiu se întoarce la Alain (p. 51) şi Dante (p. 52);

● Geo Bogza se raportează la Rembrandt (comparaţie de stirpe avangardistă, în care cruzimea autoreflexivă îşi conţine şansa de a impresiona: « Tot ce am scris eu, faţă de ceea ce aş fi putut să scriu, e ca o fotografie *à la minute* în comparaţie cu un portret de Rembrandt » — p. 95) apoi la Tolstoi şi Joyce (pentru a scrie « cartea fabuloasă » care să cuprindă lumea toată «ar fi trebuit să fiu un titan, cel puţin ca Tolstoi sau ca James Joyce » — p. 98);

● Octavian Paler comentează, invocă, citează pe Dostoievski (p. 170), Sartre (p. 171), Gide (p. 172 şi 177), El Greco (p. 175), Camus (p. 176);

● Ovid S. Crohmălniceanu îi numeşte pe Norman Mailer, E. Doctorow, Leonardo Sciascia şi Elsa Morante acolo unde vine vorba despre *Delirul* lui Preda (p. 284), pe Nabokov, Queneau, Grass şi Sollers în legătură cu inventivitatea narativă a experienţelor mai noi din proză (p. 285), pe Bachelard, Eco şi Spitzer în paralel cu Călinescu, Ralea şi Vianu (p. 286), apoi pe Freud şi Jarry (p. 289), încheind cu grupul OULIPO (p. 291);

● Eugen Simion îi are în vedere pe Goethe (p. 296), Barthes (p. 297) şi — în general — « lumea occidentală » (p. 295—301 — criticului fiindu-i puse întrebări pornind de la experienţa profesoratului său francez);

● Vasile Andru trimite la Dostoievski (p. 326), Faulkner, Nabokov şi Kusniewicz (p. 331).

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

Inventar — cum am spus — selectiv, însă cred că suficient de elocvent, deopotrivă pentru « complexele » și « emancipările » omului de cultură român ; fie și numai dacă am observa că unele nume sînt invocate de cîte două ori : Dostoievski, Faulkner, Sartre, Nabokov, Márquez. Fără să dezvolt discuția, citez alte două pasaje, semnificative pentru ceea ce am numit « situare în context », atît în sensul raportării efective, cît și într-al meditației asupra mecanismelor ei. În legătură cu scrierea *Vieții ca o pradă*, Marin Preda face destăinuiri revelatoare pentru modul subtil în care deschiderea către alte spații culturale se poate dovedi productivă în planul creației : « Cartea a fost într-adevăr terminată în cîteva luni, după o călătorie pe care am făcut-o în Grecia și care mi-a creat o stare de spirit deosebit de inspirată, și în acest fel, renunțînd și la vacanță, și la orice alte încercări de a-mi petrece vara prin stațiuni, la munte sau la mare, am scris-o la Mogoșoaia, unde stau și lucrez și, firește, spre surpriza mea, lucrul a mers bine » (p. 10) ; iar Dan Hăulică așează pictura lui Horia Bernea într-un mai larg context de receptare a creativității românești în lume : « În cultură nu vom putea impune valorile trecutului fără să arătăm în același timp posibilitatea unei inserții vii în problematica artei și-a culturii contemporane. Deci, problema este de-a da un răspuns specific românesc, dar un răspuns unor probleme care sînt ale lumii contemporane și ale culturii de astăzi. De pildă, cînd la Veneția, în cazul unei tematici care era interesantă, aceea a peisajului, a artei legată de explorarea naturii, s-a prezentat arta unui tînăr ca Horia Bernea, noi veneam cu un răspuns foarte bine meditat, foarte bine cumpănit. » (p. 256).

Simple — dar care ar putea avea (vorba lui Pompiliu Constantinescu) « ecou în cît mai multe spirite » — puncte de reper într-o ordine ori alta de idei . . .

Corectura: LIDA IGIROȘIANU

Tipărit la Întreprinderea Poligrafică « ARTA GRAFICĂ »

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

PREZENTAREA TEHNICĂ
SANDA GUSTI

Secolul 20

nr. 4-5-6 • 1986

REDACȚIA: CALEA VICTORIEI 115, TEL. 50.64.35
ADMINISTRAȚIA: CALEA VICTORIEI 115, TEL 50.74.96
BUCUREȘTI

Lei 51

43 804

24

@Asociația Ziariștilor Independenți din România